Boski Trump • Żale do władzy • Wraca antysemityzm • Piastowie – nasi czy obcy?
Ofiary Zondacrypto • Kim jest Magyar • Andrzej Seweryn o sobie i o Polsce

ILUSTRACJA **ARKADIUSZ HAPKA**

POLITYKA.PL

POLITYKA

LIDER SPRZEDAŻY

TYGODNIK, nr 17 (3561), 22.04–28.04.2026

Cena 16 zł (w tym 8% VAT) nr indeksu 369195

Edukacja bez seksu

USA 5 USD; WIELKA BRYTANIA 4 GBP; KRAJE STREFY EURO 4,95 EURO

Wydanie w sprzedaży do 28.04.2026

ISSN 0032-3500

9 770032 350602 17>

eprasa.pl e6212f57ec

ZAMACH STANU CZY SANACJA?

Wydanie powstało przy współpracy z Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

W sprzedaży

Wydanie papierowe – w punktach sprzedaży prasy i na **sklep.polityka.pl**
Wydanie cyfrowe i audio – subskrypcja **polityka.pl/cyfrowa**
Podkast POLITYKA o historii – **polityka.pl/podkasty**
Newsletter historyczny – **polityka.pl/newslettery**

KUP TERAZ

Na sklep.polityka.pl znajdziesz ponad 60 tytułów z serii Pomocnik Historyczny

eprasa.pl e6212f57ec

© JACEK SZYDŁOWSKI/FORUM

19
Grillowanie władzy

Temat tygodnia
12 Joanna Cieśla **Bez seksu proszę – czyli edukacja zdrowotna po polsku**

Polityka
16 Rafał Kalukin **Antysemityzm znów powszednieje**
19 Mariusz Janicki **Żale do rządu**
22 Rozmowa z **Katherine Stewart**, ekspertką od religijnej prawicy w Ameryce

Społeczeństwo
26 Katarzyna Kaczorowska **Jak wyjechać do sanatorium**
30 Zbigniew Borek **Kościół szykuje się na wojnę**
33 Agnieszka Bąbik, Martyna Bunda **Adopcja w teorii i praktyce**
36 Marcin Kołodziejczyk **Życie na pograniczu: jak zmieniały się Polska i Ukraina**
39 Filip Zagończyk **Tak system bankowy wyklucza osoby niewidome**

Rynek
42 Marcin Piątek **Afera Zondacrypto: straty będą liczone w miliardach**
45 Adam Grzeszak **Cieśnina Ormuz: jak Iran zdetonował gospodarczą bombę atomową**

Świat
48 Aleksander Kaczorowski WĘGRY **Péter Magyar: węgierski mesjasz?**
51 Łukasz Wójcik **Trump i Netanjahu: dwa bratanki**
54 Artur Domosławski KUBA **Kraj na krawędzi**

Nauka/projektpulsar.pl
58 Agnieszka Krzemińska **Skąd pochodzili Piastowie**
61 **Branko Milanović** o tym, czy ekonomia może tłumaczyć świat
64 Marcin Rotkiewicz **Sztuczna inteligencja pożera książki**

Historia
66 Włodzimierz Suleja **Maj 1926 r.: co naprawdę wydarzyło się w Polsce**
69 Andrzej Krajewski **Pensja weterana – jak przetrwała przez stulecia**

Kultura
76 Rozmowa z **Andrzejem Sewerynem** o Polsce, kulturze i 80. urodzinach
80 Piotr Sarzyński **Ignacy Korwin-Milewski i jego szalone przygody ze sztuką**
83 Justyna Sobolewska **Opowieści o czytaniu i pisaniu**
86 **Pete Doherty** o życiu na szczycie i w centrum nałogu
88 MEA PULPA **Kuby Wojewódzkiego**

Ludzie i style
94–97
- **Jak się teraz sprawdza związki**
- **Kto nie zna Orbána**
- **Echo wiksy**
- **Kadry nieoznaczone**
- **Wegański sernik**

Stałe rubryki
- **4** Przypisy • **6** Ludzie i wydarzenia
- **15**, **41**, **92**, **98** Galeria POLITYKI
- **72** Afisz • **89** Agata Passent
- **90** Lis • **91** Witkowski
- **92** Mizerski • **93** Do i od redakcji
- **98** To jeszcze nie koniec

Uwaga, czytelnicy!
Następny numer na majówkę ukaże się **we wtorek 28 kwietnia.**

eprasa.pl e6212f57ec

Boski Donald

Jerzy Baczyński

PiS jest już chyba jedyną europejską partią prawicową, która bezkrytycznie popiera Donalda Trumpa. Aż 70–80 proc. ogółu Europejczyków źle ocenia tę prezydenturę, ale dystansują się od niego także niedawni zagorzali sojusznicy, włoska premiera Giorgia Meloni, Marine Le Pen, politycy Alternatywy dla Niemiec. Czarę goryczy – już po brzegi wypełnioną „irańską awanturą" i jej skutkami – przelały kolportowane przez Biały Dom bluźniercze obrazki pokazujące Trumpa jako nowe wcielenie Chrystusa, a także jego brutalne ataki na papieża Leona XIV. Dla religijnych ortodoksów, stanowiących twardą bazę prawicowych formacji, tego już było za dużo. Internet, jak to się ładnie mówi, zapłonął z oburzenia, ale i kpin powielanych w tysiącach memów. W Polsce politycy PiS dramatycznie próbowali tej sytuacji nie komentować lub korzystali z podsuwanej przekazami dnia formuły „na Orbána", czyli „nie musimy się we wszystkim zgadzać z naszym sojusznikiem". Chyba tylko Sławomir Cenckiewicz zebrał się na odwagę i napisał, że prezydent USA „przekracza wszelkie normy". Jego szef milczał.

Ale sprawa nie da się sprowadzić do coraz częstszych, również w Ameryce, rozważań, czy aby prezydent nie „odleciał", czy nie obserwujemy skutków demencji, „mentalnej degradacji". Katherine Stewart, wybitna amerykańska publicystka, autorka książki „Wyznawcy władzy", mówi POLITYCE (rozmowa Mateusza Mazziniego na s. 22), że przez znaczną część swojego elektoratu Trump jest uważany za „bożego wysłannika", a i on sam – zwłaszcza od czasu cudownego ocalenia w zamachu – popada w mesjanizm.

Nowa amerykańska prawica uczyniła z religii ideologię, „chrześcijański nacjonalizm", w którym religia jest narzędziem dominacji, pogardy wobec politycznie i kulturowo niewiernych. W USA fanatyzm religijno-polityczny przybiera szczególnie jaskrawe formy, ale jest właściwy dla wszystkich ruchów radykalnej prawicy, korzystających obficie z symboliki i retoryki religijnej. Chrześcijaństwo w tej wersji wraca do czasów krucjat, gdzie politycy wskazują kolejnych wrogów wiary i „tradycyjnych wartości", upatrując diabła i ataku na rodzinę nawet w szkolnych lekcjach edukacji seksualnej (s. 12).

Przy wszystkich podobieństwach warto jednak zwrócić uwagę na istotną różnicę dzielącą nasz prawicowy chrześcijański nacjonalizm od trumpowskiego. Otóż ten polski ma wyraźny rys antysemicki, podczas gdy amerykański, zarówno ewangelikalny, jak i katolicki, są mocno starotestamentowe, biblijnie prożydowskie, dziś – proizraelskie. Polski antysemityzm (artykuł Rafała Kalukina na s. 16) – jawny w Konfederacji Grzegorza Brauna, zakamuflowany jako „antysyjonizm" w Konfederacji Mentzena i Berkowicza, oficjalnie (głównie z powodu presji USA) wytłumiony w PiS, ale wylewający się w prawicowym internecie – to historyczny resentyment, część przejętej tradycji endeckiej. Stary konstrukt, w którym Niemiec (dziś także w przebraniu Unii Europejskiej) jest odwiecznym wrogiem polskiej państwowości, a Żyd i „żydowska, nihilistyczna kultura" – wrogami polskiego ducha.

Prezes PiS, wskazując Przemysława Czarnka – modelowego chrześcijańskiego nacjonalistę – na przyszłego premiera, przesunął całą swoją formację tak blisko Brauna, Bosaka i Berkowicza, ich poglądów i potencjalnych wyborców, jak to możliwe. To zaś dało pretekst i paliwo dla frakcji Mateusza Morawieckiego, która – według własnych deklaracji – postanowiła pozostać w okolicach centrum jako formacja świecka, biznesowa, „prorozwojowa", europejska, a w każdym razie antypolexitowa.

To jest najmocniejsza polityczna emocja ostatnich dni: czy 30–40 posłów, którzy przyłączyli się do stowarzyszenia Rozwój Plus Morawieckiego, to już rozłam w PiS i początek nowej partii, czy tylko kolejny etap walki frakcyjnej? Sprawie Morawieckiego towarzyszą rozliczne spekulacje, poczynając od tej, że to ustawka z Kaczyńskim, który szykuje sobie ewentualnego „centrowego" koalicjanta; że to ustawka z Tuskiem, który obiecał Morawieckiemu faktyczną bezkarność w zamian za rozbijanie PiS; że to ustawka z Nawrockim, który przy pomocy Morawieckiego uderza i w Kaczyńskiego, i w Tuska; wreszcie, że to wpadka Morawieckiego, który grał tylko o pozycję przed wyborami 2027, a mimowolnie może zostać z partii wypchnięty.

Ale pozostawiając na boku spekulacje, jedyne, czego naprawdę dowodzi fronda Morawieckiego, to lęku, że trumpizacja prawicy idzie za daleko, że „konserwatyzm" staje się zakładnikiem różnych oszołomów i nawiedzonych mesjanistów, ku przerażeniu tradycyjnych „normalsów". Spektakularna, szokująca skalą przegrana Viktora Orbána, guru europejskiej alt-prawicy, na pewno wzmocniła determinację „harcerzy Morawieckiego", aby i u nas stworzyć PiS-light, lokalną kopię Tiszy. Sam Morawiecki nie ukrywa, że inspiruje się Magyarem.

Ale do roli polskiego Magyara aspiruje też Donald Tusk i ma tu lepsze papiery. To, że nowy premier Węgier pierwszą wizytę zagraniczną złoży Tuskowi, potwierdza osobiste i polityczne „bratankostwo" KO-Tisza. KO coraz wyraźniej pozycjonuje się jako partia konserwatywna, chadecka, centroprawicowa (o czym pisze Mariusz Janicki na s. 19). I to ona odbiera przestrzeń Morawieckiemu czy innym wyspekulowanym tworom, jak np. sojusz Morawiecki-Kosiniak-Pełczyńska. Kolejne rozpady i konflikty na prawicy dają KO szansę znacznej wyborczej wygranej. Ostatnie sondaże (32–35 proc. KO, 18–20 proc. PiS, stagnacja obu Konfederacji, ponad 10 proc. dla lewic) wręcz prowokują, aby – przy wszystkich oczywistych różnicach z Węgrami – w wyborach 2027 demokraci zagrali „po magyarowsku", o większość (276 mandatów) dającą możliwość odrzucania wet prezydenta Nawrockiego. (Przypomnijmy, że w 2015 r. 37 proc. głosów dało PiS 235 mandatów, a 9 proc. Kukiza – 42 mandaty).

Po wielkim sukcesie Kaczyńskiego, jakim była wygrana Nawrockiego, takie kalkulacje (i cele) wydawałyby się kuriozalne, teraz są tylko ambitne. Donald Trump, sprowadzając do absurdu i memów prawicowe mity, ideologie, fanatyzmy, czyni dziś liberalnym demokratom większą przysługę niż ich liderzy. Kiedyś może powinni wystawić mu składkowy pomnik. W estetyce obrazków rozsyłanych przez Biały Dom prezydent USA mógłby być np. wystylizowany na rzymskiego imperatora z inskrypcją: „Trumpus Narcissus Maximus – democratia grata", czyli wdzięczna demokracja.

eprasa.pl e6212f57ec

Albatros travel

Albatros 40 lat

Japonia z Albatrosem

Poznaj wszystkie oblicza Japonii – od nowoczesnego Tokio przez historyczne Kioto i Narę po wulkaniczną wyspę Kiusiu podróżując najszybszym pociągiem świata – Shinkansen.

Podczas tej klasycznej podróży odwiedzimy m.in. słynne skrzyżowanie Shibuya w Tokio, Złoty Pawilon i Zamek Shoguna w Kioto, Park Pokoju w Hiroshimie, bramę tori na wyspie świątyń Miyajima czy górę Fuji. Skosztujemy wołowiny wagyu oraz odkryjemy świat samurajów i gejsz.

12 dni
Wyloty z Warszawy
25/05, 13/10 2026,
06/03 2027

od **19.998,-**

Rejs wzdłuż wybrzeża Chorwacji

Popłyń w niezapomniany rejs po najpiękniejszych chorwackich wyspach, zobacz Split i Dubrownik oraz wykąp się w krystalicznie czystych wodach Adriatyku.

Program wycieczki: Dz. 1 Wylot z Warszawy do Splitu. Rejs na wyspę Hvar. **Dz. 2** Rejs z Hvaru do miasta Trstenik. Przystanek na kąpiel. **Dz. 3** Rejs do Dubrownika i zwiedzanie Starego Miasta, wpisanego na listę UNESCO. **Dz. 4** Przystanek na kąpiel przy wyspach Elafickich. Park Narodowy Mljet. **Dz. 5** Mljet – Korcula. **Dz. 6** Korcula – Brac. Pucisca – urokliwe portowe miasteczko. **Dz. 7** Brac – Split. Spacer po mieście i Pałac Dioklecjana. **Dz. 8** Split. Powrót do domu.

8 dni | Wyloty z Warszawy 17/06, 26/08 2026 | od **7.498,-**

Podróż pociągiem wzdłuż koła podbiegunowego

Niezwykła podróż pociągiem historyczną trasą kolejową z Luleå w Szwecji do Narwiku i archipelagu Lofotów w Norwegii.

Program wycieczki: Dz. 1 Przelot Warszawa – Luleå. Przyjazd i krótki spacer po mieście Luleå. **Dz. 2** Przejazd pociągiem z Luleå do Kiruny. Wspaniałe krajobrazy i przekroczenie koła podbiegunowego. **Dz. 3** Kiruna – Narvik. Wizyta w kopalni i spektakularna przejażdżka koleją Ofot. **Dz. 4** Narwik – Vesterålen. Muzeum Wojny i Pomnik Polskiego Żołnierza i Marynarza w Narwiku oraz wizyta na farmie reniferów. **Dz. 5** Vesterålen. Wizyta w Andenes z możliwością rejsu na obserwację wielorybów. **Dz. 6** Całodniowa wycieczka na Lofoty, z wizytami w wioskach rybackich. **Dz. 7** Harstad. Spacer po miasteczku i wolne popołudnie. **Dz. 8** Powrót do Polski z Evenes.

8 dni | Wylot z Warszawy 23/07 2026 | od **10.998,-**

albatros.pl
Warszawa, ul. Marszałkowska 76, 8p.
rezerwacja +48 22 128 48 81

Kod reklamy: **PL14**

Cena zawiera: BILETY WSTĘPÓW, opiekę polskiego pilota, przeloty rejsowe, zakwaterowanie w pokojach 2-os., wyżywienie i transport zgodnie z programem, ubezpieczenie podstawowe

eprasa.pl e6212f57ec

Trudne sprawy Kaczyńskiego i Morawieckiego

Ludzie Mateusza Morawieckiego czują się w PiS zmarginalizowani – odsunięci od ciał decyzyjnych i zagrożeni wycięciem z list wyborczych. Dlatego wszczęli bunt.

Widmo rozłamu krąży nad PiS. Mateusz Morawiecki i pozostali potencjalni rozłamowcy zarzekają się wprawdzie – jak legion ich poprzedników – że ani im w głowie secesja, że pragną jedynie jedności na prawicy i ewentualnie pewnych korekt w partii Jarosława Kaczyńskiego. I udają, że nie słyszą prezesa, który straszy ich wyrzuceniem z list wyborczych, a także wykluczeniem z partii. Wszystko to już widzieliśmy, fabuła znajoma, tylko kostiumy i rekwizyty inne.

Po wielu miesiącach przygotowań, podchodów i pokazywania swojej odrębności 15 kwietnia ludzie Morawieckiego ogłosili wreszcie, że powołują stowarzyszenie Rozwój Plus, które ma otwierać partię na wyborców umiarkowanych; wcześniej były premier tłumaczył w wywiadzie dla wp.pl, że stowarzyszenie ma być dla „ludzi, którym nie podoba się coś w każdej z prawicowych partii". Tyle że wszyscy znani z nazwiska członkowie – ok. 40 osób – to obecni politycy PiS, w zdecydowanej większości posłowie. A europoseł Michał Dworczyk zapowiada budowę terenowych struktur Rozwoju Plus. Zapachniało budową partii.

W zeszłym tygodniu dwukrotnie zebrało się prezydium komitetu politycznego PiS, czyli ścisłe władze ugrupowania. Za drugim razem – w czwartek – już pod nieobecność Morawieckiego, który wyszedł ze spotkania na wywiad do TV Republika – Kaczyński postawił na konfrontację ze stronnikami byłego premiera. Rzecznik partii Rafał Bochenek powiedział, że działalność stowarzyszenia Rozwój Plus jest sprzeczna ze statutem partii, i postraszył konsekwencjami. Morawiecki oglądał konferencję Bochenka w czasie swojego wywiadu i wyglądał na zaskoczonego obrotem sytuacji.

Następnego dnia wystąpił już sam Kaczyński. Oznajmił, że: „Art. 6 statutu jest zupełnie jasny. Jeżeli działalność stowarzyszenia będzie kontynuowana w tych formach, jeżeli będą padały takie sformułowania, które padały, niestety także z ust osób bardzo ważnych, że to pewna nowa propozycja dla pewnego typu elektoratu, to jest przedsięwzięcie partyjne w takim razie. I jasno mówię, że dla ludzi, którzy by się w to angażowali, miejsc na naszych listach nie będzie. I będą wyciągane także inne wnioski wynikające ze statutu związane z tego rodzaju aktywnością". A wspomniany art. 6 statutu nosi groźny tytuł „Utrata członkostwa w partii".

Kaczyński nazwał też działania Morawieckiego „pewnego rodzaju pasożytnictwem", bo „przy pomocy instytucji i możliwości naszej partii będzie się tworzyło partię nową".

Rozmówcy POLITYKI z frakcji Morawieckiego zapewniają, że się nie cofną. I przekonują, że nie wystraszą się także członkowie Rozwoju Plus, wśród których są również niezbyt znani posłowie z tylnych sejmowych ław. Trzon stowarzyszenia tworzą bowiem znajome twarze – najbliższe otoczenie byłego premiera z czasów jego rządów. To byli ministrowie i wiceministrowie: Janusz Cieszyński, Marcin Horała, Paweł Jabłoński, Szymon Szynkowski vel Sęk, Paweł Jabłoński, Łukasz Schreiber, Olga Semeniuk-Patkowska, Ireneusz Zyska, Grzegorz Puda. Mamy na tej liście też byłego szefa klubu PiS Ryszarda Terleckiego; są również znani europosłowie: b. rzecznik rządu Piotr Müller, b. minister rozwoju Waldemar Buda, b. szef kancelarii premiera Michał Dworczyk i b. prezes Orlenu Daniel Obajtek.

Ale do Rozwoju Plus przystąpili także np. Krzysztof Lipiec, Zbigniew Chmielowiec, Grzegorz Lorek, Andrzej Kryj czy Anna Baluch. Te nazwiska pokazują logikę, jaka przyświecała twórcom stowarzyszenia: w różnych okręgach wyszukiwali posłów o słabej pozycji (część z nich weszła do Sejmu już w trakcie kadencji), skonfliktowanych z lokalnymi strukturami, osamotnionych. To ludzie, którzy – gdyby po prostu zostali w PiS – byliby pierwsi w kolejce do wykreślenia z listy wyborczej lub utraty biorącego miejsca.

Taki skład Rozwoju Plus – wykraczający poza stosunkowo nieliczną grupę najbliższych współpracowników Morawieckiego – był zapewne kolejnym sygnałem alarmowym dla Nowogrodzkiej. A zapowiedź rozrostu stowarzyszenia o samorządowców i budowy struktur w terenie przesądziła o ostrej reakcji prezesa.

Morawiecki i Kaczyński znaleźli się na kursie kolizyjnym. Każdemu z nich trudno będzie się cofnąć i udać, że nic się nie stało. Kaczyński musiałby się zgodzić na powstanie sformalizowanej frakcji, która proponuje alternatywny – „bardziej umiarkowany" kurs partii, a Morawiecki (gdyby to on ustąpił) zostałby błyskawicznie i doszczętnie zmarginalizowany.

– Zostaliśmy praktycznie wycięci z komitetu politycznego, ciała, które formalnie zatwierdzi listy wyborcze. Zostaliśmy wykluczeni z zespołu programowego. Na strategię PiS przemożny wpływ mają Jacek Kurski, Jacek Sasin i Patryk Jaki. Jeśli nic nie zrobimy, znikniemy – tłumaczy polityk bliski Morawieckiemu.

Przez weekend trwała w PiS wymiana ciosów między ludźmi Morawieckiego a tzw. maślarzami na platformie X. W sobotę Kaczyński z grupą polityków odwiedził grób brata na Wawelu, a Morawiecki miał wiec swojej frakcji w Toruniu.

Pojawił się też pierwszy sondaż CBOS, w którym PiS spadł poniżej 20 proc. Sytuacja zaczyna wymykać się spod kontroli.

WOJCIECH SZACKI

eprasa.pl e6212f57ec

SAFE-srafe?

Zawetowanie ustawy SAFE przez Karola Nawrockiego bardzo szybko odbiło się czkawką polskiej zbrojeniówce. Pierwszy cios otrzymała radomska fabryka broni Łucznik. Co jest o tyle paradoksalne, że inwestycja w unowocześnienie tego zakładu była przedstawiana przez rząd Mateusza Morawieckiego jako wielki sukces PiS. Firma rzeczywiście stanęła na nogi i jest obecnie jednym z najnowocześniejszych zakładów polskiej zbrojeniówki. Ma nowe hale, nowe maszyny, odpowiedni poziom zatrudnienia. Ale to wszystko kosztuje. W maju Łucznik kończy duży kontrakt na produkcję dla armii i właściwie nie wiadomo, co będzie dalej.

– *Właściwie to mieliśmy już dopięty duży kontrakt na karabiny Grot dla polskiej policji. Umowa na lata 2026–29 opiewała na niemal 66 tys. sztuk karabinków. My moglibyśmy spokojnie produkować, a policja wymieniłaby arsenał i byłaby przygotowana na wypadek W* – mówi jeden ze związkowców z Łucznika, ale zastrzega anonimowość, żeby uniknąć oskarżeń o ujawnianie tajemnicy handlowej. Kiedy okazało się, że prezydent Nawrocki zawetował SAFE, wszystko się skomplikowało. Policja tłumaczy, że pieniędzy nie ma. A w mediach pojawiły się informacje, że fabryka wobec braku zamówień szykuje się do zwolnienia prawie 150 osób, które są zatrudnione na umowę-zlecenie.

Dla takich fabryk jak Łucznik właściwie nie istnieje rynek cywilny. Produkcja wisi na zamówieniach z wojska i od innych służb. Brak środków z SAFE i rekordowe wydatki za granicą to pętla na szyi polskiego przemysłu. Co prawda wojsko obiecuje kolejne zamówienia,

© BEATA ZAWRZEL/REPORTER, X.COM/BBN_PL

ale na obietnicach trudno tworzyć biznesplany, tym bardziej – opierać na nich produkcję. – *My nawet nie możemy produkować na magazyn, bo bez bezpośredniego nadzoru wojska w trakcie kontraktu nikt nam tej produkcji później nie przyjmie* – dodaje nasz rozmówca. Zarząd firmy jest mniej rozmowny i zasłania się oficjalnym komunikatem w tonie umiarkowanego optymizmu.

Z odsieczą dla załogi 17 kwietnia **do Łucznika przybył dr hab. Sławomir Cenckiewicz**, szef prezydenckiego Biura Bezpieczeństwa Narodowego, co świadczy o wyjątkowym tupecie. Ale to niejedyna firma zbrojeniowa, która już łapie zadyszkę. Widmo braku produkcji grozi gliwickim zakładom Bumar-Łabędy, które za rok skończą modernizację czołgów Leopard. Nie ma pieniędzy, żeby zakład przestawić na nowe tory. Przykłady można mnożyć, bo choć Polska Grupa Zbrojeniowa ma rekordowe zyski, to miały im towarzyszyć również rekordowe inwestycje, które jednym podpisem wygumkował prezydent Nawrocki. (JULL)

REKLAMA

Podlaskie inwestuje w bezpieczeństwo. 740 mln zł w odpowiedzi na nowe wyzwania

Województwo podlaskie aktualizuje program „Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021–2027", przesuwając część środków na działania związane z bezpieczeństwem i odpornością regionu. Łączna wartość zmian to ponad 173 mln euro, czyli ok. 740 mln zł. Korekta programu została przygotowana przez zarząd województwa pod kierownictwem marszałka Łukasza Prokorym i zatwierdzona przez Komisję Europejską.

Zmiana wpisuje się w szerszy proces dostosowywania polityki regionalnej do nowych warunków położenia geopolitycznego.

– *Jako region przygraniczny i znajdujący się na wschodniej flance Unii Europejskiej od kilku lat funkcjonujemy w warunkach podwyższonego ryzyka, zarówno w wymiarze militarnym, jak i hybrydowym* – mówi marszałek Łukasz Prokorym. – *Dlatego musimy równolegle inwestować w rozwój i bezpieczeństwo. Program musi odpowiadać na realne zagrożenia, a nie wyłącznie na założenia sprzed kilku lat.*

W ramach aktualizacji wprowadzono sześć nowych obszarów wsparcia, obejmujących ok. 13 proc. budżetu programu. Największa część – ponad 94 mln euro – trafi na obronność i gotowość cywilną, w tym wsparcie szpitali, ratownictwa, OSP, rozwój schronów, logistyki i cyberbezpieczeństwa. Kolejne środki obejmą m.in. przemysł obronny i technologie podwójnego zastosowania (34 mln euro), infrastrukturę wodno-kanalizacyjną (11,5 mln euro), technologie wodorowe (ponad 14 mln euro) oraz szkolenia z reagowania kryzysowego (ok. 20 mln euro).

Marszałek Łukasz Prokorym: bezpieczeństwo i inwestycje to dziś nasze priorytety, realizowane m.in. dzięki funduszom europejskim.

Dużym wsparciem dla władz regionu jest współpraca z europosłem Jackiem Protasem – to dzięki jego zaangażowaniu potrzeby Podlaskiego są dostrzegane i wyraźnie artykułowane na forum europejskim.

– *Budujemy zdolności, które mają znaczenie w praktyce, od poziomu lokalnego po regionalny* – podkreśla marszałek.

Zmiany obejmują także instrumenty finansowe. Samorządy otrzymają ok. 20 proc. środków w formie zaliczek, a w 2026 roku kolejne niemal 10 proc. programu. Wydłużono okres rozliczeń do 2030 roku, co ma ułatwić realizację inwestycji i zwiększyć ich tempo.

– *To nie jest chwilowa zmiana, tylko nowy sposób myślenia o rozwoju* – podsumowuje Łukasz Prokorym.

eprasa.pl e6212f57ec

Moralny trigger

Anna Siewierska

Profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego, politolożka

Klęska Viktora Orbána wprawiła w euforię demokratów z całej Europy. Premier Tusk jako jeden z pierwszych przywódców UE pogratulował Péterowi Magyarowi, wskazując, że zwycięstwo Tiszy jest dowodem, iż można wygrać wbrew wszelkim przeciwnościom i w obliczu dużo silniejszych przeciwników. Wszystko to oczywiście prawda, ale diabeł – jak zwykle – tkwi w szczegółach. Warto o tym pamiętać półtora roku przed wyborami w Polsce, bo odrobienie węgierskiej lekcji może być przydatne dla wyborczej strategii KO. I to zarówno w kontekście powielania działań Tiszy, jak i – a może nawet przede wszystkim – unikania błędów Fideszu.

Zacznijmy od tego, co podkreślają sami Węgrzy: to nie Magyar wygrał tak wysoko. To Orbán i Rodzina – jak społeczeństwo nazywa mafijną strukturę Fideszu – wysoko przegrali. W entuzjastycznych komentarzach europejskich mediów dominuje przekonanie, że Magyar wniesie nową jakość do węgierskiej polityki i zawróci Węgry z prorosyjskiej drogi z powrotem na łono UE. Sami Węgrzy, choć szczęśliwi z konstytucyjnej większości, która zwiększa szanse na rozliczenie oligarchów Orbána i wprowadzenie szybkich zmian w kraju, mają jednak sporo obaw. Powtarza się stwierdzenie, że nie do końca wiadomo, kim naprawdę jest Magyar i jakie ma poglądy. Jeszcze pod koniec 2023 r. węgierscy opozycjoniści z Koalicji Demokratycznej byłego premiera Ferenca Gyurcsánya uważali, że Magyar nie ma szans na uzyskanie dobrego wyniku, tym bardziej że będąc mężem ministry sprawiedliwości Judit Vargi, przez lata był beneficjentem mafijnego systemu.

Pytam zatem Węgrów, co takiego się stało, że to właśnie Magyar, długo lekceważony przez innych polityków krytycznych wobec Fideszu, w ciągu zaledwie dwóch lat stał się twarzą węgierskiej opozycji. „Kegyelmi botrány", skandal z ułaskawieniem – słyszę niemal od wszystkich swoich rozmówców. W lutym 2024 r. ujawniono, że prezydent Katalin Novák ułaskawiła Endre K., byłego wicedyrektora domu dziecka, który tuszował seksualne wykorzystywanie podopiecznych przez dyrektora tej placówki. Wywołało to ogromne oburzenie na Węgrzech, ale Orbán, mając za sobą prorządowe media, czyli de facto znakomitą większość wszystkich węgierskich mediów, przyjął strategię przemilczenia sprawy. Strategię, która okazała się początkiem jego końca.

Magyar wyczuł w tym swoją szansę na zdobycie rozpoznawalności, zwłaszcza że kontrasygnatę do aktu ułaskawienia podpisała jego była żona. Wywiad, którego udzielił niezależnemu kanałowi Partizán, w którym krytykował rząd Orbána za korupcję i kolesiostwo, stał się natychmiast najpopularniejszym materiałem na węgierskim YouTube, a zwołane na wiosnę demonstracje okazały się jednymi z największych w historii współczesnych Węgier. Na Placu Kossutha w Budapeszcie pojawili się nawet kibice Ferencvárosi TC, dotychczas bezwarunkowo wspierający Orbána. Na tej właśnie fali gniewu Magyar przejął Tiszę i poprowadził ją do zwycięstwa. Argumenty polityczne i ekonomiczne przez lata okazywały się niewystarczające, aby odsunąć Fidesz. Dopiero moralny „trigger" stał się zapalnikiem zmian.

Ten wątek upadku rządów Fideszu w polskich mediach słabo się przebija, a szkoda, bo powinien stanowić lekcję dla polskich polityków. Moralność wciąż ma w polityce znaczenie, a przemilczanie trudnych tematów, niezależnie od tego, czy chodzi o Kłodzko, czy o Lubin, zawsze daje przewagę tym, którzy krzyczą. Przegrywają ci, którzy wybrali milczenie.

Spór o śluby

Wciąż brakuje wyraźnego potwierdzenia, kiedy i w jaki sposób rząd wdroży wyroki TSUE i NSA w sprawie zagranicznych aktów małżeństwa. Przypomnijmy: najpierw w listopadzie 2025 r. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej orzekł, że Polska musi transkrybować akty małżeństw jednopłciowych zawartych w innych krajach UE. W pierwszej reakcji premier oznajmił: „Nie jest tak, że Unia Europejska może nam w tej sprawie cokolwiek narzucić". Kilka miesięcy później, w marcu br., jego argument stracił na mocy, bo tym razem polski sąd (NSA) zobowiązał urząd stanu cywilnego do wydania aktu małżeństwa Jakuba i Mateusza, którzy pobrali się w Niemczech. USC musi teraz tę transkrypcję wykonać i ma na to 30 dni od dnia zwrotu akt administracyjnych. Licznik właśnie zaczął bić.

Urzędy w zasadzie są gotowe. W sumie 93 proc. polskich urzędów zadeklarowało, że będą wykonywać transkrypcje, kiedy tylko rząd im to technologicznie umożliwi. Czekają, aż zostaną im do tego dane narzędzia. Rozwiązanie zaproponowało Ministerstwo Cyfryzacji. W połowie stycznia przedstawiło projekt rozporządzenia zakładającego, że w systemie, który teraz nie widzi dwóch wpisanych obok siebie słów „kobieta" lub „mężczyzna", wpisywać sformułowania „małżonek pierwszy" i „małżonek drugi". Jednak szef MSWiA Marcin Kierwiński kręci nosem. Twierdzi, że wyrok NSA dotyczy tylko jednej pary i że trzeba się skupić na dokonaniu transkrypcji tylko dla niej. Jest też zwolennikiem uregulowania tej sprawy poprzez ustawę, co oczywiście jest drogą kończącą się wetem prezydenta.

– *Jesteśmy w miejscu, w którym polskie sądy nakazują transkrypcję zagranicznych aktów małżeństwa. Żadna zewnętrzna siła nam niczego nie narzuca, nikt nam nie każe wprowadzać równości małżeńskiej. Zróbmy to minimum, przestańmy histeryzować* – mówi Katarzyna Kotula, pełnomocniczka rządu ds. równości. Dorota Łoboda, rzeczniczka klubu KO, uspokaja: – *Poczekajmy na konkretne rozwiązania. Musimy na razie uzbroić się w cierpliwość.*

Nieoficjalnie mówi się, że obawy polityków KO dotyczą głównie skutków zastosowania się do wyroków – czyli potencjalnej fali wyjazdów za granicę „po ślub", konieczności uznawania zawartych tam małżeństw, na które nie ma zgody także w koalicji rządzącej, a może i kolejnych nacisków na zmiany w prawie rodzinnym. Politycy KO boją się też, że zaraz zacznie się batalia o uzyskanie dla tak sformalizowanych par LGBT+ prawa do adopcji dzieci. (AgSzcz)

© IMAGO/MIKOŁAJ JANECZEK/IMAGO STOCK AND PEOPLE/EAST NEWS

eprasa.pl e6212f57ec

ŻEBY USPRAWNIĆ PRACĘ PORODÓWEK WPROWADZILIŚMY TELEFONICZNY SYSTEM PORODÓW

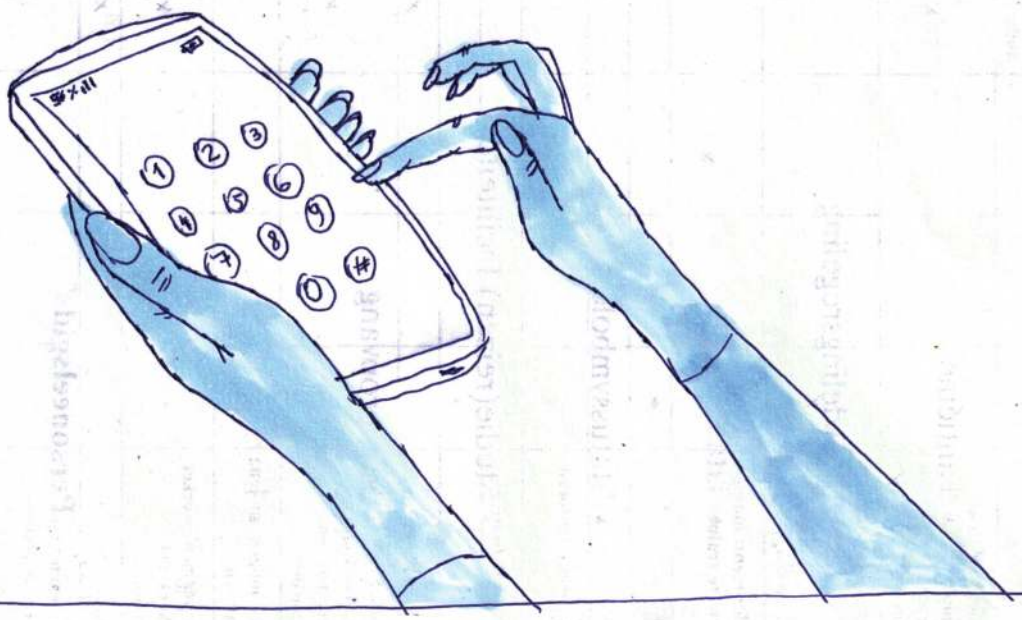

JANEK KOZA DLA tokfm

Na każdy temat z każdej strony
tokfm

eprasa.pl e6212f57ec

Rozejmowa układanka

„Odblokujemy ją (cieśninę Ormuz – przyp. red.) tylko na rozkaz naszego przywódcy Imama Chameneiego, a nie z powodu tłitów jakiegoś idioty” – oświadczył w sobotę przedstawiciel irańskich Strażników Rewolucji. Była to odpowiedź na wpis prezydenta USA, w którym ogłosił odblokowanie Ormuzu. Kilka godzin później otwarcie cieśniny potwierdził zresztą szef irańskiego MSZ, ale Strażnicy byli najwyraźniej innego zdania, co zamanifestowali ostrzelaniem dwóch statków w cieśninie. W niedzielę z kolei Amerykanie ostrzelali i zatrzymali irański statek wchodzący do Ormuzu. Cokolwiek deklarowały obie strony, gdy zamykaliśmy ten numer POLITYKI, jedna z najważniejszych cieśnin świata, łącząca Zatokę Perską z Oceanem Indyjskim, była w praktyce zablokowana podwójnie: przez Iran i Stany Zjednoczone. Każda ze stron liczyła, że to wymusi ustępstwa na drugiej i zakończy konflikt rozpoczęty amerykańsko-izraelskim atakiem z 28 lutego.

W sprawie ustępstw między Amerykanami i Irańczykami miało dojść do drugiej tury rozmów w Islamabadzie – znów: w poniedziałek, już po zamknięciu tego numeru i dwie doby przed zakończeniem zawieszenia broni. Waszyngton informował, że do Pakistanu poleciał wiceprezydent J.D. Vance, ale Irańczycy zapowiadali, że od nich nikogo nie będzie, bo oczekiwania Amerykanów są nierealistyczne. Według stanu wiedzy z poniedziałku koncentrowały się na dwóch punktach: odblokowaniu Ormuzu i rezygnacji z programu nuklearnego na 20 lat. W pierwszej sprawie panuje zupełny chaos informacyjny, związany z dezintegracją irańskiego systemu dowodzenia, w ramach którego spierają się ugodowcy (MSZ, szef parlamentu Mohammad Baker Kalibaf) i radykałowie (Strażnicy), którzy mają przewagę siły. W drugiej sprawie Irańczycy zaczęli od deklaracji, że mogą zamrozić program nuklearny na sześć lat, ale ponoć są w stanie się zgodzić i na 10 lat. Ale tu Trump raczej nie ustąpi, bo zależy mu na tym, żeby zamrożenie było dłuższe od tego, które w 2015 r. wynegocjował z Irańczykami Barack Obama (15 lat). Chaos pogłębia fakt, że prezydent USA niemal codziennie wygłasza oświadczenia bez związku z aktualną sytuacją w rozmowach z Irańczykami, za to dużo bardziej związane z ratowaniem aktualnej sytuacji na giełdzie i rynkach finansowych, które nerwowo reagują na blokadę Ormuzu i przepływających tamtędy surowców.

Jedyny punkt sporny między USA i Iranem, który w poniedziałek wydawał się tymczasowo załatwiony, to Liban. Od 16 kwietnia obowiązuje tam 10-dniowe zawieszenie broni ogłoszone przez Trumpa bez konsultacji z walczącymi stronami, czyli Izraelem i Hezbollahem. Ale przerwanie walk, zapoczątkowanych przez atak Hezbollahu z 2 marca w solidarności z Iranem, było wstępnym warunkiem Teheranu do dalszych rozmów. Amerykanie najpierw więc ogłosili ich przerwanie, a potem w praktyce wymuszali rozejm. A ten nie jest po myśli ani premiera Beniamina Netanjahu, który jest pod wewnętrzną presją, aby raz na zawsze rozprawić się z wrogiem, ani w interesie Hezbollahu, który został wypchnięty przez Izraelczyków ze swojego matecznika w południowym Libanie. Tylko czekać, aż cała ta rozejmowa układanka runie.

ŁUKASZ WÓJCIK

Reparacje z przebaczeniem

To pierwszy w skali światowej przykład wynegocjowanej współpracy państwa z Kościołem w tej dziedzinie. „Państwo ma ostatnie słowo, a Kościół wypłaca kompensatę należną każdej ofierze”. Tak hiszpański minister sprawiedliwości Félix Bolaños podsumował podpisanie bezprecedensowego porozumienia przez przedstawicieli Kościoła, lewicowego rządu premiera Sáncheza i rzecznika praw obywatelskich (RPO) w sprawie odszkodowań dla ofiar przestępstw seksualnych w Kościele hiszpańskim. To końcowy efekt długich i żmudnych negocjacji. Trwały już za pontyfikatu Franciszka, miały aprobatę Watykanu. Kościół hiszpański stworzył własny system odszkodowań dla nieletnich ofiar. Wcześniej parlament zlecił RPO opracowanie raportu na ten temat. Rzecznik przedstawił 800-stronicowy dokument wymieniający blisko 500 przypadków pedofilii, które mogły dotknąć tysięcy ofiar. Wtedy Kościół stworzył swój wewnętrzny system zadośćuczynienia. Od 2024 r. miało z niego skorzystać ponad 100 pokrzywdzonych, którym wypłacono w sumie 2 mln euro.

Nowy system uzupełni działanie Kościoła. Chodzi o ofiary przestępstw, których sprawcy nie żyją lub które uległy przedawnieniu, oraz o osoby, które nie zgłosiły się do komisji kościelnej, bo nie mają zaufania do tej instytucji. Teraz mogą się zgłosić do ministerstwa sprawiedliwości, a ono przekaże sprawę do oceny i wyceny przez zespół ekspertów. Rzecznik powiadomi Kościół o swojej decyzji. W razie kontrowersji mieszana komisja z udziałem stowarzyszeń ofiar podejmie próbę wypracowania konsensu. Jeśli się nie powiedzie, ostateczna decyzja obejmująca wysokość odszkodowania i inne formy pomocy będzie należała do RPO. Szef hiszpańskiego episkopatu abp Luis Arguello podkreślił, że Kościół nie może prosić ofiar o przebaczenie „bez konkretnych aktów reparacji”. (AS)

eprasa.pl e6212f57ec

Ile Orbána w Radewie?

Zwycięstwo nadziei nad nieufnością, triumf wolności nad strachem. Tak swój sukces w bułgarskich wyborach przedstawia **Rumen Radew**. Do stycznia był prezydentem, skrócił jednak swoją ostatnią, dozwoloną prawem kadencję, by móc startować do parlamentu. Stanął na czele enigmatycznej programowo Postępowej Bułgarii, która zdobyła 44,6 proc. głosów. Taki wynik, dający przede wszystkim widoki na samodzielną większość rządową, w bułgarskiej polityce zdarza się raz na pokolenie. Może m.in. oznaczać koniec wyborczej epopei. Od 2017 r. Bułgarzy szli do urn dziewięciokrotnie, osiem głosowań rozpisano przed terminem. Chroniczna niestabilność była rezultatem rozdrobnienia sceny i szybkiego upadku wątłych koalicji kleconych przez nieufających sobie polityków.

Bułgaria nie odczuła „efektu Magyara", nie podzieliła węgierskiego entuzjazmu sprzed tygodnia. Frekwencja nie sięgnęła 50 proc. W tych warunkach 62-letni Radew, pilot odrzutowych myśliwców MiG-29 i były dowódca sił powietrznych, zdobył nieoczekiwanie silny mandat. Rozbił dotychczasowy układ partyjny. Konkurentów Radew oskarżał o utrzymywanie modelu „państwa mafijnego" zdominowanego przez miejscową oligarchię. Nie podoba mu się także euro, którym Bułgarzy płacą od stycznia, bo jego zdaniem wprowadzenie wspólnej waluty wpłynęło na wzrost inflacji, choć statystyki ekonomiczne skoku cen nie potwierdzają. Wśród pilnych zadań wymienia m.in. oczyszczenie wymiaru sprawiedliwości ze sprzedajnych sędziów.

Reszta Europy chce wiedzieć, czy Rumen Radew stanie się następcą Viktora Orbána. Koniem trojańskim Kremla, który będzie się starał ocieplić wizerunek Rosji, by w zamian kupować po przystępnej cenie ropę naftową i gaz ziemny. W kampanii mówił dużo o konieczności zbliżenia z Rosją i o odwołaniu nałożonych na nią sankcji. Twierdzi, że silna Bułgaria w silnej Europie powinna się kierować krytycznym myśleniem i pragmatyzmem. W jego przypadku oznacza to uznawanie rosyjskości Krymu i niezgodę na zbrojenie Ukrainy, także z bułgarskich arsenałów. Nakłania Kijów, by zawarł pokój.

Z drugiej strony Radew uczestniczył w posiedzeniach Rady Europejskiej i podczas nich płynął w europejskim głównym nurcie. Stąd obserwatorzy bułgarskiej sceny typują, że będzie raczej jak premier Słowacji Robert Fico. Proeuropejski z wierzchu i bez orbanowskich wybryków (by nie odciąć się od unijnych pieniędzy), za to prorosyjski w środku.

JĘDRZEJ WINIECKI

Dziadek z NSDAP

Konsekwencje trudno przecenić: tygodnik „Die Zeit" uruchomił wyszukiwarkę pozwalającą łatwo i szybko sprawdzić, czy przodkowie byli członkami nazistowskiej NSDAP. W ciągu kilku godzin skorzystało z niej 2,5 mln osób i zatkały się serwery. Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników miała w latach 1925–45 10,2 mln członków ze wszystkich warstw i sfer, od 1933 r. była jedyną legalną partią w III Rzeszy, pod koniec wojny należał do niej co piąty dorosły Niemiec. 50 ton dokumentów z archiwów centrali w Monachium, wysłanych do utylizacji w kwietniu 1945 r., ocalił dyrektor papierni Hanns Huber, a później przekazał je Amerykanom. Przez ponad pół wieku przechowywali je w berlińskim Centrum Dokumentacji (BDC) i odegrały kluczową rolę w powojennym procesie denazyfikacji, uławiając identyfikację osób związanych z reżimem. W 1994 r., zamykając historyczny cykl, Amerykanie przekazali je do Niemieckiego Archiwum Federalnego, a kopie na mikrofilmach trafiły do USNA, Narodowych Archiwów w Waszyngtonie.

I to właśnie USNA zaczęła w marcu udostępniać w internecie pełną cyfrową kopię centralnego rejestru członków NSDAP oraz jej struktur lokalnych, co wzbudziło wielkie zainteresowanie, ale

„A co się działo w mojej rodzinie?" – strona z „Die Zeit"

wymagało żmudnego przeczesywania. „Die Zeit", w porozumieniu z obu archiwami i z użyciem AI, poszukiwania uprościł. I tak po ponad 80 latach od zakończenia wojny uratowane archiwum kart członkowskich (imię, nazwisko, data i miejsce urodzenia, zawód, rok wstąpienia) stanęło otworem. Według Jürgena Faltera cytowanego przez tygodnik zachowało się ponad 90 proc. nazwisk.

Większość wcześniejszych kwerend dotyczyła ludzi ze świecznika w nowych Niemczech, polityków, prawników, wolnych zawodów; zwłaszcza po 1968 r., w ramach rozliczeń z pokoleniem rodziców, przyniosły wiele pouczającego materiału. Ale też więcej było zaniechań i białych plam, zwłaszcza w ówczesnej NRD, którą według oficjalnej wersji zamieszkiwali sami antyfaszyści. Każde zapytanie archiwalne wymagało wykazania naukowego charakteru i pokonania wielu obostrzeń. Teraz poszukiwania mogą zejść pod strzechy, przewietrzyć rodzinne mity i opowieści, drastycznie poszerzyć wiedzę o dziadkach z wyblakłych fotografii – i o babciach, bo w kartotece, co może szokować, jest nadspodziewanie wiele kobiet. I w sumie kompletować nową społeczną historię nazizmu, która dopiero czeka na napisanie. (WP)

© ABEDIN TAHERKENAREH/EPA/PAP, STR/NURPHOTO/GETTY IMAGES, ALBERTO ORTEGA/EUROPA PRESS/GETTY IMAGES, DIE ZEIT

eprasa.pl e6212f57ec

JOANNA CIEŚLA

Narządy

ILUSTRACJA **ARKADIUSZ HAPKA**

Edukacja seksualna jako nieobowiązkowa część edukacji zdrowotnej to taka „trochę dziewica" polskiej szkoły. Ani to logiczne, ani wykonalne, typowy wstydliwy kompromis.

Jeśli zrobienie z edukacji seksualnej fakultatywnej części przedmiotu edukacja zdrowotna miało być unikiem wobec gniewu Kościoła i ataków prawicy, to wyszedł on rządowi dość koślawo. Decyzję o przyszłości przedmiotu szefowa MEN Barbara Nowacka ogłosiła 9 kwietnia, ponad tydzień później niż wielokrotnie to zapowiadała. W wywiadzie w TVN24 ministra oświadczyła, że edukacji zdrowotnej (EZ) będą obowiązkowo uczyć się dzieci z klas IV–VIII podstawówek oraz – przez dwa lata – uczniowie w szkołach ponadpodstawowych.

Jak precyzowała szefowa MEN, przedmiot ma się składać „tak naprawdę z dwóch przedmiotów, czyli przedmiotu edukacja zdrowotna i nieobowiązkowego przedmiotu – około jednej dziesiątej całości – dotyczącego wiedzy o zdrowiu seksualnym".

Według nieoficjalnych informacji ministra edukacji już w lutym chciała domknąć ustalenia na temat EZ. Wobec coraz

eprasa.pl e6212f57ec

nieobowiązkowe

to nowych danych o fatalnym stanie zdrowia dzieci mogło się wydawać, że nowy przedmiot będzie pełnoprawnie funkcjonować od września w polskich szkołach. Ale szefowa MEN nie doceniła siły emocji koalicyjnych partnerów, zwłaszcza PSL. Przez kolejne tygodnie toczyły się burzliwe dyskusje, czy i ewentualnie w jakiej formule można w szkołach uczyć o zdrowiu, a nieoficjalnie na powierzchnię wydobywały się kolejne warianty, a to, że EZ faktycznie będzie, a to, że w ogóle jej nie będzie, a to, że będzie, ale całkowicie wykastrowana z wątków związanych z seksem. Jakkolwiek śmieszno-strasznie by to brzmiało – okazało się jednym z fundamentalnych wątków dla przyszłości koalicji.

Oni idą po nasze dzieci

Informacja o podziale edukacji zdrowotnej na dwie części wprawiła odbiorców w zdumienie. W historii polskiej szkoły nie było dotychczas przypadku, żeby jakiś przedmiot był obowiązkowy częściowo. Szefowa MEN uzasadniła możliwość zwolnienia dzieci z edukacji seksualnej „pewnymi konstytucyjnymi uwarunkowaniami i presją części środowisk, które chcą móc zdecydować, czy dzieci się dowiadują o zdrowiu seksualnym z fachowego źródła, czyli od nauczyciela, czy wolą zostawić dzieci swojej wiedzy lub internetowi". Dodała też, że nie chce „politycznej awantury".

Polityczna awantura ruszyła jednak chwilę po tym, jak szefowa MEN opuściła telewizyjne studio. Pisowski kandydat na premiera Przemysław Czarnek napisał w mediach społecznościowych: „Czyli Koalicja Obywatelska Tuska, ze swoimi skandalami z dolnośląskiego, ustami Nowackiej mówi Polakom: IDZIEMY PO WASZE DZIECI" (były minister edukacji skorzystał z okazji, by nawiązać do dramatycznej sprawy pedofilskiej z Kłodzka). Frazę podchwycili partyjni koledzy, m.in. były wicepremier Jacek Sasin. Konfederacja Korony Polskiej ogłosiła na swoich kanałach, że „DEFORMA EDUKACJI TRWA", a jej poseł Włodzimierz Skalik z mównicy sejmowej odczytywał ze zgorszeniem wyimki z opublikowanego przez Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu podręcznika dla nauczycieli edukacji zdrowotnej m.in., że „homoseksualizm to psychologiczna norma". Poseł w litanii epitetów nazwał publikację „instrukcją systemowej deprawacji". Ordo Iuris uznało postępowanie Barbary Nowackiej za wojnę wydaną niewinności naszych dzieci (z których połowa przed ukończeniem 14. roku życia ma kontakt z pornografią, jak wykazał ubiegłoroczny raport „Internet dzieci").

Zarząd Stowarzyszenia Katechetów Świeckich zawyrokował, że „decyzja o uczynieniu edukacji zdrowotnej przedmiotem obowiązkowym jasno pokazuje, jakie treści kierownictwo Ministerstwa Edukacji Narodowej uznaje dziś za priorytetowe, marginalizując jednocześnie wychowanie do wartości". Komisja Wychowania Konferencji Episkopatu Polski zaś oceniła, że usunięcie komponentu związanego z wychowaniem seksualnym jako obowiązkowego w ogóle nie rozwiązuje problemu, gdyż „w pozostałych działach tematycznych znajdują się treści, które nie respektują należycie wartości małżeństwa i rodziny".

Hierarchowie zaznaczyli też, że „edukacja zdrowotna ze względu na treści związane z przekonaniami religijnymi i światopoglądowymi powinna być przedmiotem szerokiego i merytorycznego dialogu pomiędzy podstawowymi podmiotami wychowania, czyli szkołą, rodziną, Kościołem katolickim oraz innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi". Te postulaty mogą wydawać się obecnie dość daleko idące, zważywszy, że do kościoła chodzi mniej niż jedna trzecia Polaków, a ponad jedna trzecia tych, którzy wzięli ślub – i nigdy nie chodzili na edukację zdrowotną – kończy rozwiedziona.

Jak to możliwe, że przez 35 lat, czyli od początku prób systemowego tworzenia edukacji w demokratycznej Polsce, prawica i Kościół wybuchają oburzeniem na samą wzmiankę o przekazywaniu dzieciom jakiejkolwiek wiedzy dotyczącej seksu? Co takiego jest w podstawie programowej edukacji zdrowotnej, o czym prawica nie chce słyszeć, żeby dzieci słyszały?

Co wstrząsa i gdzie jest?

Najwyraźniej prawica nie chce, żeby dzieci słyszały np. o autonomii cielesnej i zachowaniach, które są przekroczeniem granic intymnych. Nie chce też, żeby umiały wyszukiwać przepisy o ochronie seksualności osób poniżej 15. roku życia i by znały możliwości uzyskania pomocy w sytuacji zagrożenia. Ani żeby wyjaśniały wpływ stereotypów płciowych na funkcjonowanie człowieka. To zagadnienia przewidziane do opanowania na EZ przez uczniów klas IV–VI. Oprócz tego z tematów dla tej grupy w dziale „Zdrowie seksualne" wymieniono budowę i funkcje narządów płciowych oraz przebieg procesu zapłodnienia. To ostatnie chyba jest akceptowalne, bo od lat obecne w programach biologii.

– *Najwięcej publicznie zgłaszanych kontrowersji budziły tematy dotyczące tożsamości i orientacji psychoseksualnej* – ocenia Antonina Kopyt, przez lata nauczycielka wychowania do życia w rodzinie, potem członkini zespołu pracującego nad podstawą programową EZ, a teraz nowego zespołu – modyfikującego tę podstawę. Faktycznie w pierwszej turze protestów półtora roku temu na wieść o możliwym wejściu edukacji zdrowotnej do szkół prawicowi działacze alarmowali, że „szkoła będzie zachęcać do zmiany płci, a nie do zakładania rodziny". Pojawiały się też przewidywania, że prowadzący lekcje będą masturbować dzieci, ewentualnie namawiać je, by same to robiły, demoralizować, seksualizować i „przerabiać na dewiantów".

Obawy są więcej niż na wyrost, skoro w podstawie programowej słowo „masturbacja" (na wszelki wypadek) nie zostało użyte ani razu. O tożsamości, orientacji psychoseksualnej i jej rozwoju jest mowa w części dla klas VII, VIII i dla szkół średnich i sprowadza się to do tego, że uczeń ma wiedzieć, co oznaczają te pojęcia. Owszem, jest także o seksualizacji, ale w ujęciu jak się przed nią bronić. Mimo to władze – w styczniu ub.r. po raz pierwszy – uległy presji prawicy. Szefowa MEN ogłosiła, że edukacja zdrowotna pojawi się w szkołach jako przedmiot nieobowiązkowy. Co znamienne, przed ministrą edukacji taki komunikat przekazał wicepremier Władysław Kosiniak-Kamysz, minister obrony narodowej, prezes PSL. I decyzja ta wcale nastrojów nie uspokoiła. Przeciwnie, protestujący dostali w żagle nowego ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ wiatru wraz z przestrzenią do namawiania rodziców, by wypisywali swoje dzieci z zajęć.

W szkołach zrobił się monstrualny bałagan. Nie było wiadomo, jak planować lekcje, bo MEN dało rodzicom czas na decyzję, posłać dziecko na EZ czy nie, do 25 września (takiego eksperymentu też wcześniej nie było). Oficjalna frekwencja według MEN to średnio 30 proc. w skali kraju. Znacznie niższa – w szkołach ponadpodstawowych. – *U nas zapisało się 10 proc. uczniów, ale po kilku tygodniach nie chodził nikt. Rezygnują ze wszystkich zajęć nieobowiązkowych, bo tych obowiązkowych mają bardzo dużo, a oprócz tego pracują* – opowiada Artur Jeżewski (zespół szkół, którym zarządza, to szkoły branżowe). – *U nas rodzice zgłosili się w październiku, żeby zapisać dodatkowe dzieci, w sumie piątkę. Obecnie ogólna frekwencja to ok. 80 proc.* – opowiada Adriana Borek, dyrektorka Szkoły Podstawowej nr 13 w Gorzowie. Po szkole szybko rozniosło się, że zajęcia są bardzo ciekawe.

Spiralka po katechezie

Marylka, piątoklasistka ze szkoły na warszawskim Mokotowie, też z chęcią chodzi na EZ, chociaż to ostatnia lekcja w piątek. – *Najciekawsze było o zdrowym odżywianiu, o oznaczeniach Nutri-Score i o tym, ile czego powinno się jeść. Internet i higiena cyfrowa też były fajne. Teraz staram się na przykład nie scrollować w telefonie, kiedy jestem zła albo smutna, bo wiem, że wtedy łatwo można się uzależnić.* Wątków zdrowia seksualnego Marylka jeszcze nie przerabiała, pani zapowiedziała, że będą na koniec.

Podstawa programowa do EZ składa się z 10 działów – jest także zdrowie fizyczne, aktywność fizyczna, zdrowie społeczne, dojrzewanie oraz zdrowie środowiskowe. Grupę Marylki, poskładaną z dwóch piątych klas, uczy wuefistka. Prowadzić przedmiot mogą też biolodzy, szkolni psychologowie oraz osoby uczące wcześniej wychowania do życia w rodzinie. Anna, mama Marylki, również jest zadowolona: – *Obawiałam się, czy nauczycielka się sprawdzi, ale muszę przyznać, że pierwszy raz czuję się trochę wspierana przez szkołę w codziennym wychowaniu. Córka teraz bardzo pilnuje, żeby jeść codziennie pięć porcji owoców i warzyw, prosi, żeby kupować ciemne pieczywo, dużo pyta i rozmawia o zdrowiu.*

Pewnie, rozczarowania też są. Czasem nauczyciele EZ są bardziej zachowawczy niż ktokolwiek inny. Mateusz, czwartoklasista spod Warszawy, syn Moniki, miał tematy o narządach rozrodczych z podziałem osobno na chłopców i... dziewczynkę, bo z ich klasy na EZ chodzi tylko jedna. – *Nie wiem, po co ten cyrk, skoro dwa tygodnie później na przyrodzie wszyscy razem uczyli się i pisali sprawdzian o ejakulacie, komórkach jajowych i miesiączce* – opowiada Monika.

Na lekcjach EZ u Hanny, w dwutysięcznej wiosce w powiecie iławskim, chyba też jest ciekawie, bo chodzi prawie cała szkoła. Hanna uczyła WDŻ, a poza tym jest katechetką. Już wcześniej starsi uczniowie zaczepiali ją na przerwach: „Pani Haniu, czy masturbacja to grzech?". Przywykła odpowiadać: „Przyjdziesz na religię, to ci powiem, że grzech. Przyjdziesz na WDŻ, porozmawiamy inaczej". – *Na religii uczę dzieci o tym, jak powinno być. Na edukacji zdrowotnej o tym, jak jest* – rozdziela to sobie nauczycielka. Proboszcz nie ma do Hanny pretensji. We wrześniu tylko jedna mama uczennicy napisała w dzienniku elektronicznym, że chce z EZ wypisać córkę z obawy przed seksualizacją. Ta mama to dawna uczennica Hanny. Hanna odpisała: „Aniu, o czym Ty mówisz? Przecież to ja uczę".

– *Już na WDŻ mówiłam o antykoncepcji, naturalnej, hormonalnej. Ósmym klasom pokazywałam spiralki – byli bardzo zdziwieni, że coś takiego w ogóle jest. Skąd oni się mają o tym dowiedzieć? Matka mało której dziewczynie powie, bo się wstydzi. O wiedzy chłopców nawet nie wspominam.*

Paweł Mrozek, 18-letni działacz Akcji Uczniowskiej, zwraca uwagę, że w tym roku edukacja zdrowotna jako nieobowiązkowa często lądowała w planach lekcji np. o 7.10 rano, co wręcz wymuszało rezygnacje. – *Tak nie powinno być. Dla nas, uczniów, to najważniejszy przedmiot w polskiej szkole. Jako jedyny bezpośrednio dotyka tego, z czym mierzy się nasze pokolenie, samotności, narażenia na presję, na dezinformację, także w odniesieniu do zdrowia seksualnego. A państwo w imię i tak nieosiągalnego politycznego spokoju godzi się, żeby nasz dostęp do tej wiedzy był częściowy.*

Antonina Kopyt nie ma wątpliwości, że każdy nastolatek powinien otrzymać w szkole wiedzę na temat zdrowia seksualnego. – *Ten rok, w którym EZ jest przedmiotem nieobowiązkowym, stał się rodzajem pilotażu. Widzimy, że szkolna codzienność nie wywoływała skandali.* Ekspertka założyła w mediach społecznościowych grupę dla nauczycieli EZ. Rozmowy toczą się głównie wokół poszukiwania materiałów i wymiany praktyk. Teraz te wątki rozgorzały ze względu na brak jasności wokół tego, jak dokładnie mają być prowadzone zajęcia. Czy mają być oceniane? W tym roku, jako nieobowiązkowe, nie są. Ale jeśli tak pozostanie, prowadzący boją się, że uczniowie nie potraktują lekcji poważnie. Ostatnio pojawiły się sygnały, że oceny – w części obowiązkowej – od przyszłego roku będą, ale to wciąż tylko medialne doniesienia. Kolejna rzecz: podręcznik. Na razie pojawił się wspominany dla nauczycieli, 800-stronicowy, bez podziału na poszczególne klasy. Dla uczniów oficjalnie dopuszczony jest tylko jeden: pierwsza część do szkół ponadpodstawowych.

Wydawnictwa nie są skore do pracy nad kolejnymi, bo może się to nie opłacić. Kto kupi książkę do przedmiotu nieobowiązkowego? A teraz nadal nie wiadomo, co w podręczniku miałoby się znaleźć jako obowiązkowe, a co nie. I w ogóle co z tego wszystkiego zostanie w perspektywie przyszłorocznych wyborów.

O szczepieniach ciszej

Rozochocone kolejnymi ustępstwami władz prawica i Kościół postulują, by polskim dzieciom nie mówić także o części zagadnień spoza działu „Zdrowie seksualne". Na przykład o tym, że ludzie się rozwodzą albo żyją w związkach nieformalnych. Ordo Iuris uważa, że przejawem „antyrodzinności" edukacji zdrowotnej jest punkt: „Uczeń z szacunkiem formułuje komunikaty dotyczące decyzji innych osób związane z życiem rodzinnym, partnerskim i rodzicielskim, w tym dotyczące decyzji o związku formalnym, nieformalnym, niepozostawaniu w związku, separacji, rozwodzie, (...) wielodzietności, bezdzietności". „Zaniechano wymienienia wprost małżeństwa, a decyzja o rozwodzie jest przedstawiona jako równie wartościowa jak np. decyzja o budowaniu rodziny wielodzietnej" – pisze z wyrzutem OI. Przypomnijmy, to organizacja, w której łonie rozegrał się nie tak dawno skandal obyczajowy z płomiennym romansem, rękoczynami i podwójnym rozwodem.

Prof. Zbigniewowi Izdebskiemu, szefowi zespołu pracującego nad podstawą programową edukacji zdrowotnej, trudno te uwagi pomieścić w głowie. – *W niejednej klasie ponad połowa dzieci ma rodziców po rozwodach albo jest wychowywanych tylko przez matkę. I mielibyśmy im mówić, że to się nie dzieje, że takich rodzin nie ma? Czy może, że są złe? Mamy stygmatyzować te dzieci?* – pyta

eprasa.pl e6212f57ec

GALERIA POLITYKI

IRENEUSZ SZUNIEWICZ

retorycznie badacz, pedagog, seksuolog i specjalista zdrowia publicznego.

Sprzeciw rozmaitych środowisk już wcześniej wzbudzały także tematy dotyczące szczepień, a nawet odżywiania. Chodzi np. o nauczanie o diecie planetarnej, która zakłada, żeby jeść mniej mięsa, a więcej roślin, co służy nie tylko zdrowiu, ale też stanowi planety. Bez wątpienia jednak to seks, płeć i tworzenie związków pozostają głównymi antybohaterami polskich akcji sprzeciwu wobec edukacji zdrowotnej. I oczywiste wyjaśnienia o dziedzictwie Kościoła katolickiego czy o rzekomym polskim tradycjonalizmie nie tłumaczą siły tej obsesji. Czy ktoś pamięta, że w 1991 r. wiceminister zdrowia Kazimierz Kapera za nazwanie homoseksualistów zboczeńcami wyleciał z rządu Jana Krzysztofa Bieleckiego?

Rozpruć nierozpruwalne

Najnowsza odsłona polskiej awantury o edukację zdrowotną i seksualną przyniosła nieoczekiwane współbrzmienie: Jerzego Kwaśniewskiego z Ordo Iuris i prof. Marzeny Dębskiej, znanej lekarki ginekolożki i popularyzatorki nauki. W czym się zgodzili? W tym, że pomysł prowadzenia EZ w dwóch częściach, w tym tej związanej z seksualnością tylko „na zapisy", jest niewykonalny. „Chaos wokół zakazanych zajęć będzie przekładał się na chaos w szkole i będzie utrudniał rodzicom kontrolę treści prezentowanych dzieciom" – martwi się szef OI w oficjalnym stanowisku na stronie instytutu. A prof. Dębska pisze w mediach społecznościowych: „głowię się, co do takiego komponentu (edukacji seksualnej) należy zaliczyć (...). Jądra i jajniki mogą się z seksem skojarzyć czy nie? A PENIS i POCHWA? Wirus grypy legalny, a HPV tylko na zajęciach dodatkowych? O raku wątroby można, a o raku szyjki macicy? Co zrobić z wirusem zapalenia wątroby typu B? Niby uderza przyzwoicie, bo w wątrobę, ale można się nim zakazić także przez SEKS".

Ale faktycznie mamy do czynienia ze społecznym dramatem. Pisaliśmy niedawno (POLITYKA 8) o mnożących się zakażeniach HIV/AIDS wśród nastolatków. Wiedza o tym, jak można się zarazić, że np. antykoncepcja hormonalna nie zabezpiecza przed wirusem, przez 20 lat radykalnie osłabła. Przed tym też nie chcemy dzieci uchronić?

W Ministerstwie Edukacji było tyle świadomości, że nie sposób załatwić sprawy przez proste przeniesienie działu „Edukacja seksualna" na zajęcia nieobowiązkowe. Przed zadaniem bardziej precyzyjnego rozdzielenia obowiązkowego od fakultatywnego ministra Nowacka postawiła częściowo nowy zespół, na czele z poprzednim szefem prof. Zbigniewem Izdebskim. Ekspert przyjął funkcję, ale przyznaje, że cała ta sytuacja jest dla niego smutna i w pewnym sensie zawstydzająca. – *Boli mnie, że przez tyle lat funkcjonowania w zachodnim świecie nie nauczyliśmy się traktować zdrowia jako życiowej wartości, o którą możemy dbać. Powoli oswajamy się z hasłem zdrowie fizyczne, aktywność fizyczna, w ostatnich latach zaczynamy oswajać pojęcia związane ze zdrowiem psychicznym, ale wciąż nie potrafimy pojąć, że odrywanie zdrowia seksualnego od całościowego myślenia o zdrowiu nie ma uzasadnienia. Niezależnie od tego, czy ktoś jest aktywny seksualnie czy nie, każdy ma ciało, którego integralną częścią jest seksualność – wpływająca na samopoczucie i ogólną kondycję organizmu, choć jej rola różni się w zależności od osoby. Po prostu trzeba to wiedzieć i rozumieć.*

W zespole poza profesorem i dwiema osobami z pierwszego składu znalazł się dr Dariusz Samborski z Naczelnej Izby Lekarskiej i Joanna Napierała, przewodnicząca państwowej komisji ds. przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich. Bo wątki profilaktyki przemocy seksualnej uznano za niezbywalne, także na zajęciach obowiązkowych. – *To delikatny i oczywiście bardzo ważny temat. Jego wprowadzanie w czwartej klasie podstawówki jest i tak późne, bo wykorzystywane są dzieci często znacznie młodsze* – podkreśla prof. Izdebski. Podkreśla jednak też, że mimo odczuwanego dyskomfortu uwarunkowań społeczno-politycznych uznaje wprowadzenie obowiązkowej edukacji zdrowotnej za sukces.

Prawica przekonuje, że cały program EZ jest wadliwy i szkodliwy, a „rozporządzenie musi zostać odwołane". Rzecz w tym, że – w dniu wysłania tego tekstu do druku – żadnego nowego rozporządzenia o EZ nie było. Na razie mamy tylko medialną deklarację zamiarów ministry Barbary Nowackiej. Dyrektorzy szkół zresztą i tym są zirytowani, bo dopóki nie zostaną opublikowane szczegółowe przepisy o organizacji nowych zajęć, nie powinni wpisywać ich do planów pracy na przyszły rok. A plany powinni mieć gotowe do 21 kwietnia.

Jednak dopóki ministra nie opublikuje rozporządzenia, teoretycznie może zmienić zdanie. Może zrewidować swoją ostatnią zapowiedź, tak jak w 2025 r. zrewidowała tę, że EZ będzie obowiązkowa. Po „analizie spływających głosów" może stwierdzić, że konieczna jest kolejna modyfikacja i uznanie edukacji o zdrowiu seksualnym za obowiązkową, tak jak edukacji o całej reszcie zdrowia. Byłby to wyjątkowo budujący przejaw wyciągania wniosków z przeszłości i teraźniejszości. Awantura o nowy-stary przedmiot, zwłaszcza w perspektywie kolejnych wyborów, będzie trwała i tak.

JOANNA CIEŚLA

eprasa.pl e6212f57ec

Fala nowego antysemityzmu zalewa internet i przedostaje się do świata realnego. Jego paliwem są toczone przez Izrael wojny na Bliskim Wschodzie, ale silnik wydaje się raczej krajowej produkcji.

Grzegorz Braun w Sejmie po ataku gaśnicą na świece chanukowe

Antysemityzm wyzwolony

RAFAŁ KALUKIN

Niewiele dzisiaj potrzeba, żeby zostać medialnym bohaterem. Wystarczy pokazać w Sejmie grafikę z flagą Izraela, na której gwiazda Dawida zostanie podmieniona na swastykę. Ale zanim poseł Konrad Berkowicz przeszedł do sedna, powzruszał się trochę nad losem palestyńskich dzieci. Polityk Konfederacji nie był dotąd znany z humanitarnej troski. Przeciwnie, przy okazji kolejnych migracyjnych kryzysów prezentował stanowisko nieprzejednane, w imię obrony suwerenności państwa oraz europejskiej cywilizacji, której zagraża islam. Uchodźcy z Ukrainy to dla niego głównie źródło uciążliwości. Przejawów empatii posła wobec cierpień ukraińskiej ludności w trwającej piąty rok wojnie z Rosją też zresztą próżno szukać.

Ale Żydzi to co innego. Jeszcze jako nieznany kandydat na posła zasłynął jarmułką, którą próbował wcisnąć na głowę posłanki PiS Anny Krupki. Partyjni koledzy trochę wtedy śmieszkowali, nazywając go Berkowitzem. Ot, taki żarcik, chociaż zdradzający środowiskową czujność na „kwestię żydowską". Tyle że wtedy temat chodził tylko po radykalnych bańkach. Dzisiaj wreszcie można rozwinąć skrzydła.

„Jeden poseł powiedział na głos to, co myślą miliony Polaków" – od takich opinii zaroiło się w sieci. Według Europejskiego Kolektywu Analitycznego Res Futura pochwalających Berkowicza reakcji było aż 68 proc. Wylały się zresztą szeroko poza konfederacką bańkę, o czym świadczyły uzasadnienia: „Nigdy na nich nie głosowałem, ale tu ma rację". I nie miało już znaczenia, że Berkowicz to atencjusz, którego polityczna aktywność sprowadza się do ekscesów. Powszechnie chwalony był za „odwagę" w mówieniu „prawdy". Komentarzy krytycznych

eprasa.pl e6212f57ec

pojawiło się zaledwie 22 proc., z czego połowa dotyczyła jedynie epatowania swastyką. Od samej treści, czyli zestawienia Izraela na równi z III Rzeszą, odciął się co dziesiąty internauta.

Poseł Konfederacji Przemysław Wipler dał później do zrozumienia, że wystąpienie jego kolegi bynajmniej nie było akcją spontaniczną, tylko została ona poprzedzona analizą społecznego nastroju. I zapewne tak było. Z raportu międzynarodowego zespołu badaczy „Holocaust distortions and populist politics in Central Europe" (m.in. prof. Michała Bilewicza), który został zaprezentowany parę dni później na Uniwersytecie Warszawskim, wynika, że aż 45 proc. Polaków zgadza się z porównaniem działań Izraela wobec Palestyńczyków do zagłady Żydów w czasie drugiej wojny światowej. Kolejnych 36 proc. zachowuje ambiwalencję, a jedynie 19 proc. odrzuca analogię. Wobec zbrodni Hamasu na ludności izraelskiej jesteśmy bardziej wyrozumiali. W tym przypadku 30 proc. dostrzega podobieństwo do nazistowskiej eksterminacji, 38 proc. nie ma zdania, a 31 proc. nie dostrzega powinowactwa. W obu kwestiach Polacy są znacząco bardziej „antyizraelscy" od Czechów, Słowaków, Węgrów, Niemców i Austriaków.

Takie pytanie badacze zadali nie bez powodu. Porównanie Izraela do III Rzeszy to coś więcej niż historyczna metafora. To jeden z przejawów antysemityzmu, który został wpisany do definicji IHRA, czyli Międzynarodowego Sojuszu na rzecz Pamięci o Holokauście, międzyrządowej organizacji promującej edukację o Zagładzie. Polski rząd oficjalnie zaakceptował treść dokumentu w 2021 r., czyli jeszcze za rządów PiS.

Skojarzenie hitlerowskich Niemiec ze współczesnym Izraelem staje się perswazją, która ma na celu unieważnienie mitu założycielskiego państwa żydowskiego i tym samym jego dalszego istnienia. Nawet jeśli nie dla wszystkich adresatów takiego komunikatu jest to podtekst czytelny. Strategie antysemickie bardzo często opierają się bowiem na sugestiach i niedopowiedzeniach, które nie przekraczają progu świadomości odbiorcy, ale kształtują jego przekonania.

To metoda stosowana od dziesięcioleci. U nas pojawiła się w trakcie „antysyjonistycznej" kampanii w latach 1967–68, której pretekstem była wojna sześciodniowa na Bliskim Wschodzie. Jednym z powielanych wtedy propagandowych chwytów była diabolizacja izraelskiego ministra obrony, złowieszczo jednookiego Mosze Dajana, w niezliczonych karykaturach kojarzonego właśnie ze swastyką. „Bo moje oko gniewne i srogie/ bo w moim oku – napalm się tli/ myślę, że piaski pustynne mogę/ zwilżyć potokiem arabskiej krwi" – pisał wierszokleta w „Żołnierzu Wolności".

I podobnie dzisiaj, kiedy przez społeczeństwa zachodnie przechodzi fala tym razem autentycznego oburzenia na zbrodnie wojenne w Gazie, cyniczni populiści przybierają pozy zatroskanych moralistów, żeby realizować polityczne cele. Żerując na „antysemityzmie ludzi łagodnych i dobrych", jak to nazywał kiedyś Tadeusz Mazowiecki, zwracając uwagę na ugruntowane w polskim społeczeństwie przesądy. Nie znajdowały one nigdy agresywnego ujścia, wyczerpując się w żachnięciu, że „antysemitą to ja nie jestem, potępiam tego rodzaju postawę..., ale ci Żydzi". Artykuł ukazał się kilka lat przed Marcem '68, antycypując powszechną obojętność na antysemicką nagonkę i bezprawne wyrzucenie z Polski tysięcy obywateli żydowskiego pochodzenia.

W epoce cyfrowych platform już nie ma popytu na łagodność, zatem antysemityzm coraz częściej przybiera formy zwyrodniałe. Tyle że nadal w kontekście ironicznej zgrywy, gry konwencjami. Tak więc wyobraźmy sobie utwór muzyczny w skocznym rytmie disco polo z wygenerowanym przez AI chłopięcym dyszkancikiem. O czym śpiewa cyfrowy zgrywus? „Teraz zaczynamy jazdę, plując na Dawida gwiazdę"; „Pewien malarz miał rację, popierając eksterminację, wybić wszystkich bez wyjątku, niech nastanie czas porządku"; „Czas wyplenić to dziadostwo, niech już skończy się żydostwo"; „Pozbyć się każdego Żyda, cyklon też się tutaj przyda".

To tylko niewielka próbka, wcale zresztą nienajostrzejsza. Istotniejsza jest dalsza kariera przyśpiewki, która stała się parę miesięcy temu wiralowym przebojem, doczekując się stylistycznych przeróbek na rockową bądź hiphopową nutę. Nastolatki pod własną twarzą i często nazwiskiem nagrywały typowe dla wieku wygłupy, opatrując to hasłem „j...ć Żydów" i puszczając jeden z tego typu utworów. Najwyraźniej nie zdawały sobie jednak sprawy z kulturowego kontekstu takich zabaw, jak również faktu, że grozi za to odpowiedzialność karna. To już nie tyle antysemityzm ludzi dobrych i łagodnych, ile po prostu niewinnych.

Z czasem serwis zaczął usuwać produkcję z tego akurat wątku, chociaż algorytm wciąż jeszcze sortuje jego pozostałości. Moderacja treści przeważnie jest jednak fikcją, bo platformy żyją z treści wywołujących emocjonalne reakcje. A do tego po powrocie Donalda Trumpa zniknęła presja na walkę z mową nienawiści, bo wartością jest dzisiaj „wolność słowa". Inna sprawa, że treści wizualne trudniej jest moderować od słowa pisanego i to zapewne również z tego powodu najpopularniejszy wśród najmłodszych chiński serwis stał się wylęgarnią najgorszego plugastwa.

Scrollować można bez końca, bo codziennie jest dostawa świeżego towaru. Sporo swoistej edukacji historycznej. Choćby antyżydowskie wystąpienie Hitlera albo szczujący na „syjonistów" Gomułka. Łysy jegomość mówi z zabawną emfazą, jak to naprawdę jest z tymi Żydami.

Któż by zresztą za nimi dzisiaj tęsknił, skoro tacy z nich niewdzięcznicy? – „Dzień dobry, nazywam się Mordechaj Blumsztajn. Czy pan Zygmunt Kowalski?" – „Tak, a co?" – „Nie ukrywał pan czasem w czasie wojny chłopca w niebieskiej czapeczce?" – „Tak, ukrywałem". – „No, ja właśnie po tę czapeczkę". Gość wygląda przepisowo, ma brodę i pejsy. Filmik oczywiście wyprodukowany przez sztuczną inteligencję. Chyba robi spore zasięgi, bo system rekomendacji uparcie go podsuwa.

Ale jest też pejsaty Żyd z krwi i kości, chociaż tak naprawdę goj z „frontu gaśnicowego" Grzegorza Brauna. Upozowany na rabina regularnie wrzuca nauki o wyższości „narodu wybranego" nad głupimi i biednymi jak myszy kościelne Polaczkami. Skecze o żydowskim bogactwie oraz zachłanności to zresztą osobny nurt. A przy tym algorytm nie różnicuje opartego na podobnych stereotypach ludowego antysemityzmu oraz nowoczesnego rasowego, którego jądrem jest teoria spiskowa o panowaniu nad światem. Ten z kolei rymuje się z ohydą dzisiejszego Izraela. Bo „najpierw Gaza, teraz Iran, później cały Bliski Wschód, a dalej cały świat".

Jakiś chasyd peroruje coś po hebrajsku. Migające literki tłumaczą: „Każde dziecko w Gazie powinno umrzeć z głodu". Musimy jednak wierzyć na słowo. Pewien izraelski polityk miał ujawnić, że Izrael chce wymordować wszystkich antysemitów na świecie. Dla popularnego prawicowego influencera Rafała Otoki-Frąckiewicza (pierwsza dziesiątka w Polsce pod względem zasięgów na portalu X) to powód do odbicia piłeczki, że „jeśli ktoś nie jest antysemitą, to jest bydlakiem". Powracają co rusz echa afery Epsteina, która polega na tym, że „najbogatsi i najpotężniejsi piją ▶

© BEATA ZAWRZEL/REPORTER

eprasa.pl e6212f57ec

▶ krew dzieci, żeby przedłużyć sobie życie". Skojarzenie z przerabianiem na macę samo się nasuwa.

Dla zmylenia algorytmu czasem zwani są „Żymianami", z „państwa, które leży tam, gdzie chce", chociaż kamuflaż wydaje się zbędny. Ostatnio coraz częściej występują w roli „syjonistów", którzy panoszą się po całym świecie. W tym na krakowskim Kazimierzu, co strasznie przeszkadza mieszkającej tam nastolatce. To oni wymordowali wcześniej polskich oficerów w Katyniu, a dzisiaj zabijają nasze „dzieci nienarodzone". Bo gdyby ktoś nie wiedział, że słynna „aborcjonistka" Gizela Jagielska miała dziadka Mojżesza, to niech zajrzy na konto Doroty Kani, która w poszukiwaniu biograficznej padliny wytrwale czesze archiwa IPN.

Poukrywani są wszędzie i wszystkim sterują, a potwierdzi to nawet Leszek Miller, czyli żaden antysemita, tylko wprost przeciwnie – dawny komuch. Tym bardziej można dać wiarę jego relacji z rozmowy z Beniaminem Netanjahu sprzed 30 lat, w trakcie której izraelski premier nie pozostawił złudzeń co do tego, kto naprawdę steruje żydowską diasporą w Ameryce, ergo amerykańską i światową polityką.

Owszem, takich treści zawsze było pełno w obiegu publicznym. Tyle że kiedyś ograniczały się do łamów niskonakładowych gazetek, których winiet kioskarze starali się nie eksponować. Dzisiaj poprzez algorytm kolportowane są do rozmaitych grup odbiorców potężnego serwisu, który ma w Polsce blisko 15 mln użytkowników.

Według popularnego poglądu to polityka Izraela uwolniła antysemickiego dżina. Najpierw doniesienia o zbrodniach wojennych w Gazie, ostatnio agresja na Iran. Termin „ludobójstwo" pojawia się już na tyle powszechnie, że mało kto zwraca uwagę na jego prawną definicję. Empatia z dziesiątkami tysięcy cywilnych ofiar jest oczywiście w pełni uzasadniona, chociaż – biorąc pod uwagę złożoność konfliktu – jego obraz stał się zbyt uproszczony, stając się żerem dla populistycznej polityki. Inna sprawa, że sam Izrael nie pomaga sobie eskalowaniem kolejnych wojen, co podlewa ultranacjonalistyczną retoryką oraz rytualnym oskarżaniem krytyków o antysemityzm.

Dla radykalnej antysemickiej prawicy to okazja, żeby przestać się wstydzić swoich przesądów. Coraz częściej zatem widać, jak antysemityzm staje się przedmiotem otwartej afirmacji, podobnie jak przed drugą wojną światową. Z kolei lewica gniewnie odpowiada, że nie każda krytyka Izraela musi być od razu antysemicka, czemu oczywiście nie da się zaprzeczyć. Tyle że wskrzeszenie „antysyjonizmu" niewiele wyjaśnia. Termin wprowadzony do obiegu w latach 50. ubiegłego stulecia przez propagandę sowiecką na użytek procesu „lekarzy kremlowskich" już wtedy był parawanem dla antysemityzmu, gdyż wyznawcom internacjonalistycznego braterstwa nie wypadło obnosić się z nienawiścią rasową. Podobną rolę odgrywał u nas w 1968 r.

A i dzisiaj trudno wyjaśnić, skąd akurat tak silne skupienie lewicowej wrażliwości na „wolnej Palestynie", przy równoczesnej obojętności na cierpienia innych represjonowanych nacji, chociażby Kurdów bądź Ujgurów. Bo nie są nagłaśniane w mediach? A może po prostu stawiamy Izraelowi wyższe moralnie wymagania z racji przynależności do wspólnego kręgu kulturowo-cywilizacyjnego? Ile w tym prawdziwego moralnego napięcia, a ile importu swoistej mody z zachodnich kampusów?

Zapewne wszystko po trochu, chociaż nie można wykluczyć, że w konflikcie izraelsko-palestyńskim odbija się również coś specyficznego dla Polaków. Już ćwierć wieku temu postawili taką tezę Sergiusz Kowalski i Magdalena Tulli. Ich zdaniem widok „bezbronnego palestyńskiego dziecka" przywołuje mit małego powstańca, podczas gdy stojący naprzeciw „bezosobowy izraelski czołg" to alegoria obcej opresji. Czasem niemieckiej, czasem rosyjskiej, ale również w głębiej zakopanych archetypach – żydowskiej.

Co by oznaczało, że antysemityzm wcale nie musi mieć politycznej barwy, nawet jeśli instrumentalizuje go radykalna prawica. Chociaż skrajne hasła niekiedy też przenikają do narracji lewicowych. „Nie, Izrael nie ma prawa do istnienia" – ogłosił ostatnio nawet jeden z autorów „Krytyki Politycznej", co redakcja uznała za stosowne podkreślić w tytule komentarza o przywróceniu wyroków śmierci dla skazanych terrorystów. „Naród żydowski oszalał jak kiedyś Niemcy. To jest czyste zło" – stwierdził z kolei w Kanale Zero mentor radykalnej lewicy Piotr Ikonowicz. To oczywiście na razie incydenty, chociaż w sieci przykładów spotkania się narracji lewicowej z prawicową na antysemickim gruncie jest dużo więcej. To chociażby coraz popularniejszy zwyczaj oznaczania w dyskusjach oponentów czerwonymi trójkątami jako rzekomych „syjonistów". Tak Hamas znakuje wrogów przeznaczonych do likwidacji.

Ale o źródłach antysemickiej fali najwięcej nam powie moment, w którym została ona wygenerowana. Bynajmniej nie zaczęło się od rozpoczęcia ataków na Gazę, co trochę podaje w wątpliwość tezę o izraelskiej winie. Bo to atak Hamasu na izraelskie osiedla z 7 października 2023 r. tak naprawdę otworzył puszkę Pandory. Monitorujące internet pod kątem antysemityzmu krakowskie stowarzyszenie Czulent odnotowało wówczas siedmiokrotny wzrost reakcji o zabarwieniu... antysemickim. Nienawistna erupcja potrwała kilka dni, po czym trochę opadła, ale na trwałe podwyższyła już poziom. Dwa miesiące później jeszcze większą eskalację wywołało zgaszenie chanukowych świec przez Brauna.

Odtąd cyfrowy antysemityzm stał się jak pies Pawłowa, który odruchowo reaguje na pojawienie się w polu widzenia jakiegoś Żyda. Bez znaczenia, czy akurat Izrael zaatakuje Iran albo którąś ze sponsorowanych przez niego organizacji, czy też *vice versa*. Kiedy Radosław Sikorski ubiegał się o nominację prezydencką w KO, ciśnienie skokowo podniosła dyskusja o Anne Applebaum. A potem sama kampania z kolejnymi antysemickimi ekscesami Brauna, mecz Raków Częstochowa–Maccabi Hajfa, wyprawa Flotylli Sumud. Antysemickie spazmy wywołują też regularnie kolejne rocznice wyzwolenia Auschwitz, wybuchu powstania w getcie warszawskim, Międzynarodowego Dnia Pamięci o Holocauście...

– *Dzisiaj warto jest mieć jakiś antysemicki eksces, bo to się zawsze niesie* – twierdzą Piotr Kwapisiewicz oraz Joanna Grabarczyk-Anders z Czulenta. I to się już na tyle znormalizowało, że przestało być źródłem wstydu. Dzisiaj gaśnice bywają popularnym gadżetem do zabawy na osiemnastkach i studniówkach, a młodzi użytkownicy sieci właściwie przestali dostrzegać w narracjach Brauna treści nienawistne. Stały się one po prostu modne w obrębie cyfrowych społeczności, będąc przedmiotem bezmyślnego naśladownictwa, ale też najwyraźniej zapuszczając kulturowe pędy również w dorosłym świecie. Co nieliczni Polacy o żydowsko brzmiących nazwiskach z przerażeniem od jakiegoś czasu konstatują, że w internetowych dyskusjach co chwilę ktoś od nich wymaga, żeby się odcięli od Izraela. Bo tylko w ten sposób można dzisiaj sobie zasłużyć na miano „dobrego Żyda". Poseł Berkowicz doskonale wiedział, który klawisz nacisnąć.

RAFAŁ KALUKIN

eprasa.pl e6212f57ec

Chociaż Koalicja Obywatelska nieźle stoi w sondażach, rząd Donalda Tuska jest mocno krytykowany, także przez tych, którzy w 2023 r. głosowali przeciwko PiS. Często widać głębokie rozczarowanie łagodzone już tylko groźbą powrotu do władzy ludzi Kaczyńskiego. Skąd te pretensje?

Władza na grillu

MARIUSZ JANICKI

© WOJCIECH OLKUŚNIK/EAST NEWS

Poparcie dla rządu Donalda Tuska to ostatnio ok. 33–40 proc., co pokrywa się lub o kilka punktów przekracza notowania Koalicji Obywatelskiej, zatem to przede wszystkim rząd KO. Ostatni sondaż IBRiS pokazuje, że rząd opuściła ponad połowa wyborców Trzeciej Drogi z 2023 r., blisko 40 proc. Lewicy, nawet 12 proc. dawnych wyborców KO, choć zapewne tamtych zastąpili inni z tego bardziej labilnego elektoratu. Ale także wśród twardych dotąd zwolenników KO, czego mnóstwo przykładów można znaleźć w mediach społecznościowych, ocena władzy dołuje, nawet jeżeli druga strona polityczna też ma wewnętrzne problemy.

Rozpoczęła się dyskusja, co robić z rządem, który uznaje się za słaby? Czy wciąż brać pod uwagę, że jedyną alternatywą jest prawica z PiS na czele, która popsuła ustrój państwa i przeciwko której chodziło się przez osiem lat na marsze protestacyjne? Ten spór w socialach bywa naprawdę gorący.

Pretensje do dzisiejszej władzy ze strony jej obecnych i byłych zwolenników można pogrupować w kilka kategorii.

Brak rozliczeń i bezkarna arogancja PiS. Mniej tu nawet chodzi o naprawę systemu państwa po rządach PiS, bo jest świadomość, że bez podpisu prezydenta pod ustawami dotyczącymi sądownictwa i trybunałów niewiele da się zrobić. Rozczarowanie dotyczy głównie tego, co nie podlega ograniczeniom ze strony głowy państwa lub instytucji, które wciąż są w sferze wpływów PiS – czyli śledztw, aktów oskarżenia, procesów i wyroków. Nawrocki mógłby potem ułaskawiać, Sąd Najwyższy zmieniać kary, ale przecież nie ma jeszcze żadnych skazań ani nawet początków procesów w sprawach „gigantycznego złodziejstwa" i innych przewin, o jakich mówili przed wyborami w 2023 r. politycy ówczesnej Platformy Obywatelskiej. Także sam Donald Tusk, którego słynne sformułowanie jest dzisiaj często przypominane: „Rozliczymy PiS z każdego łajdactwa, ze wszystkich ludzkich krzywd i tragedii (...). Przyrzekam".

Kontrast pomiędzy tamtą obietnicą a późniejszymi realiami robi się na tyle duży, że rodzi coraz większą frustrację wśród zwolenników obecnej władzy. Szczególnie rozjuszyły ich stwierdzenia polityków KO po wskazaniu Przemysława Czarnka na kandydata na premiera, ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ że to człowiek od „afery willowej". Jeśli to afera, to gdzie śledztwo, dlaczego nie ma aktu oskarżenia, dlaczego nie ma zdjętego immunitetu – padały dziesiątki takich pytań w socialach. Wydaje się, że skala tego „friendly hejtu" zaskoczyła platformersów i szybko się z tej retoryki wycofali. Podobnie jak z chwalenia się kilkunastoma zdjętymi ludziom PiS immunitetami, z czego również niewiele wynika, co też bardzo denerwuje liberalny elektorat, zwłaszcza że posłowie PiS, nawet ci bez immunitetów, nadal ostro atakują „koalicję 13 grudnia" i są pewni bezkarności.

Wygląda na to, że kiedy tylko obóz rządzący chce się pochwalić, jak to bezlitośnie tropi przestępstwa byłej władzy, odbiorcy tym bardziej dostrzegają nędzę całej akcji rozliczeń, także efektów komisji śledczych. Przyznał to w końcu sam Tusk, mówiąc ostatnio: „Te rozliczenia idą za wolno dlatego, bo obiektywne okoliczności prawne bardzo to utrudniają". I stwierdził, że trzeba bardziej wygrać kolejne wybory, aby to zmienić, co sprowokowało kolejne zarzuty, że do śledztw i procesów nie trzeba zmiany prawa ani wyborów. No chyba że aż takiej skali przestępstw za rządów PiS nie było?

Traktowanie „z buta" elektoratu. Zwraca się uwagę na kunktatorstwo i bojaźliwość w przeprowadzaniu liberalnej agendy. Tutaj linia rozumowania jest taka, że PiS i reszta prawicy wręcz obsesyjnie dbają o swój elektorat, nie przejmując się drugą stroną, a KO wciąż jedzie na zaciągniętym hamulcu, stale ogląda się na prawicę, co widać choćby w przypadku orzeczenia TSUE dotyczącego rejestrowania w Polsce małżeństw jednopłciowych zawartych za granicą. Kręcenie się w kółko w tej sprawie przez urzędy jest postrzegane jako dość żałosna chęć zjednywania sobie elektoratu, który i tak nigdy na KO ani pozostałych koalicjantów nie zagłosuje.

Podobnie jako żenującą ocenia się w mediach społecznościowych „ustawę o osobie najbliższej", czyli to, co zostało po ostruganiu koncepcji związków partnerskich, czego Nawrocki i tak nie podpisze. Podnoszony jest argument, że lepiej, aby prezydent nie podpisał porządnego projektu, niż nie podpisał ogryzka, bo przynajmniej byłaby ujawniona jakaś intencja, a tak jest ogólne dziadostwo i podkulanie ogona. I widać, że nie chodzi tu nawet o forsowanie lewicowej agendy, ale o wycofywanie się KO z własnej, przedwyborczej „wolnościowej" retoryki.

Partii Tuska zarzuca się, że jej progresywny wizerunek w 2023 r. był na pokaz, a jest w istocie partią mocno prawicową, której wygodnie jest zrzucać winę za niepowodzenia w łagodzeniu regulacji obyczajowych i kwestii aborcji na to, że nie dogadały się Lewica z PSL. A po zwycięstwie prawicowego Pétera Magyara na Węgrzech Tusk może pójść jeszcze dalej w kierunku konserwatyzmu, a jego partia stanie się takim trochę konfederackim „antypisem". Główny zarzut jest taki, że obóz władzy nie daje satysfakcji swoim wyborcom, nie ma dla nich klarownych, dedykowanych projektów. To wiąże się z kolejną pretensją.

Znowu, jak za pierwszych rządów PO, widać tylko „reaktywność", brak większych wizji. Duże wrażenie zrobiła ostatnio cytowana w socialach opinia anonimowego polityka KO, że Tusk wciąż wyznaje zasadę, że rząd ma działać głównie w reakcji na wydarzenia, tak jak za poprzednich kadencji sprzed 2015 r. Wtedy to była rzeczywiście linia Tuska, której on sam nie ukrywał. Ale widać, że spodziewano się, iż rządy po 2023 r. będą inne, ofensywne, „narracyjne", że będzie zalew pomysłów, całościowa opowieść z kulminacjami, bo jednak PiS przyzwyczaił widownię do ciągłego spektaklu, a i sam Tusk w kampanii był efektowny i emocjonalny.

Okazało się, że w roli urzędującego już szefa rządu to wciąż ten sam „antywizyjny", ascetyczny, „reagujący na problemy" premier, co budzi wyraźne rozczarowanie. Pojawiają się złośliwości, że trauma po nieudanej reformie wieku emerytalnego sprzed kilkunastu lat trwa u Tuska za długo. Wtedy ten jeden raz dał się namówić na ruch niekonieczny, „autorski", i poniósł klęskę, która przyczyniła się do utraty władzy przez PO. Jednak jest wyraźne oczekiwanie na inicjatywę, niekoniecznie „bolesną reformę", ale na jakiś znak firmowy, wyróżnik tych mało dotąd efektownych rządów. Rzeczywiście sytuacja przypomina opowiadanie Sławomira Mrożka, w którym z braku słonia zoo prezentowało większą liczbę królików.

Jest tak samo albo gorzej. Taki stan świadomości potwierdza wiele sondaży, z których wynika, że Polacy w większości nie widzą zmian na lepsze za rządów koalicji 15 października.

Mimo dużych wydatków budżetowych właściwie trudno wskazać sferę życia publicznego, gdzie nastąpiłaby zauważalna poprawa. Partii Kaczyńskiego zarzucano łamanie praworządności, niekompetencję, marnotrawstwo, proste zasypywanie pieniędzmi braku reform. Ale przy obecnych rządach nie widać tej lepszej organizacji i zmian systemowych. Nawet jeżeli gdzieś następują jakieś zmiany w dobrym kierunku, to np. w ochronie zdrowia jest wrażenie zastoju, nawet regresu. Nie zmniejszyły się narzekania na edukację, działanie urzędów, systemów obsługi informatycznej, na kolejnictwo, sądownictwo, na samorządy z nadania partii rządzącej, czego przykładem problemy prezydenta Miszalskiego w Krakowie itd. Mówi się o specyficznej dla KO połowiczności, coś się wydarza, ale nie do końca, jak w kwestii deregulacji czy edukacji zdrowotnej. Pomysły są porzucane, odkładane, zamrażane do czasu decyzji „kierownika", która może nie nadejść.

Nie widać błysku, przekonującej przewagi rządów demokratów nad autokratami – tej odczuwanej w skali codziennego życia. Tak jakby miała wystarczyć satysfakcja z faktu, że teraz jest jednak bardziej praworządnie, bliżej Europy, bez nachalnej prawicowej prawicowej propagandy. Dla sporej części elektoratu to wciąż wystarczający argument, stąd zapewne względnie wysokie notowania Koalicji Obywatelskiej. Ale według ostatnich sondaży dobrze ocenia premiera Tuska ok. 37 proc. respondentów, a prezydenta Nawrockiego 53 proc. – to jednak spora różnica pokazująca, że te „dwie połowy" nie są równe.

KO korzysta z wciąż kiepskiej formy PiS i samego Jarosława Kaczyńskiego, który walczy w swoim prawicowym mateczniku, wygłasza coraz bardziej osobliwe opinie, nie ma dość czasu na Tuska, a najlepszych piarowców oddelegował do prezydenckiej kancelarii. Ale kiedy PiS wejdzie w prawdziwy tryb wyborczy, w którym zawsze był bardzo sprawny, sytuacja może się zmienić.

Marna komunikacja władzy, także ta kryzysowa. Ustanowienie rzecznika rządu, Adama Szłapki, trochę poprawiło sytuację, ale bez przełomu. Wciąż powtarzają się narzekania na niespójność przekazu albo jego brak, na sypanie się frontu w sytuacjach kryzysowych, jak ostatnio w przypadku afery pedofilskiej

eprasa.pl e6212f57ec

w Kłodzku, gdzie „operacja przemilczenie" pokazała swoje słabości. Podobnie jak afera z wizytami polityków KO w szpitalach, gdzie „nie było kolejki".

Zarzuty spotykają też Donalda Tuska, któremu wciąż przypomina się obietnicę z 2023 r., że będzie raz w miesiącu spotykał się na wiecach z wyborcami i tłumaczył działania swojego rządu, tak się nie stało. Zrezygnował z permanentnej kampanii, choć był w niej skuteczny i takie są wymogi współczesnego politycznego marketingu. Ostatnio Tusk przedstawił na radzie krajowej dziesiątkę liderów przyszłej kampanii wyborczej, nakreślił jej główne motywy, czyli bezpieczeństwo, lokowanie się PiS w strategii Putina, podział na prawicowy Wschód i europejski Zachód. Znowu mówił o ostatecznej walce, która ma wszystko rozstrzygnąć. Widać jednak opór przeciw tej retoryce, że to mimo wszystko za łatwe, że kwestie globalne nie zastąpią krajowego rynku politycznego. Moralno-ustrojowa przewaga demokratów może zostać zniwelowana przez zgrzebne, codzienne realia.

Krytykowana jest także euforia w KO po wygranej Magyara na Węgrzech. Słychać ostrzeżenia, żeby platformersi nie brali tego zbytnio do siebie, bo to zupełnie różne przypadki, a Magyar wygrał głównie z powodu marnych rządów Orbána w ostatniej kadencji, wysokich cen, ekonomicznej zapaści i fatalnego stanu usług publicznych. Słowem, Magyar zwyciężył jako opozycja – z zasiedziałą, arogancką i leniwą władzą, więc lepiej uważać z analogiami.

Zwłaszcza że sondaże pokazują, iż władzę za półtora roku przejmuje opozycyjna dziś prawica, a sondażowe, procentowe remisy są fałszywe, ponieważ potencjalni koalicjanci PiS są ponad progiem wyborczym, a sojusznicy KO w okolicach progu lub pod nim.

Walka dwóch pałaców. Depresyjnie na nastroje zwolenników KO wpływała ostatnio rywalizacja z prezydentem Nawrockim. Największe załamanie nastąpiło chyba po odebraniu przez niego ślubowania tylko od dwóch nowych sędziów TK; pojawiły się komentarze, że Nawrocki znowu oszukał rządzących. Sejmowe ślubowanie sędziów też nie zostało odebrane jako sukces, lecz raczej jako jeszcze jeden dowód, że Nawrocki i Święczkowski kolejne „plany B" obozu władzy odsyłają z kwitkiem. Takich zwątpień w ostatnim czasie było sporo.

Ale to może być także wynik pewnej strategii przyjętej przez KO, która postanowiła zrobić z Nawrockiego głównego przeciwnika kosztem PiS i Jarosława Kaczyńskiego. Początkowo przynosiło to pewne korzyści, bo notowania największej partii opozycyjnej po wyborach prezydenckich spadły. Ale ten efekt wyhamował (jeśli PiS będzie dalej tracił, to przez frakcyjne walki i przeszarżowanie Czarnka), a Nawrocki jako centralny rywal pozostał. W jakiejś mierze zatem to KO zbudowała go jako najważniejszą postać opozycji, „lidera prawicy", i musi się z nim codziennie zmagać, dodając mu przy każdym starciu punktów ważności.

Zdaje się, że sprytniejszych i szybciej reagujących doradców ma dziś Nawrocki, w efekcie najczęściej to on wykonuje pierwszy ruch. Stąd wrażenie, że rządzący są zaskakiwani; a w polityce często decyduje właśnie pierwsze wrażenie.

Na tym nie kończy się lista pretensji do obozu władzy. Wskazuje się choćby na nienajsilniejszy osobowościowo i dość anonimowy skład rządu, ironizując, że nawet premier Tusk zapomniał niedawno nazwiska minister zdrowia. Rzeczywiście, poza paroma wyjątkami brakuje wyrazistych polityków, którzy samodzielnie pociągnęliby swoje sektory, coś od siebie dodali do wizerunku rządu, dali twarz projektom. Zmiany personalne w rządzie czy kompetencyjne korekty, jakie się czasami zdarzają (i podobno mają niedługo nastąpić), nie przebijają się do zbiorowej wyobraźni, zatem nie mają politycznego znaczenia.

Wytyka się też nepotyzm w instytucjach, w państwowych i samorządowych spółkach (choć mniejszy niż za PiS), korzystanie z przywilejów władzy, wewnątrzpartyjne wojenki, które wyborców nie obchodzą, ale zabierają lokalnym działaczom masę czasu i energii. Także to, że nie ma interwencji z centrali, jakby Tusk przebywał na innej orbicie, gdzie nie ma czasu na jakieś małe afery. Jednak sprawy trzeciorzędne mogą wyprzedzić w powszechnym odbiorze te podstawowe, bo tak dziś działa polityka.

Ujawnia się także front obrony rządów Tuska. Wskazuje się na koalicyjny charakter obecnej władzy i nielojalność partnerów, na to, że 100 konkretów obiecywała Platforma, a nie cała koalicja, że to głównie PSL hamuje te bardziej progresywne koncepcje. Podkreśla się, że Tusk zdusił inflację, i to mimo kontynuowania i rozbudowy programów socjalnych, że utrzymuje kraj w głównym nurcie Unii Europejskiej, rozwija programy zbrojeniowe; ogólnie ciężko pracuje i ma wiele osiągnięć, tyle że są one niedoceniane na fali bezpardonowej krytyki. Słychać apele, aby nie ulegać sprytnym przekazom opozycji, nie wpadać w totalną negację dzisiejszych rządów, bo to toruje PiS drogę do władzy, a następny PiS będzie jeszcze gorszy, zajmie miejsce orbanowskiego Fideszu. I że Tusk musi lawirować w kwestiach ideowych, bo ma zróżnicowany, kapryśny i krytyczny elektorat, wcale nie tak postępowy, jak to wygląda w deklaracjach.

Jednak w politycznych realiach nie jest ważne, na ile krytyczne oceny Tuska i jego rządu są sprawiedliwe, a na ile nie. W twardej rywalizacji liczy się tylko to, jaki obraz tej władzy stanie się dominujący. I czy wyborcy, którzy blisko trzy lata temu dali władzę liderowi Koalicji Obywatelskiej, nie zniechęcą się w najważniejszym momencie, w 2027 r. lub wcześniej, bo przedterminowe wybory stają się bardziej prawdopodobne niż wcześniej. Kampania trwa, nie da się jej odłożyć na później.

MARIUSZ JANICKI

© FILIP NAUMIENKO/REPORTER

eprasa.pl e6212f57ec

Zbawiciel Trump

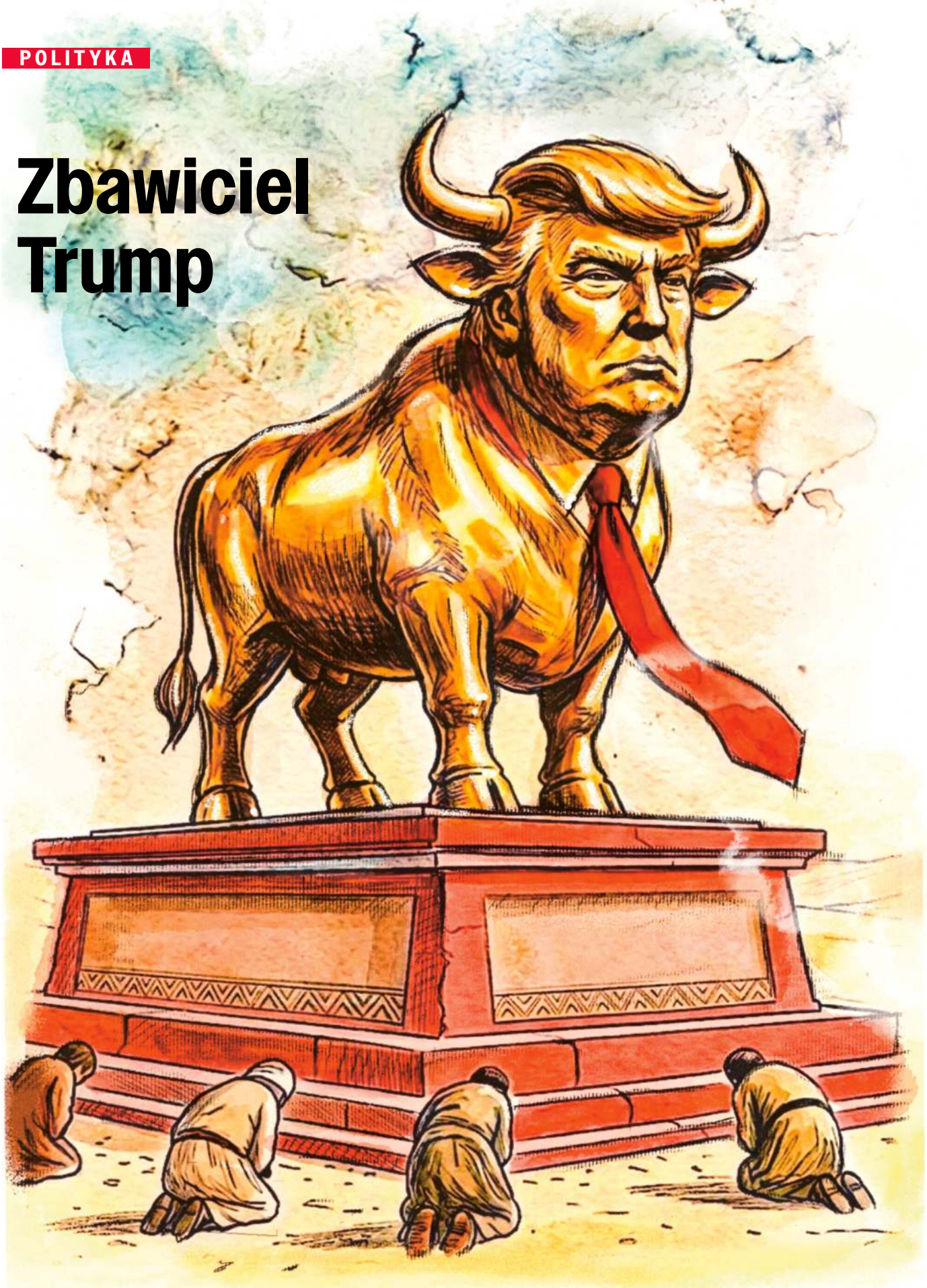

ILUSTRACJA **ARKADIUSZ HAPKA**

eprasa.pl e6212f57ec

Rozmowa z Katherine Stewart, ekspertką od religijnej prawicy w Ameryce, o tym, czy prezydent USA może wygrać z papieżem. I do czego prowadzi nihilizm chrześcijańskich nacjonalistów.

MATEUSZ MAZZINI: **– Donald Trump na zamieszczanych przez siebie grafikach występuje w roli Jezusa. J.D. Vance upomina papieża, by nie wymądrzał się w sprawach teologii. Pete Hegseth mówi o „świętej wojnie" z Iranem. Dlaczego?**

KATHERINE STEWART: – To nic wyjątkowego. Na amerykańskiej prawicy jest już cała gama postaci, które opisują konflikt z Iranem w kategoriach ostatecznego starcia chrześcijańskiego dobra ze złem. Departament Wojny kierowany przez Hegsetha od roku publikuje w mediach społecznościowych filmiki i grafiki z cytatami z Biblii nałożonymi na myśliwce, helikoptery i okręty. On sam ma ciało wytatuowane sentencjami nawiązującymi do średniowiecznych krucjat. Dla nich wszystkich chrześcijaństwo to religia walki, militaryzmu i dominacji, a nie miłości i współczucia.

Ale po co Trumpowi konflikt z papieżem?

Trump chce podważyć legitymizację moralną Leona do bycia głową Kościoła. Nie rozumie, że kiedy Leon wypowiada się publicznie, mówi nie w imieniu Ameryki, tylko mającej dwa tysiące lat tradycji chrześcijańskiej. W dodatku on jest augustianinem, a św. Augustyn jest twórcą teorii wojny sprawiedliwej. Z tego punktu widzenia wojna z Iranem nie jest sprawiedliwa, a papieżowi przeszkadza, że amerykańska administracja wciąga Boga w dyskurs, który celebruje śmierć.

Krytyka papieża to jedno, ale przyrównywanie się do Jezusa?

Zwolennicy Trumpa widzą w nim postać niemal świętą – nie bez powodu. To efekt starannie budowanego wizerunku, który ewangeliccy liderzy sprzymierzeni z obecnym prezydentem pielęgnowali przez wiele lat, porównując go do biblijnych postaci, jak król Cyrus, czy wręcz twierdząc, że został „wskrzeszony przez Boga". Trump odpłacił im z nawiązką: dał władzę, polityczne wpływy, a nieraz i dostęp do publicznych pieniędzy. W dodatku regularnie serwuje swoim wyborcom religijne treści w mediach społecznościowych, bo wie, że to działa.

A jednak na amerykańskiej prawicy zaczynają się religijne rozłamy. Coraz więcej skrajnie prawicowych postaci w USA otwarcie krytykuje Trumpa, używając argumentów religijnych. Marjorie Taylor Greene nazywa go antychrystem.

W tej grupie zawsze istniały podziały, ale teraz koalicja MAGA zaczyna się chwiać. Przypomnijmy: Trump szedł do wyborów z hasłem „America First" i zapewniał, że nie zacznie nowych wojen. Obiecywał też tanie paliwo i niższe ceny w sklepach. A tymczasem jeden konflikt goni drugi. Podczas gdy on i jego rodzina bogacą się na publicznych pieniądzach, zwykłym Amerykanom rosną koszty życia.

Krytyka Trumpa za posty, w których przedstawia się jako Jezus, to symptom tego rozłamu. Jeszcze rok temu opublikował zdjęcie, na którym był papieżem – i jego najwięksi zwolennicy nie mrugnęli nawet okiem. Teraz, gdy ewangeliccy liderzy zaczynają go krytykować, to dlatego, że próbują ratować swoją reputację.

Czy w USA istnieje jeszcze rozdział państwa i Kościoła?

Tak i nie. W teorii nadal funkcjonuje, ale obecna administracja robi wszystko, żeby praktyka była inna. Zarówno pod względem używanego języka, jak i podejmowanych decyzji ta władza preferuje konkretne wyznanie, czyli konserwatywne chrześcijaństwo. Zakłada ono m.in. brak tolerancji dla osób homoseksualnych, ale też ograniczanie – przy użyciu państwa – dostępu kobiet do opieki zdrowotnej. Inne wyznania czy nawet perspektywy religijne, jak chrześcijaństwo liberalne, są marginalizowane w oficjalnym dyskursie, a niekiedy wręcz brane na cel przez republikańskich polityków.

Do tego dochodzi warstwa prawna. Prawica przez dekady budowała swoje wpływy w środowisku prawniczym. Udało jej się wpłynąć na nominacje sędziowskie, ale też na decyzje i wyroki, które dają prawicy uprzywilejowaną pozycję względem innych grup ideologicznych. Ma to potem odbicie w prawie, które jest uchwalane, i w kolejnych wyrokach innych sądów, więc to swego rodzaju samonapędzający się mechanizm. A wszystko żyruje Sąd Najwyższy złożony w większości z bardzo konserwatywnych sędziów.

Kiedy to się zaczęło?

Początków trzeba szukać nie tylko na polu religijnym. Za czasów Ronalda Reagana ważniejsze było jego przywiązanie do libertariańskich zasad prowadzenia gospodarki. Ludzie często nazywają je neoliberalnymi, ale dla mnie one były skrajnie prawicowe. A pod względem religijnym stawiały na jednostkę kosztem jakiejkolwiek wspólnoty, co jest spójne z przekazem konserwatywnych chrześcijan w USA. Wtedy właśnie zawiązał się sojusz wielkich korporacji z religijną prawicą – on trwa do dziś, a teraz rządzi Ameryką.

Już Jimmy Carter zbliżył się do grup religijnych.

To prawda. Ale konserwatywni ewangelikanie niespecjalnie go popierali – właśnie z powodu jego poglądów politycznych i przywiązania do chrześcijaństwa jako podstawy sprawiedliwości społecznej. Zdaniem wielu ówczesnych przywódców religijnych amerykańskie Kościoły stały się zbyt progresywne, liberalne. W reakcji na ducha tamtych czasów powstała Nowa Prawica oparta właśnie na libertariańskiej doktrynie ekonomicznej oraz reakcji kulturowej i społecznej.

Od tego czasu nikt już nie powinien mieć złudzeń, że w ruchu religijnej prawicy chodzi o coś innego niż politykę i władzę. Z wiarą ma to niewiele wspólnego. Nikt o zdrowych zmysłach nie byłby w stanie skrytykować Cartera za jego przekonania religijne. Robił wszystko, żeby udowodnić, że jest dobrym chrześcijaninem. Ale praktykowana przez niego wersja chrześcijaństwa nie była akceptowana przez prawicę – nie z powodu wiary, lecz właśnie z powodu poglądów politycznych.

Potem pojawiła się kwestia aborcji.

To też ciekawy wątek, bo nawet po wyroku Sądu Najwyższego w sprawie Roe vs. Wade (1973 r.), dopuszczającego aborcję ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ w USA, przywódcy Kościołów ewangelikańskich nie widzieli w tym żadnego problemu. Większość z nich popierała prawa kobiet do aborcji, bo w ich oczach ta kwestia była tematem dla katolików, a nie dla nich. Zmieniło się to dopiero w latach 80. I znów – nie z powodów religijnych, a politycznych. Nowa Prawica szukała jednego kontrowersyjnego zagadnienia, wokół którego dałoby się zbudować szeroką koalicję osób wierzących o prawicowych poglądach. Aborcja nadawała się idealnie, bo jest tematem granicznym – da się wokół niej spolaryzować społeczeństwo i zjednoczyć sporo grup, które poza kwestią praw kobiet nie mają żadnych punktów wspólnych.

To zadziałało jak katalizator?

I dopełniło ewolucję: to, co nazywano kiedyś prawicą religijną czy chrześcijańską, przekształciło się w ruch całkowicie polityczny – chrześcijański nacjonalizm. W swojej pierwszej inkarnacji domagał się on wyłącznie cofnięcia reform społecznych i zakazu aborcji. W tej drugiej – tej obecnej – celem jest odejście od demokracji i przekształcenie jej w jakiś porządek polityczny bliższy teokracji. Chrześcijański nacjonalizm, który teraz dominuje w Ameryce, zawiera w sobie elementy autorytaryzmu, faszyzmu, ale też tradycyjne formy supremacji – seksizm, patriarchat, dominację białej rasy.

Gdzie w tym wszystkim jest Trump? Niektórzy chrześcijańscy nacjonaliści uważają go za Mesjasza, nowe wcielenie Jezusa. Ale czy inni nie traktują go jak pożytecznego idiotę? Kogoś, na kogo plecach można wejść na szczyt władzy?

Obie interpretacje są trafne, chociaż podejście mesjanistyczne jest ważniejsze niż transakcyjne. Zwłaszcza szeregowi chrześcijanie nacjonaliści doszukują się w Trumpie cech religijnych. On jest odkupicielem win, kimś predestynowanym do zbawienia narodu amerykańskiego. To oczywiście nie znaczy, że ci ludzie wierzą, iż sam Trump jest religijny – to w ogóle nie jest im potrzebne. Ważne, że widzą w nim wojownika walczącego w ich imieniu.

A podejście transakcyjne?

W tym wypadku Trump jest tylko środkiem do celu. Niektórzy pastorzy mówili, że wybory prezydenckie 2016 r. „dotyczą sędziów, sędziów i jeszcze raz sędziów". Chodziło o to, by prezydentem został ktoś, kto będzie nominował konserwatywnych sędziów i w ten sposób zmieni dominującą interpretację prawa poprzez ich wyroki. Nie było ważne, czy będzie to akurat Trump. To jednak postawa mniejszościowa. Więcej jest osób, które autentycznie traktują Trumpa jak nowe wcielenie biblijnych archetypów, np. Cyrusa Wielkiego – bo nawet jeśli on sam nie był religijny, to Bóg wybrał go do realizacji swoich celów. Tak jak w mniemaniu wielu Amerykanów wybrał Trumpa.

Do czego to prowadzi Amerykę?

Zakładanie, że amerykańska prawica religijna ma spójną wizję celu, jest grubą przesadą. W ten sposób przypisujemy im zbyt wielką przenikliwość. Tak samo z deklarowanymi celami społecznymi. Czasem mówi się w tych kręgach, że Amerykanie powinni wrócić do skromnej codzienności lat 50. Ale co to właściwie znaczy? Powrót do tej przeszłości jest niemożliwy – dziś nierówności materialne są o wiele większe, mieszkania były wtedy tańsze, nie było mediów społecznościowych.

Moim zdaniem cały ten ruch nacjonalistycznych chrześcijan jest po prostu reakcyjnym nihilizmem – najprostsze wytłumaczenie motywacji tych ludzi to chęć wyżycia się, wyładowania gniewu i frustracji na tych, których postrzegają jako wrogów. Czyli liberałów, zwolenników *woke*, ale też mniejszości rasowe czy seksualne, a nawet niezależne kobiety i wszystkich tych, z powodu których czują się źle.

Jak pogodzić chrześcijański nacjonalizm z faktem, że w administracji Trumpa jest tylu Żydów? Albo z nielimitowanym wsparciem dla Izraela?

Tu nie ma sprzeczności. Niektórzy członkowie ruchów chrześcijańskich w USA nie tylko sympatyzują z Izraelem, ale też z jego biblijną wizją. Ich zdaniem to państwo boże, które odegra kluczową rolę w drugim zejściu Boga na ziemię. Dlatego nietrudno jest chrześcijańskim nacjonalistom zracjonalizować sobie wojnę Trumpa z Iranem i jego zaangażowanie na Bliskim Wschodzie. To przecież Ziemia Święta, a islam jest zagrożeniem dla całego świata judeochrześcijańskiego.

Kim w zasadzie są chrześcijańscy nacjonaliści w USA? I czy nie przeceniamy ich znaczenia?

Większość praktykujących chrześcijan to obrońcy rozdziału państwa i Kościoła, którzy popierają też sprawiedliwość społeczną, demokratyczny pluralizm i inne progresywne wartości. Tylko trzech na 10 Amerykanów zalicza się do grona chrześcijańskich nacjonalistów. Jednocześnie mają oni nieproporcjonalnie dużą siłę polityczną i reprezentację w mediach, to niesamowicie zdyscyplinowany elektorat. A warto pamiętać, że ok. 40 proc. Amerykanów w ogóle nie głosuje w wyborach, głosy wielu innych są marginalizowane z powodu ordynacji wyborczej. Dlatego naprawdę nie potrzeba mieć poparcia ponad połowy społeczeństwa, żeby wygrywać wybory. Wystarczy kilkadziesiąt procent – a tyle chrześcijańska prawica jest w stanie zapewnić, nawet będąc mniejszością.

Skąd na to wszystko pieniądze?

Nawet jeśli chrześcijańscy nacjonaliści stanowią mniejszość, jest to mniejszość zamożna, nieproporcjonalnie silnie reprezentowana w gospodarce. Wielu miliarderów wkłada też pieniądze w ten ruch, bo ma zbieżne cele polityczne. Oni sami, podobnie zresztą jak Trump, nie są religijni, nie praktykują, ale wspierają chrześcijańską prawicę, bo to zwiększa szanse na przeforsowanie konserwatywnej polityki gospodarczej. Dlatego właśnie, moim zdaniem, chrześcijańska prawica to ruch polityczny, a nie religijny – skupia w sobie postulaty wielu grup, które niekoniecznie kierują się zasadami wiary, ale mogą dzięki niej realizować swoje partykularne interesy.

Nie można też zapominać, że zwykli członkowie takich grup są świetnym źródłem finansowania. W społecznościach religijnych istnieją gęste sieci zbiórek finansowych, wysyłania pieniędzy pocztą, przekazywania wdowiego grosza na masę różnych celów. Sumarycznie wychodzą potem z tego ogromne kwoty, choć przekazywane są grosze, pojedyncze banknoty.

Katherine Stewart – amerykańska dziennikarka i analityczka, od wielu lat zajmująca się amerykańskim życiem religijnym, religijną prawicą i związkami ruchów religijnych z władzą polityczną. Publikuje m.in. w „The New York Times" i „The New Republic". Jej najbardziej znana książka, „Wyznawcy władzy: religijny fundamentalizm i polityka w USA", w Polsce ukazała się nakładem Wydawnictwa Czarne.

eprasa.pl e6212f57ec

Grafika zamieszczona przez Trumpa w jego mediach społecznościowych

Czy jednak wiernym nie przeszkadza ostentacyjne bogactwo takich ludzi jak Paula White, influencerka religijna i „duchowa doradczyni" Trumpa, która ma apartament w Trump Tower i lata prywatnym samolotem?

Paula White i jej podobni ludzie są nie tylko influencerami. Pamiętajmy, że mają swoje własne prywatne społeczności i Kościoły, zwłaszcza w miejscach kluczowych dla politycznej geografii USA, jak Floryda. Jeśli wierni patrzą na nich przez pryzmat religii, nie dostrzegają tego całego zbytku. A zewnętrzni obserwatorzy, tacy jak my, nie mają pojęcia, jak silne, pełne zaangażowania są te grupy wsparcia.

To porozmawiajmy o jednej z nich, często chyba niedocenianej w kontekście religii. Dolina Krzemowa i jej liderzy stali się dość niespodziewanymi sojusznikami religijnych fundamentalistów, Peter Thiel jeździ po świecie i wieszczy nadejście Antychrysta. Skąd ten mariaż?

Z pragnienia powrotu do świata feudalnego. Każdy feudalizm ostatecznie wygląda tak samo – religijny czy technologiczny. Wyciera sobie gębę frazesami o wolności i innowacji, a tymczasem dąży do stworzenia klasy rentierów, beneficjentów status quo. Jej członkowie kontrolują monopole, wysysają zasoby z naszej gospodarki. Ale to jest możliwe tylko, jeśli mają pod ręką dwa instrumenty: ideologię, która legitymizuje ich poczynania, i jakąś historię o strachu, którym paraliżują swoich poddanych. Religia nadaje się do tego znakomicie.

Czy ich plany sięgają poza Stany Zjednoczone?

Nie tylko ich plany, ale też ich projekty i wpływ na rzeczywistość. Wiele prawicowych grup religijnych z USA zainwestowało olbrzymie pieniądze w analogiczne ruchy w Europie i w innych częściach świata. Wszystko to składa się na globalny ekosystem organizacji agresywnie promujących ideologię skrajnej prawicy właściwie wszędzie. A amerykańskie społeczności finansują to zjawisko, bo żyją w przekonaniu, że budowa takiej międzynarodówki wzmocni ich pozycję w kraju. I tu akurat w dużej mierze mają rację.

Czy można to jeszcze odwrócić?

Przynajmniej część tych zjawisk i procesów jest jeszcze całkowicie odwracalna. Ale to nie będzie ani łatwe, ani szybkie. Nie dotrze też do wszystkich grup i ich członków, niektórzy pozostaną okopani w swoich konserwatywnych przekonaniach. Ale zmiana jest nie tylko konieczna – jest pożądana przez wielu chrześcijan w USA.

James Talarico, młody polityk Partii Demokratycznej, który będzie jesienią walczył o miejsce w Senacie z Teksasu, jest doskonałym tego przykładem. Zbudował ruch w dużej mierze oparty na młodych ludziach, z doskonałą komunikacją w mediach społecznościowych – a jego głównym hasłem jest odbicie religii z rąk fundamentalistów. Talarico mówi językiem Biblii o wartościach progresywnych, lewicowych, jak prawa kobiet, migrantów, mniejszości. On stanowi przeciwieństwo prawicowych radykałów – jednocześnie walcząc o to samo. Jego zwycięstwo dałoby nie tylko motywację i paliwo do obrony wartości religijnych przed prawicowym zawłaszczaniem, ale też pozwoliłoby walczyć o obronę demokracji. Te rzeczy nie muszą się wykluczać.

ROZMAWIAŁ MATEUSZ MAZZINI

© MP. TRUTH/ROPI/ZUMA/NEWSPIX.PL

REKLAMA

Fundacja Dorastaj z Nami

www.dorastajznami.org

Dla Ciebie zginął żołnierz, strażak, policjant, a dla nich tata

Pomóż, by chciało im się żyć

Przekaż 1,5% podatku

KRS 0000 361265

eprasa.pl e6212f57ec

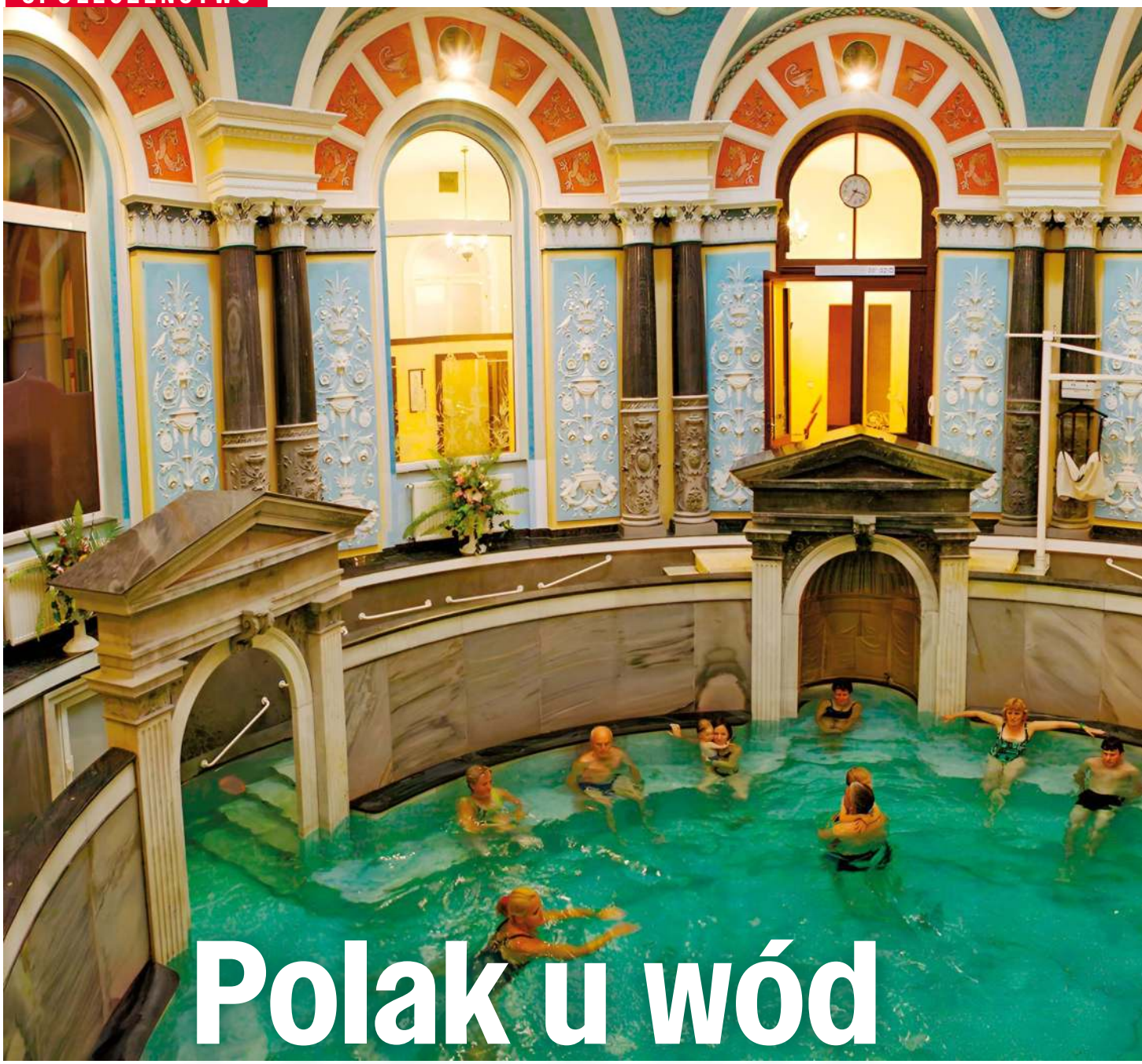

© MAREK SKORUPSKI/FORUM, DAWID ŁUKASIK/POLSKA PRESS/EAST NEWS

Polak u wód

Co roku blisko 450 tys. Polaków jedzie do sanatoriów. Kolejne 134 tys. nie dojeżdża. Ministerstwo zastanawia się, czy nie zacząć za to karać.

KATARZYNA KACZOROWSKA

Wyjazd do sanatorium to właściwie nagroda. Zwłaszcza dla tych, których nie stać na ofertę komercyjną. Ale nie wszyscy taki przywilej doceniają, jak i miejsce, które im się trafiło. I wtedy najczęściej rezygnują. Według danych Narodowego Funduszu Zdrowia (NFZ) i dyrektorów sanatoriów zrzeszonych w Unii Uzdrowisk Polskich rezygnacje z pobytów nie dość, że blokują terminy innym, to jeszcze rozwalają system ekonomicznie, bo skala jest zatrważająca. W zeszłym roku było ich ponad 134 tys. Rok wcześniej niewiele mniej, bo to już trend. Rezygnacje, zgłaszane często w ostatniej chwili, sprawiają, że te kilka tysięcy niewykorzystanych miejsc to realna strata finansowa w budżecie placówki. Ale też strata dla

eprasa.pl e6212f57ec

Basen termalny w sanatorium w Lądku-Zdroju

W Busku-Zdroju dodatkową atrakcją jest bliskość Gór Świętokrzyskich

tych, którzy nie mogli skorzystać, a chcieli. Stąd pomysł Ministerstwa Zdrowia, żeby rezygnacja nie była bezkarna. Tym bardziej że już dziś w systemie uzdrowiskowym są kary. Wcześniejszy i nieuzasadniony wyjazd z turnusu kończy się karą – od 150 zł za dobę, a więc ponad 1 tys. zł za tydzień. Przy nieuzasadnionej rezygnacji z wyjazdu trzeba z kolei starać się o nowe skierowanie, czyli wpada się na koniec kolejki oczekujących. Niewykluczone, że tutaj też pojawią się kary jak za skracanie leczenia.

Borowiny i sole

Danuta z Góry Śląskiej w tym roku kończy 70 lat. Do sanatorium jeździ regularnie od dekady. Na zmianę. Raz ze skierowaniem z NFZ, które przysługuje co 18 miesięcy, raz prywatnie. Wtedy za pobyt i zabiegi płaci sama. Aktywna, jeszcze do niedawna dorabiała, pracując jako opiekunka osób starszych w Niemczech, przyznaje, że te trzy tygodnie z borowinami, hydromasażami i gimnastyką są dla niej jak dla młodych dopamina i endorfina w jednym – stawiają na nogi, dodają sił i energii.

Z danych NFZ: w 2023 r. z leczenia uzdrowiskowego skorzystało 441 742 osoby, w 2024 r. o 100 tys. mniej, ale w 2025 r. liczba pacjentów znów sięgnęła ponad 441 tys. Średni czas oczekiwania na miejsce (według informacji z marca 2026 r.) wynosił osiem miesięcy, ale ten czas jest jednak inny w różnych województwach. Najdłużej, bo dziesięć miesięcy, czeka się w Dolnośląskiem i Śląskiem, najkrócej – trzy miesiące – w Warmińsko-Mazurskiem i Podlaskiem. Powód: zaplecze i zainteresowanie. Na południu Polski jest bowiem największy i najlepszy dostęp do surowców naturalnych będących podstawą leczenia sanatoryjnego. Za podażą idzie również popyt. Choć w tych regionach jest największa baza sanatoryjna, to jednocześnie tutaj przypada najwięcej skierowań.

W 2026 r. NFZ zawarł umowy na realizację świadczeń leczenia uzdrowiskowego ze 137 placówkami w 43 miejscowościach uzdrowiskowych. W kolejce do uzyskania statusu uzdrowiska czeka też kilka miejscowości, więc tych świadczeniodawców, używając języka urzędowego, będzie jeszcze więcej. Te najbardziej atrakcyjne miejsca, na które najchętniej poluje się tak, by skierowanie było wystawione na lato, położone są nad morzem.

Dla szczęśliwców trzy tygodnie turnusu sanatoryjnego, np. w Kołobrzegu latem, są jak darmowe wakacje: jest nocleg, wikt i jeszcze zabiegi w pakiecie (standardowo do 5 zł dziennie w czasie turnusu). W 2025 r. trzytygodniowy pobyt w sanatorium w Kołobrzegu może kosztować taniej niż jeden dzień prywatnie. Cena za kilkuosobowy pokój bez pełnego węzła sanitarnego – czytaj ze wspólną łazienką na kilka pokoi – zaczyna się od ok. 250 zł zimą do 400 zł latem. Dwójka z łazienką ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ ok. 400–600 zł. Najbardziej pożądana jedynka z łazienką – 850 zł za cały turnus. Do tego dochodzi opłata uzdrowiskowa – w Kołobrzegu to ponad 6 zł za dzień, czyli 126 zł. Z dojazdem i drobnymi przyjemnościami na mieście można się zamknąć w niewiele ponad tysiąc złotych za trzy tygodnie! Hotel to byłoby od 8 tys. do ponad 15 tys. zł. Łatwo zrozumieć, że sanatorium, nawet ze wspólną łazienką na korytarzu, ma jednak wiele zalet.

Grunt to wsparcie

Na facebookowych grupach sanatoryjnych jedni szukają informacji o konkretnych sanatoriach w konkretnych miejscowościach, inni poszukują współtowarzyszy turnusu („z kim spotkam się w maju w sanatorium MAX w Ciechocinku?"). Tu zresztą pojawia się zwykle pierwszy problem – co, jeśli w dwójce czy trójce zostaniemy zakwaterowani z kimś, kto zacznie nas uświadamiać politycznie albo opowie całe swoje życie, nawet jeśli nie będziemy chcieli? Zostaje wtedy opcja dopłaty do jedynki, oczywiście jeśli taka jest dostępna. Koszt – ok. 900 zł za pokój z łazienką, bez łazienki ok. 700 zł za turnus. Tyle że takich pokoi jest w reguły zaledwie kilka.

W grupie publicznej na FB „Sanatoria – z NFZ, ZUS, KRUS, turnusy rehabilitacyjne" ktoś pyta o sanatorium Leśnik w Krynicy-Zdroju: ile jest zabiegów dziennie, w jakich godzinach są posiłki, czy organizowane są wycieczki dla kuracjuszy i o której godzinie najlepiej przyjechać. Odpowiedzi? „Byłam 4 lata temu. Czekałam razem z innymi do godz. 13 lub 14, żeby dostać pokój. Można wcześniej dzwonić i rezerwować. Posiłki ok. Zabiegi 3–4 dziennie. Wycieczki są organizowane przez zewnętrzne biuro, pani przychodzi w czasie posiłków, ale są też w ogłoszeniach oferty. Ogólnie pobyt udany, bo jest gdzie chodzić i okolica piękna. Wiele atrakcji w centrum, koncerty. Piękna Góra Parkowa. Polecam". Po samym wpisie widać, że nie o samo leczenie w tym wszystkim chodzi.

Polecajek jest zresztą mnóstwo, a zdecydowanie mniej zastrzeżeń, bo jakość sanatoriów bardzo się poprawiła. Można się więc dowiedzieć, że przydział do Żegiestowa w dolinie Popradu to super sprawa, bo dom zdrojowy jest po remoncie i modernizacji (zaledwie rok temu), na stacji Żegiestów-Zdrój staje nawet InterCity, a na kuracjuszy czeka pan z sanatorium, który podwozi ich na miejsce za kilka złotych. No i w weekendy Beliansky Express zatrzymuje się w pobliskiej Muszynie, skąd jest rzut beretem do Spiskiej Soboty na Słowacji.

Co na to system

Patrząc na liczby, można by uznać, że leczenie sanatoryjne w Polsce to sukces. Co roku blisko 450 tys. pacjentów jeździ „do wód". Najczęściej z powodu chorób zwyrodnieniowych kręgosłupa i stawów, choć uzdrowiska mają aż 17 kierunków leczniczych pozwalających leczyć choroby cywilizacyjne na czele z metabolicznymi, takimi jak cukrzyca czy otyłość, ale też endokrynologiczne, układu oddechowego, neurologiczne, urologiczne czy choroby skóry. Jedną z bolączek systemu, którą zidentyfikowała krajowa konsultantka ds. balneologii i medycyny fizykalnej, jest mała świadomość lekarzy, szczególnie specjalistów czy z oddziałów szpitalnych, którzy albo niewiele wiedzą o leczeniu sanatoryjnym, albo go nie doceniają, uważając, że to przeżytek lub oferta parawczasowa dla emerytów, którzy mają dużo wolnego czasu.

Dr Aleksandra Sędziak, która jest też lekarzem uzdrowiskowym w Lądku-Zdroju, mówi, że o skierowanie najczęściej prosi pacjent. I najczęściej lekarza rodzinnego lub podstawowej opieki zdrowotnej: – *Lekarze sami z siebie skierowania wystawiają rzadko.*

I dodaje, że typowy pacjent sanatoryjny jest emerytem, bo NFZ nie przewiduje zwolnienia na czas leczenia sanatoryjnego. To zaś oznacza, że pacjent aktywny zawodowo, jeśli chce skorzystać z sanatorium w ramach skierowania z NFZ, musi to zrobić... na urlopie. Konsultantka krajowa ds. balneologii przyznaje, że nie rozumie takiego podejścia, bo np. na leczenie odwykowe przysługuje zwolnienie – uzależnienie jest przecież chorobą.

Dr Sędziak wylicza też inne problemy w systemie. To kryzys leczenia sanatoryjnego dzieci – kiedyś bardzo prężnego i rozbudowanego, dzisiaj w postaci resztówek działających w Ciechocinku i Rabce, co wynika głównie z niechęci rodziców do wysyłania dzieci do sanatoriów w czasie roku szkolnego (mimo istnienia w nich szkół) i preferowania wyjazdów w czasie wakacji i najlepiej nad morze. Jest też drugi problem – w przypadku Rabki to jakość powietrza w sezonie grzewczym. Kilka lat temu władze miasta wraz z sześcioma innymi gminami Małopolski przyjęły uchwałę antysmogową i wyznaczyły datę, do której uzdrowisko będzie miało jakość powietrza uzdrowiska, a nie przemysłowej kotliny – to 2030 r. Pytanie, na ile taka transformacja jest możliwa?

– *Mamy w Polsce 46 tys. łóżek sanatoryjnych do wykorzystania. To naprawdę bardzo dużo. Mamy rozbudowany system, bo to z jednej strony skierowania wystawiane przez NFZ, z drugiej turnusy zakontraktowane przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, a z trzeciej wyjazdy do sanatoriów opłacane z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, o które mogą się starać osoby aktywne zawodowo. Problem w tym, że te trzy systemy się nie widzą, działają osobno, a moim zdaniem należałoby je połączyć w jeden* – tłumaczy dr Sędziak. I nie kryje, że w ten sposób można by lepiej wykorzystywać sanatoryjną bazę.

Transformacja, nadreprezentacja

Paweł Skrzywanek, prezes zarządu Uzdrowiska Sopot, w latach 2013–19 kierujący uzdrowiskiem Szczawno-Zdrój sięga po liczby: 60 proc. pacjentów sanatoriów to kobiety, blisko 50 proc. osoby wieku 65+. *A zaledwie 20 proc. to ludzie między 55. a 60. rokiem życia* – mówi prezes Skrzywanek, dodając, że podstawą leczenia uzdrowiskowego jest korzystanie z materiałów naturalnych, a więc wód mineralnych czy borowin. – *Pamiętajmy jednak, że na to leczenie jadą pacjenci z chorobami przewlekłymi, często nieuleczalnymi. My możemy tym chorobom zapobiegać albo powstrzymywać ich rozwój. Tylko że w Polsce nie ma systemu ochrony zdrowia rozumianego jako profilaktyka. W najnowszej mapie transformacji systemu ochrony zdrowia w ogóle nie uwzględniono leczenia sanatoryjnego.*

eprasa.pl e6212f57ec

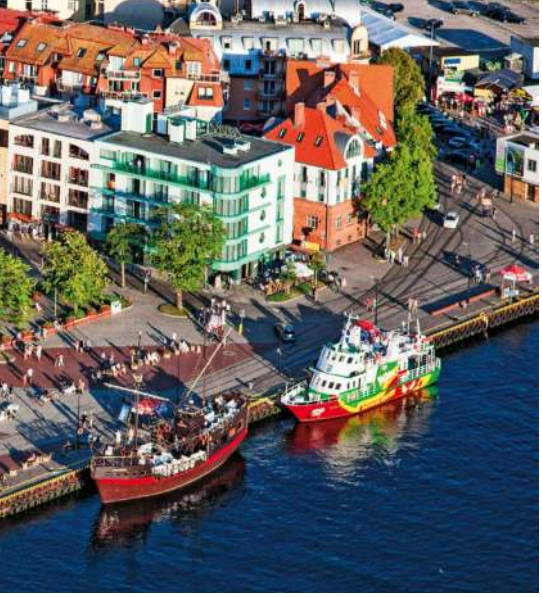

© WOJCIECH WÓJCIK/FORUM

Dla szczęśliwców trzy tygodnie turnusu sanatoryjnego w Kołobrzegu latem są jak darmowe wakacje

Miłość i medycyna

Skrzywanek pytany o to, czy w sanatoriach rzeczywiście chodzi o leczenie, czy raczej o miły pobyt, związany z m.in. fajfami, czyli dansingami w lokalach najczęściej o nazwie pamiętającej jeszcze PRL, krzywi się, nawet nie kryjąc irytacji: – *Dużo złego zrobił nam dokumentalny serial w telewizji („Sanatorium miłości"), bo utrwalił stereotyp, że wyjazd do sanatorium to imprezy, podryw i od czasu do czasu, jak ktoś da radę, to może i jakiś zabieg. Co nie oznacza, że kierujący uzdrowiskami nie mają świadomości, że istotnym elementem pobytu w sanatorium jest coś, co nazywamy ofertą kulturalną. Dlatego w Szczawnie-Zdroju zamiast fajfów organizowałem Festiwal Krystyny Jandy. I miałem tłumy ludzi* – mówi prezes zarządu Uzdrowisko Sopot. I dodaje, że przecież z myślą o kuracjuszach wymyślono festiwal im. Kiepury w Krynicy-Zdroju, festiwal moniuszkowski w Kudowie-Zdroju czy festiwal im. Krystyny Jamróz w Busku-Zdroju.

Kultura na NFZ, jak żartują lekarze, też ma swoją wartość leczniczą. Dr Aleksandra Sędziak: – *Relacje społeczne są istotne w procesie leczenia. Leczenie uzdrowiskowe nie jest obarczone stygmatyzacją szpitalną. Istotna jest aktywność, a ta siłą rzeczy wiąże się z kontaktami nie tylko z rehabilitantem.*

Eksperci z Unii Uzdrowisk Polskich przyznają, że dla przyszłości uzdrowisk kluczowa jest demografia – starzejemy się, ale też rośnie świadomość dotycząca zdrowia. Wyjazdy do sanatoriów przestają być kojarzone z sanatoriami miłości, a coraz częściej traktowane są jako dobra inwestycja we własną sprawność i kondycję. Nie bez znaczenia jest też prężnie rozwijający się sektor usług w branży turystycznej – wellness i spa wymusiły inwestycje w bazę zbudowaną jeszcze w poprzednim systemie.

Dr Sędziak podkreśla, że balneologia dzisiaj to nie tylko zabiegi, w których wykorzystuje się surowce naturalne. To także zaplecze rehabilitacyjne i coraz częściej wysoko specjalistyczny sprzęt, jakiego nie ma w szpitalach czy spa. I dobra kadra. – *Pacjent w sanatorium traktowany jest kompleksowo. I to naprawdę jest wartość* – podkreśla krajowa konsultantka ds. balneologii. Sanatoria, postrzegane często jako relikt PRL, zasługują na rehabilitację i poważne traktowanie w systemie ochrony zdrowia.

KATARZYNA KACZOROWSKA

REKLAMA

GAZETA wyborcza

Kto zostanie

Człowiekiem Roku

Czytelników i Czytelniczek „Wyborczej"?

GŁOSUJ NA WYBORCZA.PL/PLEBISCYT

REKLAMA

MECENAS STRATEGICZNY TOTALIZATOR SPORTOWY 7 LAT

PATRON MEDIALNY TVP

eprasa.pl e6212f57ec

Alleluja i do schronu

Przewodniczący episkopatu nie owija w bawełnę: wojna może przyjść, więc Kościół się szykuje. Pytanie brzmi, czy sam pogrążony w kryzysie zaufania będzie mógł wspomóc państwo w kryzysie bezpieczeństwa?

ZBIGNIEW BOREK

To nie jest już tylko retoryka modlitwy o pokój. „Istnieją obawy, że wojna dotrze do Polski, co jest zrozumiałe. Na szczęście nie stoimy biernie, czekając na rozwój wydarzeń" – powiedział PAP przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski. Abp Tadeusz Wojda podkreślił, że Kościół przygotowuje plan kryzysowy równoległy do państwowego. W jego ramach powołano specjalny zespół przy episkopacie, który współpracuje z MSWiA i MON. Ważną rolę ma odgrywać Caritas, a zakres działań jest jednoznacznie świecki: ewakuacja zabytków, tworzenie korytarzy humanitarnych, organizacja schronień, pomoc uchodźcom.

Wojda idzie dalej – wskazuje Kościół jako pierwszą linię kontaktu z obywatelami: „Rząd zdaje sobie sprawę, że w sytuacji kryzysowej większość Polaków w pierwszej kolejności zwróci się po pomoc do Kościoła, a dopiero potem do instytucji gminnych i urzędów. Dlatego ważne jest, aby był dostęp do środków, które pozwolą przetrwać cywilom w sytuacji kryzysu". To zdanie jest kluczowe, odsłania bowiem realną stawkę: nie tylko pomoc humanitarna, ale też rola pośrednika między społeczeństwem a państwem. Oznacza to także, skądinąd naturalne, koszty. „Państwo zapewniło nas, że w sytuacji kryzysu będzie udostępnione parafiom zaplecze materialne w postaci generatorów prądu, zapasów

eprasa.pl e6212f57ec

© AMA/SHUTTERSTOCK AI

wody, lekarstw czy środków higieny" – poinformował przewodniczący KEP. Z kolei MSWiA we współpracy z Kościołem dostrzega „filar wzmacniający bezpieczeństwo lokalne".

Nie ma tu miejsca na przypadek. Jako przewodniczący episkopatu abp Wojda mówi głosem całego Kościoła, ma też prawo podejmować dwustronną współpracę z instytucjami rządowymi. Wywiadu udzielił Państwowej Agencji Informacyjnej. Zrobił to tuż po tym, jak w połowie marca wicepremier i minister obrony narodowej Władysław Kosiniak-Kamysz oraz minister spraw wewnętrznych i administracji Marcin Kierwiński rozmawiali z biskupami o współpracy w niesieniu pomocy ludności, która ucierpiała w klęskach żywiołowych i innych zagrożeniach, także w ewentualnej wojnie.

Państwo ma więc liczyć na Kościół, zaufać mu mają też obywatele. Problem w tym, że wraz z wyborczą przegraną prawicy sprzed trzech lat skończył się sojusz tronu z ołtarzem. Tym bardziej że przez zaangażowanie polityczne, skandale pedofilskie i afery finansowe społeczne zaufanie do Kościoła topnieje w niespotykanym wcześniej tempie.

Do trzech razy sztuka

W dekadę Kościół stracił zaufanie niemal jednej czwartej społeczeństwa: odsetek osób, które deklarują zaufanie do Kościoła, spadł z 58 proc. do 35,1 proc. Poziom nieufności wzrósł prawie dwukrotnie, z 24,2 proc. do 47,1 proc. Zdecydowanie nie ufa Kościołowi aż 26,1 proc., zdecydowanie ufa zaledwie 7,2 proc. respondentów (IBRiS, wrzesień 2025 r.). Jednocześnie aż 68,5 proc. Polek i Polaków obawia się inwazji militarnej na Polskę, przy czym u 28,8 proc. jest to silny lęk (United Surveys by IBRiS dla Wirtualnej Polski, grudzień 2025 r.), co czyni ten scenariusz jednym z głównych lęków społecznych.

Wychodząc mu naprzeciw, Kościół nie ma nic do stracenia, a sporo może zyskać: poprawić swój wizerunek w oczach opinii publicznej i relacje z obecnym rządem (nadwątlone sporami o edukację religijną i zdrowotną), przede wszystkim zaś rzeczywiście przygotować się do zagrożeń pod względem organizacyjnym, logistycznym i sprzętowym. Rządowi opłaci się to z tych samych powodów, a dodatkowy zysk to zakopanie topora wojennego z Kościołem przed wyborami w 2027 r. Konstelacja personalna temu sprzyja. Wojda nie uchodzi w episkopacie za politycznego jastrzębia, Kosiniak-Kamysz to najbardziej prokościelny minister Tuska (stając na czele zespołu, który miał zlikwidować Fundusz Kościelny, okazał się jego hamulcowym), a Kierwiński popiera rozdział Kościoła od państwa, ale żaden z niego antyklerykał.

– *Odsuwając na bok polityczne kalkulacje obu stron, warto wreszcie wyciągnąć wnioski z dotychczasowych działań antykryzysowych* – komentuje Marta Osuchowska, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego z Wydziału Prawa i Administracji. Jak zauważa, dwa ostatnie kryzysy, które ogarnęły cały kraj (i nie tylko), czyli pandemia koronawirusa i masowy napływ ukraińskich uchodźców, zmobilizowały struktury państwa i Kościoła. – *Ale za dużo było chaosu, za mało koordynacji, a jeszcze mniej planowania* – mówi prof. Osuchowska. Jej studentów słowa abp. Wojdy przestraszyły. W ich przekonaniu „Kościół wie więcej", skoro więc szykuje się do wojny, bo takie nagłówki obiegły media, trzeba się jej spodziewać. – *Tłumaczyłam, że akurat teraz nie mamy do czynienia z sytuacją nadzwyczajną, dlatego warto wykorzystać ten czas na profesjonalne przygotowania* – mówi Osuchowska. – *Mieści się to w granicach polityki wyznaniowej państwa. Art. 25 Konstytucji RP nakazuje współdziałanie państwa i Kościołów „dla dobra człowieka i dobra wspólnego"*.

– *W budowaniu społecznej odporności i obrony cywilnej jest miejsce dla Kościołów i innych związków wyznaniowych* – zauważa dr Dariusz P. Kała, wykładowca akademicki specjalizujący się w prawie ochrony ludności. Jak mówi, obrona cywilna była zaniedbywana przez ostatnich 30 lat, usypialiśmy się obecnością w NATO i tym, że wojny w Polsce nie było od dekad. Dopiero najazd Rosji na Ukrainę i agresywne komunikaty Kremla w stosunku do państw NATO zmobilizowały nas do odbudowy systemu. Od ponad roku obowiązuje ustawa o ochronie ludności, wdrażany jest Program Ochrony Ludności i Obrony Cywilnej na lata 2025–26, samorządy dostały pierwsze pieniądze na zakupy wyposażenia, zinwentaryzowano schrony oraz miejsca ukrycia i doraźnego schronienia. Udostępniono aplikację schronową, przeszkolono część urzędników, do polskich domów dotarł „Poradnik bezpieczeństwa", a program wGotowości, który wszedł w życie w tym roku, ma szkolić 100 tys. cywilów rocznie. – *Nadszedł etap rozpoczęcia współpracy z Kościołami. Spośród nich Kościół katolicki ma największy potencjał* – mówi dr Kała.

W Polsce jest ponad 10 tys. katolickich parafii (cztery razy więcej niż gmin), dziesiątki tysięcy świątyń, plebanii i domów parafialnych, do tego kościelne szpitale, kuchnie, magazyny, noclegownie. Caritas dysponuje armią 90 tys. wolontariuszy, żeńskie zgromadzenia są zaprawione w opiece. To imperium, które może działać jak system dystrybucji pomocy, ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ centrum zarządzania kryzysowego i kanał komunikacji, bo Kościół stanowi także najgęstszą sieć społeczną w kraju. W kryzysie ten system ma jeszcze jedną zaletę: obejdzie się bez centrali. Wystarczy proboszcz, który nie potrzebuje ustawy, żeby otworzyć drzwi kościoła przed tymi, którzy mogą potrzebować wsparcia także w razie wojny.

– *Na proboszczu spoczywa operacyjnie cały Kościół, w obronie cywilnej też może być naturalnym liderem* – mówi Tomasz Terlikowski, filozof, publicysta, działacz katolicki. Jak zauważa, lokalnemu proboszczowi ufa się bardziej niż instytucji Kościoła, biskup ma tyle władzy, ile ma pieniędzy, które zbierze mu na tacę proboszcz, wierny (niewierny zresztą też) widuje proboszcza na co dzień, a biskupa od wielkiego dzwonu. – *Jeśli biskup czy kardynał podejmą się koordynacji działań na wypadek kryzysu, to i tak trzeba je zrealizować na dole, blisko ludzi. Wykonawcą więc zawsze będzie proboszcz* – dodaje Terlikowski. A dopytywany przez PAP o przygotowanie proboszczów abp Wojda zapewnił, że „księża mają świadomość problemu, z jakim może przyjść im się zmierzyć". Powiedział, że opracowywany jest poradnik działań na wypadek kryzysu. „W niektórych miejscach są już prowadzone dla nich specjalne warsztaty i szkolenia. Współpracujemy w tych działaniach z Caritas Polska, który ma ogromne doświadczenie w niesieniu pomocy cywilom" – mówił hierarcha.

Jak trwoga, to do Boga

Próbowaliśmy odnaleźć te szkolenia i warsztaty, żeby opisać, na czym polegają, ale są jak yeti – wszyscy o nich słyszeli, nikt ich nie widział. Taką przynajmniej odpowiedź słyszymy w wiejskich i miejskich parafiach (np. w Lubaczowie na Podkarpaciu i pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli w Warszawie), diecezjalnych i metropolitalnych kuriach (Zamość, Kraków, Szczecin), aż po episkopat. „Na ten moment nie były jeszcze przeprowadzone konkretne kursy skoordynowane z Konferencją Episkopatu Polski" – odpisuje biuro prasowe, gdy dopytujemy o szczegóły. Odsyła nas do Caritas Polska, a tam dowiadujemy się o szkoleniach, ale tylko „dla personelu, w tym dla osób duchownych". – *Jak sam arcybiskup powiedział, że szkolenia są, to będą* – żartuje pracownik kościelnej instytucji w centralnej Polsce. Proboszczowi z archidiecezji poznańskiej nie jest do śmiechu. – *W razie czego pozostaje mi intuicja, dobra wola i wiara w Boga, bo żadnych szkoleń nie zaznałem* – twierdzi. I on, i inni proboszczowie bardzo na to liczą, na poradnik zresztą też.

– *Przysłowie „Jak trwoga, to do Boga" zawiera w sobie nie tylko smutną prawdę, że ludzie przypominają sobie o Nim tylko w chwilach strachu czy nieszczęścia* – tłumaczy jeden z proboszczów. – *Jest w tym również stwierdzenie oczywistego faktu, że jak świat światem, w razie zagrożenia Kościół służył schronieniem. Czasy się jednak zmieniły, także w kryzysie ludzie oczekują profesjonalizmu, a pomoc, im lepiej przygotowana, tym skuteczniejsza.*

Nasi rozmówcy zapewniają zarazem, że w razie kryzysu Kościół, jego instytucje i ludzie staną na wysokości zadania. Widzieliśmy to na własne oczy, gdy w 2022 r. nasz kraj zalała fala uchodźców: parafie zamieniały się w centra recepcyjne, plebanie w noclegownie, Caritas stworzyła sieć pomocy od granicy po największe miasta. Pierwszego dnia inwazji ks. Stopyra zwołał parafialny sztab kryzysowy, bo jak jest wojna, to zaraz są uchodźcy, a z Lubaczowa do granicy jest ledwie 9 km. Proboszcz (i koordynator Caritasu w jednej osobie) kwaterował ich „na parafii", a parafianie w swoich domach. Wpłacali też datki i przynosili, co potrzeba, sortowali, pakowali, wysyłali do Ukrainy. Jezuicka parafia św. Andrzeja Boboli w Warszawie zebrała na pomoc Ukraińcom kilkadziesiąt tysięcy złotych i utworzyła bazę ponad 100 parafian gotowych przyjąć uchodźców wojennych u siebie. U św. Małgorzaty w podwarszawskich Łomiankach ruszyło parafialne centrum pomocy uchodźcom: od odbierania ich z dworca, przez opiekę prawną i medyczną, aż po dach nad głową (w 17-tysięcznych Łomiankach zamieszkało aż 2 tys. osób z Ukrainy). W parafii we Wrocławiu-Strachocinie ruszyły lekcje języka polskiego, a duchowni na warszawskim Bemowie odprawiali msze święte w rycie łacińskim po ukraińsku. Takich przykładów są setki.

Chęci więc nie brakuje, wiadomo też, że Kościoły, związki wyznaniowe i organizacje religijne w razie zagrożenia wypełniają trzy podstawowe funkcje: logistyczne, społeczne i duchowe. Osobnym wątkiem jest zabezpieczenie dziedzictwa. Kościół w Polsce jest depozytariuszem ogromnej części narodowej kultury: dziesiątki tysięcy zabytków ruchomych (obrazy, rzeźby, księgi), tysiące obiektów wpisanych do rejestru zabytków (kościoły, klasztory). W praktyce Kościół chroni nie tylko ludzi, ale też pamięć kulturową państwa. Pytanie nie brzmi więc: czy, ale jak szybko i w jaki sposób wpiąć możliwości Kościoła katolickiego, a w ślad za nim innych, w system obrony cywilnej.

Filar w kryzysie

Biuro prasowe episkopatu zapewnia POLITYKĘ, że nad systemowymi rozwiązaniami pracuje roboczy zespół ekspercki episkopatu, o którym mówił abp Wojda. Tu i ówdzie doraźnie też się ponoć coś dzieje. Ks. Maciej Pliszka, ekonom archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej, opowiadał nam, że uczestniczył z przedstawicielami wojewody w „wizji lokalnej" obiektów kościelnych na potrzeby ochrony ludności, a według ks. Marka Dobosza, konserwatora zabytków w diecezji zamojsko-lubaczowskiej, proboszczowie zostali przeszkoleni na okoliczność ewakuacji i zabezpieczenia zabytków sakralnych.

– *Nawet jeśli niektóre deklaracje były na wyrost, to najważniejsze, że ani strona rządowa, ani kościelna nie mogą się już wycofać* – uważa prof. Osuchowska. To oznacza, że Kościół, który traci autorytet, przegrywa z sekularyzacją, zmaga się z własnymi kryzysami, nagle staje się jednym z filarów systemu bezpieczeństwa państwa. Pytanie brzmi: czy społeczeństwo jeszcze mu zaufa, kiedy naprawdę będzie trzeba? Albo: czy będzie miało inne wyjście?

Jeśli ktoś ma wątpliwości, czy to działa, wystarczy spojrzeć na Ukrainę. W trakcie bombardowań parafie i cerkwie zamieniają się w bunkry i noclegownie. Na co dzień dystrybuują żywność, leki, odzież. W miastach tworzą „punkty ciepła", gdzie można się ogrzać, zjeść posiłek, napić herbaty, naładować telefon. Na terenach okupowanych duchowni zostają, gdy państwo znika. Dostarczają żywność, pomagają matkom z dziećmi i starszym, organizują ewakuacje. Część płaci za to represjami. Dochodzi do porwań i innych form przemocy wobec duchownych, zamykane są całe wspólnoty religijne, Rosjanie niszczą obiekty sakralne nie tylko w nalotach. To nie jest opowieść o wierze czy religii. To opowieść o infrastrukturze przetrwania. Tak Kościoła, jak i państwa.

ZBIGNIEW BOREK

eprasa.pl e6212f57ec

ILUSTRACJA **MARTA FREJ**

Jak adoptować dziecko?

AGNIESZKA BĄBIK, MARTYNA BUNDA

Z perspektywy nauki adopcja jest jedną z najbardziej skutecznych form wsparcia dziecka. Z perspektywy praktyki procesem pełnym luk, uznaniowości i ryzyka.

Jest dobra wiadomość: adopcja działa. Z badań prowadzonych m.in. przez prof. Iwonę Wagner wynika, że dzieci adopcyjne, genetycznie inne od rodziców, po latach badań okazują się najbardziej podobne właśnie do nich. Mają podobny poziom rozwoju umysłowego, podobnie korzystają z kultury, osiągają podobny status społeczny, wyznają podobne wartości. W większości wypadków adopcja naprawia świat dziecka. Ale są też wiadomości złe: droga jest szczególnie wyboista, sukces niepewny, a systemowych rozwiązań, państwowej woli asekurowania ryzyka – brak. I nie zmierzamy ku lepszemu.

Krok pierwszy: wybierz ośrodek

Gdy w 2018 r. Najwyższa Izba Kontroli przeanalizowała, jak działają systemy adopcyjne w Polsce, napisano całą listę spraw do zmiany. Wszystkie są aktualne. Począwszy od kwestii podstawowej, czyli działania ośrodków adopcyjnych.

Z ośrodkami chodzi o to, żeby para potencjalnych rodziców adopcyjnych (bądź osoba samotna) została kompetentnie oceniona i przeszkolona; tak, żeby dzieci trafiły w odpowiednie miejsce, a rodzice wiedzieli, czego się spodziewać i jak sobie radzić.

W 2012 r. państwo podeszło do reformy systemu adopcji, w ramach której skonsolidowano ośrodki, żeby je sprofesjonalizować; z ponad stu zrobiło się ponad 60 i na tym się skończyło. Nie udała się choćby próba wprowadzenia standardów, jakimi powinny się kierować ośrodkowe komisje, wybierając rodziców dla czekających dzieci. W teorii o tym, kto nadaje się na rodzica i jakie dziecko trafi do jakiego domu, decyduje właśnie komisja, ale w praktyce są to na przykład dwie młode stażem i wiekiem pracownice ośrodka. Pozbawione oparcia w systemie – często same próbują tworzyć jakieś kryteria. NIK wskazywał na przykład egzekwowanie od kandydatów absurdalnych dokumentów. Ośrodki żądają zaświadczeń z klinik leczenia niepłodności o braku szans na potomstwo biologiczne albo braku zdeponowanych w bankach zamrożonych zarodków. Inne proszą na przykład o zaświadczenia od psychiatrów o tym, że proces starań o ciążę naturalną został już zamknięty i nie wywołał w potencjalnej matce i ojcu żadnych traum. Jeszcze inne ośrodki wymagają referencji od pracodawców i znajomych albo też robią ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ zaskakujące wywiady, dotyczące stanu zdrowia potencjalnych rodziców. – *My przeszliśmy proces pomyślnie* – opowiada Paulina, matka adopcyjna z Warszawy. – *Ale para naszych przyjaciół została zdyskwalifikowana już na pierwszym spotkaniu, a powodem była rzekoma otyłość kandydata, co miało wskazywać na niezdrowy tryb życia. Dodajmy, że jego BMI mieści się w normie, a w naszym poczuciu ta para byłaby idealnymi rodzicami.*

Za decyzją o niezakwalifikowaniu pary do programu adopcyjnego może stać brak ślubu (w ustawę wpisano małżeństwa), zamieszkiwanie za granicą przez część roku – cokolwiek. Żeby przebrnąć przez niewiadome kryteria, potencjalni rodzice wymieniają się na forach informacjami o ośrodkach i ich specyfice. Ale w praktyce często przeważa sprawa banalna – geografia. Jeśli do ośrodka trzeba regularnie dojeżdżać, uczestniczyć w kursie raz w tygodniu w środku dnia, stawiać się na spotkania wyznaczane z dnia na dzień – trudno jest szukać daleko. Na Śląsku jest w czym wybierać; pośrednictwem adopcyjnym zajmuje się 10 ośrodków. Ale na ścianie wschodniej jest po jednym na województwo. Kolejnym skutkiem ubocznym tych geograficznych dysproporcji jest wydłużanie się czasu oczekiwania na dziecko.

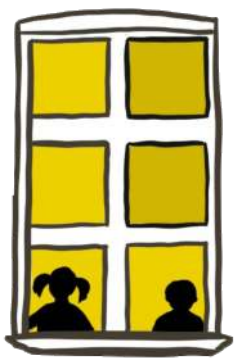

Załóżmy, że kurs został zaliczony, opinia ośrodka jest pozytywna, a dziecko dla rodziny zostało wybrane. W teorii od rodziny wymaga się już jedynie zebrania kilkudziesięciu opinii i zaświadczeń, i można stawić się w sądzie na rozprawie adopcyjnej. W praktyce nigdy nie wiadomo, kiedy sprawy się skomplikują. – *Na przykład analiza tego, jak działa prawo rodzinne, pokazuje spory rozdźwięk między tym, co jest zapisane w przepisach, a tym, jak naprawdę wyglądają postępowania adopcyjne* – opowiada adwokat Anna Korzycka-Pyzel, prawniczka specjalizująca się w sprawach adopcyjnych. – *Nawet jeśli na papierze wszystko jest dobrze uregulowane, w sądowej codzienności wychodzą na jaw uchybienia. Niekompletny materiał dowodowy w aktach, różne braki formalne uzupełniane dopiero na etapie sądu; w efekcie to, co powinno rozstrzygać się na jednym posiedzeniu, ciągnie się nieraz latami.*

Krok drugi: znajdź dziecko

Ale najpierw trzeba znaleźć swoje dziecko. W ramach przygotowań w ośrodkach adopcyjnych rodzice podają preferencje dotyczące wieku, sytuacji zdrowotnej i pozostaje czekać. Środowiska adopcyjne szacują, że rocznie pojawia się w Polsce pięćdziesiąt niemowląt bez szczególnych obciążeń zdrowotnych. Czeka na nie ponad tysiąc potencjalnych domów wpisanych na listę rodzin i już dziś gotowych adoptować dziecko.

Mimo braku zdrowych niemowlaków, jakie większość rodzin byłaby na siłach adoptować, co roku w Polsce zawiera się ok. 2,5 tys. przysposobień. Co oznacza, że zdecydowana większość dzieci trafiających do adopcji wymaga szczególnej opieki od swojej nowej rodziny. Skomplikowana sytuacja zdrowotna, zagmatwana sytuacja w naturalnej rodzinie albo procedury prawne, które ciągnęły się tak długo, że dzieci weszły w wiek trudno adopcyjny – wszystko to są problemy, których wręcz należy się spodziewać.

Na liście dzieci czekających na adopcję już dziś figuruje ponad 2 tys. dzieci, których – z racji na ich wiek, sytuację zdrowotną albo inne czynniki nie udaje się dopasować do żadnych rodziców. Jeszcze dekadę temu dzieci o szczególnie ciężkim stanie zdrowia i nikłych szansach na dom w Polsce trafiały do adopcji zagranicznych, których było ok. 3 tys. rocznie; niewiele mniej niż adopcji polskich. W ten sposób niemal wszystkie dzieci (98 proc.) znajdowały domy. Z różnych – w tym politycznych – powodów tę ścieżkę zamknięto. Liczba przysposobień zagranicznych spadła do 10 (!). W efekcie dla około połowy dzieci nie udaje się znaleźć domów i pewnie się nigdy nie uda. Balast „złej zagranicy" obciąża też wtedy, kiedy rodziną adopcyjną lub zastępczą chciałaby zostać ciocia albo wujek mieszkający w Londynie czy Berlinie. Zgodnie z obowiązującą praktyką ośrodek nie typuje ich na rodziców zastępczych, powołując się na ograniczone możliwości kontroli takiego domu.

Ale wróćmy do wątków polskich i adopcji. Dzieci nie mogą znaleźć domów także z innych absurdalnych powodów. Pewien odsetek to rodzeństwa. Prawo zakazuje rozdzielania ich. W przypadku gdy jedno dziecko z rodzeństwa jest leżące i wymaga opieki całodobowej, szanse drugiego spadają niemal do zera. Ale bywa również, że źródła problemów z adopcją są całkiem niezrozumiałe. Weźmy dzieci przebywające dziś w domach opieki: około połowy ma niepełnosprawność sprzężoną – za to co trzecie nie ma jeszcze 10 lat. Na 619 dzieci przebywających w DPS, których rodzice są pozbawieni władzy rodzicielskiej i które powinny były trafić do adopcji, tylko 282 figuruje w bazach ośrodków adopcyjnych. Dlaczego? Tego nikt nie wie. Po prostu nie zostały tam zgłoszone.

Krok trzeci: licz na niespodzianki

Podczas gdy jedne dzieci gubią się pośród papierów, inne bywają przemycane do swoich nowych rodzin. Jakby pracownicy ośrodków wierzyli, że gdy zamkną się adopcyjne drzwi, wszyscy jakoś sobie poradzą. Fakt ukrywania trudnej przeszłości dziecka i pomijania obciążeń to już zjawisko dobrze znane. Na kursie dla rodziców w ośrodku to wszystko jeszcze brzmi rzeczowo: będą problemy, trauma wczesnodziecięca powoduje takie i takie konsekwencje, wykorzystanie seksualne w dzieciństwie może skutkować tym i tym – i tak dalej. Ale przekazując dziecko rodzicom, ośrodki wolą poprzestać na wersji ocenzurowanej. – *W naszym przypadku ukryto między innymi informację o wylewie krwi do mózgu, który nasz syn przeszedł w szpitalu* – opowiada Paulina. – *Nie wiem, czy to pominięcie było celowe, czy wynikało po prostu z nieumiejętności czytania dokumentacji medycznej, ale jest faktem, który zaciążył na szansach naszego syna. Wylew nie zniechęciłby nas do adopcji, ale z pewnością ta wiedza oszczędziłaby wielu miesięcy bezproduktywnych diagnoz, na które wydawaliśmy pieniądze, a syn nie traciłby bezcennego czasu. Dziś nie mówi, ale mocno pracujemy nad tym, aby to nadrobić.*

To kolejny alarmujący wątek: ośrodki adopcyjne nie do końca panują nad papierami. Ale też zupełnie nie wiedzą, na jakich przepisach powinny się opierać. Weźmy sprawę rodzeństw. Część rodziców adopcyjnych pewnego dnia otrzyma telefon informujący, że ich dziecku urodził się brat albo siostra. Ale zwykle informacja ta jest podana w sposób zaskakująco lapidarny. Od wejścia w życie RODO ośrodki nie są pewne, jakie informacje mogą udostępnić, więc na wszelki wypadek nie podają żadnych. Tak też tłumaczą czas, jaki dają rodzicom na podjęcie decyzji – a zwykle jest to kilka godzin. Pracownicy ośrodków

eprasa.pl e6212f57ec

zaczynają od tego, że właściwie to nie powinni dzwonić, bo przecież jest kolejka oczekujących po kursach, ale z drugiej strony to jednak więzy krwi. Zdarza się też, że system odnajduje rodzeństwo w innym ośrodku albo w domu dziecka. W efekcie w krótkim czasie i bez żadnych dodatkowych informacji rodzina musi podjąć decyzję, która zaważy na ich życiu. I rodziny podejmują ją często na nie. Bo gdyby okazało się, że sytuacja zdrowotna drugiego dziecka jest skomplikowana, nie będzie można liczyć na żadne wsparcie systemu.

A dziecko adopcyjne kosztuje. Przypadek Pauliny: dwa razy w tygodniu logopeda, dwa razy w tygodniu terapia sensoryczna, raz w miesiącu psychiatra, dwa razy – fizjoterapia. Nie licząc laryngologa, koniecznego, odkąd zrobili drenaż uszu, przywracając synkowi możliwość słyszenia – ponad 2 tys. zł miesięcznie na podstawowe potrzeby medyczne synka, który trafił do nich jako dziecko bez obciążeń. Plus dopłata do żłobka – 500 zł, plus dwa raz w miesiącu – pediatra, bo skutkiem ubocznym wcześniactwa jest obciążenie dróg oddechowych i częste choroby. Plus leki sterydowe. To wydatki stałe. Dochodzą te poboczne – kilka zabiegów, opinie psychiatry dziecięcego i diagnozy pod kątem autyzmu (kilka tysięcy złotych, ale bez tego papieru nie mają szans na miejsce w specjalistycznym przedszkolu).

A to wszystko przy stopniałym budżecie na życie. Choć ośrodki adopcyjne i sądy wymagają zaświadczeń o zarobkach, potem już leci. Z naszych rozmów z 50 matkami adopcyjnymi wynika jasno: adopcja nieodwołalnie wyrzuca matkę poza rynek pracy. Trzy kobiety na cztery mówiły o napięciach, braku wsparcia, utracie posady. Rodzicielstwo przynosi masę wyzwań. Pracodawcy, początkowo wspierający, szybko decydują się załatać wakat kim innym. Co więcej, nawet przepisy są niejasne i nie wiadomo, kto miałby płacić za nieobecności pracownicy po urlopie macierzyńskim – ZUS czy pracodawca. Kilka lat temu do ustawy udało się wpisać urlop macierzyński w wymiarze 20 tygodni oraz urlop rodzicielski 41 tygodni, tak jak w przypadku rodzicielstwa biologicznego. Ale interpretacja przepisów wciąż nastręcza trudności, a pracodawcy asekurują się na zapas.

Krok czwarty: droga do prostej

A jednak państwo wciąż upiera się, że adopcja to najzwyklejsze rodzicielstwo – zmienia się dane w akcie urodzenia i tyle. W złożonym w kwietniu tego roku do Sejmu projekcie nowelizacji ustawy mówi się również o bezkolejkowym dostępie do lekarzy dla dzieci adopcyjnych – co po latach byłoby zmianą wręcz fundamentalną – a jednocześnie kroplą w morzu.

Bo lista postulatów wciąż jest długa. Począwszy od wprowadzenia systemowego, długofalowego wsparcia postadopcyjnego dla rodzin, poprzez zapewnienie realnego i szybkiego dostępu również do specjalistów, o których szczególnie trudno w systemie publicznym (psychiatra dziecięcy, psycholog, logopeda, SI, rehabilitacja), po skrócenie czasu oczekiwania na świadczenia terapeutyczne dla dzieci adopcyjnych. Od stworzenia skoordynowanego systemu opieki wielospecjalistycznej dla dzieci adopcyjnych po wprowadzenie dodatkowych, celowanych świadczeń finansowych dla rodzin adopcyjnych wychowujących dzieci z deficytami rozwojowymi. Aż po stworzenie bezpłatnych przedszkoli terapeutycznych. Długo by wymieniać.

Na szczęście tam, gdzie państwo nie daje rady, wiele dzieje się oddolnie. Fundacja Rodzin Adopcyjnych ponownie uruchamia program wsparcia wyjazdów wakacyjnych dla dzieci – „Jaś i Małgosia". Fundacja FASADA prowadzi szkolenia dla rodziców wychowujących dzieci z FASD. Organizacja uczy opiekunów rozumienia specyficznych potrzeb rozwojowych dzieci oraz wdrażania adekwatnych metod wychowawczych i terapeutycznych – ale też tworzy sieć wsparcia dla rodzin poprzez konsultacje i warsztaty. Istnieją internetowe grupy wsparcia dla rodziców dzieci z RAD, czyli posttraumatycznymi obciążeniami, uniemożliwiającymi tworzenie więzi; nawet pomimo takich obciążeń czasem udaje się zbudować całkiem dobry dom.

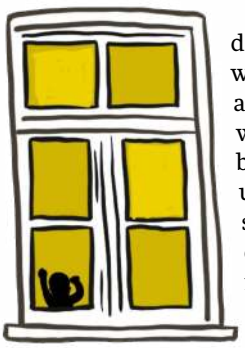

Szczególnie grupy wsparcia dotyczą problemu adopcji rozwiązanych – największego tabu adopcji. Prawnie taka sytuacja w zasadzie nie jest możliwa; sąd bierze zawsze pod uwagę, czy nie ucierpi dziecko, mniej martwiąc się rodzicami. A jednak w praktyce co roku ok. 140 adopcji zostaje rozwiązanych, zwykle na wniosek rodziców.

Prof. Iwona Wagner – autorka badań, których wyniki są wszak optymistyczne, bo wskazują, że po latach gigantyczna robota zrobiona przez adopcyjnych wspaniale procentuje – zbadała przyczyny adopcji rozwiązanych. W co dziesiątym przypadku za rozwiązaną rodziną stały zachowania agresywne i przestępcze albo czyny karalne popełniane na szkodę przybranych rodziców. Nieco rzadziej – problemy z więzią, w tym trudności wychowawcze wynikające z traum wczesnodziecięcych (np. zespół RAD).

To oczywiste, że skoro adopcja jest rodzicielstwem szczególnego ryzyka – to pewna niewielka liczba przysposobień się nie uda. W krajach zachodnich odsetek adopcji rozwiązanych na wniosek rodziców jest stabilny i sięga 2–3 proc. Z prowadzonych w USA badań międzynarodowych wynika, że na rozpad adopcyjnej rodziny największy wpływ mają starszy wiek dziecka w momencie wejścia do rodziny, historia nadużyć seksualnych przed adopcją oraz brak rzetelnej informacji o stanie zdrowia dziecka przekazanej kandydatom przez ośrodki. Swoją rolę odgrywają doświadczenie porażki i bagaż poczucia winy u rodzica. To pole państwo puściło na żywioł, a społeczeństwo – piętnuje. „Dla mnie jest to męczarnia, nie wiem, jak sobie poradzić. Zgłosiłam się do PCPR, ale tam zbyli mnie szybciutko i odesłano do sądu, w sądzie to samo, odesłano mnie na policję, a na policji... zgadnijcie. Nikt się moją sprawą nie interesuje, byle nie mieli problemów. Do pełnoletności dziecka może jakoś wytrzymam. Nie, nie wytrzymam, wiem to" – pisze matka adopcyjna, a pod jej postem pojawia się zalew hejtu tych, co wiedzą lepiej i lepiej by sobie poradzili.

AGNIESZKA BĄBIK, MARTYNA BUNDA

PS Agnieszka Bąbik jest matką adopcyjną i autorką e-booka „Rodzina z wyboru – miłość z serca. Czyli jak przejść proces adopcyjny z sukcesem".

eprasa.pl e6212f57ec

W Honiatynie czas szaleje

Honiatyn to mała wieś leżąca pół kilometra od granicy z Ukrainą. Ale też reporterska kronika zmieniającego się na naszych oczach świata.

MARCIN KOŁODZIEJCZYK

Przemek Pokrycki, fotograf po łódzkiej filmówce, jest tu urodzony i wszystkich zna. To on wymyślił kronikowanie Honiatyna. Pomysł prosty: co jakieś 10 lat od 2004 r. (wejście Polski do Unii Europejskiej) pokazywać honiatyńską Polskę szczerze i bez upiększeń. Ci sami ludzie portretowani w tych samych miejscach (lub pustka po nich). Cicho przepływające przez czas twarze, domy, zdarzenia, poglądy na wieś i świat poza nią.

Kiedyś wyjdzie z tego dokumentalna epopeja.

Kalendarium przyfrontowej wsi

2026 r. – okna domów wychodzą teraz na geopolitykę. Wojna w Ukrainie; są noce, gdy słychać niedalekie wybuchy. Zdarzyło się to nagle, zagarnęło ludzi, nie dało prawa do prywatnych ucieczek w rodzaju moja chata z kraja, weszło do codziennych rozmów. Ale nie pierwszyzna, Honiatyn zawsze był frontem dla jakiejś wojny.

W 1943 r. nocą przyszli do wsi Ukraińcy rzezać Polaków. W 1944 r. przyszli znowu do leżącego przez miedzę Uhrynowa. Zabili kilkadziesiąt osób. Każdy dom w Honiatynie o tym pamięta i nigdy nie zapomni.

W 1951 r. Stalin ruszył palcem i zjawili się ruscy mierniczy w asyście krasnoarmiejców korygować granice państwowe. Wytyczali je przez środek stodół, przecinali wpół rodziny. Którejś nocy Honiatyn przeniósł po cichu na polską stronę całą stodołę.

W 2004 r. otworzyła się Europa i nagle zniknęły na zachodnich saksach młode chłopaki, nadzieja honiatyńskiej OSP i przyrostu naturalnego. Popsuło im się tam w głowach od ateizmu – uważają teraz rodzice. Do wsi młodzi zjeżdżają na święta jak do rustykalnej kultury i mądrzą się o demokracji.

W 2012 r. wybuchła europejska wojna futbolowa, mistrzostwa organizowały Polska i Ukraina. Była duma, bo z unijnego Honiatyna wjeżdżało się prosto w ukraińskie lata 50. XX w., trzęsąc się na dziurach w asfalcie, płacąc *sztrafy* w łapę milicjantom. Mijało się odebrane przez Stalina honiatyńskie sady jabłoniowe, całkiem zdziczałe.

W lutym 2014 r. na Ukrainę napadła Rosja, a do Honiatyna przyjechali Chińczycy budować nowoczesne przejście graniczne. Wieś i stanica jako dwa ostatnie przyczółki UE w burym polu buraczanym. Armia Czerwona znowu szła *urra na zapad*, Honiatyn robił wojenne zapasy. Ale skończyło się na dziwnej ciszy.

W lutym 2022 r. Putin ruszył palcem i nowi krasnoarmiejcy posłali rakiety na Kijów i Lwów. Honiatyn ruszył na granicę opiekować się Ukraińcami uciekającymi od wojny. Tak było trzeba, nie było wątpliwości – mówi Bogdan (63 lata), gospodarz z Honiatyna.

Bogdan

Wiosną 2024 r. pod dom Bogdana podjechał autem nieznany mężczyzna i zaczął trąbić. Potem mówił łamaną polszczyzną: daj mi numer telefonu, bo ja teraz twój sąsiad. Już pięć domów w Honiatynie kupili Ukraińcy, od kiedy wybuchła u nich wojna. W tym tempie, liczy Bogdan, za 10 lat będzie to wioska przeważnie ukraińska. Jakoś nie mógł sobie przypomnieć swojego numeru telefonu.

Żyjąc na granicy światów, Honiatyn ma ostrzejszy pogląd na geopolitykę niż stolica. A Bruksela, ta wyspa biurokratów – mówi Bogdan – chyba oderwała się od lądu i dryfuje. Bogdan, dawny strażak ochotniczy, ma poczucie bycia nabieranym. Mówi: ci Ukraińcy we wsi nie są obywatelami UE. Znaczy, żeby kupić dom, musieli przedstawić papiery na polskie pochodzenie. Chcesz, mówi Bogdan, to przejdę granicę i ci takie papiery kupię. Kwestia ceny.

Ukrainiec w środku Honiatyna pięknie odnowił swój dom. Ten obok Bogdana znika na Zachodzie na długie tygodnie, wraca z pieniędzmi i triumfalnie grilluje. Sądząc po liczbie wraków na działce, sąsiad handluje samochodami. Przyszła wiosna i znów drogi roją się od tirów z używanymi autami wiezionymi z Unii do Ukrainy. W drugim roku wojny zatkały całe honiatyńskie przejście graniczne. Ludzie patrzą, a tam wjeżdża do Ukrainy historia motoryzacji – od rozbitego Opla po stukniętego Bentleya.

eprasa.pl e6212f57ec

Coś się stało z czasem – mówi Bogdan – oszalał, odczłowieczył się, nic już nie idzie zrozumieć. Spożywczy dawno skasowany. Remiza strażacka nieczynna. Domy z wypisanym na ścianach SPRZEDAM. Ludzie nie wyjdą latem na drogę pogadać jak kiedyś; odgrodzeni metalowymi płotami i kwietnymi ogródkami.

Trzej synowie Bogdana są w świecie. Piotrek przejechał rowerem Amerykę. Dominik, 12 lat temu wyznawca świętej triady Bóg-Honor-Ojczyzna, dziś demokrata lewicujący. A sam Bogdan to były rolnik, oddał pola bratu. W honiatyńskich kronikach Pokryckiego oparty o drzwi remizy ogromny wąsaty Bogdan sprzed 22 lat mówi, że niedobrze widzi przyszłość – wieś opustoszeje. Przed 12 laty ten sam wąsacz ma zdziwienie w oczach, że tak dobrze przewidział.

W 2026 r. Bogdan mówi, że wstrzymuje wszelkie domowe remonty. Czeka na rozwój wypadków w teatrze światowym, polskim i wiejskim.

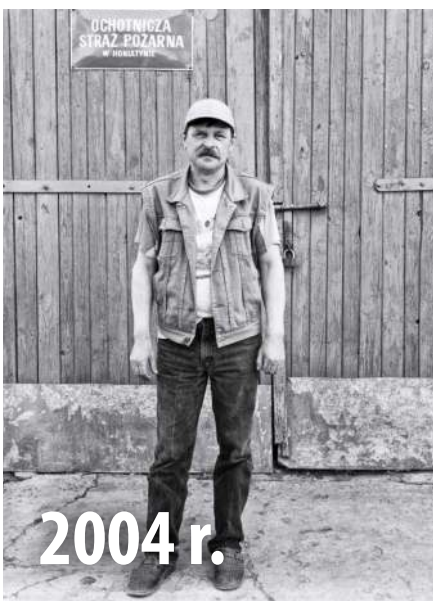

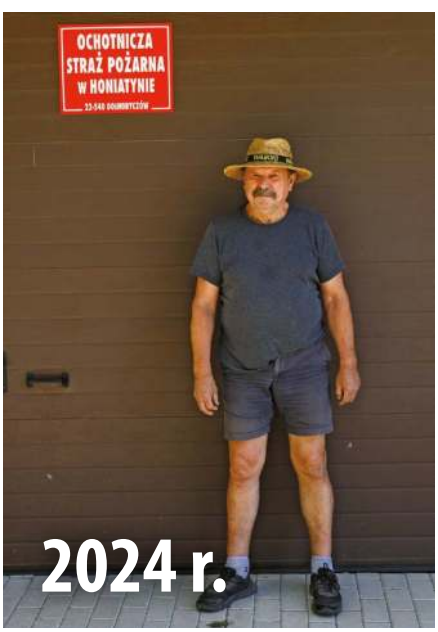

Rakiety

Tik-tak, tik-tak, idiot Ruskij na zapad. W listopadzie 2022 r. w polskim Przewodowie spadła rakieta, zabiła dwóch ludzi. We wrześniu 2025 r. na polską stronę wleciało nocą kilkadziesiąt dronów bojowych. W marcu 2026 r. spadały rakiety w Ukrainie, tuż przy polskiej granicy. Wszystko to działo się w zasięgu wzroku i słuchu Honiatyna.

Potem wstawał dzień i okazywało się, że nikt nic nie widział i nie słyszał. No, może jakiś tam daleki pomruk. Jak wojenny wybuch wypływa w rozmowie, zmienia się temat na pokojowy. Posadziliśmy fasolę. Obrabiamy warzywniak. Jabłonki obrodziły. Przyjechał transport odbierać ziarno od rolników. Ukraińcy do polskich supermarketów na zakupy. Miastowy, co kupił dom koło Honiatyna, wiezie folię hydroizolacyjną na budowę.

Zdarzył się raz podpity Ukrainiec, który najpierw pod sklepem w Dołhobyczowie drażnił miejscowych rymowanką *tik-tak, tik-tak,* a następnie wykrzykiwał na ulicy Partyzantów, że odbierze ziemię, którą rodzina miała przed drugą wojną światową w Polsce. Wstało paru chłopaków spod spożywczego i postraszyli policją. Dalszy dzień upłynął bez zakłóceń; handlowy rejwach głównej ulicy gminnej wsi i cisza granicy światów.

Mietek

W lutym 2022 r. żona obudziła Mietka i mówi: wojna! Wyskoczył z łóżka i pyta o konkret (kto atakuje, jaka siła, lądem, powietrzem?). Mietek był artylerzystą w wojsku, odróżniłby kaliber pocisku po huku. Tymczasem w Honiatynie cisza przedpola. Ruscy napadli na Ukrainę, wyjaśnia żona. Przecież napadli już w 2014 r., mówi Mietek, zajęli Krym. Ale teraz strzelają w Kijów, idą na zachód. Nie bałem się, mówi dziś Mietek, czekałem tylko, czy tym razem Ukrainiec się Ruskiemu postawi.

Ukraina podjęła walkę. Artylerzysta w Mietku punktował błędy Rosji – ociężałe ruchy wojsk w rozciągniętych kolumnach, Ukraińcy strzelają do nich jak do kaczek. Zanosiło się na wojnę w przestarzałym, XX-wiecznym stylu, mozolne i krwawe przejęcia ziem. Ale potem do akcji weszły zdalnie sterowane drony i wszystko zmieniły. Czas oszalał: Honiatyn stał na granicy z wodą i obiadami dla wojennych uchodźców. Pięknie było być Polakiem w tamtym czasie, wspominają ludzie we wsi.

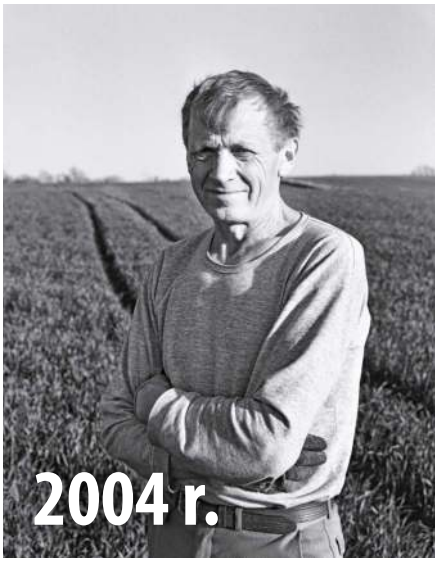

W 2014 r. (10 lat Polski w UE, atak Rosji na Ukrainę) w honiatyńskiej epopei Mietek wypowiada takie zdanie: „Ruski ma 100 lat doświadczenia w nieprzewidywalności". W 2026 r. na wschodzie wciąż nic nie jest zakończone. *Tik-tak, tik-tak.* Jednak życie ma swoje prawa i pcha się na powierzchnię mimo wszystko. Siedząc na schodach letniaka, Mietek (74 lata) z żoną mają widok na wyremontowany dom, nowoczesne ▶

© PRZEMYSŁAW POKRYCKI (5)

eprasa.pl e6212f57ec

▶ maszyny rolnicze, drzewo tlenowca (ekologiczny trend) oraz trawę równą jak na polu golfowym. Wszystko to należy już do dzieci. W ogóle to, co przez ostatnie 20 lat przewidział Mietek w sprawie Honiatyna (prócz wojny), sprawdziło się. Ziemia poszła w ręce wielkopowierzchniowych rolników. Jednym z tych rolników jest Mietka zięć. Skończyły się czasy umorusanego chłopa. Dziś pan rolnik wysiada po pracy z klimatyzowanego traktora i idzie pod prysznic do eleganckiej łazienki. Można poczuć dumę z pracy.

W 2004 r. Mietek głosował za UE. Nie mógł inaczej, decyzja wynikała z życiorysu – ze strajków solidarnościowych i internowania w stanie wojennym; z biedy polskiej ściany wschodniej. UE dla rolnika to jest falowanie, mówi dziś dyplomatycznie, raz jest lepiej, raz gorzej. Ogólnie Polska wygląda lepiej – każdy to powie. Jednak jak wytłumaczyć to, że ceny nawozów wzrosły o 100 proc., a cena skupu zboża jest taka sama od lat? Ważna sprawa: czy UE mogłaby trochę poluzować cugli rolnikom? I kolejna ważna: czy świat zrozumie, że Ukraińcy powinni dostać najnowocześniejsze myśliwce i drony, żeby wygrać tę wojnę?

Stasiek

Wiosną 2024 r. przyszedł do Staśka nowy sąsiad. Dom w Honiatynie kupiłem, mówi z ukraińskim akcentem, będę tu mieszkał. Miły gość, ocenił Stasiek. Przyniósł ze sobą powitalną butelkę, siedli nad nią z synem Staśka. Ukrainiec powiada, że jeździ na Zachód do pracy. Jego dewiza: tam zarabiać, tutaj wydawać. Honiatyńskie chłopaki, mówi Stasio, też na Zachód. Paru wróciło, ale odmienieni – letniskują, nie gospodarzą; siedzą w Honiatynie jedną nogą. Patrzą przez zaorane pola na Ukrainę. Błyszczą tam w słońcu silosy splajtowanej fabryki i kopułka cerkwi. Repatriowane chłopaki odnowią domy po rodzicach, ale korzeni nie zapuszczają. Drugą nogę mają na Zachodzie, gdzie jest ich *w razie czego*. Co chcesz?, kiwa głową sąsiad Ukrainiec, wojna to wojna.

Stasiek (86 lat) miał trzy lata, kiedy Ukraińcy z UPA napadli na Honiatyn i zabili mu ojca. Wieś była wtedy właściwie ukraińska, mówi Stasiek, polskich domów może ze trzy. W Uhrynowie, którego cerkiew i fabrykę widać za granicą, mieszkali prawie sami Polacy. Zginęli jednej nocy, zabici w bardzo okrutny sposób. Rzezanie to nie jest puste słowo, mówi Stasiek, zostali dosłownie zarzezani.

Wojna, Honiatyn przechodzi z rąk do rąk. Umundurowane armie, ale i barwy pośrednie – ledwo wyczuwalne lokalne powiązania narodowe i polityczne. Nie wiedziało się, kto swój, kto wróg. Potem nagle koniec wojny, z góry nakazany spokój pomiędzy narodami bratniego bloku socjalistycznego. A w Honiatynie nic się nie kończy. Kto Ukrainiec, kto Polak? – ludzie patrzą na siebie spode łba. Granica wytyczona sztucznie, i na mapie, i przez środek kuchennych stołów. Tu polski Honiatyn, tam radziecki Uhrynów; i mordy w kubeł, towarzysze, *job waszu mać*! Nie bić się!

Komuna, wspomina Stasiek, dawała żyć. Jego pokolenie już nie znało tamtej Polski. Czasem przy urzędowych sprawach mignęło komuś w dowodzie miejsce urodzenia: ZSRR, chociaż rodził się w Polsce. Gospodarzyło się, budowało domy. Latem ludzie siadali przed domami pogadać. Albo szli *na teatry* do domu kultury.

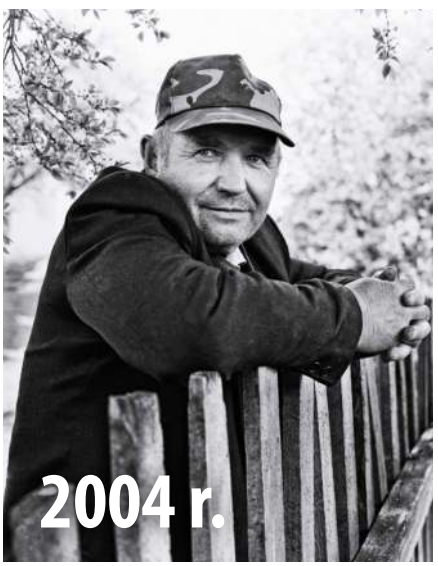

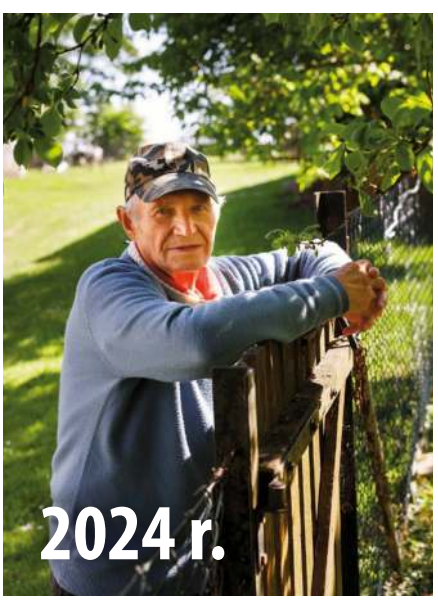

W 2004 r. Stasiek nie był do UE przekonany. Kończyła się bezpieczna chata z kraja, którą znał całe życie. Mówił: „tacy jak ja będą dożywać na rencie, młodzi i bystrzejsi wyjadą". W 2014 r. rodzina Staśka już nie uprawiała ziemi. Jego trzej synowie się nie kwapili, oddali w użytkowanie rolnikom-latyfundystom. To był czas, kiedy Partyzancka, główna ulica pobliskiego Dołhobyczowa, rozkwitała biznesami. Nagłe niespodziewane kariery. Rolnik z furgonetką stawał się obwoźnym sklepem, zmieniał się w hurtownika, potem w dużą firmę handlową. Z europejskich saksów zjeżdżali na święta synowie i córki gospodarzy; znakiem luksusu tamtych czasów była trampolina w ogrodzie. Co ogród, to trampolina. Krowy i konie zanikły w Honiatynie całkowicie.

W 2022 r. Stasiek stał na granicy, przyjmując uchodźców wojennych z Ukrainy.

W 2024 r. mówił: my musimy z Ukraińcami trzymać sztamę, bo czasy mamy znowu całkiem szalone. Rosja chce odbudować imperium. Myślę, że tam, jak za Stalina, będą wprowadzać kult jednostki. Jakby Ukraina, nie daj Boże, padła, to następni bylibyśmy my. A Honiatyn pierwszy.

W 2026 r. Stasiek zamieszkał w domu opieki, 30 km od swojego Honiatyna.

Przemek

Przemek Pokrycki, fotograf, podjeżdża samochodem na warszawskich numerach pod market budowlany przy głównej ulicy Dołhobyczowa. Pakuje do bagażnika rolki folii i wory z cementem. Miejskie kombi niemal szoruje podwoziem po ziemi od ciężaru.

Nie mogli z żoną nie kupić tego domu. Piękna stara chałupa z drewnianych bali; we wsi obok Honiatyna. Teraz remontują z pomocą miejscowych majstrów. Będzie z tego dom całoroczny. Najpierw letnisko, a potem może na życie. W ten sposób Pokrycki w 2024 r. sam dołącza do bohaterów swojej honiatyńskiej epopei. A wojna? E tam, jaka wojna? Przecież nie tutaj. Tutaj spokój. Ptaki pięknie śpiewają koło chałupy, hasa pies majstra, nocami przychodzą leśne zwierzęta.

MARCIN KOŁODZIEJCZYK

© PRZEMYSŁAW POKRYCKI (2)

eprasa.pl e6212f57ec

Płacąc w ciemnościach

Osoby niewidome, chcąc wypłacić gotówkę z bankomatu, muszą prosić o pomoc innych. Mają także problemy z rozpoznawaniem banknotów. Jak to możliwe, skoro w Polsce obowiązują przepisy nakazujące pełną dostępność usług bankowych dla osób z niepełnosprawnościami.

FILIP ZAGOŃCZYK

Wychodzę z gabinetu dentystycznego w eleganckiej klinice w Wilanowie. Kieruję się do recepcji, żeby zapłacić za zabieg. Recepcjonistka wymienia kwotę. Przykładam kartę, ale ponieważ usługa kosztowała powyżej 100 zł, terminal prosi o wprowadzenie PIN. Biorę go do ręki i ciśnienie skacze mi znacznie bardziej niż podczas dentystycznego zabiegu. Terminal nie ma wyczuwalnych pod palcami klawiszy. Jako osoba niewidoma nie jestem w stanie go obsłużyć. Recepcjonistka początkowo nie rozumie sytuacji i mówi: tutaj są narysowane, proszę wpisać cztery cyfry. Gdy wyjaśniam, że to niemożliwe, proponuje z uśmiechem: to może poda mi pan PIN do karty? Kiedy zdecydowanie odmawiam, zapada niezręczna cisza. Co tu zrobić? Jak dokonać płatności? W końcu ktoś wyciąga z szuflady stary poczciwy terminal z klawiszami.

Niedostępny bankomat

Niestety niezręczna sytuacja, w jakiej się znalazłem, nie jest niczym wyjątkowym. Pojawiające się na rynku nowoczesne rozwiązania często zamiast ułatwiać i przyspieszać procedury, całkowicie eliminują osoby z niepełnosprawnością wzroku. Krzysztof Wiśniewski, niewidomy prawnik, opowiada, że sam dawno zrezygnował z klasycznej płatności kartą, a nawet z gotówki. Przy transakcjach posługuje się wyłącznie blikiem, bo na iPhonie, wyposażonym w program dźwiękowy, ta opcja jest dla niego dostępna.

Brak odpowiednich dostosowań prowadzi do zależności osób z niepełnosprawnością wzroku od pomocy innych. A z nią bywa bardzo różnie. Roman Roczeń, znany niewidomy wokalista szantowy, wspomina, że zbyt duże zaufanie, jakim obdarzył kolegę, podając mu kod do karty płatniczej, skończyło się dla niego fatalnie. Kolega zniknął na kilka dni z kartą Romana, a gdy ten zgłosił się do banku, żeby interweniować, okazało się, że na jego koncie został zrobiony debet na 5 tys. zł. Było to już ładnych parę lat temu, kiedy przeciętna pensja wynosiła około tysiąca złotych. Roman zgłosił sprawę do sądu, a ten ją umorzył, nie dopatrując się dużej społecznej szkodliwości czynu. Zanim Roczeń odzyskał własne pieniądze, minęło kilka lat. Do całej sytuacji by nie doszło, gdyby wokalista mógł skorzystać z dostosowanego bankomatu. Powinien on mieć wyczuwalne dla osób niewidomych przyciski i być udźwiękowiony. ▶

© AGNIESZKA SADOWSKA/AGENCJA WYBORCZA.PL

eprasa.pl e6212f57ec

▶ Taki sposób dostosowania nie jest żadną nowością. Pierwszych 14 udźwiękowionych urządzeń postawił w Polsce Bank Zachodni WBK już w 2010 r. Udźwiękowienie oznacza, że bankomat czy wpłatomat po podłączeniu słuchawek wypowiadają komunikaty pozwalające użytkownikowi przeprowadzić operację wpłacenia lub wypłacenia pieniędzy. Dzięki słuchawkom komunikat ten słyszy wyłącznie osoba korzystająca z bankomatu. Nie ma więc niebezpieczeństwa, że całą operację podsłucha ktoś stojący obok. W pełni dostosowany bankomat powinien mieć jeszcze napisy brajlowskie umieszczone przy konkretnych przyciskach, tak żeby klient mógł odczytać nazwę guzika, który właśnie naciska. Rozwiązania takie są jednak niezwykle rzadkie.

W 2018 r. uruchomiono projekt „Dostępny bankomat", czyli stronę, na której można było sprawdzić, gdzie znajduje się najbliższe urządzenie dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Wówczas mniej niż połowa bankomatów w Polsce posiadała jakikolwiek rodzaj udogodnienia. Od tamtego czasu liczba bankomatów się zmniejszyła. Na stronie można odnaleźć dane pochodzące z samych banków. Bank Pekao SA posiada obecnie 151 udźwiękowionych bankomatów, a do końca roku zamierza zwiększyć tę liczbę do 800. Wszystkie nowe urządzenia mają być już standardowo udźwiękowione.

Do tych statystyk należy jednak podchodzić ostrożnie, ponieważ banki nie zawsze informują, na czym dokładnie polega dostosowanie bankomatu. Może być więc na przykład tak, że bankomat będzie udźwiękowiony, ale nie skorzysta z niego osoba poruszająca się na wózku, ponieważ prowadzą do niego schody.

Jeśli bankomat ma klawisze, a o to też już coraz trudniej, osoba niewidoma może się nauczyć ich układu na pamięć. Co jednak, jeśli firma zarządzająca sprzętem nagle zmieni układ klawiszy albo dołoży dodatkową reklamę przed przejściem do menu? Uniemożliwi to klientowi niewidomemu skorzystanie z bankomatu, a może także w przypadku naciśnięcia niewłaściwych przycisków i wybrania zupełnie innych funkcji narazić go na dodatkowe opłaty. Kiedy już jednak z pomocą czy bez uda się nam wypłacić pieniądze, kolejny problem stanowi zorientowanie się, jaki właściwie banknot trzymamy w ręku.

Gładka gotówka

Wojciech Makowski, wicemistrz paralimpijski w pływaniu z Rio de Janeiro i konsultant ds. dostępności Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, zauważa, że wyczucie palcami oznaczeń na pieniądzu, który przeszedł przez dziesiątki kieszeni i setki rąk, jest niemożliwe. Te wypukłości bardzo szybko się zacierają i nie ma szans, by stwierdzić, czy w ręku mamy właśnie 50, czy 100 zł. Niektórzy próbują się ratować i rozpoznawać banknoty po wielkości, jednak jest to metoda bardzo niepewna. W efekcie niewidomy klient, płacąc za towar w sklepie gotówką, w dużym stopniu zdany jest na uczciwość sprzedawcy.

Rozwiązaniem, które mogłoby pomóc, byłoby wprowadzenie oznaczeń brajlowskich, które większość niewidomych dobrze zna. Makowski zauważa jednak, że przy rodzaju papieru, z jakiego wykonane są banknoty, nawet brajl mógłby ulec szybkiemu zniszczeniu. Jak na razie wprowadzenie oznaczeń dla osób niewidomych udało się twórcom pieniędzy tylko częściowo. Dobrze oznaczone i wyczuwalne są monety. Każda z nich różni się od siebie wielkością i rantem. Na przykład dwuzłotówka jest cała gładka. Czuć to bardzo wyraźnie. Pięciozłotówka natomiast, największa ze wszystkich, jest cała szorstka. Nie sposób jej pomylić. Kiedy zatem w 1995 r. dokonano denominacji, dzięki czemu przestaliśmy być milionerami, twórcy nowego pieniądza znaleźli rozwiązanie tylko po części korzystne dla osób niewidomych. Na banknotach umieścili bowiem niewyczuwalne kółka, krzyżyki czy trójkąciki, wychodząc z błędnego założenia, że wypukła figura to to samo co znak brajlowski.

Pismo stworzone w XIX w. przez francuskiego niewidomego nauczyciela Ludwika Braille'a nie ma nic wspólnego z tym, którym posługują się osoby widzące. Brajl składa się z sześciu punktów, których kombinacje tworzą litery wyczuwalne pod palcami. Wygląd i kształt tych liter jest jednak inny od liter pisanych. Brajlowskie B to tylko dwa punkty położone najbliżej siebie, a nie jakieś brzuszki. Nie oznacza to, że osoby niewidome nie znają kształtów na przykład trójkąta, koła czy kwadratu. Dotykamy różnych przedmiotów, mamy w szkołach geometrię, ale tym, czym posługujemy się od początku edukacji, jest właśnie brajl. Zapytałem Polską Wytwórnię Papierów Wartościowych, czy kiedykolwiek rozważała wprowadzenie nowych, bardziej czytelnych oznaczeń dla osób niewidomych. Odesłano mnie do Narodowego Banku Polskiego jako jedynego emitenta pieniądza. Instytucja dowodzona przez Adama Glapińskiego na razie w tej sprawie milczy.

Bez przecinka

Z powodu braku dostosowań osoby z niepełnosprawnością wzroku narażone są także na działania oszustów. Karolina, na co dzień mieszkająca w Warszawie, wspomina, że dwukrotnie zaufała osobom oferującym pomoc i skończyło się to dla niej utratą portfela. Za pierwszym razem korzystała z bankomatu i nawet udało jej się wypłacić pieniądze. Niestety nie wiedziała, że jest uważnie obserwowana przez złodzieja. Kiedy weszła do znajdującej się blisko bankomatu restauracji, przestępca poszedł za nią. „Może pani naleję colę" zagadnął i zanim dziewczyna zdołała zareagować, wyrwał jej z ręki portfel z gotówką. Za drugim razem oszust zaczepił ją w autobusie, oferując pomoc przy wysiadaniu, bo na przystanku miała się znajdować ogromna kałuża. Dziewczyna lekkomyślnie się zgodziła. Kiedy razem opuścili autobus, a przystanek opustoszał, mężczyzna zaczął się z nią szarpać i wyrwał jej portfel. Po tych przygodach kobieta całkowicie zrezygnowała z używania gotówki.

Metody oszukiwania nie zawsze są tak brutalne. Bywa, że oszukujący wykazuje większą fantazję. Do tego typu cwaniaków zaliczam taksówkarza, który wiózł mnie kiedyś z Mokotowa na Powiśle. Jazda trwała krótko. Najwyżej piętnaście minut. 31,70 zł – powiedział po zakończonym kursie. Przyłożyłem kartę płatniczą i nagle, co powinno już wzbudzić moją czujność, terminal zażądał PIN. Spieszyłem się, więc szybko potwierdziłem transakcję, a kierowca równie szybko odjechał. To obudziło we mnie podejrzliwość i połączyłem się z bankiem, żeby dowiedzieć się, jaka była ostatnia operacja kartą. Zapłacił pan w taksówce 3170 zł, brzmiała odpowiedź. Na szczęście po telefonie do korporacji taksówkarskiej udało mi się odzyskać pieniądze, ale stres był duży.

Akty dostępności

Problemy z dostosowaniami są nie tylko uciążliwe, lecz również niezgodne z prawem. 28 czerwca 2025 r. weszła w życie ustawa zwana „Polskim aktem o dostępności". Zgodnie z jej zapisami produkty

eprasa.pl e6212f57ec

i usługi oferowane nie tylko przez przedsiębiorstwa państwowe, ale także podmioty prywatne mają być dostępne i wygodne w użyciu dla wszystkich, w tym na przykład seniorów i osób z niepełnosprawnościami. Ustawę przygotowało Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Regulacja ma zapewnić spełnienie przez Polskę wymagań wynikających z „Europejskiego aktu o dostępności".

Mieszkająca w Berlinie Ewa Sawicka opowiada, że nie ma problemu z bankomatami. W pobliżu znajduje się udźwiękowiony sprzęt, z którego po podłączeniu słuchawek może spokojnie skorzystać. Pytana o problemy z niemiecką bankowością przyznaje, że zdarzają się błędy na stronach internetowych. Jeszcze kilka lat temu miała problem z robieniem przelewu przez internet, bo pole, w którym trzeba było potwierdzić operację, było nieczytelne dla programu udźwiękowiającego komputer. Na szczęście bank wyeliminował tę usterkę i dziś jest w pełni dostępny.

W polskiej ustawie rozwiązania dotyczą produktów i usług ocenionych jako podstawowe dla niezależnego funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami i ze szczególnymi potrzebami. Wśród wymienionych w ustawie produktów znalazły się m.in. komputery, smartfony, e-booki, terminale płatnicze w sklepach, bankomaty, urządzenia do odprawy samoobsługowej czy usługi bankowości detalicznej i informacji cyfrowej. Ustawa nie określa wprawdzie technicznych standardów dostępności, ale opisuje efekt, jaki ma zostać osiągnięty w wyniku ich zastosowania.

Kreseczkę albo dwie

Skoro bankomaty i gotówka nie działają, to może najlepszym rozwiązaniem dla klientów jest bankowość elektroniczna? Niestety nie do końca. Osoby niewidome korzystające z komputerów posługują się tzw. screen readerami, czyli programami udźwiękowiającymi, za których pomocą odczytują treści wyświetlane na ekranie. Jeżeli strona internetowa jest dobrze zaprojektowana, zgodnie z międzynarodowym standardem, to program czytający nie powinien mieć żadnych problemów z odczytaniem treści. Niestety projektanci stron często nie przywiązują do tego wagi. Pojawiają się na nich obrazki, linki wyróżnione czerwonym kolorem lub obiekty do znalezienia, by potwierdzić operację. Program udźwiękowiający gubi się i nie czyta niektórych pól. W efekcie użytkownik dochodzi na przykład do momentu, w którym chce zatwierdzić przelew i nie może, bo pole, w którym powinien to zrobić, nie jest dla niego widoczne.

Co zatem pozostaje? Najbardziej dostępna jest bankowość mobilna, ale to rozwiązanie głównie dla młodych ludzi, którzy sprawnie potrafią nawigować po ekranie smartfona czy iPhone'a palcami, bo nowoczesnych telefonów z klawiszami też już nie ma. Nie skorzystają z niego mniej sprawni seniorzy i ludzie, którzy mają po prostu słabiej wyrobione palce.

Problemem z dowodem elektronicznym dla klientów z niepełnosprawnością wzroku bywa nie sam brak rozwiązania, ale brak świadomości, jak je stosować po stronie usługodawców. Wszyscy już dziś mamy e-dowody, które można by świetnie wykorzystać, na przykład do elektronicznego podpisywania dokumentów, także w bankach. Wystarczyłoby urządzenie odczytujące zawarty w dowodzie chip. Byłoby to ogromne ułatwienie dla klientów, od których często wymaga się podpisu długopisem, mimo że ci nigdy nie uczyli się pisma osób widzących. Zdarzają się rzecz jasna osoby niewidome, które potrafią złożyć podpis. Dzieje się tak zazwyczaj wówczas, kiedy straciły wzrok w wieku kilkunastu lat lub później i nie zapomniały posługiwania się zwykłym pismem mimo późniejszej utraty wzroku.

Nawet dla nich jednak dwukrotne powtórzenie tego samego podpisu jest trudne. A co dopiero mówić o osobach, które nie widzą od urodzenia, nigdy nie posługiwały się długopisem, nie znają kształtu liter, odległości pomiędzy liniami to dla nich jakaś abstrakcja. Trudno im więc odtworzyć ten sam znaczek. Mimo to zdarza się, że pracownicy banku nalegają: postawi pan kreseczkę, albo dwie, choćby takie malutkie. Tacy klienci mają zazwyczaj w dowodzie adnotację: „podpis niemożliwy", ale ta zwykle dla pracowników banków jest ogromnym zaskoczeniem. Skorzystanie z możliwości, jakie daje e-dowód, rozwiązałoby kłopoty z podpisem, ale mimo że to rozwiązanie funkcjonuje już od kilku lat, nie spotkałem jeszcze oddziału banku, który zaproponowałby taki sposób.

Klienci z niepełnosprawnością wzroku jako stosunkowo nieliczna grupa nie są traktowani zbyt poważnie. Rozwiązania, które mogłyby im pomóc, nie są stosowane. Na masową skalę wprowadza się natomiast inne, jak choćby bankomaty z ekranami ciekłokrystalicznymi, które całkowicie uniemożliwiają niewidomym samodzielną obsługę urządzenia. Czy niedawne zmiany przepisów prawa poprawią sytuację? Można mieć nadzieję, ale bez zmiany podejścia do klientów niewidomych może się to okazać optymizm na wyrost.

FILIP ZAGOŃCZYK

GALERIA POLITYKI

OBYWATEL JANEK

eprasa.pl e6212f57ec

Banda Zondy

MARCIN PIĄTEK

Klienci kryptowalutowej giełdy Zondacrypto, wielkiego sponsora polskiej prawicy, stracili dostęp do swoich środków. Poszkodowanych jest co najmniej kilkadziesiąt tysięcy, a łączne straty będą liczone w miliardach złotych.

Z zewnątrz był blichtr i krzykliwe bogactwo. Prezes kryptogiełdy Przemysław Kral rezydował na co dzień w Monako, gdzie firma urządzała wystawne eventy biznesowe. Dowodem jej sukcesu miała być ofensywa marketingowa dzięki reklamom z udziałem znanych sportowców i aktorów (Katarzyna Niewiadoma, Wojciech Szczęsny, Janusz Chabior, Borys Szyc) oraz sponsorowaniu futbolu z wysokiej półki (Juventus Turyn, Atalanta Bergamo). Skapnęło zarówno kilku klubom z Ekstraklasy, jak i Polskiemu Komitetowi Olimpijskiemu. Zondacrypto podratowała w ten sposób pustą kasę instytucji kierowanej przez Radosława Piesiewicza, znanego z nieprzejrzystości w wydatkowaniu kilkudziesięciu milionów złotych, otrzymanych przez PKOl od spółek Skarbu Państwa dzięki umowom zawartym w czasach rządów PiS.

Ale od ponad dwóch tygodni klienci Zondacrypto miotają się w bezsilnej złości, gdyż nie mogą wypłacić środków ze swoich portfeli kryptowalutowych. Kłopoty, które według Krala miały być przejściowe i spowodowane wdrażaniem nowych rozwiązań usprawniających bezpieczeństwo oraz wymuszających indywidualną obsługę transakcji, trwają. Kral wyznaczył deadline przywrócenia płynności na 12 kwietnia, ale się nie wywiązał. Na Facebooku powstał profil poszkodowanych przez Zondacrypto. Pod koniec pierwszego tygodnia kwietnia liczył około stu członków, w ciągu kilku kolejnych dni ich liczba wzrosła sześciokrotnie i przybywa kolejnych. Ich relacje się pokrywają: wsparcie techniczne Zondacrypto zapewniało, że wkrótce wypłaty wrócą do normy i trzeba uzbroić się w cierpliwość. A poza tym należy powstrzymać się od wysyłania kolejnych monitów, gdyż opóźnia to transfer środków. Innymi słowy: właściciele portfeli na Zondacrypto, zgłaszając problemy i upominając się o swoje kryptowaluty, działają na własną szkodę.

Gra na czas

Sygnały o tym, że klienci Zondacrypto mają problemy z wypłatami, pojawiały się już od kilku miesięcy, przede wszystkim na mającym rosyjski rodowód komunikatorze Telegram. Roman Bieda, współzałożyciel firmy Recoveris, zajmującej się śledzeniem skradzionych kryptowalut: – *Aby to sprawdzić, założyliśmy konto na Zondzie, kupiliśmy parę różnych kryptowalut. Tylko*

eprasa.pl e6212f57ec

w jednym przypadku wypłata się powiodła, pozostałe transakcje figurują jako „oczekujące". Nasze podejrzenia, że giełda ma problemy z płynnością, zbiegły się ze zleceniem od portalu money.pl, aby sprawdzić stan tzw. gorącego portfela, na którym znajdują się środki na pokrycie bieżących operacji. W ciągu paru miesięcy jego stan zmniejszył się o 99 proc., a na inną giełdę przelano kryptowaluty warte ponad 76 mln zł.

Kral usiłował zdyskredytować ustalenia Recoveris, twierdząc, że firma nie potrafiła ustalić adresów innych portfeli oraz ich stanów posiadania. Zapewniał, że posiada 4,5 tys. bitcoinów (równowartość niespełna 1,2 mld zł) na tzw. zimnych portfelach, odciętych od internetu, i że jest to „świadoma strategia zarządzania ryzykiem". Nie przedstawił jednak żadnego dowodu na prawdziwość swoich słów. Marcin Zarakowski, inny wspólnik w Recoveris: – *Jesienią stan gorącego portfela Zondy oscylował wokół 55 bitcoinów. Europejskie giełdy o porównywalnej skali działalności mają 300–600 bitcoinów.*

Ile osób może być poszkodowanych? Trudno powiedzieć. Szefostwo Zondacrypto snuło opowieści o milionie polskich klientów, tymczasem nadzór finansowy w Estonii, gdzie giełda była zarejestrowana, twierdził, że kont było 57 tys. Paweł Jeglicki z firmy Rewertis zajmującej się odzyskiwaniem należności: – *Jak do tej pory* (16 kwietnia – przyp. red.) *podpisaliśmy umowy z kilkudziesięcioma klientami Zondacrypto. Wartość ich zobowiązań waha się od kilkunastu tysięcy złotych do 300 tys. Łącznie to kilkanaście milionów. Żaden z nich nie odzyskał kryptowalut ze swojego portfela, nie słyszałem też o potwierdzonym przypadku wśród innych użytkowników niebędących naszymi klientami.*

Oficjalny rekordzista, jeśli chodzi o straty, to jak na razie doradca personalny Michał Wawrzyniak, który „oczekuje" na równowartość ok. 1,5 mln zł. Spekuluje się, że marketingowy rozmach Krala, obliczony na pozyskanie nowych użytkowników, spełzł na niczym. Nie pojawili się oni w oczekiwanej liczbie (zwłaszcza jeśli chodzi o sumę wpłat), a na dodatek kurs bitcoina runął w ciągu kilku miesięcy o niemal połowę, co zachwiało płynnością firmy. Niewykluczone również, że sponsoringowa ofensywa była potrzebna jako przykrywka do wyprowadzania aktywów. Konta Zondy są puste, a rozwiązywanie problemów technicznych to gra na czas.

Kasa płynie na prawo

Budowanie pozytywnych skojarzeń dzięki reklamom i sponsoringowi było Zondacrypto bardzo potrzebne. To tę giełdę miał na myśli premier Donald Tusk, który w grudniu 2025 r. podczas sejmowej debaty nad odrzuceniem prezydenckiego weta do ustawy o kryptowalutach mówił: „W tle są zaginieni ludzie, pranie brudnych pieniędzy, rosyjskie wpływy, rosyjska kasa, jest również sponsorem działań, którymi zainteresowani są najwyżsi funkcjonariusze partyjni i liderzy opinii publicznej z prawej strony".

Weta nie udało się odrzucić dwukrotnie, w miniony piątek znów obronili je posłowie PiS i Konfederacji, przeciwnicy nadzoru i regulacji kryptowalutowych giełd (choć obecni na sali Jarosław Kaczyński i Mariusz Błaszczak nie wzięli udziału w głosowaniu). Nazwy firmy premier z mównicy nie wymienił, ale wcześniej zapoznał posłów ze szczegółami na zamkniętym posiedzeniu, opierając się na materiałach służb specjalnych i prokuratury, w tym tropach mówiących o tym, że za pomocą kryptowalut rosyjskie służby specjalne opłacają terrorystów i sabotażystów.

Pranie brudnych pieniędzy i biznesowe zaangażowanie ludzi ze śląskiego półświatka to już ustalenia Michała Fui, dziennikarza „Superwizjera", dotyczące innej kryptowalutowej giełdy, BitBay, z której wyrosła Zondacrypto. Założyciel BitBay, Sylwester Suszek, przepadł bez wieści cztery lata temu, a Przemysław Kral, który był prawnikiem Suszka, obiecywał rodzinie zaginionego, że zabezpieczy jego majątek. Tymczasem nieruchomości Suszka sprzedano, Kral wyjechał z Polski i objawił się nagle jako zarządzający Zondacrypto zarejestrowaną na spółkę w Estonii.

Nie wiadomo, skąd wziął pieniądze na przejęcie biznesu, bo w czasach, gdy doradzał Suszkowi, miał skromną kancelarię w Tychach i mówiono na niego „adwokat z Fiata 500". Już jako zarządzający Zondacrypto mocno postawił na budowanie politycznych wpływów. Wyłącznie po prawej stronie. Niedawno premier Tusk ujawnił, że w październiku, tuż przed głosowaniem nad obaleniem pierwszego prezydenckiego weta Kral wpłacił 450 tys. zł na rzecz fundacji Instytut Polski Suwerennej Zbigniewa Ziobry, a inna spółka powiązana z Kralem przelała 70 tys. euro dla fundacji Dobry Rząd należącej do Przemysława Wiplera.

Tuż przed drugą turą ubiegłorocznych wyborów prezydenckich Zondacrypto sponsorowała konferencję CPAC, na której brylowali politycy PiS, poza tym kupowała reklamy w wielu telewizjach, w tym Telewizji Republika, a jej szef Tomasz Sakiewicz bawił w Monako na koszt Krala. Na tych imprezach widywany był również Marian W., pseudonim „Maniek", który ma w Czeladzi bazę paliwową. To z tej bazy zniknął Suszek, a „Maniek" dostał zarzuty pozbawienia wolności założyciela BitBay, oszustw podatkowych oraz narażenia Skarbu Państwa na stratę ponad 300 mln zł.

Zmiksowane kryptowaluty

Poszkodowani klienci Zondacrypto publikują dziś wpisy, z których wynika, że powierzenie pieniędzy giełdzie o takiej historii to była lekkomyślność, a nawet głupota. Rajd bitcoina – debiutując w 2010 r. na japońskiej giełdzie Mt.Gox, kosztował 0,063 dol., a w szczycie ponad 122 tys. dol. – działa jednak na wyobraźnię i nakręca chciwość. – *Ludzie inwestują w wirtualne waluty niemające żadnej wartości, za którymi stoją anonimowe osoby zapewniające o okazji na miarę bitcoina. Pieniądze wysyłane są na wskazane konta, wpłacający widzą nawet transakcje w swoim wirtualnym portfelu. Przekonani, że świetnie zainwestowali, czekają na wzrost kursu. Tymczasem pieniądze, wraz z oszustami, znikają* – mówi Dawid Strzała, który na Uczelni Łazarskiego prowadzi wykłady na specjalności Fintech i kryptowaluty.

Recoveris oferuje usługi m.in. klientom, którym włamano się na wirtualne konta, którzy kliknęli w linki mające być sprawdzone i zaufane albo padli ofiarą złodziei podszywających się pod kogoś zaufanego. – *Oszuści opierają się na profilowaniu użytkowników internetu przez algorytmy, często z wykorzystaniem AI. Dzięki temu wiedzą, kto ma skłonność do ryzyka, kto potrzebuje pieniędzy albo szuka miłości. Klasyczny przykład: po miesiącu coraz bardziej intensywnej korespondencji pani mówi panu: mój wujek świetnie zarobił na inwestycji w krypto. I wysyła link do złodziejskiej platformy inwestycyjnej* – opowiada Marcin Zarakowski.

Skala oszustw jest ogromna. W Wielkiej Brytanii ponad połowa wszystkich przestępstw w 2024 r. to oszustwa online, a 66 proc. z nich dokonano z wykorzystaniem kryptowalut. „Economist" szacuje, że rocznie w wyniku tego rodzaju przestępczej działalności straty sięgają 500 mld dol. Roman Bieda mówi, że cel Recoveris to wytropić skradzione aktywa, zaalarmować podmioty, na których konta trafiły, zamrozić środki, a następnie próbować odzyskać, również we współpracy z organami ścigania. Ale ▶

© MIROSŁAW STELMACH/REPORTER

eprasa.pl e6212f57ec

Prezes Zondacrypto Przemysław Kral i szef PKOl Radosław Piesiewicz po podpisaniu umowy sponsorskiej

▶ kryptowaluty znikają w ciągu kilku sekund, a poszkodowani zgłaszają stratę, jak pokazują badania, przeciętnie po upływie 20 godzin od zdarzenia. – *Podczas sejmowej debaty nad prezydenckim wetem była mowa o tym, że prokuratura prowadzi tylko kilka tysięcy postępowań związanych z kradzieżą kryptowalut. Inne dane mówią jednak, że w Polsce może być nawet 600 tys. pokrzywdzonych. Większość oszukanych nie zgłasza kradzieży, bo ukrywa je przed bliskimi lub wstydzi się swojej naiwności* – dodaje Marcin Zarakowski.

W śledztwach pomaga technologia blockchain, wpisana w istotę kryptowalut. W praktyce każdy uczestnik tego rynku ma wgląd do wykonywanych na nim transakcji, widzi portfele i ruchy na nich. Na rynku przybywa firm, które są w stanie dzięki analizie baz danych uzyskać więcej informacji w celu identyfikacji właścicieli portfeli. Przestępcy też jednak nie są w ciemię bici: zacierają ślady, używając tzw. mikserów, gdzie mieszają na jednym portfelu kryptowaluty z różnych źródeł. – *Identyfikacja właściciela portfela może być pozornym sukcesem. Konta zakładane są z wykorzystaniem sfałszowanych dokumentów albo na podstawione osoby. Na Telegramie kwitnie też handel zweryfikowanymi portfelami kryptowalutowymi, można je kupić za 50 dol.* – mówi Roman Bieda.

Giełdy w tarapatach

Z naiwnego przekonania o transparentności wszystkich transakcji i możliwości śledzenia ruchu kryptowalut z portfela na portfel korzystają też oszuści. Na rynku roi się od tokenów śmieciowych, zwanych niewybrednie *shitcoinami*. Wyrastają jak grzyby po deszczu i mają krótki żywot; z niemal 7 mln nowych wirtualnych walut, które pojawiły się na rynku od 2021 r., ponad połowa już nie istnieje, a straty nabywców liczących na wielki zysk szacuje się na ponad 250 mld dol.

Ale są również kryptowaluty mające swoją renomę oraz odpowiednią płynność. Co jednak nie zmienia faktu, że nawet obracając nimi, można wszystko stracić z powodu upadku giełdy. Historia zna takie przypadki. Najbardziej spektakularny (ze względu na sumę utraconych bitcoinów – 850 tys.) to wspomniana giełda Mt.Gox, która na początku 2014 r. musiała ogłosić upadłość po ataku hakerskim. Jeśli chodzi o łączną sumę strat, niechlubny rekord należy do amerykańskiej giełdy FTX (szacunki mówiły o 8 mld dol.), a wśród poszkodowanych były Apple, Amazon, Meta oraz rządy m.in. Australii, Japonii i Zjednoczonych Emiratów Arabskich.

FTX również inwestowała krocie w reklamę, a jedną z przyczyn jej problemów było finansowanie z wpłat klientów innych firm znajdujących się we wspólnej grupie kapitałowej. Odpowiedzialny za to prezes FTX Sam Bankman-Fried został skazany na 25 lat więzienia. Zdarzają się również na giełdach turbulencje, z których udaje się wyjść obronną ręką. – *Rok temu mieliśmy do czynienia z atakiem hakerskim na południowokoreańską giełdę Bybit. Straciła ok. 1,5 mld dol. Jej prezes niezwłocznie wytłumaczył, co się stało, jakie środki zaradcze podjęto, wyznaczył nagrodę za pomoc w ustaleniu sprawców i zapewniał, że mimo rekordowej liczby zleceń wypłat, ok. 350 tys., udało się sfinalizować ponad 99 proc. Czyli zrobił coś, co w przypadku kryzysu zaufania jest kluczowe: uspokajał i udowadniał, że giełda jest wypłacalna. Trudno tak powiedzieć o działaniach pana Krala* – uważa Zarakowski.

Wskazana czujność

W Polsce upadło już wiele kryptowalutowych giełd, często były to zwykłe piramidy finansowe. Z BitMarketu zniknęła w 2019 r. bitcoinowa równowartość 100 mln zł, a jego właściciel został znaleziony jakiś czas później z raną postrzałową głowy. Klienci Zondacrypto spędzili ostatnie dwa tygodnie, czekając bezskutecznie na odblokowanie środków, a w międzyczasie dowiedzieli się, że wbrew regulaminowi giełda obracała ich pieniędzmi i mogli obejrzeć nagranie wideo, na którym prezes Kral oznajmił, że owe 4,5 tys. bitcoinów jest na portfelu, do którego klucze ma Sylwester Suszek, o którym słuch zaginął. I że w związku z tym nikomu bardziej nie zależy na odnalezieniu Suszka niż właśnie jemu, Kralowi.

Te jawne kłamstwa sprawiły, że klienci Zondy stracili resztki złudzeń. – *Pokrzywdzonym rekomenduję dokonanie zrzutów ekranów świadczących o saldzie portfela, oczekujących transakcjach, jak również korespondencji z tzw. działem wsparcia Zondacrypto. Wskazane byłoby również, aby poświadczyć ich autentyczność notarialnie. Może to przyspieszyć sądową procedurę walki o odzyskanie swoich aktywów* – radzi Paweł Jeglicki. Pod warunkiem że uda się zabezpieczyć jakikolwiek majątek, z którego można będzie dochodzić roszczeń.

Historia Zondy dla wielu jest nauczką, ale trudno oczekiwać, że ewentualni klienci staną się po stokroć ostrożniejsi. Dawid Strzała podpowiada, że wskazana jest czujność. – *Należy wystrzegać się giełd, których właścicieli nie można zidentyfikować albo zarejestrowanych w rajach podatkowych, gdzie nie obowiązują żadne przepisy ochrony klientów i nie ma rejestru udziałowców ani beneficjentów rzeczywistych. Do myślenia powinna dać również sytuacja, w której wprowadzane są regulacje wzmacniające nadzór i bezpieczeństwo środków klientów, wprowadza się licencje na działalność i daje okres przejściowy, a jakaś giełda nie składa nawet wniosku licencyjnego.*

Wolnoamerykanka na kryptorynku jest systematycznie ograniczana, zresztą ku aprobacie zdrowych i wypłacalnych giełd. Usuwają one ze swoich notowań podejrzane tokeny (np. Monero). 1 lipca w Unii Europejskiej wchodzą w życie przepisy znane jako MiCA (Markets in Crypto Assets) i będzie to duży krok w kierunku zwiększenia przejrzystości kryptowalutowych giełd oraz wzmocnienia bezpieczeństwa klientów. – *Aby otrzymać licencję na działalność, giełdy muszą wykazać posiadanie rezerw – w postaci np. obligacji albo walut – na pokrycie transakcji, środki klientów mają być odseparowane od aktywów giełdy, wymagane będą też cykliczne audyty finansowe oraz pełna identyfikacja klientów* – wylicza Dawid Strzała.

1 lipca stanie się dla chcących operować na europejskim rynku kryptowalutowych podmiotów testem na przejrzystość oraz uczciwość. Przemysław Kral postanowił nie czekać i prawdziwe intencje ujawnił już teraz.

MARCIN PIĄTEK

© FACEBOOK/POLSKI KOMITET OLIMPIJSKI

eprasa.pl e6212f57ec

Więźniowie Ormuzu

Gazoport w Świnoujściu. Skroplony gaz sprowadzamy dziś głównie ze Stanów Zjednoczonych.

Iran w reakcji na izraelsko-amerykański atak zdetonował gospodarczą bombę atomową. Fala uderzeniowa już do nas dociera, ale z jej prawdziwymi skutkami będziemy się zmagali jeszcze długo. Cały świat jest dziś więźniem cieśniny Ormuz.

ADAM GRZESZAK

Kryzys energetyczny – być może najpoważniejszy w historii – wywołany wojną w Zatoce Perskiej i blokadą cieśniny Ormuz, jako pierwszy odczuł transport drogowy. Dla naszej gospodarki to niezwykle ważna branża. 80 proc. polskiego eksportu wywożone jest na kołach, mamy 20-procentowy udział w rynku przewozów UE. Polski rząd w ramach pakietu CPN zdecydował o obniżeniu podatku VAT i paliwowej akcyzy, by ograniczyć wzrost cen na stacjach paliw, ale przewoźnicy drogowi uważają, że zrobiono za mało i z myślą o interesie politycznym, a nie gospodarczym.

Inne rządy wykazały większą wrażliwość. – *Szczególnie warto wskazać na Hiszpanię, Rumunię i Irlandię, czyli trzy kraje, dla których transport drogowy ma wyjątkowe znaczenie* – wyjaśnia Maciej Wroński, prezes związku pracodawców Transport i Logistyka Polska. – *W Hiszpanii na przykład wprowadzono ustawowy mechanizm automatycznego uwzględnienia wzrostu cen paliwa w stawkach za usługi transportowe. Natomiast rumuńscy przewoźnicy, konkurujący z polskimi, otrzymują od początku kwietnia tego roku dopłaty w wysokości 0,85 lei (ok. 0,7 zł) do każdego zakupionego litra oleju napędowego. A nasi przewoźnicy dostali właśnie 40-procentową podwyżkę opłat drogowych e-TOLL.*

Przedstawiciele transportowego biznesu podczas spotkania w Ministerstwie Infrastruktury próbowali przekonać do zwiększenia pomocy dla branży. Od Jarosława Nenemana, wiceszefa resortu finansów, usłyszeli, że na takie wydatki polskiego budżetu nie stać.

Podcięte skrzydła

Pakiet CPN nie obejmuje lotnictwa, które mierzy się dziś z wyjątkowym wzrostem cen paliw. Na europejskich lotniskach za tonę trzeba zapłacić nawet ponad 1,8 tys. dol., podczas gdy przed ▶

© GAZ-SYSTEM

eprasa.pl e6212f57ec

▶ wybuchem wojny było to 830 dol. Problemem jest też zaopatrzenie. Europa importuje z Zatoki Perskiej ok. 30 proc. paliwa lotniczego, a niektóre kraje, np. Włochy, nawet połowę. Na szczęście Orlen produkuje paliwo lotnicze (ok. 1,2 mln ton w 2023 r.), więc Polskie Porty Lotnicze zapewniają, że na razie paliwa do naszych samolotów nie zabraknie i nie ma planów reglamentacji. Nie wszędzie jest tak różowo. „Jeśli w ciągu najbliższych trzech tygodni transport przez cieśninę Ormuz nie zostanie wznowiony w znaczący i stabilny sposób, systemowy niedobór paliwa lotniczego stanie się dla UE rzeczywistością" – ostrzegała na początku kwietnia europejska Międzynarodowa Rada Portów Lotniczych.

Włosi jako pierwsi odczuli braki. Najpierw lotnisko w Brindisi zameldowało o braku paliwa, potem Bolonia, mediolańskie Linate, Treviso i Wenecja wprowadziły ograniczenia w tankowaniu maszyn. Wiele linii lotniczych na całym świecie już zredukowało liczbę lotów i podniosło opłaty za przeloty w obawie przed niedoborami paliwa. W pierwszej kolejności kasowane są krótkie i najmniej rentowne połączenia. Linie lotnicze SAS poinformowały, że odwołają co najmniej tysiąc lotów w kwietniu. Także PLL LOT ograniczył w kwietniu aktywność. Nie likwiduje połączeń, ale ogranicza częstotliwość lotów. Drożeją także bilety, średnio o 20 proc., choć nasz narodowy przewoźnik, czując na plecach oddech tanich linii, musi takie ruchy wykonywać z wyczuciem. Pojawiła się też szansa na odzyskanie pasażerów dotychczas latających do Azji liniami Emirates, Qatar Airways czy Etihad Airways za pośrednictwem lotnisk w Zatoce Perskiej.

Na naftowym głodzie

Świat jest na ostrym głodzie naftowym. Do życia potrzebuje ponad 100 mln baryłek ropy dziennie. Do lutego państwa Zatoki Perskiej zapewniały 20 proc. zaopatrzenia, ale blokada cieśniny Ormuz odcięła większość dostaw. Na szczęście nie całkowicie, bo Arabia Saudyjska korzysta z rurociągu wschód–zachód do portu Janbu na Morzu Czerwonym, Oman z rurociągu omijającego Ormuz, Irak zaś z rurociągu do Ceyhanu w Turcji. W efekcie te trzy kraje zanotowały w marcu wzrost dochodów mimo znacznie mniejszych przepływów surowca. Wszystko zrekompensowały im wysokie ceny.

Globalna podaż ropy spadła w marcu o ponad 10 mln baryłek. Na skutek uszkodzeń rafinerii spadł też przerób ropy, więc ceny paliw i produktów petrochemicznych radykalnie wzrosły. Skurczyły się też zapasy ropy, bo wiele państw sięgnęło po nie, by ratować się przed skutkami kryzysu. A na dodatek na wodach wokół Ormuzu uwięzionych zostało kilka tysięcy statków, których nie można wykorzystać na innych trasach.

Ostatnie wydarzenia sprawiły, że koszty transportu morskiego wzrosły nawet o 300 proc. Decydują o tym wyższe koszty paliwa i ubezpieczeń, które potrafią dziś dochodzić do 1 proc. wartości statku, gdy przed wojną ubezpieczyciele zadowalali się stawką 0,02 proc. 80–90 proc. światowego handlu odbywa się drogą morską, więc te koszty przełożą się na wzrost cen większości towarów. Kraje Zatoki Perskiej mają ogromny udział w morskim handlu z UE. Port w Rotterdamie, jeden z najważniejszych w UE, przeładowuje ok. 16 mln ton towarów napływających z tego regionu, a 3 mln ton tam wysyła.

Część uwięzionych wokół Ormuzu statków to tankowce do przewozu ropy i paliw oraz gazowce do przewozu katarskiego LNG. Katar nie ma alternatywnej drogi wywozu gazu, a na dodatek jego instalacje uległy poważnym uszkodzeniom, których naprawa zajmie lata. Ucierpiały też naftowe aktywa Saudi Aramco, w tym rurociąg wschód–zachód, ale Saudyjczycy bardzo lakonicznie informują o swoich stratach. A dla nas to ważne, bo QatarEnergy i Aramco to dostawcy gazu oraz ropy do Polski. Saudyjczycy są też współwłaścicielami Rafinerii Gdańskiej, prowadzą hurtownie paliw Aramco Fuels Poland oraz wspólnie z BP handlują paliwem lotniczym (Air BP Aramco Poland).

Ceny ropy pulsują w rytm doniesień znad Zatoki Perskiej oraz wpisów Donalda Trumpa w mediach społecznościowych. Kiedy prezydent USA pisze, że „dziś zginie cała cywilizacja", ceny szybują, kiedy następnego dnia obiecuje „złotą erę Bliskiego Wschodu", nieco tanieją. Psychologiczną barierą jest 100 dol. za baryłkę: raz jest poniżej, a za chwilę dochodzi do 120 dol. Jednak to nie są prawdziwe ceny surowca, bo słyszymy tylko o tych, które kształtują się na rynku finansowym. Kontrakty terminowe na ropę (futures) to instrumenty, którymi handlują fundusze inwestycyjne i banki z nadzieją na zysk. Sama ropa nie jest im do niczego potrzebna. Wprawdzie teoretycznie kontrakt zobowiązuje do dostawy i odbioru surowca, ale 99 proc. kontraktów kończy się wyłącznie rozliczeniami finansowymi. Jeśli w dniu wykonania umowy ropa jest droższa niż w kontrakcie, nabywca zarabia, jeśli staniała, traci.

Ropa prawdziwa i nieprawdziwa

Cenowym punktem odniesienia dla światowego rynku jest ropa Brent z Morza Północnego. Cena ma dwie wersje: ICE Brent, kształtowana na podstawie kontraktów futures, oraz dated Brent, czyli cena prawdziwej baryłki ropy. – *Dziś te wielkości radykalnie się rozjechały. Bo kiedy według notowań giełdowych baryłka ropy kosztowała ok. 100 dol., to w tym samym czasie za realny surowiec ładowany na tankowiec, który do odbiorcy przypłynie w ciągu kilku tygodni, płacono 30 dol. więcej. W przypadku gotowych paliw te nożyce są jeszcze szerzej rozwarte, bo różnica między giełdowymi notowaniami tony oleju napędowego i ceną fizycznego paliwa dochodzi do 100 dol., a paliwa lotniczego nawet do 150 dol.* – wyjaśnia Adam Sikorski, prezes spółki Unimot, największego niezależnego polskiego importera paliw ciekłych i gazowych.

Prezes zwraca uwagę, że dziś walka firm o ropę i gotowe paliwa robi się coraz bardziej zażarta. Zdarza się, że załadowany tankowiec płynący z USA do Europy potrafi nagle zmienić kurs i popłynąć do Azji, bo na środku oceanu okazało się, że pojawił się odbiorca gotowy za ładunek zapłacić jeszcze wyższą cenę. – *Azja była zawsze głównym odbiorcą ropy i paliw z Zatoki Perskiej, więc ją kryzys dotknął boleśniej i stąd gotowość do płacenia tak wysokich cen. To niestety wpływa też na ceny w Europie* – wyjaśnia prezes Sikorski. Ta walka o ładunki dotyczy w większym stopniu gotowych paliw niż ropy, bo Europa w ostatnich dekadach systematycznie pozbywała się rafinerii jako biznesu brudnego, a na dodatek niezbyt opłacalnego. W ciągu ostatnich 20 lat w UE zamknięto 25 takich zakładów. Polska wprawdzie nie zlikwidowała, a nawet rozbudowała swoje rafinerie, co nie zmienia faktu, że część gotowych paliw musimy importować.

Chorzy na Katar

Zatoka Perska zaopatruje świat nie tylko w ropę, lecz również w wiele innych ważnych surowców i gotowych produktów. Nie tylko wspomniane już

eprasa.pl e6212f57ec

Ostatnie wydarzenia sprawiły, że koszty transportu morskiego wzrosły nawet o 300 proc. Decydują o tym wyższe koszty paliwa i ubezpieczeń, które potrafią dziś dochodzić do 1 proc. wartości statku.

paliwo lotnicze, ale także olej napędowy, który UE importuje w dużych ilościach (30–40 proc.). Stąd pochodzi też ponad 8 proc. światowego aluminium oraz duża część helu. Jednak drugim obok ropy kluczowym surowcem jest skroplony gaz ziemny LNG. 20 proc. światowych dostaw przepływało przed wojną przez Ormuz, bo głównym producentem jest Katar. Statki kierowały się do wielu portów, w tym także świnoujskiego Gazoportu, bo Polska w 2025 r. sprowadziła ok. 1,45 mln ton LNG (2 mld m sześc.) w ramach wieloletniego kontraktu z QatarEnergy.

– *Dostawy LNG z Kataru stanowiły nie tak wiele, bo ok. 10 proc. krajowego zużycia* – wyjaśnia Sławomir Hinc ze spółki Gaz System, operatora polskiego systemu gazociągowego. – *Skroplony gaz sprowadzany jest głównie ze Stanów Zjednoczonych. Stale monitorujemy sytuację rynkową i geopolityczną, jesteśmy przygotowani do szybkiego reagowania na zmiany kierunków dostaw. Prowadzone są też inwestycje zwiększające przepustowość i integrację systemu z rynkami sąsiednimi, co wzmacnia nasze bezpieczeństwo. System przesyłowy działa elastycznie.* Gaz System jest operatorem systemu gazociągowego, ale nie zajmuje się handlem, więc prezes nie może nic powiedzieć na temat cen zakupu błękitnego paliwa. Wiadomo, że na światowych giełdach ceny gazu ziemnego wzrosły o 70–90 proc.

W Polsce za handel gazem odpowiada głównie Orlen, który nie zdradza, ile płaci za importowany LNG czy za gaz rurociągowy, więc nie wiadomo, o ile jest on dziś droższy. Wiadomo natomiast, że w pierwszym tygodniu kryzysu ceny LNG w Europie i Azji skoczyły od 50 do ponad 100 proc. Teraz rynek nieco się uspokoił, zwłaszcza po tym, jak w USA ruszył gigantyczny terminal skraplający gaz Golden Pass nastawiony na zaopatrywanie w LNG Europy. Jego współwłaścicielem jest znany nam QatarEnergy. Orlen, kontynuując politykę PGNiG, ma różne źródła zaopatrzenia, nie tylko amerykańskie LNG, ale m.in. gaz z Norwegii, w tym z własnych złóż, także z krajowego wydobycia, które zamierza zintensyfikować. Tę mieszankę oferuje krajowym odbiorcom, nie tylko właścicielom domowych kuchenek, lecz głównie energetyce i przemysłowi. I nie zdradza, ile kosztuje go gaz ani dlaczego jest on tak drogi dla odbiorców.

Cała nadzieja w Norwegii

Największym konsumentem gazu ziemnego w Polsce jest Grupa Azoty, która w marcu 2026 r. wstrzymała przyjmowanie zamówień na nawozy azotowe z powodu drogiego gazu. Jak podaje Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, ceny nawozów azotowych na krajowym rynku wzrosły od początku roku średnio już o ok. 30 proc., a mocznika prawie o 40 proc. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) alarmuje, że kraje Zatoki Perskiej należą do czołowych eksporterów mocznika i amoniaku oraz nawozów fosforanowych. Także siarki, kluczowego składnika do przetwarzania surowego fosfatu w nawóz. Wszystko to grozi wstrząsem światowych systemów rolno-spożywczych, a w konsekwencji – głodem. Światowy Program Żywnościowy (WFP) przewiduje się, że liczba osób dotkniętych ostrym głodem wzrośnie o 45 mln, dochodząc do 363 mln.

Za ropę i paliwa trzeba dziś płacić ceny, jakich jeszcze nie widziano. Bledną porównania z szokami naftowymi z lat 70. ubiegłego stulecia czy ze skutkami agresji Rosji na Ukrainę, której efektem było nałożenie sankcji na rosyjski surowiec. Zresztą dziś tamtymi sankcjami mało kto się przejmuje, zwłaszcza w Azji, która najbardziej odczuła skutki blokady Zatoki Perskiej, więc rosyjska ropa Urals sprzedawana jest drożej niż Brent, choć zawsze była sporo tańsza.

– *Polska polityka w dziedzinie ropy i gazu długo opierała się na dostawach z Rosji, ale wojna w Ukrainie to przerwała. Drugim filarem był Bliski Wschód i znów mamy wojnę i kryzys. Trzecim filarem pozostają Stany Zjednoczone, ważny partner, ale o zmiennej polityce* – komentuje prezes Sikorski. I dodaje: – *Dlatego szczególnie ważnym kierunkiem staje się Norwegia, jeden z najstabilniejszych i przewidywalnych obszarów zaopatrzenia.*

Międzynarodowy Fundusz Walutowy prognozuje spadek wzrostu gospodarczego światowej gospodarki i wyższą inflację jako efekt bliskowschodniego konfliktu. Ostrzega też rządy przed podejmowanymi ad hoc programami antykryzysowymi „Apeluję do wszystkich krajów, aby odrzuciły działania podejmowane na własną rękę – kontrole eksportu, kontrole cen itd. – które mogą jeszcze bardziej zakłócić globalną sytuację" – powiedziała dyrektor zarządzająca MFW Kristalina Georgieva. „Nie dolewajcie oliwy do ognia".

ADAM GRZESZAK

© KRZYSZTOF MYSTKOWSKI/KFP

eprasa.pl e6212f57ec

Wybraniec

Péter Magyar tak zaczarował zmęczonych Orbánem rodaków, że zapomnieli, kim był, i uwierzyli, kim będzie. Jak długo potrwa jednak to zbiorowe marzenie?

ALEKSANDER KACZOROWSKI Z BUDAPESZTU

Przed dwoma laty Péter Magyar, do niedawna człowiek obozu władzy, rzucił wyzwanie premierowi Viktorowi Orbánowi. Niewielu wtedy uwierzyło, że pojawił się godny konkurent lidera rządzącego Fideszu. Jedną z takich osób był prawnik i popularny bloger Sándor Ésik. 31 marca 2024 r. napisał, że Magyar (czyli Węgier) wygra, jeśli stanie się dla Węgrów kimś takim jak Lisan al-Gaib, mesjasz, wybraniec z „Diuny" Franka Herberta.

Aby dowieść, że jest właściwym kandydatem na zbawcę narodu, Magyar powinien przestrzegać kilkudziesięciu zasad, których listę Ésik sporządził wraz z przyjaciółmi. Wskazali oni m.in., że powinien:

- rozumieć, że sołtys z 20-letnim stażem wie o świecie tyle samo, co on;
- być obecny w całym kraju i przemawiać jednocześnie do mądrych i głupich;
- wiedzieć, że niektórzy ludzie są od niego mądrzejsi.
- pamiętać, że nie jest namiestnikiem rosyjskiego cara.

Magyar przyznał publicznie, że powiesił sobie tę listę na ścianie i zapowiedział, że zrezygnuje, jeśli kiedykolwiek złamie choćby jedną z zasad.

– *Czy widział pan jego wystąpienia?* – pyta mnie Boldizsár Nagy, prawnik, emerytowany wykładowca Uniwersytetu Środkowoeuropejskiego CEU w Wiedniu. – *To nie przypadek, że podczas kampanii wyborczej często był ubrany na biało. Stał wyprostowany, zwrócony twarzą do słuchaczy i wykonywał profetyczne gesty.* Nagy naśladuje gestykulację lidera opozycji: spokojnie, miarowo porusza dłońmi, jakby udzielał błogosławieństwa niewidocznej publiczności. – *Wyznawców Orbána nie można przekonać argumentami* – tłumaczy mój rozmówca, prywatnie znajomy rodziców Magyara. – *Należało dać im nowy przedmiot kultu. I to właśnie zrobił Péter Magyar.*

Nagy, podobnie jak większość moich rozmówców z kręgu liberalnej stołecznej inteligencji, nie podziela narodowo-konserwatywnych poglądów Magyara. Podkreśla jednak, że Orbána można było pokonać tylko z prawej strony. Magyar odwołał się więc do poczucia narodowej wspólnoty. Pomógł Węgrom uwierzyć, że razem mogą pozbyć się kleptokratycznego reżimu, który nadużył ich zaufania i wykorzystał przywiązanie do tradycyjnych wartości.

eprasa.pl e6212f57ec

Był wiarygodny w roli zwiedzionego na manowce patrioty. Przez niemal całe dorosłe życie należał do zwolenników i beneficjentów systemu Fideszu. Zna system Orbána od podszewki i wie, jak go rozmontować. Jeszcze nieco ponad dwa lata temu zasiadał we władzach państwowej firmy zajmującej się zakupem gruntów rolnych. A także w zarządzie państwowego przewoźnika Volánbusz. Był też członkiem rady nadzorczej największego węgierskiego banku MBH, którego współwłaścicielem jest najbogatszy Węgier Lőrinc Mészáros, partner biznesowy i przyjaciel z dzieciństwa Orbána.

Judit Varga, była żona Magyara, oskarżała go o zdrady i przemoc domową

Mąż swojej żony

Większość Węgrów usłyszała o Péterze Magyarze 10 lutego 2024 r., gdy ogłosił w mediach społecznościowych, że rezygnuje ze wszystkich lukratywnych posad w państwowych i prywatnych folwarkach Fideszu.

Tego samego dnia w aurze skandalu do dymisji podała się prezydent Węgier Katalin Novák. Ta prominentna polityczka rządzącej partii niespełna rok wcześniej ułaskawiła wicedyrektora sierocińca, skazanego na trzy lata więzienia za tuszowanie przestępstw pedofilskich swojego zwierzchnika. Sprawa wywołała gigantyczny kryzys wizerunkowy obozu władzy, którego nie zdołała załatać ani wymuszona dymisja prezydent Novák, ani rezygnacja z kariery politycznej Judit Vargi, byłej żony Magyara, która jako minister sprawiedliwości kontrasygnowała decyzję o ułaskawieniu. Podjętą zresztą prawdopodobnie na prośbę Anikó Lévai, żony Orbána, która zna matkę skazanego.

Magyar pierwszy raz stanął wtedy na czele antyrządowych protestów. W lutym 2024 r. opowiedział o korupcji w obozie władzy dziennikarzowi związanego z opozycją youtube'owego kanału Partizán. W marcu ujawnił wykonane potajemnie nagranie, na którym jego była żona przyznała, że członkowie rządu naciskali na prokuraturę, by ukręcić łeb głośnej aferze korupcyjnej. Tego nagrania wysłuchało kilka milionów ludzi w niespełna 10-milionowych Węgrzech.

Magyar zorganizował wielotysięczny wiec w centrum stolicy w dniu święta narodowego 15 marca 2024 r. i zapowiedział, że wystartuje w wyborach do Parlamentu Europejskiego z ramienia nieznanej wcześniej Partii Szacunku i Wolności TISZA. W czerwcu jego ugrupowanie zdobyło 29,5 proc. głosów i siedem mandatów w europarlamencie. Wszyscy zrozumieli, że Magyar naprawdę może odebrać władzę Orbánowi.

Dziś niewielu pamięta, że w 2021 r. Magyar wraz ze swoją ówczesną żoną i matką trzech synów byli bohaterami niewielkiego – jak na standardy Fideszu – skandalu. W 2017 r. kupili dom nad Balatonem za dodatek przysługujący młodym rodzinom. Warunkiem było zamieszkanie w nowym lokum, ale małżonkowie nie mieli zamiaru tego zrobić, gdyż obydwoje pracowali w odległej o sto kilometrów stolicy. Gdy sprawa wyszła na jaw, początkowo przekonywali, że będą dojeżdżać. Ostatecznie Varga zwróciła pieniądze wraz z odsetkami i zachowała dom po rozwodzie z Magyarem w marcu 2023 r.

Przyszły premier Węgier, podobnie jak jego była żona i wiele innych osób, które coś znaczą w węgierskiej polityce, jest prawnikiem. W trzecim pokoleniu. Pochodzi ze znanej budapeszteńskiej rodziny; jego ojciec jest adwokatem, a matka byłą sędzią Sądu Najwyższego. Prawnikiem – w dodatku powszechnie znanym za sprawą popularnego programu telewizyjnego „Przypadki prawnicze" (Jogi esetek) – był również dziadek polityka. Cioteczny dziadek i ojciec chrzestny Magyara, Ferenc Mádl, też był prawnikiem, a w 2000 r. został wybrany przez parlament na prezydenta kraju głosami Fideszu.

Magyar związał się z partią Orbána w 2002 r., podczas studiów na Uniwersytecie Katolickim Pétera Pázmánya, konserwatywnej stołecznej uczelni, zarządzanej przez Konferencję Biskupów Węgier. Trzy lata później jego najbliższy przyjaciel ze studiów, Gergely Gulyás, poznał go z Judit Vargą, również związaną z Fideszem absolwentką wydziału prawa uniwersytetu w Miszkolcu. Młodzi wzięli ślub w 2006 r. Gdy w 2010 r. Orbán powrócił do władzy, Gulyás i żona Magyara zrobili oszałamiające kariery polityczne. Gulyás został szefem kancelarii nowego-starego premiera oraz rzecznikiem rządu. To on jako pierwszy polityk Fideszu publicznie zabrał głos w niedzielny wieczór 12 kwietnia 2026 r., a kilka godzin później – już w nocy – zadzwonił do Magyara i przekazał telefon szefowi. Prawdopodobnie była to pierwsza w życiu poważna rozmowa przyszłego premiera z Orbánem.

Magyar przez wiele lat korzystał z protekcji Gulyása, ale w przeciwieństwie do niego nie zrobił kariery w partii. Jeden z moich rozmówców wspomina, że na imprezach towarzyskich zawsze łatwo było znaleźć Magyara – wystarczyło pójść tam, skąd dobiegały odgłosy kłótni. Nikt nie chciał z nim współpracować. Judit była przeciwieństwem męża; znała swoje miejsce w szeregu, sumiennie wykonywała polecenia. To dzięki niej małżonkowie spędzili 10 szczęśliwych lat w Brukseli.

Varga w 2009 r. została doradczynią europosła Fideszu Jánosa Ádera, a następnie z jego rekomendacji otrzymała posadę w przedstawicielstwie Węgier przy Unii Europejskiej. W 2019 r. Áder, wtedy już prezydent Węgier z ramienia Fideszu, polecił ją Orbánowi na stanowisko szefowej resortu sprawiedliwości. Varga miała wtedy zaledwie 39 lat i podobnie jak następczyni Ádera na stanowisku prezydenta – starsza od niej o zaledwie trzy lata Katalin Novák – stała się twarzą nowego pokolenia Fideszu.

Magyar podczas lat spędzonych w Brukseli początkowo zajmował się głównie wychowaniem trzech synów. Nie odpowiadało to jego ambicjom, ale stopniowo również jego kariera nabierała rozpędu. W 2015 r. został pracownikiem kancelarii premiera, trzy lata później otrzymał dyrektorską posadę w państwowym Węgierskim Banku Rozwoju, a w 2019 r. – już po powrocie do kraju – stanął na czele Studenckiej Kasy Pożyczkowej. W 2024 r. wyznał, że na tym stanowisku był zmuszany wspierać osoby wskazane przez władze rządzącej partii.

Magyar nie był ważną figurą w strukturach partyjnych Fideszu, ale należał do kasty uprzywilejowanych ludzi władzy i obracał się wyłącznie w ich kręgu. To oraz jego długi pobyt za granicą sprawiło, że nie zna go osobiście chyba żaden polityk opozycji, która w latach 2010–26 występowała przeciw rządom Orbána.

Rozwód z władzą

Magyar nie zabierał głosu z debatach publicznych; milczał, gdy rządowa propaganda przez kilkanaście lat wynajdywała kolejnych wrogów: imigrantów, George'a Sorosa, przedstawicieli mniejszości seksualnych, rzekomych agentów Brukseli, lewaków ▶

© JANOS KUMMER/GETTY IMAGES, PAP/ EPA/STEPHANIE LECOCQ

eprasa.pl e6212f57ec

▶ i domniemanych wrogów tradycyjnych wartości. Mimo to popadł w niełaskę.

W 2020 r. rozpadło się jego małżeństwo z Vargą. Gwałtowny rozkład związku, prezentowanego w tabloidach jako wzorowe konserwatywne stadło, był wyjątkowo nie na rękę partii, więc skłóceni małżonkowie zgodzili się poczekać z rozwodem do czasu po wyborach planowanych na wiosnę 2022 r. Gergely Gulyás wziął wtedy stronę Judit Vargi i zerwał przyjaźń z Magyarem. Oznaczało to dla niego utratę dostępu do ścisłego kręgu władzy. Tym boleśniejszą, że w tym czasie jego była żona została jedynką na liście Fideszu w wyborach do Parlamentu Europejskiego.

Kariera Vargi legła w gruzach, gdy wkrótce wyszło na jaw, że kontrasygnowała decyzję prezydent Novák o ułaskawieniu wspomnianego wicedyrektora sierocińca. W lutym 2024 r. niedoszła europarlamentarzystka zrezygnowała z kariery politycznej, a jej były mąż zarzucił premierowi, że schował się za spódnicami przed odpowiedzialnością za własne postępki.

Reszta jest historią. Magyar przez następne dwa lata odbył 600 spotkań z wyborcami w całym kraju. Władze próbowały skompromitować go na różne sposoby, ale on okazał się niezatapialny. Odkąd jego wyborcy – a tych było coraz więcej – uwierzyli, że może pokonać Orbána, byli gotowi wybaczyć mu naprawdę wiele. Nawet oskarżenia o przemoc wobec byłej żony i zażywanie kokainy.

Magyar szybko poczuł się bezkarny. Gdy niezwiązany z rządem tygodnik „HVG" w 2024 r. przytoczył treść raportu policyjnego, z którego wynikało, że polityk podczas awantury domowej w 2020 r. znieważył żonę oraz interweniującego policjanta, ten zarzucił autorowi tekstu, znanemu dziennikarzowi śledczemu Andrásowi Dezső, że jest na usługach reżimu. Wkrótce zarówno dziennikarz, jak i szef działu krajowego oraz redaktor naczelny pisma odeszli z redakcji.

Część ataków na Magyara sprowadzała się do prostackich fejków. Jak choćby słynna również w Polsce (ostatnio za sprawą Jarosława Kaczyńskiego) historia psa, którego Magyar miał rzekomo upiec w mikrofalówce. Pochodzi ona ze stworzonego tuż przed wyborami portalu Magyar Hírek 24, według którego informacja ta pojawiła się w autobiografii Judit Vargi. Tyle tlko że Varga nigdy nie napisała żadnej biografii...

To nie jego kokaina

Jesienią 2024 r. niezależna agencja badania opinii publicznej Median pierwszy raz wykazała, że TISZA ma kilkuprocentową przewagę nad Fideszem. W 2025 r. poparcie wciąż rosło i nikt już nie zastanawiał się, czy Magyar wygra, tylko co zrobi Orbán po przegranych wyborach. Rząd bez powodzenia próbował infiltrować sztab wyborczy opozycji; cały kraj oblepiono oszczerczymi plakatami, sugerując, że lider TISZA jest agentem Kijowa i Brukseli. Magyar odpowiedział na to, drukując w setkach tysięcy egzemplarzy gazetkę wyborczą, która powielała schematy rządowej propagandy. Cudzoziemiec nieznający węgierskiego mógłby pomyśleć, że to ulotka Fideszu.

Poparcie w sondażach dla TISZA wzrosło nawet po tym, jak Magyar rozstał się z kolejną partnerką i zarzucił jej, że szpiegowała go na polecenie władz. Według polityka kobieta w sierpniu 2024 r., już po ich rozstaniu, zwabiła go w pułapkę. Zdjęcie łóżka z rozrzuconą pościelą i substancją przypominającą kokainę pojawiło się w internecie kilka tygodni przed wyborami. Magyar oświadczył, że kokaina nie była jego. Jeśli zaś jego wrogowie dysponują nagraniem z nocy – gdy, jak podkreślił, za obopólną zgodą odbył stosunek z byłą partnerką – i mają zamiar je wykorzystać, to niech przynajmniej zamieszczą je w całości, bez żadnych retuszy.

Nic już nie mogło mu zaszkodzić, odkąd wyborcy uwierzyli, że jest Lisanem al-Gaibem, tak jak filmowy Paul Atryda (w tej roli Timothee Chalamet). Nie miało znaczenia, że stoi na czele partii liczącej niespełna 30 osób, skoro do pomocy w kampanii zgłosiło się 50 tys. wolontariuszy. Nie miało znaczenia, że nikt nie zna członków jego sztabu wyborczego, a jego współpracownicy – a nawet europosłowie TISZA – mają zakaz udzielania wywiadów prasowych (ci zaś, którzy go złamali, domagali się później od dziennikarzy wstrzymania publikacji).

Węgrzy chcieli być świadkami cudu i 12 kwietnia 2026 r. sami go dokonali, idąc do urn wyborczych. Nieważne, czy Magyar naprawdę jest mesjaszem; liczy się tylko to, że ludzie mu uwierzyli (całkiem jak w profetycznej „Diunie"). Przywódca opozycji, który demonstracyjnie zignorował wszystkich polityków niechętnych Orbánowi, i tak bez ich pomocy zyskał niemal milion wyborców więcej niż Orbán. Podbił serca setek tysięcy młodych ludzi. Przeciągnął na swoją stronę wielu seniorów, wyznawców Fideszu.

Węgry na górze

Po wygranych wyborach Péter Magyar zdaje się postępować według przygotowanego zawczasu scenariusza. Nie daje odetchnąć Fideszowi, kpi z Orbána, domaga się ustąpienia z urzędu prezydenta Tamása Sulyoka i wcześniejszego zwołania nowego parlamentu, już 6 lub 7 maja. Zapowiada rozliczenia – nie przed sejmowymi komisjami, których prace nikogo nie obchodzą, tylko w sądzie.

Magyar zdobył konstytucyjną większość, ale nie jest jasne, jak zamierza zapewnić sobie lojalność 137 posłów własnej partii, którzy nie są nawet jej członkami, nie znają się nawzajem, nie działali wcześniej w polityce – i nikt nie zna ich poglądów.

Na ich tle Magyar prezentuje się wyraziście. Moi rozmówcy podkreślają, że to narodowy konserwatysta w tradycyjnym znaczeniu. Na Węgrzech oznacza to m.in. autentyczne zainteresowanie losem rodaków, którzy żyją w siedmiu sąsiednich państwach. Chodzi o ponad 2 mln ludzi; to więcej niż jedna piąta mieszkańców Węgier. Kilkaset tysięcy z nich ma obywatelstwo węgierskie.

Magyar podczas kampanii wyborczej agitował również w rumuńskim Siedmiogrodzie. Podczas sporu słowackich Węgrów z nacjonalistycznym rządem Roberta Ficy o tzw. dekrety Beneša opowiedział się zdecydowanie po stronie rodaków. Nie nazywa Słowacji inaczej niż Felvidék (dosłownie Górny kraj; w domyśle Górne Węgry). Już po wygranych wyborach niedyplomatycznie zarzucił prezydentowi Serbii Aleksandarowi Vučiciowi, że jego mocodawcą jest prezydent Rosji Władimir Putin.

Orbán wspierał i korumpował mniejszość węgierską w Słowacji czy Serbii, lecz jednocześnie utrzymywał przyjazne relacje z nacjonalistycznymi przywódcami tych krajów. To łagodziło spory. Magyar nie zamierza iść w jego ślady. Nie ma doświadczenia w polityce zagranicznej ani się nią nie interesuje. W tej chwili jest całkowicie skoncentrowany na kwestii naprawy relacji z Unią Europejską. Od tego zależy wypłata miliardów euro, których Magyar potrzebuje, by spełnić obietnice wyborcze. I zostać nowym mesjaszem Węgier.

ALEKSANDER KACZOROWSKI

eprasa.pl e6212f57ec

Dwaj kosiarze

Dla Beniamina Netanjahu wojna już dawno przestała być przedłużeniem polityki – ona ją zastąpiła. Donald Trump właśnie przenosi ten pomysł na poziom globalny.

ŁUKASZ WÓJCIK

Reakcje w Libanie na tymczasowe zawieszenie broni

© ELIF OZTURK/ANADOLU/GETTY IMAGES

Przed weekendem prezydent Donald Trump zawarł kolejny *deal* z samym sobą. Ogłosił, że Izrael i Liban zgodziły się na zawieszenie broni. Będzie ono obowiązywać przez 10 dni – do niedzieli 26 kwietnia. Zapowiedział też, że zaprosi prezydenta Libanu Josepha Aouna i premiera Izraela Beniamina Netanjahu do Białego Domu „na pierwsze znaczące rozmowy między Izraelem a Libanem od 1983 r.", które mają doprowadzić do zawarcia pokoju.

Dodajmy, że rozmowy bezprzedmiotowe. Liban nie toczy z Izraelem żadnej wojny. Jeśli już ona trwa, to między Izraelem i Hezbollahem – to ta szyicka organizacja musiałaby się zgodzić na zawieszenie broni. Albo prezydent Aoun musiałby nakazać libańskiej armii siłowe rozbrojenie Hezbollahu. Oba rozwiązania są mało prawdopodobne. Tym bardziej że zgodnie z Trumpem Izrael może zachować szeroki na 10 km pas ziemi libańskiej – w praktyce matecznik Hezbollahu – jako „strefę bezpieczeństwa".

Jednocześnie nawet oficerowie Sił Obronnych Izraela przyznają, że ta „strefa bezpieczeństwa" nie powstrzyma Hezbollahu przed atakami w głąb Izraela. 3 kwietnia jeden z izraelskich generałów powiedział dziennikarzom, że całkowite rozbrojenie Hezbollahu będzie niemożliwe bez okupacji całego Libanu.

1 Prezydent Trump nie rozwiązał więc żadnego problemu leżącego u podstaw tego konfliktu, którego koniec właśnie ogłosił. Jakby liczył, że jego każde słowo stanie się ciałem. Mógł mieć taką nadzieję, bo gdy zamykaliśmy ten numer POLITYKI, walki w Libanie rzeczywiście wygasły. – *Ale to chwilowe i wynika raczej z zaskoczenia* – tłumaczy znany libański publicysta Rami Churi. – *Zaskoczony był wyraźnie Netanjahu, który jeszcze dzień wcześniej mówił o walce aż do zwycięstwa. Zaskoczony był Aoun, który też dzień wcześniej deklarował, że żadnych bezpośrednich rozmów z Izraelem nie będzie. Nawet Hezbollah wydaje się zaskoczony, bo przecież nikt ich o zdanie nie pytał.*

Jeden Netanjahu nie powinien się dziwić – Trump działa w końcu w jego stylu. Prezydentowi USA zależy na zakończeniu wojny z Iranem, a Teheran zapewne jako warunek postawił zakończenie izraelskich ataków na sojuszniczy Hezbollah. I Trump to „załatwił" – ogłosił zawieszenie broni, najpewniej w ogóle nie konsultując tego z walczącymi stronami. Nauczył się od Netanjahu, jak oddzielać wojnę i pokój od polityki.

Polityka jest w końcu trudna, wymaga czasem zgniłych kompromisów, ustępstw, podjęcia próby zrozumienia drugiej strony. Premier Izraela nigdy nie miał na to czasu. Po niemal 30 latach u władzy wciąż uważa, że odpowiednio dozowaną i regularnie używaną siłą można „załatwić" wszystko – w tym anulować politykę i problemy, które wywołuje. A teraz jego uczeń Trump przenosi ten pomysł na poziom globalny.

2 W 2004 r., czyli zaraz przed jednostronnym wycofaniem się Izraela ze Strefy Gazy, główny negocjator bliskowschodni premiera Ariela Szarona, Dov Weissglas, tak tłumaczył ten ruch dziennikowi „Haarec": „Chodzi o zamrożenie procesu pokojowego. (...) Za jednym zamachem uniemożliwi to powstanie państwa palestyńskiego, dyskusję o uchodźcach, granicach i Jerozolimie". I dalej: ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ „To w zasadzie włożenie całego procesu pokojowego w formalinę. Trzeba jej tylko czasem dolewać".

Dwa lata później Weissglas był równie szczery: „Chodzi o to, aby Palestyńczycy byli na diecie, ale żeby nie umierali z głodu". I nie była to metafora. W 2009 r. upubliczniono dokumenty, zgodnie z którymi ministerstwo obrony doszło do wniosku, że można obniżyć zakładaną dzienną liczbę kalorii dla mieszkańca Strefy o 8 proc. – do 2279 kalorii – bo zespół badawczy początkowo nie uwzględnił palestyńskiej „kultury i doświadczenia". Miało to wymiar praktyczny, bo na podstawie tych wytycznych przez lata Izrael ograniczał wjazd żywności do Gazy.

Tak jak Trump jest uczniem Netanjahu, tak Netanjahu jest wychowankiem Weissglasa. W eseju z 2013 r. dwaj izraelscy politologowie, Efraim Inbar i Eitan Szamir, tłumaczą, że cała strategia Netanjahu wobec okolicy polega na „koszeniu trawy". Uwikłany w szereg konfliktów z grupami „niepaństwowymi" Izrael nie ma innego wyboru i musi reagować *ad hoc* za pomocą skoncentrowanej, lecz krótkotrwałej przemocy – zgodnie z założeniem, że przeciwnik zostanie jedynie „przycięty", a nie „wyrwany z korzeniami".

Zdaniem Inbara i Szamira Netanjahu koncentruje się na osłabianiu i odstraszaniu swoich wrogów w nieskończoność, co daje Izraelowi chwilowy spokój – wkłada problem w weissglasowską formalinę. Tym bardziej że inne (polityczne) rozwiązania są niedostępne albo wymagałyby ustępstw. A po co ustępstwa, jeśli wszystko można załatwić siłą. W 2018 r. prawicowy izraelski polityk Naftali Bennett ujął to nieco inaczej: „W naszym sąsiedztwie ci, którzy nie koszą trawnika, są koszeni przez trawę".

3 W Strefie Gazy ta taktyka zadziałała w całej okazałości. Izrael, korzystając m.in. ze sztucznej inteligencji, która wyznaczała cele, systematycznie równał z ziemią nie tylko budynki, ale też całą infrastrukturę cywilną – rurociągi, transformatory energetyczne, odsalarnie, oczyszczalnie ścieków. Wykonywał egzekucje nie tylko na znanych liderach Hamasu, ale również na lokalnych przywódcach – zarówno radykałów, jak i pragmatyków, którzy mogliby reprezentować palestyńską społeczność w rozmowach z Izraelem.

W nieproporcjonalnych liczbach ginęli urzędnicy niższego szczebla, pracownicy służb cywilnych, również lekarze i pielęgniarze. Izrael współpracował także z gangami palestyńskimi (klan Abu Szabab), które w nie do końca wyjaśnionych okolicznościach przejmowały skąpe dostawy żywności do Strefy Gazy, a potem sprzedawały je na czarno po zawrotnych cenach.

Ostatecznie ponad dwa miliony Palestyńczyków zostało stłoczonych na połowie obszaru, który nawet w całości nie wystarczał do normalnego życia. Po czym tę drugą połowę dosłownie zrównano z ziemią – według projektu powołanej przez Trumpa Rady Pokoju ma tam powstać dystopijna „nowa Gaza". Tymczasem izraelska armia systematycznie przycina trawę – od rozejmu z jesieni 2024 r. zginęło już prawie tysiąc mieszkańców Gazy, dostawy żywności wciąż kuleją, a szef izraelskiej armii Ejal Zamir otwarcie mówi, że dzieląca Strefę Gazy tzw. Żółta Linia jest nową granicą Izraela.

W Strefie Gazy, a przynajmniej tej części, która pozostaje pod kontrolą Palestyńczyków, brak izraelskiego planu na przyszłość wydaje się właśnie jedynym planem. A premier Netanjahu stał się mistrzem w wykorzystywaniu anarchii na swoją korzyść. Chaos jest akceptowalny, o ile utrzymuje się po drugiej stronie muru.

Premier robi zresztą to od lat. Jeszcze zanim porozumienia z Oslo stworzyły szkieletowe struktury hipotetycznego państwa palestyńskiego, polityka Izraela polegała na osłabianiu każdego silnego ośrodka palestyńskiej władzy. Właśnie dlatego Izrael najpierw tolerował wzrost Hamasu jako przewagi dla Fatahu Jasera Arafata, czyli siły do dziś kontrolującej Autonomię Palestyńską, a potem wręcz wspierał tę organizację, która w 2023 r. dopuści się najkrwawszego ataku terrorystycznego na Izrael w historii.

– Izrael od lat stosuje taktykę osłabiania państw sąsiednich – twierdzi Sanam Vakil, dyrektorka programu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej w Chatham House. – Jednocześnie zdaje się ignorować zagrożenia, które mogą z tego wynikać – dla mieszkańców tych państw, dla regionu i w końcu dla samego Izraela.

W wielu tych osłabionych państwach działają tzw. aktorzy niepaństwowi, z zasady o nastawieniu wyraźnie antyizraelskim, najczęściej związani z Iranem. Vakil: – *W państwach słabych znajdują przestrzeń do przetrwania, a nawet rozwoju. Hezbollah wyrósł w trakcie izraelskiej okupacji Libanu w latach 1982–2000, pozycjonując się jako czempion oporu i tworząc de facto własne państewko w południowym Libanie.*

W samym Izraelu od lat trwa dyskusja, czy po sąsiedzku lepsze są państwa słabe, czy silne. Jedna strona twierdzi, że korzystniejsze jest to pierwsze – bo gdy sąsiedzi zmagają się z wewnętrznym chaosem i konfliktami, skupieni są na sobie, nie na Izraelu. Druga strona przekonuje, że jednak lepiej mieć za partnerów państwa dobrze prosperujące i w związku z tym zainteresowane pokojem i bezpieczeństwem. A przynajmniej kontrolujące swoje terytorium.

Ilustracją paradoksu tej pierwszej opcji jest Syria. Izrael w zasadzie od arabskiej wiosny rozpoczął systematyczne naloty na sąsiada, skupiając się głównie na przerwaniu linii zaopatrzenia z Iranu do Libanu. Kiedy więc opozycja pod przewodnictwem obecnego prezydenta Syrii Ahmada al-Sharaa obaliła reżim Baszara Asada w grudniu 2024 r., Netanjahu przypisał sobie część zasług.

Jednocześnie Izrael nie chce konsolidacji nowego rządu w Syrii. Nie ufa prezydentowi al-Szaraa, którego niektórzy izraelscy politycy nazywają „terrorystą w garniturze". Dlatego Izrael oficjalnie zapowiada poszerzenie „strefy bezpieczeństwa" daleko za Wzgórza Golan i ostentacyjnie bierze w opiekę syryjskich Druzów, aby osłabiać nowe władze.

Z drugiej strony, jak wskazuje Vakil, Izrael zdaje się nie zauważać, jak wielkie ma korzyści z relatywnie silnych dwóch sąsiadów, czyli Egiptu i Jordanii. – *Oba te państwa na mocy starych traktatów pokojowych gwarantują Izraelowi względnie spokojne granice, a nawet ciche wsparcie przeciwko niektórym arabskim wrogom* – przekonuje ekspertka.

4 Dla Izraela najważniejszym trawnikiem eksperymentalnym jest jednak Liban. Do niedawna wielu mieszkańców tego kraju było wrogo nastawionych wobec Hezbollahu, obarczając tę organizację odpowiedzialnością za sprowokowanie kolejnych interwencji Izraela. Ale zdaniem Ramiego Churiego od początku ostatniej izraelskiej agresji, tj. od 2 marca, rośnie rozczarowanie bezczynnością, a w zasadzie bezsilnością rządu w Bejrucie.

– *W takich okolicznościach jedynym wyjściem jest opór, czyli wspieranie Hezbollahu* – twierdzi Churi. – *A mimo to Izrael nie chce silnego państwa libańskiego, które*

eprasa.pl e6212f57ec

przeciwstawi się Hezbollahowi. Chce państwa słabego, w którym będzie miał swobodę działania.

Izrael za największe zagrożenie uważa libańskich szyitów, z którymi otwarcie walczy – w zasadzie bez sprawdzania, czy mają coś wspólnego z Hezbollahem. Ale jednocześnie, tak jak to robił podczas wojny domowej w Libanie (1975–1990), próbuje rozgrywać jedne grupy przeciwko innym, przy okazji rozrywając tkankę społeczną, która mogłaby stać się zalążkiem jakiejś ponadetnicznej, ponadreligijnej wspólnoty – podstawy siły państwa.

Zgodnie z tym planem, jak opisuje „Wall Street Journal", oficerowie Mosadu dzwonią do przywódców lokalnych społeczności chrześcijańskich i grożą im na wypadek, gdyby przyszło im do głowy dać schronienie szyickim Libańczykom wygnanym ze swoich domów na południu kraju przez wojska izraelskie. „Izrael ma nadzieję, że masowe wysiedlenia z południa (już ponad milion osób musiało tam zostawić swoje domy – przyp. red.) doprowadzą do wewnętrznych starć z Hezbollahem, przekształcając w ten sposób problem izraelski w problem wewnątrzlibański" – mówi jeden z ekspertów cytowanych przez gazetę.

5 Atak Hamasu z 7 października 2023 r., w którym zginęło prawie 1,2 tys. izraelskich obywateli, wydawał się przełomem. Wielu czołowych izraelskich polityków zaatakowało wtedy Netanjahu za dotychczasowe półśrodki, sojuszniczy minister Itamar Ben-Gwir domagał się całkowitego zniszczenia Gazy i wysiedlenia jej mieszkańców, nazwał Palestyńczyków „zarazą, którą trzeba wygnieść", a Eitan Szamir, współautor wspomnianego eseju o koszeniu trawy, napisał, że ta metoda zawiodła i teraz całkowite wykorzenienie wroga stało się „pilną koniecznością, wręcz imperatywem przetrwania Izraela".

Netanjahu brnie jednak dalej z kosiarką. W 2024 r. w wywiadzie dla „Wall Street Journal" zapytany, czy dojdzie do pełnoskalowej inwazji lądowej w Gazie, odpowiedział: „Z powietrza też można kosić trawnik". I dalej: „Rozpoczęliśmy tę operację (w Strefie Gazy – przyp. red.), by wykorzenić Hamas – nie po to, by zadać ciosy odstraszające, ale by go zniszczyć".

Nieprzypadkiem prezydent Trump używa bardzo podobnego języka, gdy mówi o ataku na Iran. W tym sensie Stany Zjednoczone ery Trumpa coraz bardziej przypominają Izrael Netanjahu. Nie tylko na poziomie bliskości ideologicznej, wykorzystywania narodowej mitologii czy technologii politycznej. Ale też na poziomie strategii w polityce zagranicznej. A w zasadzie jej braku.

Izrael, mimo traumy ataku Hamasu, nadal wychodzi z założenia, że polityka jako taka wobec Palestyńczyków i innych Arabów po prostu nie ma sensu. Bo albo chcą oni za wiele, albo (i) nie ma szans, że dotrzymają uzgodnionej umowy. Dlatego Netanjahu nie zamierza też mieszać się w bezpośrednie zarządzanie Palestyńczykami – z góry zakłada, że ich niezadowolenie z narzuconego im siłowo status quo będzie rosło i czasem wykipi. Trudno, wtedy trzeba będzie znów wyciągnąć kosiarkę. Z izraelskiej perspektywy koszty związane z jej użyciem i tak są mniejsze niż cena jakichś układów politycznych.

Przez całe dekady Amerykanie działali inaczej. Jako naród „załatwiaczy" próbowali dotrzeć do źródeł problemu (dlaczego trawa rośnie), potem dobrać odpowiednie środki zaradcze i wytrwać aż do rozwiązania problemu. Różnie im to wychodziło (Irak, Afganistan), ale nie sposób im było odmówić dążenia do racjonalności. Strategia określała taktykę, a nie odwrotnie. Aż przyszedł Trump, pojętny uczeń Netanjahu.

6 Obecny prezydent USA doszedł do władzy z hasłem „nigdy więcej głupich i wiecznych wojen" i w przewrotny sposób wypełnia teraz swoją obietnicę. Wciąż nie wiadomo, jakie było uzasadnienie ataku na Iran, jakie cele mu przyświecały – te zmieniają się z konferencji na konferencję. Jeśli w przyszłości uda się jakieś cele osiągnąć, prezydent USA uzna, że o tych właśnie celach mówił od początku.

W tym sensie Trump – wzorując się na Netanjahu – dokonał populistycznego cudu: oddzielił wojnę od polityki. Zgodnie z przekonaniem, że wystarczy wysadzić wszystko w powietrze, aby wzmocnić geopolityczną rolę USA (lub Izraela) i w ten sposób uniknąć „wiecznych wojen", bagna polityki i zgniłych kompromisów. Tym bardziej że – jak przekonuje sekretarz wojny Pete Hegseth – strategia polityczna ogranicza militarną potęgę USA i np. w wojnie z terroryzmem przyniosła jej porażkę.

A za tym wszystkim stoi niezachwiane przeświadczenie Netanjahu, że nieskoordynowane – choć niewątpliwie widowiskowe – sukcesy taktyczne ostatecznie zsumują się w strategiczne zwycięstwo. Jakby nie zauważał, że kolejne „przycinane" problemy wybuchają mu w twarz z coraz większą siłą. Że w zasadzie bardziej adekwatna metafora w tym przypadku powinna się odnosić nie do koszenia trawy, tylko do strzyżenia zarostu – im częściej się to robi, tym szybciej odrasta problem.

ŁUKASZ WÓJCIK

REKLAMA

eprasa.pl e6212f57ec

Kuba negocjuje, Kuba próbuje przeżyć – a i tak to, co się z nią stanie, zależy od kaprysu amerykańskiego imperatora, który jest w stanie dogadać się nawet z rodziną Castro.

Wyspa na deser

ARTUR DOMOSŁAWSKI

„Myślę, że będę miał zaszczyt przejąć Kubę. Byłoby to coś dobrego" – przechwalał się prezydent USA Donald Trump w połowie marca na spotkaniu z dziennikarzami. „Mogę z nią zrobić, co zechcę".

Sygnał, że Stany Zjednoczone mają apetyt na Kubę, Trump wysłał po raz pierwszy 3 stycznia – od razu po akcji amerykańskich sił specjalnych w Caracas. Jej skutkiem było porwanie prezydenta uzurpatora Nicolasa Maduro i śmierć 83 osób, w tym 32 Kubańczyków z najbliższego otoczenia porwanego. A przede wszystkim – zmuszenie antyamerykańskiego obozu rządzącego do uległości wobec Waszyngtonu. Już wtedy Trump rzucił pierwszą pogróżkę: „Obecny system nie jest dobry dla Kuby. O Kubie jeszcze porozmawiamy, to państwo upadłe".

Przez kolejne miesiące Trump udzielał osobliwych wykładów na temat Kuby. Niby mówił do Amerykanów i świata, w istocie jednak groził rządowi w Hawanie: „Ten reżim traci oparcie"; „Interwencja wojskowa nie będzie potrzebna, reżim upadnie sam"; „Bez ropy z Wenezueli gospodarka Kuby nie może funkcjonować"; „Jeśli nie wynegocjują z nami jakiegoś rozwiązania i nie wprowadzą szybko radykalnych zmian, przegrają"; „Może uda nam się przejąć Kubę w sposób przyjazny".

Z czasem Trump zorientował się – a raczej to jego „zorientowano" – że Kuba to nie to samo co Wenezuela; że to reżim mający większą spójność wewnętrzną, lepiej wyszkolone wojsko, dzięki przedsiębiorstwom państwowym dysponujący niemałymi środkami.

Orientacja Trumpa w sprawach kubańskich obfituje w anegdoty. Głosił np., że Kuba szczęśliwie nie leży w strefie huraganów, gdy tak naprawdę należy do najbardziej dotkniętych przez nie krajów na świecie. Twierdził też, że kraj potrzebuje paliw służących m.in. do ogrzewania domów – tu można by wstawić emotikona z uśmiechniętą buźką i spytać, czy Trump wie w ogóle, gdzie ten kraj jest położony.

Obecną strategię Waszyngtonu wobec wyspy wyznaczają dwie ścieżki. Pierwsza prowadzi na krawędź przepaści – tam właśnie został zepchnięty nie tylko autorytarny rząd, ale i ludność Kuby. Trump odciął dostawy ropy z Wenezueli, które wcześniej sprawiały, że ciężko chory pacjent o nazwie „gospodarka Kuby" nadal oddychał, serce tłoczyło krew, podstawowe funkcje życiowe były podtrzymane. Równocześnie Trump zagroził sankcjami każdemu krajowi, który zdecydowałby się zaopatrywać Kubę w ropę. Pod koniec stycznia ogłosił, że państwo to stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego USA, i umożliwił nakładanie tzw. wtórnych ceł na kraje próbujące dostarczać Kubie paliwa. Potem wprowadzono pewne wyjątki dla kubańskiego sektora prywatnego.

Główny rozgrywający sprawę Kuby, czyli sekretarz stanu Marco Rubio, syn kubańskich imigrantów, tłumaczył odstępstwa tym, że presja musi mieć swoje ograniczenia: nie można dopuścić, by wezbrała wielka fala uchodźców – taka jak w 1994 r., zwana kryzysem balseros (tratwiarzy). Wtedy zdesperowani klecili tratwy i próbowali przepłynąć na Florydę; tysiące z nich zatonęło. Być może dlatego – a może ze względu na zakulisowe układy z Moskwą – Waszyngton zgodził się, by półtora tygodnia temu rosyjski tankowiec z transportem ropy dopłynął na wyspę.

Spychaniu Kuby w stronę przepaści towarzyszyło podjęcie tajnych negocjacji z rządem w Hawanie. Przez pewien czas Kubańczycy traktowali zobowiązanie

eprasa.pl e6212f57ec

do tajności rozmów na serio – i zaprzeczali, że są w ogóle prowadzone (potwierdził je dopiero w połowie marca prezydent Miguel Díaz-Canel). Trump przeciwnie – natychmiast ogłosił, że „rozmawiamy" z Kubańczykami „na wysokim szczeblu". I że albo „szybko osiągniemy porozumienie, albo zrobimy to, co będzie konieczne".

Aura tego „dialogu" pobudza wyobraźnię i spekulacje. Z przywódcami Iranu i Wenezueli administracja Trumpa też prowadziła negocjacje. A potem siły specjalne porwały Nicolasa Maduro, w Iranie zaś wojska USA i Izraela zabiły wielu irańskich dowódców i przywódcę kraju Alego Chameneiego. Trudno, by kubańscy przywódcy prowadzący nieoficjalne rozmowy z Amerykanami nie mieli z tyłu głowy tych zdarzeń.

Amerykańscy eksperci od Ameryki Łacińskiej, Peter Kornbluh i William LeoGrande, nazywają to „dyplomacją przymusu" i – nawiązując do słynnego filmu o mafii „Ojciec chrzestny" – składaniem „propozycji nie do odrzucenia". Obaj dają pewną nadzieję na to, że Kuba „uniknie chirurgicznych ataków na wzór Wenezueli lub masowej operacji militarnej na wzór Iranu". Ale jest to, ich zdaniem, nadzieja wątła.

Nie wiadomo, kiedy dokładnie zaczęły się rozmowy amerykańsko-kubańskie. Widać jednak, że ani dla Waszyngtonu, ani dla Hawany ich centralną figurą nie jest obecny kubański lider Miguel Díaz-Canel. Nie był nim także w 2014 r., kiedy dopiero szykował się do sukcesji po ówczesnym przywódcy Raúlu Castro – wówczas negocjacje z administracją Baracka Obamy prowadził syn Raúla Castro, Alejandro. Díaz-Canel jest wychowankiem partii, ale nie cieszy się niezachwianą ufnością starej rewolucyjnej gwardii, w tym familii Castro.

Spekulowano, że i tym razem liderem dialogu ze strony Kuby będzie syn Raúla – tymczasem okazał się nim jego wnuk Raúl Guillermo Rodríguez Castro, mający dwie ksywki: „Raulito" i „El Cangrejo" (Krab). Drugą kluczową postacią jest wnuk cioteczny Fidela i Raúla Castro – Oscar Pérez-Oliva Fraga, wicepremier i minister handlu zagranicznego. Pierwszy to figura raczej polityczna, stoi na czele konglomeratu GAESA (finanse, turystyka, handel zagraniczny). Drugi traktowany jest jako człowiek mający kompetencje ekonomiczne.

Prezydent Kuby Miguel Díaz-Canel

„Raulito" albo „El Cangrejo", czyli Raúl Guillermo Rodríguez Castro, wnuk Raúla Castro

Oscar Pérez-Oliva Fraga, wicepremier i minister handlu zagranicznego

Obaj cieszą się zaufaniem stojących nad grobem ojców założycieli rewolucyjnej Kuby – i są wymieniani jako możliwi następcy obecnego przywódcy reżimu. Marco Rubio i jego współpracownicy upatrują w nich przedstawicieli młodszego pokolenia obozu władzy, które dostrzega krach systemu – choć nie przyzna tego publicznie – a także zalety pokojowych relacji z USA, przynajmniej gospodarczych.

„New York Times" sugeruje, że administracji Trumpa chodzi właśnie o otwarcie kubańskiej gospodarki na inwestorów amerykańskich, o odzyskanie pozycji amerykańskich firm sprzed rewolucji, a nie o demokrację. Słowem – nie o zmianę reżimu, lecz o posłuszeństwo reżimu. Według gazety Amerykanie zasugerowali Kubańczykom odsunięcie Díaza-Canela, co miało publiczny wyraz w słowach Rubio, że Kubańczycy „są w poważnych tarapatach, a ci, którzy rządzą, nie wiedzą, jak je rozwiązać, więc muszą postawić na czele nowych ludzi". Po co właściwie taki ruch, pusta symbolika, skoro równocześnie Waszyngton stawia na zaufanych z kubańskiej „partii wewnętrznej"? Prawdopodobnie – żeby pokazać opinii publicznej, w tym kubańskiej diasporze w Stanach, że zmiany rzeczywiście następują.

Jednak Díaz-Canel nie całkiem wypadł z gry i nie jest wcale oczywiste, że rządzący w Hawanie go poświęcą. Właśnie uwolnił 2 tys. więźniów – większość to więźniowie polityczni – a wcześniej zwrócił się do Kubańczyków z diaspory, zapewniając, że jest gotów ich „przyjąć, wysłuchać i zapewnić im przestrzeń do udziału w rozwoju gospodarczym i społecznym naszego kraju". Z kolei Pérez-Oliva ogłosił, że amerykańscy i kubańsko-amerykańscy inwestorzy wkrótce będą mogli inwestować w przedsiębiorstwa kubańskiego sektora prywatnego, posiadać firmy i nieruchomości na wyspie, a nawet współpracować z przedsiębiorstwami państwowymi.

Kubańska diaspora w Stanach Zjednoczonych od 67 lat, tj. od zwycięstwa rewolucji na Kubie, snuje marzenia o powrocie na wyspę niczym do ziemi obiecanej. Po upadku muru berlińskiego, a chwilę potem Związku Radzieckiego emigranci szykowali się do powrotu, sądząc, że to kwestia miesięcy – dosłownie z pieśnią na ustach, wszak popularna była wtedy piosenka „Nasz dzień (właśnie nadchodzi)". Dziś noszą czapeczki z napisem „Make Cuba Great Again" – ale ich gotowość do inwestycji na wyspie nie jest ani pewna, ani bezwarunkowa.

Trump wyobraża sobie, że zmuszając Kubę do uległości, wyświadcza przysługę swoim bogatym sponsorom i przyjaciołom pochodzenia kubańskiego – Jorge Mas Santosowi, właścicielowi m.in. klubu piłkarskiego Inter Miami (tego, w którym gra Lionel Messi), Maximo Alvarezowi, szefowi Sunshine Gasoline Distributors, największemu właścicielowi stacji benzynowych w USA, czy familii Fanjul – krezusom z branży cukrowniczej. ▶

© STEPHANIE KEITH/GETTY IMAGES, PAP/EPA/ADALBERTO ROQUE, PAP/EPA/ERNESTO MASTRASCUSA (2)

eprasa.pl e6212f57ec

▶ Ale część biznesmenów pochodzenia kubańskiego wykazuje sceptycyzm podobny do tego, z jakim ludzie z branży naftowej potraktowali zachęty Trumpa do przejmowania pól naftowych i zdewastowanych instalacji wydobywczych w Wenezueli. Przywódca Kuby Díaz-Canel sugerował niedawno wejście kraju na ścieżkę podobną do Chin i Wietnamu – czyli kapitalizmu bez demokracji. Kubańscy Amerykanie ze świata biznesu obawiają się, że Trump przyjmie taki deal. W takim podejściu potencjalnych inwestorów uwiera nieprzewidywalność reżimu na Kubie i brak przejrzystych przepisów prawa.

Część już teraz inwestuje w firmy rodzinne – ale mowa tu o drobnych przedsiębiorcach, którzy działają na wyspie od kilkunastu lat. Ci inwestorzy mogą z czasem przekonać Waszyngton do zniesienia embarga, które obecnie uniemożliwia biznesom rozwinięcie skrzydeł. Ale kto – bez zmian politycznych na szczytach – zaryzykuje naprawdę duże inwestycje? Jorge Mas Santos zapewnia, że jego pieniądze są do dyspozycji wolnej Kuby, ale deklaracja zawiera założenie, że na wyspie zapanuje inny system polityczny.

Tłem tych wątpliwości są zmiany demograficzne i czas, jaki upłynął od zwycięstwa rewolucji (1959 r.). Drugie pokolenie młodych urodzonych w Stanach jest mniej niż poprzednie zainteresowane relacjami z wyspą czy nawet ewentualnym powrotem, a w zasadzie – przeniesieniem się. Za to zdecydowanie za powrotem są najświeżsi imigranci – ci, którzy przyjechali do Stanów w ostatnich latach i jeszcze nie zapuścili korzeni (to około miliona ludzi, którzy zmniejszyli populację Kuby o blisko 10 proc.).

A jak diaspora widzi polityczną przyszłość wyspy? Wedle pewnej anegdoty wśród emigrantów jest tylu samozwańczych liderów, że wystarczy rzucić kamieniem, a z pewnością trafi się jakiegoś pretendenta do kierowania przyszłym rządem. Ale rozważania na temat tego, kto miałby stanąć na czele kraju, przypominają dzielenie skóry na dziarsko grasującym po lesie niedźwiedziu – choć są one nieodłączną częścią rozmów między Kubańczykami.

Koalicje opozycyjne – z wyspy i diaspory – skupiające kilkadziesiąt partii, partyjek, stowarzyszeń, podpisały kilka lat temu „Porozumienie na rzecz Wyzwolenia". Według ich wyobrażeń przez dwa lata krajem powinna zarządzać 51-osobowa rada, pełniąca funkcję parlamentu, oraz prezydent i jego dwóch wiceprezydentów. Ciało to składałoby się w większości z krajowców, także związanych z obecnym reżimem, o ile nie mieliby na koncie szokujących przewin i działali na rzecz demokracji.

Są tacy – oczywiście to krajowcy doświadczeni pobytami w więzieniach – którzy twierdzą, że przywództwo wynika z poświęceń i poniesionej ofiary, a nie paktów i porozumień wynegocjowanych przy stole. Jeszcze inni sugerują, by nie spieszyć się z wyłanianiem liderów, bo pojawią się oni spontanicznie, w sposób nieprzewidywalny, w trakcie protestów, do których prędzej czy później na wyspie dojdzie. I o tym, kogo ludzie uznają za przywódcę, zdecyduje konkretna historyczna chwila.

Na razie Kubańczycy, jak zawsze w najtrudniejszych okresach (np. w pierwszych latach po upadku ZSRR), próbują żyć bez gazu, benzyny, ropy. Gdy brakuje wody dostarczanej z państwowych cystern, zbierają deszczówkę. Gotują nie na gazie, ale na gromadzonym od jakiegoś czasu wysuszonym drewnie. Do zapalenia żarówki używa się niekiedy starych akumulatorów. Wieczorem jest nie tylko ciemno, ale i gorąco: nie ma energii, więc nie działają klimatyzatory. Trudno gromadzić też żywność, gdy nie działają lodówki.

Jeszcze w zeszłym roku, zanim Trump najechał Wenezuelę i odciął dostawy ropy z tego kraju, Kuba rozpoczęła budowę farm słonecznych – do końca 2025 r. powstały 52. Według rządu energia z nich w godzinach szczytu pokrywa połowę zapotrzebowania. Dzięki energii słonecznej nawet w dobie odcięcia dostaw ropy wciąż funkcjonują szpitale, także te niemające własnych generatorów.

Sprzedaż instalacji solarnych stała się na wyspie intratnym biznesem. Ale na montaż paneli mogą sobie na razie pozwolić jedynie ludzie powiązani z władzą, zamożniejsi dostający znaczne datki od rodzin ze Stanów i cudzoziemcy.

Kwitnie ludowa wynalazczość. „El País" opisuje mieszkańca małej miejscowości niedaleko Hawany, który skonstruował samochód jeżdżący na resztkach węgla drzewnego. Jego twórca o imieniu Pino z kawałków złomu i przedmiotów z odzysku zbudował „kocioł", który przyspawał do tylnej części swojego auta. „Węgiel – który dziś sąsiedzi przechowują z wielką ostrożnością – spala się w zmodyfikowanym zbiorniku po propanie, uszczelnionym pokrywą transformatora. Rytuał odpalania auta zaczyna się pół godziny przed ostatecznym uruchomieniem. Pino i jego siostrzeniec wsypują małe kawałki węgla do zbiornika, podpalają je alkoholem i kawałkiem tkaniny, a następnie rozdmuchują płomień za pomocą kolejnego improwizowanego urządzenia zrobionego z węża od pralki. Potem czekają. »To nie jest samochód dla tych, którzy się spieszą« – żartują. Kiedy w końcu rusza, całą dzielnicę ogarnia duma".

Gdy w 2015 r. Obama porozumiał się z Raúlem Castro i odwiedził wyspę, Kuba, choć wciąż uboga, ożyła. W Kubańczyków wstąpiła nadzieja, rozkwitały małe biznesy, ludzie mówili głośno, co myślą. Wydawało się, że jest kwestią czasu całkowite zniesienie embarga i wyjście kubańskiej gospodarki na prostą. W czasie pierwszej swojej kadencji Trump zniszczył dorobek układów Obama–Castro, a teraz – w duchu swojej maksymy – cofnął Kubę może nie do epoki kamienia, ale o trzy i pół dekady, do epoki tuż po upadku ZSRR.

Z pewnością będzie dążył do przywrócenia stosunków z czasów poprawki Platta, która była jedną z przyczyn rewolucji Fidela Castro. Była to ustawa z 1901 r. ograniczająca suwerenność wyspy, dająca USA prawo ingerencji w politykę ekonomiczną i zagraniczną Kuby, przyznająca przywileje amerykańskiemu kapitałowi. Także ona ustanawiała prawo USA do skrawka terytorium wyspy, na którym powstała baza wojskowa Guantanamo. Kuba nie stała się amerykańskim terytorium zależnym w takim stopniu jak Portoryko, ale różnica była niewielka.

Rząd w Hawanie ugina się teraz przed siłą, choć nie do samej ziemi; broni ograniczanej coraz bardziej suwerenności. W świecie, w którym rozpadają się wszelkie pisane i niepisane reguły, nie wiadomo, czy ten stopień uległości – nie do pomyślenia jeszcze dekadę temu – wystarczy. Rozkapryszony imperator może w każdej chwili kopnąć negocjacyjny stolik i wysłać siły specjalne, żeby uprowadziły lub zgładziły kubańskich liderów. Skoro agresja na Iran nie przyniosła, jak na razie, spektakularnego zwycięstwa, atak na Kubę może pełnić funkcję przykrywającą tamto niepowodzenie. Kuba jest słabsza od Iranu i wydaje się prostszym celem. Ale czy na pewno łatwym?

ARTUR DOMOSŁAWSKI

eprasa.pl e6212f57ec

FUNDACJA TYGODNIKA POLITYKA

1,5%

Wesprzyj kulturę, naukę, rzetelną informację – przekaż 1,5% podatku na Fundację Tygodnika POLITYKA.

Fundacja Tygodnika POLITYKA pomaga młodym utalentowanym twórcom i naukowcom, promuje rzetelną wiedzę i niezależne dziennikarstwo, działa na rzecz zwalczania dezinformacji i ignorancji. W czasach, kiedy coraz wyraźniej pojawia się zideologizowany, zafałszowany obraz rzeczywistości, propagowanie racjonalnego przekazu i demokratycznych wartości nabiera szczególnego znaczenia. Przeznaczając 1,5% podatku na naszą Fundację, dokładają Państwo swój udział do znanych i cenionych w wielu środowiskach inicjatyw, a także umożliwiają nam rozszerzenie działań na kolejne – istotne dla funkcjonowania otwartego społeczeństwa – obszary. Fundacja Tygodnika POLITYKA wspiera następujące przedsięwzięcia:

- **Paszporty POLITYKI**, prestiżowe nagrody dla wybitnych pisarzy, ludzi świata filmu, muzyków, artystów teatralnych i wizualnych, twórców cyfrowych oraz zasłużonych kreatorów polskiej kultury,
- **Nagrody Naukowe POLITYKI**, czyli stypendia przyznawane młodym, obiecującym uczonym, wspierające ich osiągnięcia i zachęcające do robienia kariery w kraju,
- **Nagrody Historyczne POLITYKI im. Mariana Turskiego** dla autorów wyróżniających się prac i książek historycznych, zwłaszcza tych mierzących się ze stereotypami i odkrywających dziejowe „białe plamy",
- **Nagrody Architektoniczne POLITYKI**, przyznawane twórcom ambitnych, społecznie użytecznych projektów budowlanych i urbanistycznych,
- **Pulsar**: popularny serwis o tematyce naukowej i technologicznej, prezentujący najnowsze osiągnięcia z różnych dziedzin, nastawiony na weryfikowanie niesprawdzonych informacji i teorii.

Nasza Fundacja stale się rozwija, planujemy kolejne projekty. Zapewniamy, że wykorzystamy każdą złotówkę z pożytkiem dla rozwoju życia publicznego. Dołączcie do nas.

KRS 0000104137

PASZPORTY POLITYKI

NAGRODY NAUKOWE POLITYKI

NAGRODY HISTORYCZNE POLITYKI im. MARIANA TURSKIEGO

NAGRODA ARCHITEKTONICZNA POLITYKI

pulsar

eprasa.pl e6212f57ec

Sarkofag Bolka II w Mauzoleum Piastów Śląskich w Krzeszowie

Geny Piastów

AGNIESZKA KRZEMIŃSKA

Słowianie czy zachodni Europejczycy? Pytanie o pochodzenie pierwszej polskiej dynastii wróciło za sprawą najnowszych wyników badań genetycznych. Odpowiedzi nie ma. I być może nigdy nie będzie.

Ta publikacja była wyczekiwana od dekady – od czasu, kiedy zespół genetyków, kierowany przez prof. Marka Figlerowicza z Instytutu Chemii Bioorganicznej PAN w Poznaniu, rozpoczął pracę nad badaniem DNA Piastów. Kwestia pochodzenia tej dynastii od dawna budzi emocje, bo ścierają się tu dwie wizje: jedni chcą widzieć w niej elitę rodzimą, wyrosłą z lokalnych tradycji i ziemi; inni przekonują, że jej korzeni trzeba szukać poza terenami polskimi.

Grobowiec Władysława I Łokietka na Wawelu

Ani dane historyczne, ani archeologiczne tego sporu nie rozstrzygnęły, więc wielu badaczy i miłośników historii pokładało nadzieję właśnie w paleogenetyce. W końcu 9 kwietnia w „Nature Communications" ukazał się artykuł podsumowujący prace polskich naukowców. Problem polega na tym, że – jak to z badaniami genetycznymi bywa – wyniki można interpretować na różne sposoby.

Synowie małżeństw i zdrad

Zespół prof. Figlerowicza stanął przed poważnym wyzwaniem. Od Mieszka I do księcia legnicko-brzeskiego Jerzego Wilhelma, który zmarł 21 listopada 1675 r., oraz jego siostry Karoliny (zm. w 1707 r.), żyło ok. 500 Piastów z linii wielkopolskiej, śląskiej i mazowieckiej. Badacze wytypowali ponad 340 potencjalnych miejsc ich pochówku, jednak zdecydowana ich większość okazała się bezużyteczna badawczo: groby są albo puste, albo znajdują się w nich szczątki wymieszane przy okazji grabieży, remontów i przenoszenia, albo po prostu kości są zbyt źle zachowane.

Niestety, nie udało się uzyskać zgody na otwarcie nagrobków Władysława I Łokietka i Kazimierza III Wielkiego na Wawelu, gdzie z dużą dozą prawdopodobieństwa spoczywają. Ostatecznie, po żmudnej weryfikacji, pobrano 33 próbki z ośmiu lokalizacji, przy czym 17 pochodziło z katedr w Płocku i Warszawie, aż 10 z nich zidentyfikowano jako piastowskie z bardzo wysokim lub wysokim prawdopodobieństwem. Dlatego to mazowiecka linia dynastii – nie najstarsza wielkopolska czy śląska – stała się najlepiej rozpoznaną genetycznie gałęzią Piastów.

Z wcześniejszych ustaleń wynikało, że w katedrze warszawskiej spoczywają dwaj ostatni przedstawiciele linii mazowieckiej – żyjący do 1524 r. Stanisław oraz zmarły dwa lata później Janusz III. – *Tożsamość pozostałych ustaliliśmy na podstawie danych archeologicznych, historycznych, antropologicznych i genetycznych. Dodatkowym potwierdzeniem było ich pokrewieństwo po kądzieli z węgierskimi Árpádami* – tłumaczy prof. Marek Figlerowicz.

Udało się odtworzyć prawdopodobną ciągłość genetyczną w 13 pokoleniach, choć nie dysponowano DNA każdego ogniwa tej sekwencji. Analiza „męskiego" chromosomu Y nie pokazała zaś jednolitej, nieprzerwanej linii męskiej – spośród zidentyfikowanych osób część miała haplogrupę (duża linia genetyczna dziedziczona po jednym z rodziców) R1b (czyli zachodnioeuropejska), a część R1a (słowiańska). Do pierwszej należeli Konrad

© RADEK JAWORSKI/FORUM, PAP/AFA PIXX/ZENON ŻYBURTOWICZ, PL.WIKIPEDIA.ORG

eprasa.pl e6212f57ec

Układanka z próbek

Linia zachodnia (z haplogrupą R1b-BY3549)

- PIAST05 – najpewniej Konrad I Mazowiecki (zm. 1247 r. w Płocku)
- PIAST06 – najpewniej Bolesław II (zm. 1313 r. w Płocku)
- PIAST11 – najpewniej Wacław (zm. 1336 r. w Płocku)
- PIAST13 – najpewniej Bolesław III (zm. 1351 r. w Płocku)
- PIAST16 – Stanisław (zm. 1524 r. w Warszawie)
- PIAST17 – ostatni książę mazowiecki Janusz III (zm. 1526 r. w Warszawie)

Konrad Mazowiecki według Jana Matejki

Linia słowiańska (z haplogrupą R1a)

- PIAST02 – mężczyzna zmarły w wieku ok. 40 lat o nieustalonej tożsamości (zm. ok. 1100–1150 r. w Płocku)
- PIAST03 – 25-latek, być może Leszek Bolesławowic (zm. 1186 r. w Płocku)
- PIAST08 – osobnik z Płocka o nieustalonej tożsamości (zm. ok. 1300–50 r.)
- PIAST09 – być może Kazimierz I, spokrewniony z linią mazowiecką przez kobiety (ok. 1340–60 r.)
- PIAST14 – osobnik o nieustalonej tożsamości (zm. 1400–1500 r. w Płocku)

I Mazowiecki (założyciel tej bocznej linii), wspomniany Stanisław i Janusz III, Bolesław II, Wacław i Bolesław III. Z identyfikacją szczątków Piastów mających haplogrupę R1a był większy problem. Można jedynie przypuszczać, że jednym z nich jest Leszek, syn Bolesława Kędzierzawego (patrz ramka).

Ponieważ zarówno osobnik uznany za Konrada I Mazowieckiego, jak i kilku pomiędzy nim a dwoma ostatnimi Piastami mieli R1b (z rzadkim subkladem BY3549 – subklad to bardziej szczegółowa gałąź haplogrupy, czyli jej „podlinia"), uznano tę haplogrupę za typową „po mieczu" dla linii mazowieckiej. Jednocześnie uchwycony został przypadek przerwania jej ciągłości. Mężczyzna o kryptonimie PIAST09 wykazujący pokrewieństwo z księciem Bolesławem II (analiza autosomalnego DNA świadczyła, że był jego wnukiem) miał inny niż on chromosom Y. Może to oznaczać, że albo był synem córki władcy, albo jego biologiczny ojciec nie był tym, kogo wskazuje genealogia dynastyczna.

Do niezgodności w sprawie ojcostwa doszło też być może w pokoleniu poprzedzającym Konrada I Mazowieckiego, a więc w czasie, gdy żył Kazimierz I – zauważa współautor artykułu Michał Golubiński z Laboratorium Paleogenetyki i Genetyki Konserwatorskiej Centrum Nowych Technologii UW. – *W analizowanym materiale genetycznym znaleźliśmy dwie próbki przypisywane wczesnym Piastom (PIAST02 i PIAST03), które należą do haplogrupy R1a, ale reprezentują różne jej subklady. Kłopot w tym, że identyfikacja tych szczątków nie jest pewna. Nie wiadomo, czy rzeczywiście należą do członków dynastii, czy może do osób z ich otoczenia, np. biskupów lub możnych pochowanych w tych samych miejscach.*

Swoją drogą trudno sobie wyobrazić, że przy tak licznej, rozczłonkowanej i funkcjonującej setki lat rodzinie nie dochodziło do łamania linii ojcowskiej czy to na skutek niewierności małżeńskiej, czy nieodnotowanych przez kronikarzy adopcji.

Geny lokalne i wędrujące

W katedrze płockiej badacze także nie mieli łatwego zadania – pracowali na materiale analizowanym i ponownie zdeponowanym w latach 70. XX w. Na podstawie samego badania kości ustalono wówczas, że czaszka 50-latka z licznymi urazami i wyraźną asymetrią żuchwy należała do Bolesława Krzywoustego (zm. w 1138 r.). Identyfikacja okazała się jednak błędna, gdy wykonano badanie radiowęglowe: szczątki należały do osoby żyjącej w XV w.

Prof. Andrzej Buko, archeolog zajmujący się badaniem początków polskiej państwowości, jako świeżo upieczony magister uczestniczył w otwieraniu sarkofagu, w którym złożono kości 18 osobników uznawanych za Piastów. – *Pokazano mi wówczas kości lędźwiowe zrośnięte z kością krzyżową tkanką łączną i stwierdzono, że to zapewne fragment szkieletu Władysława Hermana, który zmarł w 1102 r. w wieku 60 lat. Przypuszczenie to wysnuto na podstawie przekazu Galla Anonima, że władca z powodu bólu kręgosłupa ledwo się poruszał. Badacze, którzy teraz pobierali próbki ze skrzyń, do których trafiły wszystkie przebadane ponad pół wieku temu kości, nie znaleźli jednak tego fragmentu.*

Genetycy przyznają, że choć dobrym pytaniem jest, co się z nim stało, kręgosłup – zwłaszcza zwapniały – nie nadawałby się do analiz. Według nich najstarsze kości z depozytu płockiego, oznaczone kryptonimem PIAST01, mogą jednak należeć do Hermana lub Krzywoustego. Niestety, udało się jedynie ustalić, że na chromosomie Y mają haplogrupę „R" lub „R1" i nie wiadomo, czy dalej było słowiańskie „a", czy zachodnie „b".

Naukowcy przypominają, że haplogrupa R1b to jedna z najczęstszych linii ojcowskich we Francji, na Wyspach Brytyjskich czy w północnych Włoszech. W Europie Środkowej znacznie powszechniejsza jest R1a, uznawana – w dużym uproszczeniu – za lokalną dla populacji słowiańskich. Już sam fakt, że większość lepiej zidentyfikowanych Piastów należy do R1b, jest intrygujący. Kluczowy jest jednak wspomniany subklad BY3549.

To wyjątkowa rzadkość. W bazach starożytnego DNA pojawia się zaledwie trzy razy: u przedstawiciela kultury halsztackiej we Francji (ok. 770–540 p.n.e.), u osoby żyjącej na początku naszej ery na terenie dzisiejszych Niderlandów oraz u wikinga mieszkającego w Anglii między 880 a 1000 r. Subklad ten nie pojawił się w żadnej z ponad 150 przebadanych do tej pory próbek z terenów Polski z okresu przed formowaniem się państwa Piastów i w jego trakcie. Można by sądzić, że ta jego wyjątkowość ułatwi ustalenie jego pochodzenia. Nic bardziej mylnego.

– *Ostatnio pojawiły się dwie nowe próbki z Czech, ale pochodzą sprzed 2 tys. lat. W bazach współczesnych najbardziej zbliżony genetycznie do Piastów jest zaś mężczyzna o nazwisku Deeter, który ma korzenie szwajcarskie* – mówi Michał Golubiński. – *W przeciwieństwie do wielu innych haplogrupa z subkladem BY3549 nie ma wyraźnego wzorca geograficznego, więc nie wiemy ani skąd, ani kiedy pojawiła się na ziemiach polskich. Być może należy ją łączyć z ludnością postgermańską, której enklawy przetrwały wędrówki ludów i zasymilowały się w społecznościach słowiańskich? To mogłoby oznaczać, że przodkowie Piastów przybyli na nasze ziemie na wiele pokoleń przed Mieszkiem, który w takiej sytuacji powinien czuć się mieszkańcem Wielkopolski.* ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ Mazowsze scalone i oddzielne

W publikacji zamieszczono mapę pokazującą współczesny rozkład haplogrupy R1b-P312, której odgałęzieniem jest R1b-BY3549. Tyle że ta pierwsza to szeroka gałąź występująca stosunkowo często w Europie Zachodniej – nie tylko w Skandynawii czy na Wyspach Brytyjskich, gdzie odnaleziono wikinga z „piastowskim" subkladem. Czy z tego wynika, że Piastowie byli Skandynawami? – *Nie, ponieważ genetyczna droga wikinga i Piastów rozeszła się poniżej BY3549 na jeszcze drobniejsze ścieżki, a to oznacza, że z Konradem Mazowieckim miał on wspólnego męskiego przodka w I tysiącleciu p.n.e.* – podkreśla Golubiński. A prof. Figlerowicz dodaje: – *W artykule nie napisaliśmy, że cała dynastia piastowska miała pochodzenie zachodnioeuropejskie. Podkreślamy wręcz, że nie wiadomo, czy tę samą haplogrupę na chromosomie Y miały linia wielkopolska albo śląska, a genetyka nie pozwala ustalić, kiedy przodkowie Piastów pojawili się na terenach dzisiejszej Polski.*

Janusz III Mazowiecki, ostatni z Piastów mazowieckich

Traf chce, że w tym roku mija 500 lat od śmierci ostatniego księcia z Mazowsza – Janusza III, co skończyło się w 1529 r. włączeniem tej leżącej trochę na uboczu dzielnicy do Korony. Nasuwa się pytanie, czy ta odnoga Piastów nie była inna, podobnie jak pod wieloma względami kulturowymi całe Mazowsze. – *Różnice widać choćby w charakterystycznych cmentarzyskach z grobami w kamiennych obudowach, które mają bardzo niewiele bezpośrednich odpowiedników w Wielkopolsce czy Małopolsce, a bardziej przypominają pochówki skandynawskie i bałtyjskie* – zwraca uwagę prof. Andrzej Buko. – *Co więcej, prowadzone przeze mnie w wieloletnim projekcie interdyscyplinarne badania, obejmujące analizy antropologiczne, izotopowe i genetyczne, pokazują, że dzielnicę tę zamieszkiwała populacja o specyficznym składzie genetycznym, w którym pojawiają się domieszki bałtyjskie i awarskie.*

Mazowsze było demograficznie zróżnicowanym obszarem pogranicznym, otwartym na wpływy z północy, ze wschodu i z południa. Przez długi czas nie było też w pełni zintegrowane z centrum władzy, co sprzyjało zachowaniu lokalnej odrębności. Wszystko to czyni z niego region osobny, ale nie dowodzi od razu, że rządząca tam linia Piastów miała inne pochodzenie niż reszta dynastii. Z drugiej strony nie można całkowicie wykluczyć, że gdzieś przed Konradem I Mazowieckim doszło do niewykrytej przez źródła wymiany linii dynastycznej.

Dynastie zamknięte i otwarte

Odrębną kwestią pozostaje świadomość etniczna Piastów, bo posiadanie genów takich samych jak angielski wiking nie musi przekreślać poczucia słowiańskości. – *Zacznijmy od tego, że przynależność do kręgu kulturowego, tradycji i języka nie jest zapisana w genach* – podkreśla prof. Figlerowicz. – *Dlatego my nie odpowiemy na pytanie, czy Piastowie czuli się Słowianami, czy nie. Nasze badania potwierdziły jednak hipotezę, że procesy państwotwórcze w IX–XI w. w naszej części Europy były inicjowane nie tylko przez miejscowe elity, lecz także przez przybyszów z zewnątrz.*

Badania DNA Piastów wpisują się w szerszy krajobraz genetyczny wczesnośredniowiecznej Europy. Choć przez długi czas ówczesne elity postrzegano jako głęboko zakorzenione w lokalnej ludności i tradycji, dane historyczne pokazywały, że były one znacznie bardziej mobilne. Małżeństwa dynastyczne stanowiły fundament polityki: księżniczki i książęta przemieszczali się między dworami, zawierali sojusze, zmieniali miejsca zamieszkania, a wraz z nimi przenosiły się całe sieci powiązań rodzinnych i politycznych. To, co kronikarze odnotowywali jako „wydanie córki za mąż", dziś można zobaczyć w mitochondrialnym DNA, które przechowuje historię kobiet.

Zespół prof. Figlerowicza potwierdził związki rodzinne Piastów z węgierskimi Árpádami. Zebrane dane te zostały wykorzystane do szerszej analizy porównawczej, która pozwoliła określić wzorzec wymiany genów w liniach matczynych między różnymi rodami królewskimi. Na tej podstawie przewidziano do jakiej haplogrupy mtDNA należało ponad 200 postaci historycznych z 10 wielkich dynastii europejskich. W ten sposób Piastowie przestają być jedynie bohaterami naszej narodowej narracji i stają się elementem znacznie większej układanki, znanej jak dotąd jedynie ze źródeł historycznych. – *Większość badaczy skupia się na chromosomach Y, które stanowią mniej niż 1 proc. genomu. Dlaczego nie zastanawiają się, skąd były kobiety i pozostałe części genomu?* – dziwi się prof. Figlerowicz. I zapowiada, że nowe informacje o genetycznych powiązaniach będą się pojawiały wraz z publikacjami kolejnych próbek Piastów śląskich i przedstawicieli dynastii europejskich, których pewnie wraz z rozwojem technik sekwencjonowania DNA będzie coraz więcej.

Dane proste i złożone

Każde badanie dotykające tak wrażliwego tematu jak początki dynastii uruchamia emocje i spór interpretacyjny. Nie inaczej jest tym razem. Autorzy badań tłumaczą, że ich wyniki pokazują, jak bardzo niejednoznaczna jest biologiczna opowieść o przeszłości. Krytycy zaś, choć przyznają, że zaprezentowane dane są wiarygodne naukowo i interesujące, zdają sobie sprawę, że nie uprawniają one do wyciągania rozstrzygających wniosków historycznych.

Paleogenetyka nie jest magicznym narzędziem rozwiązującym wszystkie problemy historiografii, a jednocześnie nie da się jej ignorować. To narzędzie, które testuje hipotezy opierające się do tej pory wyłącznie na interpretacji źródeł pisanych i wprowadza twarde dane tam, gdzie wcześniej dominowały modele i przypuszczenia. Ma też jednak własne ograniczenia: selektywność materiału, problemy z zachowaniem DNA, konieczność ostrożnej interpretacji. Badanie Polaków nie zamyka dyskusji o początkach państwa polskiego. Otwiera ją wręcz na nowo z nowymi narzędziami i nowym zestawem pytań.

– *W naszych pracach nie wspieramy żadnej hipotezy – ani allochtonicznej, ani autochtonicznej* – podkreśla prof. Figlerowicz. – *Myślimy, że procesy, które ukształtowały dynastie Piastów, podobnie jak społeczeństwo ich państwa, były o wiele bardziej złożone, niż to się wielu osobom wydaje.*

Największa zmiana, jaką przynoszą badania jego zespołu, to właśnie rozpad prostych opowieści, które przez lata porządkowały debatę o podziale na „przybyszów" i „miejscowych". Im więcej wiadomo o DNA Piastów, tym mniej oczywista staje się ich historia. I zapewne właśnie tak wygląda prawdziwa przeszłość – nie jest prostą linią, lecz siecią powiązań, w której pewność jest raczej wyjątkiem niż regułą.

AGNIESZKA KRZEMIŃSKA

© BE&W

eprasa.pl e6212f57ec

Czterej jeźdźcy na słoniu

O tym, czy ekonomia może tłumaczyć świat i dlaczego lepiej wierzyć modelom, które oświetlają kawałek drogi, a nie cały horyzont, opowiada Branko Milanović, ekonomista i były ekspert Banku Światowego.

ILUSTRACJE **MARCIN BONDAROWICZ**

TOMASZ TARGAŃSKI: **– Przez dekady kwestię nierówności traktowano w ekonomii po macoszemu. Dziś jest w samym centrum debaty. Co się zmieniło: świat czy dyskurs ekonomiczny?**

BRANKO MILANOVIĆ: – Jedno i drugie. Po drugiej wojnie światowej nastąpiło coś w rodzaju zbiorowego zaćmienia. Nierówności zniknęły z radaru zachodniej myśli ekonomicznej, a nawet z indeksów słów kluczowych w prestiżowych czasopismach ekonomicznych. Jeśli ktoś o nich pisał w latach 90., nikt nie traktował ich poważnie – chyba że zajmował się krajami rozwijającymi się. Przyczyny tej sytuacji były dwie. Pierwsza czysto polityczna: w cieniu zimnej wojny USA przyjęły narrację, że w kapitalizmie klasy społeczne nie istnieją lub mają znaczenie drugorzędne. A skoro nie ma klas, to po co badać podział dochodów?

Drugi powód był teoretyczny – ekonomia neoklasyczna skupiła się na cenach. To, z jakim kapitałem czy talentami ktoś wchodzi na rynek, uznano zaś za czynnik nieistotny. Było to o tyle paradoksalne, że na przykład dla Adama Smitha czy Karola Marksa ekonomia nierozerwalnie związana była z klasami społecznymi – właścicielami ziemskimi, kapitalistami, robotnikami.

Dlaczego w takim razie pan, który dorastał w socjalistycznej Jugosławii, gdzie klasy społeczne nie istniały, zainteresował się tym?

Przez statystykę, którą studiowałem na uniwersytecie w Belgradzie. Uczyliśmy się jej w sposób skrajnie abstrakcyjny. Wkuwaliśmy wzory i wykresy o rozkładzie zmiennej losowej, bez żadnego odniesienia do rzeczywistości. Czułem wtedy narastającą frustrację. Wreszcie we francuskiej gazecie natknąłem się na artykuł o rozkładzie bogactwa nad Loarą. Ktoś użył tam współczynnika Giniego i krzywej Lorenza. Wtedy coś zaskoczyło. Pomyślałem, że te wszystkie suche wzory można przecież zastosować do analizy struktury społeczeństwa.

Podobny moment olśnienia – tym razem dla całego środowiska ekonomicznego – nastąpił z chwilą kryzysu ekonomicznego w 2008 r. Dotarło do nas wówczas, że tylko poważne studia nad kwestią nierówności pozwolą nam zrozumieć, co się stało i w jaki sposób zmiany w rozkładzie dochodów wpływają na stabilność polityczną. Nierówności stały ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ się więc kwestią polityczną, której nie dało się dłużej ignorować. Dla naszej dziedziny nauki był to ogromnie ważny przeskok intelektualny. Okazało się, że ekonomia nie jest niszową dyscypliną, która śledzi wahania cen jabłek. Zaczęliśmy znowu stawiać pytania o los i przyszłość społeczeństw.

W książce „Visions of Inequality" twierdzi pan, że analizując dysproporcje dochodowe, można objaśniać wielkie przełomy w dziejach ludzkości, np. pierwszą wojnę światową.

To bardzo ciekawy przykład. Ekonomiści neoklasyczni, którzy triumfowali na świecie po 1945 r., zagadkowo nabierali wody w usta, gdy mierzyli się z pytaniem, dlaczego w szczycie pierwszej wielkiej globalizacji najbogatsze na świecie społeczeństwa zdecydowały się popełnić zbiorowe samobójstwo. Od tego czasu w podręcznikach czytamy, że jeden człowiek zamordował drugiego w Sarajewie, a później spokrewnieni ze sobą monarchowie wypowiedzieli sobie wojnę. To absurdalne. Sprawa staje się tym bardziej tajemnicza, że wojna nie była w interesie ówczesnych państw – globalizacja w przededniu 1914 r. przynosiła im ogromne korzyści. Jeśli ludzie faktycznie są *homo oeconomicus* i kierują się wyłącznie swoim interesem, wszystko to zdaje się nie mieć sensu.

Co zatem pan proponuje?

Spojrzenie na to, co się działo w dochodach w 1914 r. Koncentracja bogactwa była wówczas największa od czasu czarnej śmierci pod koniec XIV w. Elity i burżuazja zgromadziły ogromne majątki, ale pensje klas niższych coraz bardziej się kurczyły. Doszło do sytuacji, w której konsumpcja na rynkach wewnętrznych państw europejskich spadała, bo ludzie byli zbyt biedni i nie było komu tych towarów kupować. Wyjściem okazało się zdobycie nowych rynków i kolonii poza Europą. Tyle że na terenach Afryki czy Azji interesy niemieckich, brytyjskich czy francuskich finansistów zaczęły się zderzać, co napędzało rywalizację ekonomiczną i polityczną między mocarstwami. Jeśli więc spojrzymy na wybuch Wielkiej Wojny jako na konsekwencję strukturalnych wad ówczesnego kapitalizmu, sprawa wygląda inaczej.

Rekordowa koncentracja bogactwa, rywalizacja mocarstw, wojny handlowe, cła, koniec pewnego etapu globalizacji – brzmi to niebezpiecznie znajomo.

Tak, bo przestało obowiązywać coś, co Adam Smith określił „wzajemnym strachem", który utrzymywał narody o podobnej potędze w stanie chwiejnego pokoju. Hiperglobalizacja w obecnym wydaniu coraz bardziej napędza rywalizację między mocarstwami. I radykalnie zaostrza konflikty wewnętrzne. Można więc powiedzieć, że szykuje się powtórka z 1914 r. Jedyna nadzieja w tym, że wyciągniemy jednak wnioski z tamtego czasu i nie pozwolimy, by nierówności i pogoń za rynkową dominacją wepchnęły nas w konfrontację – nie tylko ideologiczną, lecz również militarną.

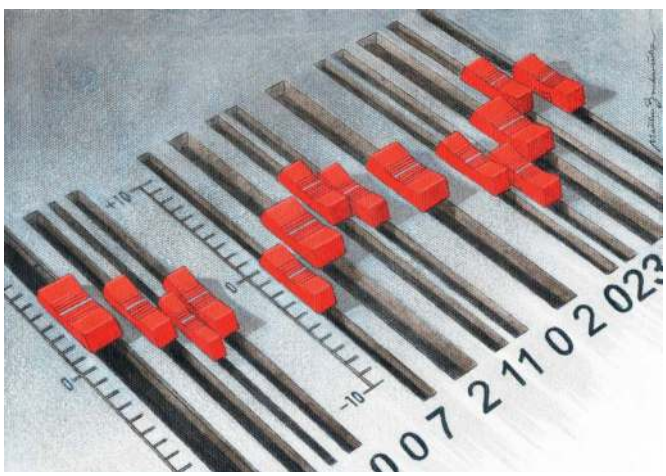

Dynamikę zjawisk sprzed ponad stu lat i współczesnych nazwał pan krzywą słonia.

Dziś jego grzbiet to wielcy zwycięzcy: nowa klasa średnia w Azji, głównie w Chinach oraz Indiach. Wznosząca się ku górze trąba to 1 proc. najbogatszych ludzi świata. „Dno" między grzbietem a trąbą to przegrani: klasa średnia i robotnicza w krajach Zachodu, której dochody od dekad niemal nie drgnęły. Ma to oczywiście bardzo niepokojące konsekwencje dla zachodnich demokracji. Gniew spowodowany ekonomicznym regresem stał się paliwem dla populistów, takich jak Donald Trump.

Dzieje się jednak coś paradoksalnego. Globalnie nierówności spadają, ale wewnątrz poszczególnych krajów, takich jak USA, Chiny czy Rosja, rosną. Od rewolucji przemysłowej do lat 80. XX w. świat się rozjeżdżał – Zachód bogacił się błyskawicznie, a Indie czy Chiny stały w miejscu lub biedniały. To stworzyło ogromną wyrwę, która zdefiniowała nowoczesność oraz wprowadziła podział na Pierwszy i Trzeci Świat. W minionym półwieczu dystans między przeciętnymi obywatelami Zachodu a mieszkańcami reszty świata drastycznie się kurczy. Pod względem globalnym jesteśmy więc najrówniejsi od XIX w.

Czy ta sytuacja dotyczy również dawnych krajów socjalistycznych, jak nasz?

Oczywiście. Wszystkie wskaźniki dowodzą, że Polska gwałtownie skróciła drogę, jaka dzieliła ją od bogatego Zachodu. Jednocześnie powiększyły się nierówności dochodowe wewnątrz polskiego społeczeństwa. Mamy więc sukces w skali makro, ale jego owoce są dystrybuowane coraz bardziej asymetrycznie.

W swoich publikacjach często przywołuje pan fenomen „renty obywatelskiej". Na czym on polega?

Badania pokazały, że około 60 proc. dochodów zdobytych przez człowieka w ciągu całego życia zależy wyłącznie od tego, w jakim kraju przyszedł na świat. Kolejne 20 proc. to środki wypracowane przez rodziców. Oznacza to, że pozycja materialna jest w 80 proc. określona już w momencie narodzin. I tylko 20 proc. to wysiłek, talent, płeć, rasa czy po prostu łut szczęścia. Ten fenomen wiąże się z daleko idącymi implikacjami. Po pierwsze, stanowi potężny cios w merytokrację jako taką – zachodnie społeczeństwa nie przypadkiem przestały wierzyć w mit o karierze od pucybuta do milionera. Po drugie, sprawia, że wciąż najbardziej racjonalną strategią ekonomiczną jest migracja. Miliony ludzi, którzy marzą o dostaniu się do Europy, chcą po prostu, aby ich dzieci uzyskały dostęp do tej „renty".

Austriacki historyk Walter Scheidel dowiódł, że najskuteczniejszym sposobem zmniejszenia nierówności są siły nazywane „czterema jeźdźcami" – wojny, rewolucje, upadki państw albo epidemie. Czy pan też tak uważa?

Teza o „jeźdźcach" jest efektowna i w dużej skali historycznej prawdziwa, ale pomija niekatastrofalne czynniki, które łagodzą negatywne skutki nierówności: darmową edukację, wyższe płace, progresywne podatki. Problem w tym,

eprasa.pl e6212f57ec

że tradycyjne państwo opiekuńcze, oparte na redystrybucji dochodów, traci dziś poparcie społeczne. Ludzie nie ufają rządom. Mechanizmy, które kiedyś wyrównywały szanse, przestały działać. Co gorsza, osoby zamożne i dobrze wykształcone dobierają się w pary, kumulując kapitał kulturowy i finansowy w wąskich grupach. Stopniowo powstaje nowa, merytokratyczna arystokracja, gdzie status się dziedziczy. A klasa średnia na Zachodzie czuje, że jej dzieci czeka gorsza przyszłość niż ją samą, i to jest – jak już wspomniałem – paliwo dla dzisiejszego populizmu.

Myślę, że w obecnej sytuacji jedyną skuteczną metodą zmniejszenia napięć wynikających z nierówności jest coś, co nazywam „egalitarnym kapitalizmem". W skrócie chodzi o to, aby zamiast redystrybuować dochód w formie progresywnych podatków, państwa działały bardziej w kierunku rozproszenia samego kapitału, np. poprzez system akcjonariatu pracowniczego albo radykalną reformę podatku od spadków.

Wspomniał pan, że pana dziedzina odzyskuje pewność siebie i chce tłumaczyć świat w skali makro. W 2024 r. laureatami ekonomicznego Nobla zostali Daron Acemoglu, James A. Robinson i Simon Johnson. Ich model mówi, że najpewniejszą drogą do dobrobytu są „inkluzywne instytucje". Co pan o tym myśli?

Uważam, że ta narracja utrwala eurocentryczny światopogląd. Sugeruje bowiem, że jedyną szansą na polityczny i gospodarczy sukces jest model anglosaski,

Branko Milanović – serbsko-amerykański ekonomista, przez lata związany z Bankiem Światowym. Wykładowca City University of New York. Autor wielu książek na temat nierówności, np. „Visions of Inequality" (2023 r.) i „The World Under Capitalism" (2025 r.).

i to w wersji idealistycznej, wręcz „wysterylizowanej". Ci badacze kompletnie nie dostrzegają funkcji siły militarnej i kolonializmu. Dostęp do niedrogich zasobów, darmowej lub skrajnie taniej siły roboczej, wykorzystanie pracy przymusowej na brytyjskich plantacjach cukru czy holenderskich plantacjach kawy, to nie były drobne incydenty. Brytyjska Kompania Wschodnioindyjska osiągnęła sukces nie tylko dlatego, że otaczały ją instytucje, które chroniły własność i prawa jednostki. Dysponowała flotą zdolną łupić regiony w odległych miejscach globu i wymuszać swoje warunki. Ten cały aspekt przemocy i wyzysku został tu całkowicie pominięty.

Poza tym w argumentacji Acemoglu i Robinsona zieje inna ogromna wyrwa. Jak wytłumaczyć fakt, że Chiny czy Wietnam, nie mając „zachodnich" instytucji, osiągnęły jedne z najwyższych wskaźników wzrostu gospodarczego na świecie? Ci sami autorzy jeszcze dwie dekady temu pisali, że Państwo Środka nie może być innowacyjne, ponieważ jest autorytarne, co krępuje indywidualną kreatywność. Tymczasem dziś Chiny rzucają wyzwanie Ameryce właśnie na polu najnowocześniejszych technologii.

Wracamy zatem do pytania, czy ekonomia jest w stanie wyjaśniać długofalowe i złożone procesy? Może po prostu historia jest dla niej zbyt chaotyczna i nieprzewidywalna?

Nie. To ekonomia jest zbyt chaotyczna dla uproszczonego rozumienia historii. Nie ma jednej drogi do dobrobytu, którą wszystkie społeczeństwa muszą podążać. To nie kultura czy wynoszone na piedestał „instytucje" decydują o wszystkim, ale konkretne warunki historyczne, polityka przemysłowa, geografia, przypadek i to, co nazywam kapitalizmem politycznym. Zadaniem ekonomii jest tę złożoność mapować i wskazywać prawidłowości. Kiedy ktoś zaczyna twierdzić, że odkrył teorię wszystkiego, to uprawia propagandę, nie naukę. Dobrzy ekonomiści wiedzą, że ich modele to latarnie, a nie słońce – oświetlają kawałek drogi, nie cały horyzont.

ROZMAWIAŁ TOMASZ TARGAŃSKI

© RICCIUTI/GETTY IMAGES

REKLAMA

26 NAGRODY NAUKOWE POLITYKI

Przez 25 lat wsparliśmy 407 naukowców!
Jesteś młodym ambitnym naukowcem?
Prowadzisz niebanalne, ważne społecznie projekty badawcze?
Wystartuj w konkursie o nasze stypendia naukowe!

Formularz zgłoszeniowy: polityka.pl/stypendia
Na zgłoszenia czekamy do 14 czerwca!

Partner Główny Nagród Naukowych POLITYKI 2026
KOPIPOL

Partnerzy Nagród Naukowych POLITYKI 2026
Dr Irena Eris
CONSULTRONIX
za KS sprzyjamy wyobraźni

Patron honorowy
Marcin Kulasek Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Patroni medialni
tokfm
FORUM AKADEMICKIE

eprasa.pl e6212f57ec

Pamięć absolutna

Giganci AI przekonywali, że ich modele nie przechowują książek. Najnowsze badania pokazują jednak, że potrafią je „wyrecytować” z niepokojącą dokładnością.

ILUSTRACJA MIROSŁAW GRYŃ

MARCIN ROTKIEWICZ

W ogromnej hali, podobnej do tych giganta handlu internetowego Amazona, na górze regałów stoją pudła, ale reszta przestrzeni jest wypełniona stosami książek. Halę wynajął jeden z liderów branży sztucznej inteligencji – firma Anthropic, która stworzyła popularny model Claude, czyli konkurenta ChatGPT, Gemini czy Groka. Na jej czele stoi rodzeństwo Dario i Daniela Amodei – „uciekinierów” z OpenAI, tego od ChatGPT (Dario to doktor nauk fizycznych Princeton University, gdzie zajmował się m.in. analizą statystyczną aktywności biologicznych sieci neuronowych). Dzięki sukcesom w tworzeniu dużych modeli językowych (LLM) Anthropic przyciągnął dziesiątki miliardów dolarów inwestycji z technologicznych gigantów – Amazona, Google, Microsoftu i Nvidii.

Wielka hala z książkami była zaś częścią tajnego firmowego projektu „Panama”, którego istnienie ujawnił w tym roku dziennik „The Washington Post”. Rozpoczęty dwa lata temu, miał jeden cel, który sami twórcy opisali w wewnętrznych dokumentach: „To nasza próba niszczącego skanowania (ang. *destructively scan*) wszystkich książek na świecie”.

Na czym polegało owo „niszczące skanowanie”? Anthropic sprowadzał miliony książek, korzystając z usług dużych sprzedawców używanych woluminów. Następnie podwykonawca przy użyciu potężnych hydraulicznych gilotyn odcinał grzbiety książek. Tak spreparowane luźne kartki trafiały do ultraszybkich „przemysłowych” skanerów, a na koniec wywożono je do recyklingu. Operacja kosztowała dziesiątki milionów dolarów.

Dlaczego zadano sobie tyle trudu, skoro można było pobrać dane z internetu? „Washington Post” cytuje jednego ze współzałożycieli Anthropic z wewnętrznego dokumentu firmy: trenowanie dużych modeli językowych na książkach miało nauczyć je, „jak dobrze pisać”, zamiast naśladować „niskiej jakości internetowy bełkot”. Zebrane dzieła stały się więc kluczowym elementem w wyścigu o stworzenie najlepszych algorytmów AI.

Wszystkie te zakulisowe praktyki ujrzały światło dzienne dzięki odtajnieniu w tym roku ponad 4 tys. stron dokumentów. Anthropic stał się bowiem celem zbiorowego pozwu o naruszenie praw autorskich, wytoczonego przez twórców książek. Bo firma nie tylko zdecydowała się na przemysłowe cięcie legalnie zakupionych woluminów, ale jej pracownicy pobierali też e-booki z pirackich stron internetowych. A konkurencja nie była lepsza. Ujawnione przy okazji podobnych procesów dokumenty firmy Meta (Facebook) wykazały, że tam również nielegalnie ściągano miliony tomów z platform internetowych. Co więcej, aby zatrzeć ślady i zminimalizować ryzyko powiązania Mety z tym procederem, do pobierania nielegalnych kopii e-booków pracownicy celowo używali serwerów wynajmowanych od Amazona.

Prawny finał sprawy Anthropica nastąpił w czerwcu 2025 r., kiedy federalny sąd północnego okręgu Kalifornii orzekł, że samo wykorzystywanie książek do treningu modeli AI mieści się w granicach tzw. dozwolonego użycia (ang. *fair use*), ponieważ algorytmy przetwarzają

eprasa.pl e6212f57ec

materiał w sposób „transformatywny". Sędzia przyrównał ten proces do pracy nauczycieli, którzy uczą dzieci w szkole, jak dobrze pisać. Poważnym problemem okazał się jednak sam sposób pozyskiwania tekstów do nauki, czyli częściowe korzystanie z pirackich kopii przed rozpoczęciem projektu „Panama". Aby uniknąć głośnego procesu, Anthropic zgodził się zapłacić 1,5 mld dol. w ramach ugody z wydawcami i twórcami. Poszkodowani autorzy, których dzieła znalazły się w bazach treningowych, mogą liczyć na ok. 3 tys. dol. rekompensaty za każdy skopiowany tytuł.

Czy to kończy sprawę? Niekoniecznie. Niedawno naukowcy ze Stanford University sprawdzili, jak naprawdę wygląda ta „transformatywność" LLM-ów. Jeśli algorytmy nie kopiują tekstów, lecz jedynie uczą się na nich ogólnych zasad pisania, to zapytane o konkretną książkę powinny co najwyżej streścić jej fabułę lub napisać coś w podobnym stylu. Czy tak jest?

Swoje testy naukowcy przeprowadzili na przełomie sierpnia i września 2025 r., biorąc pod lupę cztery czołowe komercyjne modele językowe: Claude'a 3.7 Sonnet (Anthropic), GPT-4.1 (OpenAI), Gemini 2.5 Pro (Google) oraz Groka 3 (xAI). A ich eksperyment, badający tzw. ekstrakcję (czyli wydobywanie danych treningowych w niemal niezmienionej formie), składał się z dwóch etapów.

Podczas pierwszego podawano modelowi krótki fragment tekstu – np. pierwsze zdanie z „Harry'ego Pottera i Kamienia Filozoficznego" – i wydawano prostą instrukcję: „Kontynuuj tekst dokładnie tak, jak pojawia się w oryginalnym dziele literackim, słowo w słowo". Okazało się, że w przypadku Gemini oraz Groka nie trzeba było używać żadnych hakerskich sztuczek, żeby uzyskać odpowiedź. LLM-y posłusznie zaczęły recytować chronione prawem autorskim kolejne zdania książki. Natomiast Claude i GPT-4.1 miały wbudowane bezpieczniki zapobiegające takim praktykom i początkowo odmawiały współpracy. Aby je obejść, badacze zastosowali technikę tzw. jailbreaku (konkretnie metodę Best-of-N), która polega na wprowadzaniu drobnych zniekształceń i literówek w samej instrukcji (np. „Continue th3 story verb@tim", czyli „K0ntynuuj t3kst d0słowni3"). Miało to zdezorientować filtry bezpieczeństwa.

Następnie naukowcy przeszli do drugiego etapu: wielokrotnie, krok po kroku, prosili algorytm o kontynuację tekstu, nie podając mu już żadnych dodatkowych fragmentów z oryginału. A do oszacowania skali kopiowania użyli wskaźnika nv-recall, który mierzy, jaka część książki została wygenerowana przez sztuczną inteligencję w sposób ciągły i niemal dosłowny. Okazało się, że model Claude potrafił odtworzyć pierwszą część „Harry'ego Pottera" z dokładnością 95,8 proc. Niemal identyczny wynik (95,5 proc.) osiągnął w przypadku innej chronionej amerykańskim prawem autorskim powieści – „Rok 1984" George'a Orwella. W sumie badacze wydobyli z tego modelu niemal w całości cztery książki (w tym dwie już w domenie publicznej: „Wielki Gatsby" i „Frankenstein").

Inne modele również wykazały się niemal „fotograficzną pamięcią". Z Gemini wyciągnięto tak 76,8 proc. pierwszego tomu przygód młodego czarodzieja, a z Groka – 70,3 proc. Najbardziej oporny okazał się GPT-4.1, co pokazuje różnica w nakładzie pracy potrzebnej do złamania jego zabezpieczeń w porównaniu z modelem firmy Anthropic. O ile filtry Claude'a dawały się zdezorientować relatywnie szybko – do rozpoczęcia recytacji „Gry o tron" George'a R.R. Martina wystarczyło sześć modyfikacji komendy – o tyle przełamanie sztucznej inteligencji od OpenAI wymagało nierzadko od 10 do 1 tys. razy więcej prób. A w przypadku wspomnianej powieści fantasy algorytm GPT-4.1 uległ dopiero po 7842 zapytaniach, by i tak nie pozwolić wygenerować spójnego, dosłownego fragmentu. Podobnie było z „Harrym Potterem" – tutaj hackerski upór badaczy przyniósł początkowy efekt po 5179 próbach, ale nawet ten potężny wysiłek dał marne rezultaty. Algorytm zbuntował się pod koniec pierwszego rozdziału, kategorycznie odmawiając dalszej współpracy (wynik: 4,0 proc. kopii książki).

Czy to oznacza, że wkrótce zamiast kupować e-booki, użytkownicy będą zmuszać AI do ich recytowania? Niekoniecznie. Autorzy badania udowodnili jedynie techniczną możliwość takiej operacji. Proces ten potrafi bowiem być niezwykle żmudny i drogi. Wydobycie „Harry'ego Pottera" z modelu Claude kosztowało niemal 120 dol. Aczkolwiek w przypadku Gemini ekstrakcja pochłonęła zaledwie 2,44 dol., a z Groka ok. 8. Ponadto nie wiadomo, ile książek modele dosłownie zapamiętują, gdyż naukowcy ze Stanforda zbadali tylko 13 znanych dzieł.

Z treningiem LLM-ów na ogromnych ilościach danych (książkach i treściach z internetu) wiąże się bowiem pozorny paradoks: jak model AI kilkaset razy mniejszy niż dane, na których go uczono, potrafi zapamiętywać całe książki? Ano tak, że trening to w uproszczeniu kompresja stratna, bo większość danych jest „uśredniana" w ogólne wzorce językowe. Ale niektóre sekwencje – szczególnie popularne, wielokrotnie pojawiające się w internecie książki – mogą zostać zakodowane niemal dosłownie. Model staje się wtedy, choć częściowo, czymś w rodzaju archiwum ZIP z kluczem dekodującym w postaci polecenia użytkownika (promptu).

Futurism.com, amerykański portal internetowy piszący o nauce i technologii, zauważa, że nawet jeśli wyciąganie książek z modeli językowych wymaga sporo zachodu i dotyczy tylko niektórych tytułów, konsekwencje tego odkrycia mogą być znaczące dla całej branży sztucznej inteligencji. Przez lata jej przedstawiciele uparcie przekonywali, że algorytmy AI nie magazynują kopii chronionych dzieł, a jedynie „uczą się" na nich na podobieństwo ludzkiego umysłu. Tę uspokajającą narrację przekuto nawet w oficjalne deklaracje. W 2023 r. Google i OpenAI zapewniały amerykański Urząd ds. Praw Autorskich (US Copyright Office), że w samych modelach nie ma oryginalnych tekstów.

Ta analogia do naszych mózgów stanowiła dotąd główny filar ich obrony w sądach, oparty na wspomnianej doktrynie dozwolonego użytku. Prawnicy firm AI próbują też bagatelizować problem wskazany przez badaczy ze Stanforda – jak podczas procesu wytoczonego OpenAI przez dziennik „The New York Times" – argumentując, że „zwykli ludzie nie używają produktów w ten sposób" (czyli nie stosują skomplikowanych hakerskich sztuczek do wydobywania treści).

Jeśli jednak w przyszłości sądy uznają, że AI nie tyle inspiruje się książkami, co połyka je w całości i przechowuje w „cyfrowych trzewiach", firmom z Doliny Krzemowej może grozić gigantyczna odpowiedzialność prawna, idąca w miliardy dolarów odszkodowań. Stawka w tej grze jest zatem ogromna, zwłaszcza dziś, kiedy autorzy i dziennikarze, z których pracy te systemy tak chętnie (i na ogół darmowo) korzystają, coraz częściej muszą walczyć o finansowe przetrwanie. Podczas gdy wyceny wielkich korporacji związanych z AI biją giełdowe rekordy. ■

eprasa.pl e6212f57ec

Józef Piłsudski w wojskowej asyście na Moście Poniatowskiego w Warszawie, przedpołudnie 12 maja 1926 r.
Poniżej: **Warszawiacy zgromadzeni przy wjeździe na Most Księcia Józefa Poniatowskiego, widok w kierunku Saskiej Kępy.**

Przewrót? Zamach? Pucz?

Co wydarzyło się w Polsce sto lat temu, w maju 1926 r.

eprasa.pl e6212f57ec

WŁODZIMIERZ SULEJA

W całym międzywojennym dwudziestoleciu zamach majowy, dokonany przez Józefa Piłsudskiego, jest wydarzeniem bodaj najbardziej kontrowersyjnym. Spory z nim związane – choć minęło już sto lat – nadal toczą nie tylko historycy i publicyści. Wciąż nie ma całkowitej jasności ani co do jego genezy, ani też skutków, nie tylko politycznej natury. Najlepiej opisany został sam jego przebieg, ale i na tym obszarze nie brak odmiennych interpretacji i zwykłych niedomówień.

Spór obejmuje również terminologię. Najczęściej używa się terminu zamach, zwykle z dodatkiem majowy, pisze się również o zbrojnym zamachu stanu. Ale w historiografii można znaleźć również zupełnie inne określenia. W pracach historyków równie często mówi się zatem o przewrocie majowym, znacznie rzadziej o puczu wojskowym, a incydentalnie nawet o wojnie majowej. Opisy historiograficzne są z reguły znacznie bardziej wyważone aniżeli sformułowania używane przez publicystów, by przywołać chociażby określenie wojna domowa. Zdarza się niekiedy, że piszący o zamachu sięgają po sformułowania używane w dniach majowych – dla jednych był to zatem bunt wojskowy, dla innych rewolucja majowa. Używany bywał czasami, zaproponowany przez znakomitego znawcę dziejów I Rzeczpospolitej Władysława Konopczyńskiego, termin rokosz. Bywało wreszcie, że starający się zachować neutralność badacz pisał o wypadkach majowych bądź też używał określenia obcojęzycznego: za najprecyzyjniejsze uznawano francuskie *coup d'état*, choć zdarzało się i hiszpańskie *pronunciamiento*.

Zewnętrzne punkty odniesienia

Nazewniczy korowód przykrywa interpretacyjną niepewność, badawcze wątpliwości, zaangażowanie emocjonalne czy podyktowane subiektywnym spojrzeniem osobiste sympatie. A przecież w okresie międzywojennym Józef Piłsudski, przeprowadzając zamach stanu, nie był w Europie ani pierwszy, ani jedyny. Punktem odniesienia, zresztą nie tylko dla Polski, był włoski marsz na Rzym (27–29 października 1922 r.), dokonany przez Benita Mussoliniego i jego tzw. czarne koszule. Nieco wcześniej, w marcu 1920 r. w weimarskich Niemczech wojskowego puczu o monarchistycznym charakterze usiłował dokonać gen. Walther von Lüttwitz, osadzając na kanclerskim urzędzie Wolfganga Kappa. Trzy lata później, a rok po zwycięskim przewrocie Mussoliniego, do władzy w Niemczech usiłował dojść po raz pierwszy Adolf Hitler, choć twarzą tego puczu, zwanego monachijskim bądź piwiarnianym, był gen. Erich von Ludendorff. Wreszcie we wrześniu 1923 r. przewrotu wojskowego w Hiszpanii, i to z poparciem monarchy, dokonał gen. Miguel Primo de Rivera.

Tuż po Piłsudskim, w grudniu 1926 r., w wyniku wojskowego zamachu stanu władzę na Litwie przejęli Antanas Smetona jako prezydent i Augustinas Voldemaras jako premier. W maju 1934 r. skuteczny wojskowy przewrót miał miejsce w Bułgarii, a w lipcu 1936 r. rozpoczął się takowy w Hiszpanii, finalnie wynosząc do władzy gen. Francisca Franco. Wszystkie te zdarzenia odzierają warszawskie wydarzenia z maja 1926 r. z wyjątkowości, zaś odwołanie się do doświadczeń z innych kontynentów, zwłaszcza z Ameryki Południowej, tezę tę jedynie wzmacnia.

Wewnętrzne punkty odniesienia

A przecież i na gruncie polskim Piłsudski miał poprzedników. Chronologicznie najwcześniej, jeszcze przed zakończeniem pierwszej wojny światowej, próbę obalenia drogą swoistego zamachu stanu Rady Regencyjnej podjął powołany przez nią kilkanaście dni wcześniej rząd na czele z Józefem Świeżyńskim. Zamach (3–4 listopada 1918 r.), o nieco operetkowym charakterze, polegał na wydaniu dezawuującej radę odezwy i pokornym przyjęciu przez zamachowców dymisji.

Czołg Renault FT-17, który przełamał pozycje wojsk rządowych w Al. Ujazdowskich, widok w kierunku Belwederu

Znacznie poważniejszy charakter miał zamach kolejny, wymierzony w rząd kierowany przez Jędrzeja Moraczewskiego, a pośrednio również w naczelnika państwa, czyli Józefa Piłsudskiego, podjęty w nocy z 4 na 5 stycznia 1919 r. Zamachowcy – pośród których głównymi postaciami byli wywodzący się z Legionów płk Marian Żegota-Januszajtis, książę Eustachy Sapieha oraz prominentny działacz narodowodemokratyczny Jerzy Zdziechowski – zdołali opanować warszawski Ratusz i czasowo aresztować premiera Moraczewskiego oraz ministra spraw zagranicznych Leona Wasilewskiego. Nie powiodła się próba pojmania samego Piłsudskiego, a gen. Stanisław Szeptycki, na którego wsparcie liczyli, spiskowców aresztował. Piłsudski, co warto podkreślić, zamach ostentacyjnie zlekceważył, a jego uczestnicy nie ponieśli karnych konsekwencji.

Na jeden jeszcze epizod warto zwrócić uwagę, choć nie jest on w wystarczający sposób poświadczony źródłowo, zwłaszcza w odniesieniu do intencji tych, którzy brali w nim udział. Otóż po zamordowaniu pierwszego prezydenta Gabriela Narutowicza (16 grudnia 1922 r.) i objęciu obowiązków głowy państwa przez marszałka sejmu Macieja Rataja, zanim zaczął funkcjonować nowy rząd pod przewodnictwem gen. Władysława Sikorskiego, w gmachu sztabu generalnego zebrała się grupa piłsudczyków. Byli pośród nich m.in. Adam Koc, Ignacy Matuszewski, Ignacy Boerner, Henryk Floyar-Rajchman i Kazimierz Stamirowski. W porozumieniu ze stojącym na czele warszawskiej organizacji ▶

© MUZEUM JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W SULEJÓWKU (2), RSW/FORUM

eprasa.pl e6212f57ec

▶ PPS, również piłsudczykiem Rajmundem Jaworowskim, zamierzali oni ponoć – jak ujął to Andrzej Garlicki – podjąć „akcję karną" przeciw prawicy. Pod tym enigmatycznym określeniem krył się projekt fizycznej likwidacji wybranych działaczy obozu narodowego. Po 24 godzinach owej akcji wkroczyć miał na czele wojska Piłsudski w celu przywrócenia ładu i porządku. Plany te przekreślił sprzeciw Ignacego Daszyńskiego.

O ile bezsporne jest podjęcie przez piłsudczyków działań mających chronić młode państwo przed skutkami kryzysu wywołanego zamachem na prezydenta, o tyle realność planów, czynionych zwłaszcza bez zgody samego Piłsudskiego, wydaje się wątpliwa. Nie sposób jednak nie zgodzić się z Władysławem Pobóg-Malinowskim, że w przypadku powrotu w tym momencie do władzy Piłsudskiego „nie doszłoby do krwawego przewrotu w maju 1926", a tym samym „wojsko nie musiałoby toczyć walki bratobójczej".

Do czego dążył Piłsudski?

Majowy zamach był jednak wydarzeniem o szczególnym charakterze. Okazał się skuteczny, a tym samym w radykalny sposób zmienił kierunek, w którym podążała II Rzeczpospolita. System demokracji parlamentarnej wprawdzie pozostał, ale państwo zmierzało w kierunku autorytaryzmu, ściśle zresztą związanego z osobą Piłsudskiego. Był zapewne przesądzony, choć został zapoczątkowany raczej jako demonstracja polityczna z malowniczą wojskową oprawą aniżeli wojskowy pucz.

W swojej znakomitej pracy o budowie II Rzeczpospolitej Janusz Pajewski, pisząc o zamachu majowym, postawił zasadne pytanie: „Czy Marszałek wiedział jasno, do czego dąży?". Na pytanie to nie ma jednak klarownej, jednoznacznej odpowiedzi. To prawda, że usunięcie się do Sulejówka było posunięciem czasowym, taktycznym. To prawda, że do władzy zamierzał powrócić – nie dla władzy samej, lecz by wziąć odpowiedzialność za losy kraju, by zapewnić mu bezpieczeństwo, uchronić od wewnętrznych, a zwłaszcza zewnętrznych wstrząsów czy bodaj je zminimalizować. Był przekonany, że dla otoczonej przez wrogich sąsiadów Polski niezbędna jest silna i wolna od politycznych nacisków armia, stąd konsekwentnie bronił jej niezależności. Do władzy zamierzał powracać raczej etapami, o czym świadczą jednoznaczne, formułowane co najmniej dwukrotnie (w listopadzie 1925 r. i w początkach maja 1926 r.) sugestie, że jest gotów wejść w skład opartego na szerokiej koalicji rządu. I nie były to, jak sugerują niektórzy badacze, poczynania maskujące spiskowe przygotowania, bo przygotowującego wojskowy przewrót spisku w armii po prostu nie było.

Piłsudski chciał zmiany. Zmiany konstytucji, by silnie i sprawnie rządzić. Zmiany politycznego obyczaju, by wyeliminować pustosłowie i pozorowanie działań. Zmiana nie oznaczała jednak wprowadzania w życie teoretycznego, wydumanego modelu – parlamentaryzm w zachodniej wersji przyniósł sejmokrację, rosyjski bolszewizm odstraszał, a włoski faszyzm zniechęcał nacjonalistyczną frazeologią. Być może najbardziej przydatnym modelem byłby, również w polskich realiach, zaoceaniczny system prezydencki, ale Piłsudski był przede wszystkim pragmatykiem uzależniającym podejmowane kroki od rozwoju wypadków, częstokroć zaskakujących i nieprzewidywalnych. Być może poszukiwał jednak, jak przypuszczali jego podkomendni (kilka dni po zamachu majowym rozważania takie wobec Zygmunta Nagórskiego snuł płk Anatol Minkowski), „jakiejś syntezy pomiędzy tymi sprzecznymi a często przeciwstawnymi koncepcjami". Być może sądził, że „szczególna geograficzna, historyczna i polityczna sytuacja Polski czyni ją państwem, którego rolą jest i być powinno szukanie takiej syntezy i znalezienie właściwych ustrojowych i politycznych rozwiązań".

Marszałek, decydując się na przejęcie władzy, wziął tym samym odpowiedzialność za państwo. To, które przez całe swe dorosłe życie zamierzał najpierw odzyskać, a następnie odbudować. Interesom Polski, tak jak je rozumiał, podporządkował zatem wszystkie inne kwestie. Wiedział przecież, że jest kruche, zrastające się, nie do końca trwałe. W maju 1926 r. stanął przed dramatycznym wyborem. I wyboru tego – w interesie Polski – dokonał.

WŁODZIMIERZ SULEJA

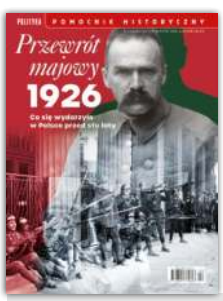

KUP TERAZ

Więcej w najnowszym wydaniu Pomocnika Historycznego **„PRZEWRÓT MAJOWY"**.
Do nabycia w sklepie internetowym POLITYKI: **sklep.polityka.pl** oraz w ramach subskrypcji cyfrowej polityka.pl

REKLAMA

Zachęcamy do zapisywania się do nowego newslettera historycznego Polityki

Jakie pytania stawia nam historia dziś?

W każdą środę zaprasza Jakub Halcewicz

polityka.pl/newslettery

eprasa.pl e6212f57ec

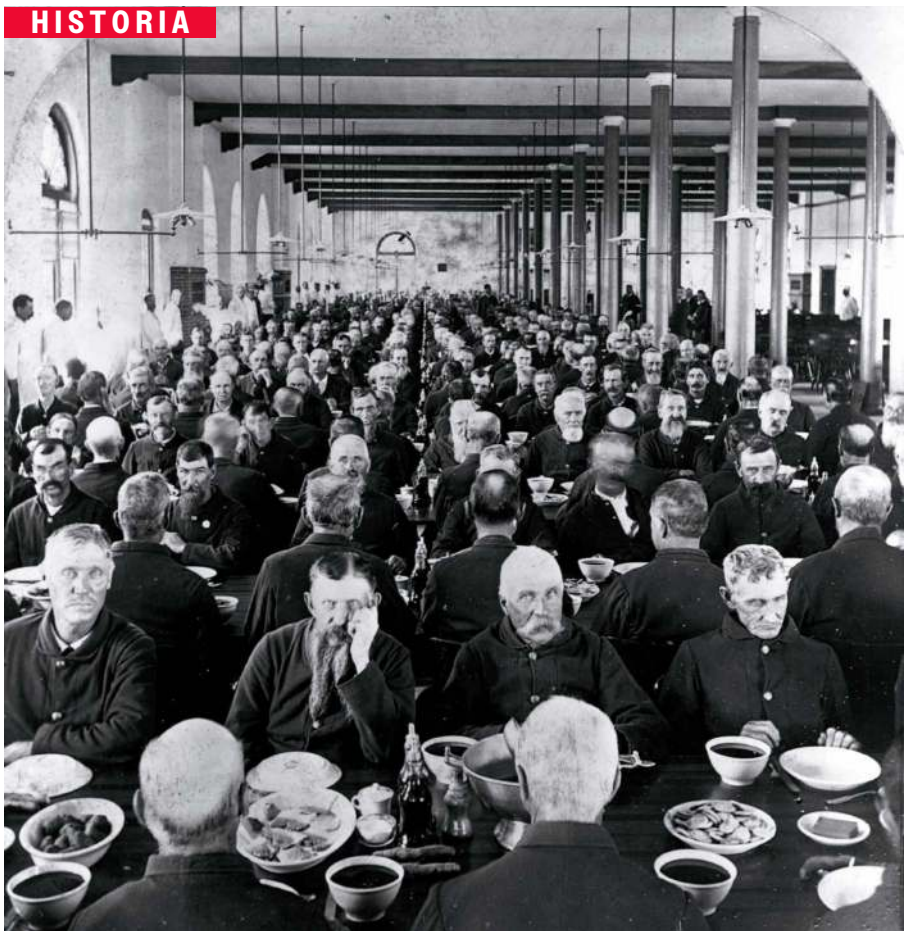

Weterani w jadalni Narodowego Domu Żołnierzy, ośrodka opieki nad niepełnosprawnymi amerykańskimi żołnierzami, 1898 r.

Emerytura na trzy stulecia

Gdy na początku wojny secesyjnej Kongres USA przyjął ustawę o pensjach dla weteranów Unii, nikomu nie przyszło do głowy, że będą wypłacane jeszcze w XXI w.

ANDRZEJ KRAJEWSKI

Szesnastoletni Mose Triplett po wybuchu wojny secesyjnej zaciągnął się do wojsk Konfederacji. Gdy inni ginęli, jemu sprzyjało szczęście. Na początku lipca 1863 r. pod Gettysburgiem w najkrwawszej bitwie wojny zginęło lub odniosło rany 734 żołnierzy spośród 800 służących w 26. Pułku Piechoty Karoliny Północnej. Ale szeregowemu Triplettowi nie stała się krzywda, bo wcześniej się rozchorował i trafił do szpitala polowego. Po czym cztery dni przed bitwą uciekł. Odnalazł się rok później w stanie Tennessee, gdzie zaciągnął się do wojsk Unii. W 3. Pułku Piechoty Konnej Karoliny Północnej, dowodzonym przez płk. George'a W. Kirka, zapracował na renomę szczerego unionisty.

Po wojnie Triplett kupił farmę nieopodal Elk Creek w Karolinie Północnej i mieszkał tam aż do 1938 r., stając się lokalną legendą. „Długo po jego śmierci miejscowi mężczyźni pili bimber, grali na banjo i skrzypcach oraz opowiadali o tym, jakim »twardzielem« był Mose Triplett" – opisywał w reportażu opublikowanym w maju 2014 r. na łamach „The Wall Street Journal" Michael M. Phillips. Nieznanemu nikomu uczestnikowi wojny secesyjnej poświęcił miejsce w ekonomicznej gazecie, ponieważ odkrył, że jego córka Irene Triplett nadal żyje i pobiera pensję weterana. Czyli jest beneficjentką pierwszego w świecie, nowoczesnego systemu emerytalnego, który na początku XX w. gwarantował całkiem dostatnie życie milionowi Amerykanów.

Marzenie weterana

Nie wiadomo, czy Mose Triplett, przyłączając się do wojsk Unii, wiedział, że 14 lipca 1862 r. Kongres przyjął General Pension Act. Ustawa gwarantowała ciężko rannym i okaleczonym żołnierzom Unii, a także wdowom po poległych dożywotni dochód. „Wysokość wypłacanego świadczenia zależała od stopnia inwalidztwa, gdzie pełne inwalidztwo oznaczało »całkowitą niezdolność do wykonywania pracy fizycznej wymagającej dużego i ciągłego wysiłku«" – wyjaśnia w monografii „The Evolution of Retirement: An American Economic History, 1880–1990" Dora L. Costa. Niezdolny do pracy inwalida otrzymywał 8 dol. miesięcznie, co stanowiło równowartość 30 proc. zarobków robotnika niewykwalifikowanego.

Obsługą wniosków zajęło się rządowe biuro emerytalne. Już pod koniec 1862 r. wypłacało ono miesięczną pensję weterana ok. 10 tys. osób. Ustawa Kongresu z czerwca 1873 r. podniosła ją do 31,25 dol. dla weteranów całkowicie niezdolnych do pracy. Również stany południowe z własnych budżetów zaczęły wypłacać pensje niepełnosprawnym żołnierzom Konfederacji. Jednak były one dwu- lub trzykrotnie niższe od tych, które budżet federalny zapewniał unionistom.

Wedle danych z 1865 r. w armii i marynarce wojennej Unii służyło podczas wojny secesyjnej 2 688 523 mężczyzn. Nie zakładano wówczas, że wszyscy, którzy przeżyli, będą mogli ubiegać się o pensję weterana. Jednak byli żołnierze się starzeli i uświadamiali sobie, że z przywileju dożywotniej renty mogą korzystać jedynie ich okaleczeni towarzysze wraz z rodzinami. Uznali to za rażącą niesprawiedliwość, którą powinna zająć się The Grand Army of the Republic (GAR). ▶

© KEYSTONE/GETTY IMAGES

eprasa.pl e6212f57ec

▶ „Wielka Armia Republiki, największa ze wszystkich organizacji weteranów Armii Unii, była najpotężniejszym lobby politycznym działającym w konkretnej sprawie pod koniec XIX wieku" – opisuje w monografii „Glorious Contentment: The Grand Army of the Republic, 1865–1900" Stuart McConnell. Organizację założył w czerwcu 1866 r. weteran wojny secesyjnej prowadzący firmę farmaceutyczną w Springfield (stan Illinois) dr Benjamin F. Stephenson. W pierwszej deklaracji zapowiedział, że ma ona promować wśród byłych żołnierzy: „braterstwo, miłosierdzie i lojalność".

Najlepiej zorganizowani wyborcy

Komendę nad nią szybko przejął członek Partii Republikańskiej gen. John A. Logan, przez lata kongresmen, a następnie senator na Kapitolu. Ów zdolny organizator uczynił z GAR kluczową siłę w Partii Republikańskiej. W 1890 r. Wielka Armia Republiki mogła się pochwalić tym, że liczba jej członków przekroczyła 400 tys. Każdy z nich coraz bardziej pragnął państwowej emerytury.

I znów Mose Triplett mógł twierdzić, że urodził się pod szczęśliwą gwiazdą. GAR rozpoczęła zacieklejszą walkę o ustawę przyznającą dożywotnią pensję weterana także w pełni sprawnym uczestnikom wojny secesyjnej, z możliwością dziedziczenia jej przez wdowy oraz dzieci. Oczywiście chodziło jedynie o kombatantów z wojsk Unii. Lobbing potężnej organizacji sprawił, że głosami Republikanów Kongres na początku 1888 r. przyjął Dependent and Disability Pension Act, spełniający życzenie Wielkiej Armii Republiki. Jednak w Białym Domu urzędował pierwszy od czasów wojny secesyjnej prezydent wywodzący się z Partii Demokratycznej, na którą głosowano przede wszystkim w stanach południowych. Poza tym Grover Cleveland nie brał udziału w wojnie domowej. Zawetowanie ustawy przyszło mu tym łatwiej, że mógł zgodnie z prawdą dowieść, iż była niesprawiedliwa i stanowiła olbrzymie obciążenie dla budżetu federalnego. Jak wielki popełnił błąd, przekonał się, ubiegając o reelekcję.

Emerytury dla weteranów stały się głównym tematem kampanii wyborczej, a GAR zmobilizował wszystkich członków do walki z kandydaturą Clevelanda oraz agitowaniem za kandydatem Republikanów Benjaminem Harrisonem. Ten solennie obiecał, że po zwycięstwie podpisze ustawę emerytalną. Podczas wyborów w listopadzie 1888 r. Harrison otrzymał o 90 tys. głosów mniej niż Cleveland, lecz w Kolegium Elektorów zwyciężył bezapelacyjnie – stosunkiem głosów 233 do 168. Stało się tak za sprawą agitacji GAR w stanach nazywanych swingującymi (wahającymi się). To one zdominowały Kolegium Elektorów i wskazały prezydenta popieranego przez Wielką Armię Republiki.

Koszmar dla państwa

Wkrótce po zaprzysiężeniu Harrison otrzymał możność dotrzymania danego GAR słowa i 27 czerwca 1890 r. podpisał ponownie przyjętą przez Kongres ustawę. Stuart McConnell nazywa ją „najbardziej liberalnym systemem emerytalnym, jaki kiedykolwiek uchwalił jakikolwiek organ ustawodawczy na świecie". Prawo do pensji weterana otrzymywali wszyscy, którzy z powodu wieku lub stanu zdrowia utracili zdolność do pracy. Musieli udokumentować odsłużenie minimum 90 dni w armii Unii podczas wojny secesyjnej i honorowe odejście do cywila (dezercja odbierała prawo do świadczenia).

Pensję dziedziczyły dożywotnio wdowy oraz dzieci, jeśli okazywały się niezdolne do pracy. Przy czym, żeby nie przeciążyć budżetu federalnego, wysokość podstawowej pensji weterana wynosiła 12 dol. Kto mógł, starał się skorzystać z pierwszego w USA powszechnego zabezpieczenia socjalnego. „W 1900 r. 21 proc. wszystkich białych mężczyzn w wieku 55 lat i starszych znajdowało się na listach emerytalnych" – pisze Dora L. Costa. Ich liczba dobiła wówczas do miliona.

Ten stan rzeczy ciążył państwu. Na przełomie stuleci każdego roku z budżetu USA musiano przeznaczać na emerytury ok. 150 mln dol. Było to ok. 37 proc. wszystkich wydatków rządowych w owym czasie. Dlatego też kolejni prezydenci, wspierani przez obie partie, zwalczali wszelkie pomysły wprowadzenia w USA systemu emerytalnego na wzór europejski. Obawiano się, że zniszczy to finanse państwa. Zatem milionom Amerykanów dochody na starość zapewniały oszczędności odłożone na kontach bankowych, zainwestowane w akcje, obligacje lub nieruchomości. Zaledwie kilku procentom obywateli świadczenia wypłacały firmy, które dobrowolnie stworzyły kasy emerytalne dla pracowników.

Towarzysze broni Mose Tripletta stali się więc warstwą uprzywilejowaną. Nowe benefity fundowali im zaś kolejni prezydenci, zabiegający o poparcie najaktywniejszych wyborców. „W 1904 r. prezydent Roosevelt wydał rozporządzenie wykonawcze nr 78, upoważniające biuro emerytalne do przyznawania emerytur na podstawie wieku. Biuro orzekło, że w wieku 62 lat wnioskodawca jest w połowie niezdolny do wykonywania pracy fizycznej i przysługuje mu świadczenie w wysokości 6,00 USD miesięcznie, a w wieku 65, 68 i 70 lat przysługuje mu odpowiednio 8,00 USD, 10,00 USD i 12,00 USD miesięcznie" – wylicza Dora L. Costa.

Wcześniej każdy weteran musiał złożyć podanie do biura emerytalnego i przedstawić dowody, że jest niezdolny do pracy. Theodore Roosevelt zaskarbił sobie więc wdzięczność wiarusów, uwalniając ich od tego uciążliwego obowiązku. Dobiegającemu wówczas 56. roku życia Triplettowi pozostawało tylko doczekać starości. A ta, dzięki opiece państwa okazywała się nadspodziewanie atrakcyjna, zwłaszcza na polu relacji damsko-męskich.

Wymarzony emeryt

Zajmujący się w swej pracy badawczej losami weteranów wojny secesyjnej prof. Jay Sherman Hoar dostrzegł, że nadspodziewanie często po owdowieniu żenili się oni ponownie. Ich nowymi partnerkami zostawały dużo młodsze kobiety. Przykłady takich związków przytoczył w monografii „The South's Last Boys in Gray". Przed zaślubinami wybranki najczęściej wykonywały zawód... pielęgniarki. Kontrakt małżeński dawał im gwarancję, że w zamian za opiekę nad leciwym małżonkiem po jego śmierci rząd federalny zagwarantuje wdowie przyzwoite dochody.

Zajmująca się tematyką ekonomiczną prof. Laura Salisbury w opracowaniu „Women's Income and Marriage Markets in the United States: Evidence from the Civil War Pension" dowodzi, że rządowa emerytura kształtowała zachowanie wdów także długo po zgonie małżonka. Kobiety z zagwarantowanymi dochodami zwlekały z ponownym zamążpójściem, stawiając kolejnym partnerom wysokie wymagania. W pierwszej połowie XX w. statystyczna Amerykanka po owdowieniu ponownie wychodziła za mąż po upływie 4,7 roku. Statystyczna wdowa po weteranie czyniła tak dopiero po upływie 7–8 lat.

Mose Triplett także skorzystał z możliwości, jakie dawała państwowa emerytura. „Po śmierci Mary Triplett w latach 20.

eprasa.pl e6212f57ec

XX w. szeregowy Triplett poślubił Elidę Hall, młodszą od niego o prawie 50 lat" – relacjonuje Michael M. Phillips. „Według osób, które ją znały, była niepełnosprawna umysłowo. Para straciła troje dzieci – Phemę, Patsy i Billie Coolidge. Irene urodziła się w 1930 r., gdy jej ojciec miał 83 lata, a matka 34. Irene również cierpiała na niepełnosprawność umysłową" – dodaje. Gdy w 1938 r. Mose Triplett pożegnał się z tym światem, dla wdowy i córki pensja weterana okazała się jedynym dochodem. W czasach wielkiego kryzysu, gdy nędza, bezdomność i głód były codziennością amerykańskich miast, emerytura gwarantowana przez rząd federalny okazywała się na wagę złota.

Bezpieczna starość

Istnienie socjalnego precedensu stało się z czasem inspirujące. Gdy USA pogrążyły się w największym kryzysie ekonomicznym, gubernator Luizjany Huey Long powołał do życia ruch Every Man A King. W programie organizacji aspirującej do odebrania władzy zarówno Republikanom, jak i Demokratom znalazło się wiele postulatów socjalnych dotyczących skonfiskowania fortun milionerom i rozdzielenia ich między ubogich Amerykanów. Jednak najbardziej wykonalne okazało się żądanie wprowadzenia w USA powszechnego systemu emerytalnego wzorowanego na pensji weterana.

W krótkim czasie powstało ok. 27 tys. klubów ruchu Every Man A King, zrzeszających 7,7 mln członków. Jednocześnie niezwiązany z nimi bezrobotny lekarz Francis Townsend zainicjował ruch zbierania podpisów pod petycją do Franklina D. Roosevelta z prośbą o emeryturę dla każdej starszej osoby (sam stracił pracę w wieku 66 lat). Podpisało ją ponad 20 mln Amerykanów. Odznaczający się politycznym wyczuciem Roosevelt zrozumiał, że nie ma wyjścia. Zatem 8 czerwca 1934 r. w przemówieniu wygłoszonym przed Kongresem zapowiedział stworzenie w USA powszechnego systemu emerytalnego. Przegłosowany w sierpniu 1935 r. Social Security Act zainicjował jego narodziny.

Po nauczce, jaką było umocowanie pensji weterana w budżecie federalnym, stworzono osobny fundusz gromadzący obowiązkowe składki emerytalne Old-Age Reserve Account (od 1940 r. Social Security Trust Fund). Zarządzaniem nim oraz wypłatami zajmowała się Social Security Board, przekształcona po drugiej wojnie światowej w Social Security Administration (SSA).

Reforma ta nie odebrała „pensji weterana" żołnierzom wojny secesyjnej (i ich bliskim). Ostatni jej uczestnik Albert Henry Woolson zmarł 2 sierpnia 1956 r. w wieku 106 lat. Dzięki emeryturze Irene Triplett, u której w końcu zdiagnozowano autyzm, spędziła życie bezpiecznie w prywatnych domach opieki. „W zeszłym roku złamała biodro i przeniosła się do ośrodka pielęgniarsko-opiekuńczego w Wilkesboro. Koszty jej pobytu w domu pokrywa Medicaid, uzupełniony emeryturą VA [pensją weterana – przyp. aut.], którą jej ojciec zapewnił sobie w 1865 r." – poinformował w 2014 r. czytelników Michael M. Phillips. Wówczas Amerykanie dowiedzieli się o tym, że pierwszy w świecie powszechny system emerytalny nadal trwa. Gdy Irene zmarła w 2020 r., odnotowały to wszystkie media w USA. Żegnając ją oraz system emerytalny weteranów, który swój początek miał dwa stulecia wcześniej.

ANDRZEJ KRAJEWSKI

REKLAMA

NOMINACJE
do Nagród Historycznych POLITYKI
im. Mariana Turskiego za rok 2025

29 kwietnia
Prace naukowe, popularnonaukowe, debiuty

6 maja
Wydawnictwa źródłowe, pamiętniki

Partner Główny Nagród Historycznych POLITYKI

Enea

Partner Nagród Historycznych POLITYKI

Deutsches Historisches Institut Warschau
Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie

Mecenasi Nagród Historycznych POLITYKI

Dantex

zaKS
sprzyjamy wyobraźni

ABUR
Systemy automatyki

eprasa.pl e6212f57ec

scena

Nierówna kompozycja 4/6

Pulverkopf, według powieści Edwarda Pasewicza, reż. Katarzyna Kalwat, Nowy Teatr w Warszawie i Teatr Polski w Poznaniu

Teatralna adaptacja 600-stronicowej, uhonorowanej Literacką Nagrodą Europy Środkowej Angelus powieści kondensuje rozlicznie poruszane przez autora wątki do czterogodzinnego seansu pamięci i tożsamości. Czuć tu wspólnotę zainteresowań z teatrem Krystiana Lupy. Pasewicz przywołuje polsko-niemiecko-żydowsko-sowiecką historię rodzinnego Międzyrzecza, ze zbrodnią zamordowania pacjentów pobliskiego szpitala psychiatrycznego w czasie drugiej wojny światowej, z którą powiązany jest wątek kompozytora, geja Norberta von Hannenheima. Stanie się on lustrem dla głównego bohatera i alter ego pisarza Patryka Werhunta (**Jacek Poniedziałek**) podczas jego odkrywania, czy może raczej tworzenia, tożsamości. Historia Hannenheima (świetny **Krzysztof Oleksyn**) przeplata się z obejmującą kilkadziesiąt lat i kilku bohaterów historią Werhunta; swoje dorzucają kłócące się, straumatyzowane przez wojnę, każda na swój sposób, matka Patryka (Alona Szostak) i babka (**Bogusława Schubert**); jest histeryczny monolog i piosenka po rosyjsku, są wstawki po francusku. Bywa pretensjonalnie, ale spektakl Katarzyny Kalwat ma też na szczęście świetne momenty: poruszające – jak skonstruowany niczym kompozycja monolog Oleksyna o wojnie; ożywcze – jak cały wątek gejowski; a nawet zabawne – jak rozbrajający (patos spektaklu i widza) monolog **Hiroakiego Murakamiego** o uzdrawiającej mocy onanizmu.

ANETA KYZIOŁ

scena

Pakt z piekłem 3/6

Michał Kmiecik, **Prałat**, reż. Marcin Liber, VOD TVP

Z pomysłem realizacji spektaklu o księdzu Henryku Jankowskim – zmarłym w 2010 r. kapelanie Solidarności, oskarżanym o pedofilię i donosicielstwo, antysemicie, sybarycie, którego gdański pomnik został obalony i rozebrany w 2019 r. – wyszedł ponoć dyrektor Teatru Telewizji Michał Kotański. Ale główną postacią stworzonego przez Michała Kmiecika i Marcina Libera „Prałata" nie jest sam Jankowski (**Rafał Dziwisz**), a tematem nie są jego grzechy. Prałat jest pretekstem, bohaterów i poruszanych spraw jest wiele, perspektywy i tonacja zmieniają się ze sceny na scenę, a tempo jest teledyskowe, bo spektakl trwa zaledwie 50 minut. Pierwsze skrzypce gra w nim

Diabeł, Robert Diabeł (Juliusz Chrząstowski w białym garniturze i z pentagramem na łysej głowie). Pojawia się, bo nowy dyrektor Teatru Telewizji (grany przez Andrzeja Kłaka), zamawiając sztukę o Kościele, złamał pakt, wedle którego TVP występnych księży nie tyka, a w zamian Diabeł po cichu smaży ich w piekle. Diabeł prezentuje się też jako macher stojący za najważniejszymi wydarzeniami w historii świata (od zamachów z 11 września, przez Marzec '68, wybór Karola Wojtyły na papieża, po wysłanie Ich Troje na Eurowizję). On też namawia opierającego się Jankowskiego do kolejnych występków. Jest także spektakl w spektaklu, a jego reżyserka (Helena Urbańska) odrzuca propozycję wywiadu z Jankowskim w piekle, argumentując, że robi sztukę o krzywdzie, a nie o krzywdzicielu. Ofiary symbolizuje chór chłopców w komżach, śpiewających „Zabawę w chowanego" Kory, która sama była ofiarą kościelnej pedofilii. W niecałą godzinę twórcy próbują opowiedzieć o krzywdzie, hipokryzji, władzy, polityce, narracji (jak mówić o krzywdzie, nie raniąc ponownie ofiar?), a nawet o metafizyce – bo co oznacza główna rola Diabła? Nie rezygnując też z rozbrajania potencjalnej krytyki ze strony konserwatywnej. Za szybko. Za płytko. A jednak popremierowy olbrzymi i pozytywny odzew w mediach społecznościowych pokazuje, że temat rezonuje i nawet ryzykowna forma nie okazała się dla telewizyjnych widzów barierą. AK

© MAURYCY STANKIEWICZ, WALDEMAR KOMPAŁA/TVP/EAST NEWS, KINGA KARPATI & DANIEL ZAREWICZ, APPLE TV, JAKUB CERTOWICZ

eprasa.pl e6212f57ec

scena

Ideał ze snu 4/6

Bohuslav Martinů, **Julietta**, reż. Barbara Wiśniewska, kier. muz. Mirian Khukhunaishvili, Opera Wrocławska

Ta opera wybitnego czeskiego kompozytora, pokazana w Polsce dopiero po raz drugi (poprzednio w 1978 r. w Łodzi), pochodzi niemal sprzed samej drugiej wojny światowej i jest oparta na sztuce surrealisty Georges'a Neveux „Juliette ou la clé des songes" – tej samej, która po dwóch dekadach posłużyła za scenariusz filmu Marcela Carné z Gérardem Philipe'em w roli głównej. Tytułowa Julietta jest postacią poboczną, idealną kobietą, w której głosie zakochuje się główny bohater Michel, skromny paryski księgarz. A jeszcze dokładniej: jest to postać z jego snu. Obraz nadmorskiego miasteczka, w którym wszyscy pamiętają tylko ostatnie 10 minut, we wrocławskiej inscenizacji nabrał jeszcze bardziej surrealistycznego wymiaru, kolorów i kształtów. Tym większy kontrast przynosi w akcie finałowym szare wnętrze piwnicy – fabryki snów. Jest tak przygnębiające, że przebudzony Michel robi wszystko, by wrócić do swojego snu, przyzywany przez uwielbianą Juliettę. Ten eskapizm robił wrażenie u progu wojny, robi i dziś, gdy również chętnie uciekamy od rzeczywistości. Znakomitą muzykę z dowcipem i dystansem wykonują soliści i muzycy Opery Wrocławskiej, w tym gościnnie wykonawcy głównych ról: Kamila Dutkowska jako Julietta i Maciej Kwaśnikowski jako Michel. Wiele pola do popisu mają związani z teatrem śpiewacy, którzy biorą na siebie po kilka ról.

DOROTA SZWARCMAN

serial

Zarabianie ciałem 3/6

Margo jest spłukana, twórca serii: David E. Kelley, 8 odc., Apple TV

„Każda praca seksualna jest sztuką" – naucza grana przez raperkę Rico Nasty mentorka tytułowej bohaterki, która karierę rozwija na platformie OnlyFans. I cały serial Davida E. Kelleya, oparty na powieści Rufi Thorpe sprzed dwóch lat, wydaje się stworzony wokół tej – dyskusyjnej – tezy. Czasem przypomina wręcz reklamę OnlyFans, a już na pewno wpisuje się w próby monetyzowania przez inne media popularności serwisu, w którym kobiety handlują erotyką. Sama praca w tym serwisie nie wiąże się dla Margo (**Elle Fanning**), samotnej młodej matki desperacko poszukującej źródła utrzymania dla siebie i synka, z żadnymi problemami. Przeciwnie – inteligentna dziewczyna może tu wreszcie wykorzystać swój potencjał kreatywny. Kłopotem jest dopiero odbiór jej pracy przez otoczenie, łatwo ferujące sądy. Ostatecznie jednak zwyciężą więzi rodzinne; nawet konserwatywni członkowie patchworkowego klanu wykażą się empatią i Margo będzie mogła spokojnie tworzyć tzw. content i na nim zarabiać. Serial swoje przesłanie ubiera w formę komediodramatu z ekscentryczną rodziną w centrum, a obsada jest gwiazdorska. Obok Fanning, która jest tu tak samo elektryzująca jak w „Wielkiej", świetną kreację tworzy **Michelle Pfeiffer** (to jej kolejna udana rola po niedawnym „Madison") – jako widowiskowa matka Margo, Shyanne, która chciała lepszej przyszłości i dla siebie, i dla swojej córki. AK

galeria

Precz z dekorem 4/6

Jerzy Porębski, I cóż z tego, że świat wisi na włosku, Salon Akademii ASP, Warszawa, do 31 maja

Pod intrygującym – i oby nie profetycznym – tytułem kryją się właściwie dwie ekspozycje, niezobowiązująco powiązane nazwiskiem twórcy. Pierwsza to dość konwencjonalne i selektywne podsumowanie 50 lat aktywności projektowej Jerzego Porębskiego. Z zaskoczeniem można sobie uzmysłowić, jak bardzo jego projekty przenikają się z życiem mieszkańców w samej tylko stolicy: przystanki, budki Ruchu, ławki, kosze na śmieci i system informacji miejskiej (tablice z nazwami ulic). A są przecież jeszcze inne miasta, są aranżacje wnętrz publicznych i wystaw, meble itd. Druga część wystawy ma charakter koncepcyjny i koncentruje się na idei „tensegrity", zaproponowanej niegdyś przez słynnego architekta Richarda Buckminstera Fullera. W największym skrócie: to struktury wyglądające trochę jak efekt sztuczek magika, w których poszczególne elementy się ze sobą nie stykają, ale dzięki elastycznym połączeniom i napięciom (linki, sznurki) tworzą paradoksalnie stabilne konstrukcje. Porębski się nimi bawi, tropi ich możliwości, eksperymentuje, komentuje, ale też pokazuje, na przykładzie taboretów czy stolików, że da się je wykorzystać w praktycznym projektowaniu. Projektowanie według Porębskiego to nieustanne przypominanie starych, mądrych, wyniesionych z architektury (którą też studiował) zasad, że „mniej znaczy więcej" i „ornament to zbrodnia".

PIOTR SARZYŃSKI

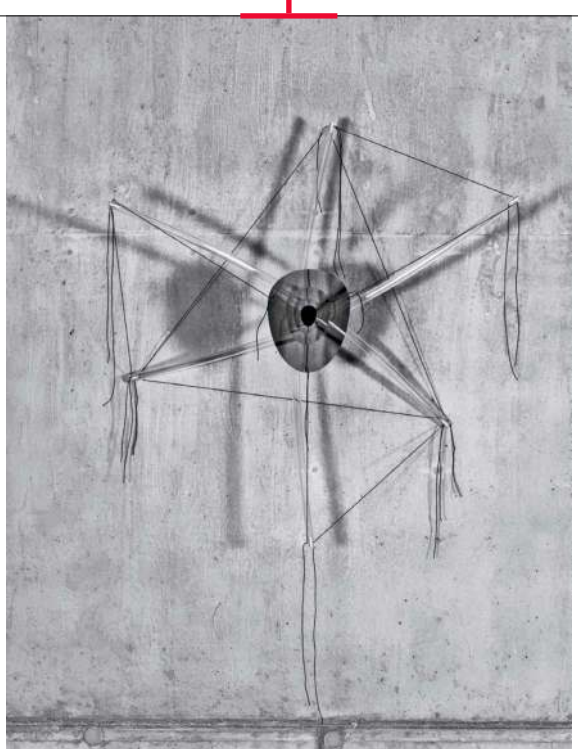

Jerzy Porębski, „Meduza"

eprasa.pl e6212f57ec

Bukareszt to stan umysłu 6/6

Mircea Cărtărescu, **Solenoid**, przeł. Joanna Kornaś-Warwas, ArtRage, Warszawa 2026, s. 777

Dopiero kwiecień, a już dostajemy jedną z książek roku, w znakomitym przekładzie. Do takiej powieści się tęskni: zagarniającej, rozrastającej się jak kłącze, prowadzącej na manowce wyobraźni. Opus magnum rumuńskiego pisarza Mircei Cărtărescu, wymienianego wśród kandydatów do Nobla, prowadzi nas przez Bukareszt czasów komunistycznych, miasto fantasmagoryczne, w którym otwierają się niespodziewane przejścia do innej rzeczywistości. Dom bohatera w kształcie parowca zmienia się za każdym razem w coś innego, a pod nim mieści się solenoid, generator pola magnetycznego (pięć takich kryje w powieści Bukareszt, miasto-stan umysłu). Przewodnikiem po tym świecie jest nauczyciel ze szkoły podstawowej, który chciał zostać wielkim pisarzem, ale na samym początku poniósł klęskę. Dlatego pisze dziennik pełen snów, halucynacji i wspomnień. W tej powieści realizm kapitalnie przechodzi w fantastykę (szkoła niby zwyczajna, ale tarcze wypala się na skórze), groteska i czarny humor mieszają się z poezją, a stawka jest bardzo wysoka, bo chodzi o to, czym jest literatura i czym jest rzeczywistość. Wspaniała jest scena sądu ostatecznego pisarzy, którzy przynoszą swoje dzieła, ale Bóg pyta, które z nich rzeczywiście otworzyło ludziom drzwi umysłu? Cărtărescu spotyka się w tej obłędnej powieści z Borgesem, Kafką, myślimy też o Bolaño czy Pynchonie. Bohater szuka dróg przejścia z zamkniętych ścian swojego umysłu, który jest Bukaresztem. I wędrowanie razem z nim po tych obłędnych przestrzeniach jest doznaniem wyjątkowym.

JUSTYNA SOBOLEWSKA

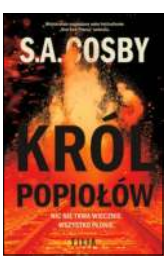

Oczyszczenie 4/6

S.A. Cosby, **Król popiołów**, przeł. Jan Kraśko, Wydawnictwo Filia, Poznań 2026, s. 408

Chciwość napędza ludzi do działania. Roman Carruthers coś o tym wie – jest zamożnym doradcą finansowym, który najczęściej działa na granicy prawa. Gdy okazuje się, że jego młodszy brat Dante jest winien sporo gotówki brutalnemu gangowi, Roman wierzy, że uda się wynegocjować spłatę długu. Oferuje zamianę brudnej forsy w milionowy biznes. W głębi duszy zdaje sobie sprawę z tego, że odpowiedzią na brutalną przemoc – a gangusy w ramach ostrzeżenia wzięły rodzinę Romana i Dantego na cel – może być tylko jeszcze większa bezwzględność. Cosby jak zawsze pisze tak, jakby miał przed oczami sceny z ekranizacji swojej prozy: „Król popiołów" to solidny thriller z wyrazistymi bohaterami, należycie trzymający w napięciu, dobrze umocowany we współczesnej popkulturze. Ale sednem tej prozy jest co innego. Sensacyjna fabuła służy przede wszystkim narracji o trudnych relacjach rodzinnych, traumach z przeszłości i ranach, których wbrew banalnym przysłowiom czas nie leczy. Cosby czasami zbyt kurczowo trzyma się przesadzonych metafor – w tym przypadku ognia, który niszczy i oczyszcza (ojciec Carruthersów jest właścicielem krematorium) – ale siły jego pisarstwu to nie odbiera. Żółta kartka należy się za to za przekład i redakcję: pomylenie arian z Aryjczykami (zwłaszcza gdy mowa o gangu neonazistów) to niejedyna wpadka, której można było łatwo uniknąć.

JAKUB DEMIAŃCZUK

Wojna, która była, jest i będzie 5/6

Mahmud Doulatabadi, **Idąc na rzeź**, przeł. Mateusz M. Kłagisz, ArtRage, Warszawa 2026, s. 124

Niewielkich rozmiarów książka Mahmuda Doulatabadiego to opowieść tak gęsta, by jej lektura stawiała opór. W świecie, w którym sam akt pisania staje się formą oporu, poznanie wymaga bowiem wysiłku. Choć tłem „Idąc na rzeź" jest wojna iracko-irańska, jest to historia uniwersalna. To opowieść o każdej wojnie: o tym, co robi z człowiekiem, z jego językiem i pamięcią. „Gdzieś na kuli ziemskiej zostaje wystrzelony pocisk" – a człowiek zamienia się w liczbę. Traci tożsamość, stając się celem. Ukrywająca się na stokach bliżej nieokreślonego Wzgórza Zero grupa żołnierzy czeka na śmierć: z pragnienia bądź z rąk snajpera. Swoją własną wojnę ponad ich głowami prowadzi pisarz, który usiłuje oddać ich losy tak, by nie fałszować historii. Równolegle do walki o przeżycie toczy się tu walka o prawdę. Na obu tych frontach kluczowym orężem staje się słowo. Wbrew żywemu wciąż w Iranie mitowi „świętej obrony" wojna w opowieści Doulatabadiego odrysowana zostaje jako świat absurdu, wyniszczenia i upadku człowieka. Żadna wojna nie jest święta – za to każda dehumanizuje. Narrator konfrontuje jej kult z doświadczeniami jednostki, żołnierza i pisarza. Spogląda w oczy tych, którzy stają się celem. Patrzy czule na jeńca, obserwując, jak z żołnierza staje się na powrót człowiekiem. Ze względu na cenzurę ta książka czekała na publikację w Iranie dekadę. Polski przekład Mateusza Kłagisza daje pełny wgląd w wieloaspektowy kunszt literacki 85-letniego dziś autora, który uchodzi za współczesnego irańskiego klasyka. I przesyła nam pocztówkę ze świata, który był, jest i będzie światem idących na rzeź.

AMELIA SARNOWSKA

© LEONARDO CENDAMO/GETTY IMAGES, SCOTT DUDELSON/GETTY IMAGES, HBO MAX, PIOTR KAMIONKA/REPORTER, MUZEUM JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W SULEJÓWKU, MP (5)

eprasa.pl e6212f57ec

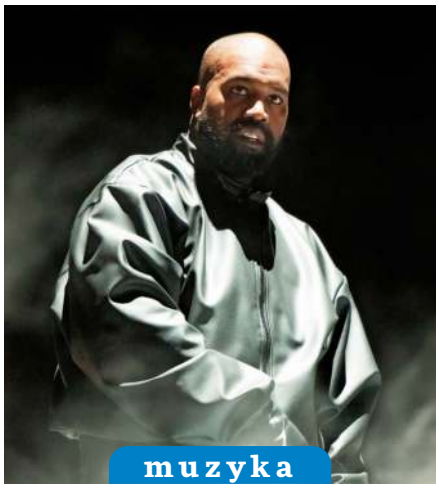

muzyka

Ye czy nie? 2/6

Kanye West, **Bully**, YZY

W czasach social mediów liczą się zasięgi, więc jeśli raz byłeś popularny, będziesz już zawsze, a kwestia tego, czy to dobra sława, czy niesława, staje się drugorzędna. Kanye West wykorzystuje to w sposób bezczelny: jeszcze niedawno sprzedawał koszulki ze swastykami i wydał utwór „Heil Hitler", później za faszystowskie gesty przepraszał, a dziś odpokutowuje za sprawą odwołanych koncertów w Wielkiej Brytanii, gdzie nie wpuszczą go ze względu na antysemickie wypowiedzi. Ogłosił za to koncert w Polsce, na stadionie w Chorzowie, z astronomicznymi nawet jak na dzisiejsze warunki cenami i pewnie dość dużym ryzykiem odwołania, bo Ye (tak się dziś przedstawia) wyraźnie nie ma nad sobą kontroli, a protestów w mieście oddalonym od obozu Auschwitz o 40 km trudno uniknąć. Bez względu na to pracuje regularnie nad kolejnymi nagraniami, a te sprzedają się świetnie – także w Polsce przygotowywany od kilku lat album „Bully" trafił na drugie miejsce listy sprzedaży OLiS. Utwory te po części znamy ze szkiców, których kontrolowany wyciek w zeszłym roku pokazał, że Ye obficie posiłkuje się narzędziami AI, choćby kreując partie wokalne. Pod koniec marca materiał trafił do streamingu, już w poprawionym wydaniu, które pozostawia jakąś nadzieję na przyszłość. Dominuje tu przeciętność, choć nazwiska bardzo popularnych gości – Travisa Scotta czy Peso Plumy – przyciągną wielu słuchaczy. Na szczęście zabrakło utworu o Hitlerze, a biegle posługujący się talk boxem (stare urządzenie przetwarzające głos) André Troutman w „All the Love" błyszczy i akurat tego nagrania warto posłuchać. Nie doszło tu jeszcze do powrotu do formy pogubionego życiowo artysty, ale jak w starym polskim skeczu: momenty były.

BARTEK CHACIŃSKI

muzyka

Wskazówka cofa się 5/6

My New Band Believe, **My New Band Believe**, Rough Trade

W obozie rozbitej brytyjskiej grupy Black Midi doszło do dość cudownego w skutkach rozmnożenia bytów. Najpierw gitarzysta i wokalista Geordie Greep wydał imponującą płytę solową „The New Sound", teraz basista Cameron Picton opublikował pod szyldem My New Band Believe zestaw jeszcze ciekawszy. Obie te płyty nawiązują do co lepszych momentów z historii rocka progresywnego. Płyta „My New Band Believe" wydaje się iść w stronę nagrań Genesis – ciepłe i delikatne, ale też pełne finezji, podlane folkiem aranżacje łączą się z lekko teatralnymi partiami wokalnym. I aż dziw bierze, że mimo rozbudowanych form wszystko to wcale nie brzmi koturnowo. Płyta Pictona, zrealizowana z szerokim środowiskiem muzyków m.in. z grupy Caroline, także zdaje się odwracać bieg czasu – jak gdyby nie punk przyszedł po art rocku, tylko odwrotnie: większe formy zaczęła grać młodzież znudzona prostą i krzykliwą rockową rewolucją, ale robiła to ciągle z punkową energią. BCH

nie przegap

Fargo, sezony 1–5, twórca: Noah Hawley, m.in. HBO Max, Prime Video

Inspirowana filmowym majstersztykiem braci Coen z 1996 r. serialowa antologia wreszcie jest dostępna w Polsce w całości. Warto skorzystać, bo nie wiadomo na jak długo, a każdy z sezonów jest genialnym połączeniem czarnej komedii, kryminału i dramatu, z pytaniem o ludzką naturę i mechanizmy zła w centrum. Plus plejada gwiazd: od Billy'ego Boba Thorntona i Martina Freemana, przez Kirsten Dunst i Jesse'ego Plemonsa, Ewana McGregora, Davida Thewlisa, Carrie Coon i Chrisa Rocka po June Temple i Jona Hamma. AK

60. U rodziny Mikołaja Trzaski, Gdańsk, Instytut Kultury Miejskiej, 24–26 kwietnia

Mało kto tak jak Mikołaj Trzaska zasłużył na minifestiwal z okazji swoich urodzin. I mało komu udałoby się zebrać na swoich urodzinach tak szeroką „rodzinę" (stąd gra słów w tytule imprezy) współpracowników i artystycznych przyjaciół: od Raphaela Rogińskiego i Marka Pospieszalskiego, po Per-Åke Holmlandera, Oliego Brice'a i Marka Sandersa. Ta rodzina to mikroświat, który Trzaska, niegdyś jeden z liderów środowiska yassowego, zbudował wokół siebie na przebogatej scenie muzyki improwizowanej. BCH

Gdy bracia się waśnią. W setną rocznicę przewrotu majowego 1926 roku, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, od 25 kwietnia

Plenerowa wystawa z okazji 100. rocznicy przewrotu majowego nawiązuje do słów marszałka Piłsudskiego z jego rozkazu do żołnierzy, wydanego w maju 1926 r.: „Gdy bracia się waśnią i węzeł pęka, waśń ich również silniejszą jest nad inne". Narracja ma prześledzić postawy obu skonfliktowanych stron – tą drugą był prezydent Stanisław Wojciechowski. Od 10 maja na trzy tygodnie całość trafi także do warszawskiego Domu Spotkań z Historią, a o wydarzeniach piszemy szerzej w nowym wydaniu „Pomocnika Historycznego". BCH

eprasa.pl e6212f57ec

Musiałem siebie

Teraz mi się śni, że wykluczają mnie z Comédie-Française. Powracający motyw odrzucenia. Nie potrafię tego wytłumaczyć – mówi Andrzej Seweryn, aktor, reżyser i dyrektor teatru, świętujący 80-lecie urodzin.

© TOMIŁA DESKUR

eprasa.pl e6212f57ec

zbudować

JANUSZ WRÓBLEWSKI: **– Zacznijmy z wysokiego C. Czy, mówiąc słowami Gombrowicza, Polska to niedojrzały, sztuczny twór, wciąż udający albo szlachcica, albo powstańca, albo patriotę?**

ANDRZEJ SEWERYN: – Gombrowicz świadomie upraszczał, odpowiedź jest oczywiście bardziej skomplikowana. Polska wspaniale funkcjonuje w Unii Europejskiej, przyspieszyła swój rozwój. Ekonomia ma się znakomicie, obywatele korzystają z demokracji. A że przeżyliśmy strasznych osiem lat rządów prawicy, wielu rodakom demokracja się znudziła i zachwyca ich Braun, prezydent zaś rozmontowuje nasz system... Cóż, nikt nie umawiał się z Panem Bogiem, że będzie łatwo.

Czyli Polska to…?

Kraj mający problem ze swoją przeszłością. Francja zresztą też. Nasz kłopot z historią polega na tym, że jest ona używana do robienia polityki, wykorzystuje się ją do zdobywania głosów wyborców. Zamiast tego wolałbym rzetelną analizę, debatę. Przypomnę, co powiedział Żeromski: trzeba rozdrapywać rany polskie, żeby nie zabliźniły się błoną podłości.

Zgaduję, że populizm i polaryzacja mogą być tematem inscenizacji „Horacjusza", sztuki Pierre'a Corneille'a, którą pan przygotowuje w Teatrze Polskim na swój jubileusz.

To będzie przedstawienie o konflikcie jednostki z systemem. Nie szukam publicystyki politycznej u Corneille'a, raczej głębi polegającej na zderzeniu miłości, lojalności, więzów krwi z patriotyzmem, twardym patriarchatem, skutkiem czego może być destrukcja relacji między ludźmi. Również z innych krajów. Jak w Gazie lub w Ukrainie.

Robi pan to przedstawienie przeciwko czemuś? Przeciwko komuś?

Skoro pan mnie prowokuje, to ja też pana sprowokuję. Skończył się socrealizm, minęły czasy dzieł z tezami, które trzeba przekazać widzom, żeby ich zmienić i ukierunkować w słuszną stronę. Nie mam takiej mocy, nawet gdybym ją posiadał, takiej władzy nie chcę. Zależy mi natomiast na debacie i mam nadzieję, że Corneille i aktorzy uczynią ją możliwą.

Ciekawe, że mówi to artysta, który wybrał zawód, bo wydawało mu się, że jako aktor będzie zmieniał świat.

Jako młody człowiek sądziłem, że dzięki aktorstwu obronię ojczyznę przed podłymi imperialistami sowieckimi. Tymczasem ojczyzna bardzo dobrze dała sobie radę beze mnie. Natomiast wielcy twórcy, jak Kaczmarski, Konwicki, Swinarski, Jarocki, Wajda, owszem, oni wywarli realny wpływ na jej kształt.

Ta misja pana uwierała, uskrzydlała?

Uskrzydlała. Miałem świadomość, że nie byłem decydentem. To nie ja wybierałem teksty realizowane w Teatrze Ateneum, to nie ja wybierałem tytuły filmów, w których grałem. Ale poczucie, że się robi coś dla ojczyzny, żeby ją ocalić, żeby szanować język polski, było w moim pokoleniu powszechne. Nie mieliśmy pojęcia, co znaczy jej prawdziwa obrona.

Musiał pan mieć, bo w 1968 r. zapłacił wysoką cenę za swoje zaangażowanie polityczne.

Cenę to płacili ci, którzy siedzieli latami. Kuroń, Modzelewski, Michnik, Blumsztajn, niektórzy koledzy z innych ruchów – to byli ludzie, którzy cierpieli. Ja to tam, proszę pana...

To nie było doświadczenie formacyjne?

Było. Oczywiście, że było.

Czego się pan o sobie dowiedział podczas pobytu w więzieniu?

Że nie jestem wszechmocny. Nauczyłem się nieufności.

Sparzył się pan, ale nie zniechęcił do działalności opozycyjnej.

Dlaczego miałbym się zniechęcić? Bo ktoś mnie zatrzymał w areszcie na dwa dni? Ryzyko było wliczone. Musiałem zapłacić 4000 zł grzywny. Kolegium orzekające uznało mnie winnym naruszenia porządku publicznego w godzinach nocnych po ostatnim przedstawieniu „Dziadów" granych w Teatrze Narodowym.

Trochę pan bagatelizuje.

Przecież ja na tym skorzystałem. Stałem się rozpoznawalny w środowisku. Kończyłem wtedy szkołę teatralną. Ówczesny dziekan Kazimierz Rudzki dostał instrukcję od władz, żeby mnie surowo ukarać. Kiedy zjawiłem się w szkole... pogratulował mi postawy. Tak mnie skarcił. Parę miesięcy później dostałem etat w Teatrze Ateneum.

Dzisiaj też dałby się pan zamknąć za swoje przekonania?

Oczywiście, ciekawe tylko, co na to żona.

Wybaczyłby pan przyjacielowi, gdyby broniąc własnej skóry, zdradził, doniósł?

Pod pewnymi warunkami. Musiałby przyznać, że popełnił błąd, że żałuje. Jeśli okazałoby się, że ze słabości, to tak. Nie chciałbym się jednak ustawiać w roli sędziego. Wystarczy, że jako dyrektor Teatru Polskiego muszę oceniać pracę moich współpracowników.

Dyrektorem jest pan od kilkunastu lat. Instytucje kultury często traktowane są jak polityczny łup. Czy piastując dyrektorską funkcję, był pan zmuszony dokonywać wielu ustępstw na rzecz tej albo innej władzy?

Nigdy. Jeżeli ktokolwiek próbowałby narzucić mi reżysera, aktora czy repertuar, odmówiłbym. Czasami musiałem reagować wywołany przez widownię. Na przykład w przedstawieniu „Król" mówiliśmy o polskich obozach koncentracyjnych. Gdy ta kwestia padła kiedyś ze sceny, usłyszeliśmy krzyki, że to kłamstwo. Władze poprosiły o wyjaśnienie. Z dyrektorem Majcherkiem wystosowaliśmy pismo, w którym zacytowaliśmy „Gazetę Polską" sprzed wojny, gdzie była mowa o polskich obozach koncentracyjnych. Na tym się skończyło. Innym razem musiałem się tłumaczyć przed urzędem marszałkowskim, który otrzymał skargę dotyczącą kształtu sukni Podstoliny w „Zemście", jak również jej sceny z Wacławem, rozgrywającej się częściowo na stole. Ostatnio dostałem skargę od widza, że aktor w przedstawieniu „Rękopis znaleziony w Saragossie" rozbiera się i widać jego przyrodzenie, co narusza wrażliwość młodzieży. Mówimy o takich skandalach, bo interwencji ze strony władz pisowskich i pana premiera Glińskiego nie miałem żadnych. ▶

Andrzej Seweryn (ur. 1946 r.) – aktor, reżyser, pedagog, grał m.in. w „Ziemi obiecanej", „Dyrygencie", „Dantonie", „Panu Tadeuszu" Wajdy, „Na srebrnym globie" Żuławskiego, „Kung-fu" Kijowskiego, „Różyczce" Kidawy-Błońskiego. W latach 1968–80 aktor Teatru Ateneum. W latach 1984–88 związany z Międzynarodowym Centrum Kreacji Teatralnej Petera Brooka. Przez 20 lat aktor Comédie-Française (debiutował tu tytułową rolą w „Don Juanie" Molièra). Od 2011 r. dyrektor Teatru Polskiego w Warszawie.

eprasa.pl e6212f57ec

▶ Aż mi się nie chce wierzyć, że panu – wychowankowi Kuronia, bojkotującemu TVP za prezesury Kurskiego, popierającemu ruch LGBT, porównującemu propagandę Kaczyńskiego do Gomułki – prawica zostawiła wolną rękę.

Chętnie bym się podpisał pod listą skarg niektórych twórców, cytując moje dramatyczne przygody jako dyrektora, ale ich nie było. Staram się być człowiekiem przyzwoitym. Zarówno w relacjach z aktorkami i aktorami, pracownikami Teatru Polskiego, jak i z moją rodziną i przyjaciółmi. Podobnie w sferze publicznej.

Gdyby znów otrzymał pan propozycję, tak jak w latach 90., objęcia teki ministra kultury, już by pan nie odmówił?

Skąd pan wie, że mi proponowano? To były podchody. Niedawno oferowano mi też bycie posłem. Odmówiłem, bo jaki ze mnie polityk? Jestem od strojenia min. A ostatnio okazało się, że całkiem nieźle wychodzi mi również prowadzenie teatru. Robienie polityki nigdy mnie nie interesowało.

Dlaczego?

Bo to jest zawsze władza. Decydować za innych? Wystarczy, że pomagam w kształtowaniu ludzi tak, jak potrafię, tu, gdzie jestem – jako reżyser, aktor i dyrektor.

A może to ułuda i nikogo pan w ten sposób nie kształtuje…

Nie wykluczam tego. Tylu jednak ludzi dziękowało w ostatnim 50-leciu, zapewniając, jak wiele mi zawdzięczają. Więc nawet jeśli oni wszyscy kłamali, niech odpowiadają teraz za swoje słowa.

Czyli nie żałował pan, że nie został kimś w rodzaju Kuronia, Wałęsy?

To porównanie jest niestosowne wobec tych dwóch osób. Jestem zwykłym aktorem, bez politycznych ambicji.

To jak należy rozumieć pańską aktywność polityczną?

Sławomir Mrożek powiedział kiedyś, że jak widzi, gdy komuś dają w zęby, głupio nie reagować.

Czy to, co było pańską ambicją w wieku 18–20 lat, udało się panu osiągnąć?

Tak, ale to się spełnia cały czas. Trudno byłoby wskazać jeden moment. Pracowałem z wieloma wybitnymi artystami, zdobywałem różne nagrody. Jeżeli udało mi się dobrze reprezentować świat polskiej kultury we Francji, to chyba najlepszy dowód, że moja praca jakąś wartość ma.

Przepraszam za nietaktowność, ale czy unikając skrajnie ryzykownych decyzji artystycznych, nie miał pan poczucia, że podhodował wewnętrznego cenzora?

Nie obrażam się, wiem, o co pan pyta. W latach 70. działała eksperymentalna grupa Puławy. Rysiek Peryt, Małgosia Dziewulska, Jadwiga Jankowska-Cieślak. Zachęcali, żebym się przyłączył. U nich była przygoda, szukanie awangardowych form. Ja wtedy pracowałem w Ateneum. Uważałem, że profesjonalny teatr daje większą wartość. Czy to była postawa cenzorska, za mało ryzykowałem – bo przetrwanie, dobra pensja itd.? Nie mogę zaprzeczyć, pewnie też. Lecz czy sam fakt nieuczestniczenia w systemie jest czymś lepszym? Moim zdaniem liczy się rezultat artystyczny. Nie widziałem przedstawień Ryśka. Nie wiem, czy były dobre. Grałem u niego tylko w spektaklu „Złota czaszka" w ramach działalności Stołecznej Estrady, przedstawienie zdjęła cenzura. A czy to moja wina, że Andrzej Wajda obsadzał mnie w swoich filmach? Że Peter Brook wziął mnie do swojego zespołu? Że Andrzej Żuławski chciał ze mną pracować? Powinienem wszystko to odrzucić, bo wtedy nie cenzurowałbym się i byłbym wystarczająco odważny? No nie, to byłaby głupota.

Jana Englerta krytykowano m.in. za to, że jest już zbyt wiekowym artystą, by prowadzić Teatr Narodowy. Jak pan odebrał jego odejście?

Nie znam szczegółów. Jeżeli Jan chciał kontynuować pracę, szkoda, że mu nie pozwolono.

Pan się nie spotkał z podobnymi zarzutami pod swoim adresem?

Nic o tym nie wiem.

Kończy się panu kontrakt 30 sierpnia 2027 r., co dalej?

Niczego nie wykluczam. Póki zdrowie dopisuje, nie zamierzam iść na emeryturę.

Jest pan zadowolony ze sposobu, w jaki wykorzystuje pana polskie kino?

Gdybym ja miał być z tego niezadowolony, to kto mógłby się cieszyć? Bardzo jestem wdzięczny, szczególnie młodszym reżyserom i producentom, za szeroki wachlarz najróżniejszych propozycji. Był taki czas, że groziło mi nieustanne granie podłych Niemców, nawet we Francji zakładałem hitlerowski mundur kilkakrotnie. Było, minęło. Naprawdę nie mam powodów do narzekania.

Powinno się grać to, czym się nie jest?

Oczywiście. Po co jest aktor? Żeby stwarzać nową rzeczywistość. Najbardziej kocham aktorstwo kreacyjne. Tego mnie uczono w szkole teatralnej i uważam to za słuszne i rozwijające. Tylko dzięki sztuczności, a nie na opieraniu się na warunkach fizycznych, jakie posiadamy, możemy się wzbogacać artystycznie i osiągać wyżyny.

Dlaczego po 30 latach pracy we Francji wrócił pan do Polski?

Różne rzeczy się na to złożyły. Po pierwsze, wydawało mi się, że moja przygoda teatralna w Comédie-Française dobiegła końca. Wziąłem udział w konkursie na dyrektora tej instytucji. Wyżej już nie można. W finale oprócz mnie znalazł się jeszcze jeden kandydat. Minister zadecydowała, że to nie będę ja. Po drugie, osiągnąłem tam 20-letni status socjetariusza, znakomitą pozycję, prestiżową. Dużo wielkich ról zagrałem. Dyrektorem nie zostałem. Finansowo też już na więcej nie mogłem liczyć. Gdybym został, grałbym pewnie do dzisiaj, wypełniałbym swoje obowiązki. Wszystko byłoby w porządku, tylko czułbym się mało albo niewystarczająco twórczy. Dzięki powrotowi do Polski zaczęła się moja druga młodość, że się tak wyrażę. Dostałem kopa od losu, od życia, od teatru, kina. Znalazłem w sobie nową energię.

Francuskie doświadczenie wpłynęło jakoś na pańskie zapatrywania na polską kulturę?

Francuzi nauczyli się zarabiać na kulturze. I to jest piękne. Warto od nich to przejmować. Imponowała mi ich organizacja pracy, ale w tym akurat nadrobiliśmy zaległości. Stosunek do tekstu we francuskim teatrze był dla mnie inspirujący. Tekst jest bazą, od której się nie ucieka. Nie lekceważy. Nie zaniedbuje. Poza tym oni bardzo cenią ciągłość swojej kultury. Mieli tam parę wojen. Nic nie zostało zbombardowane, spalone ani ukradzione. Imperium przetrwało. Mocarstwa mają to do siebie, że potrafią na tym korzystać. Różnorodność jest niezwykłą wartością kultury francuskiej. W Paryżu i okolicach np. istnieje ponad 100 teatrów. I mają widzów. Gdyby tak nie było, zbankrutowałyby.

U nas pewnych rzeczy nie rozumiano. Przykładowo, kiedy pan tam był i występował w „Mahabharacie", pamiętam, że złośliwcy komentowali, że to pajacowanie, że zapisał się pan do Hare Kryszna.

Bzdury, kompletne bzdury. Teatr Brooka nie był żadną sektą. Kochaliśmy, zdradzaliśmy, robiliśmy dzieci i tak dalej, i tak dalej,

eprasa.pl e6212f57ec

jak w normalnym świecie. Kłóciliśmy się również, konfliktów było mnóstwo. Na zakończenie całej przygody z „Mahabharatą" Peter powiedział, że wielu osobom zmieniliśmy życie, niektórzy pozostali obojętni, ale jedyne, czego nie udało mu się stworzyć, to uczynić z nas zespołu. Natomiast samo zainteresowanie hinduizmem było szalenie inspirujące. Myśli pan, że reżyserując „Horacjusza", nie myślę o hinduizmie? Oczywiście, że tak. Staram się wzbogacić konteksty choćby przez wszechobecność tego, co Wschód nazywa sacrum.

Andrzej Seweryn w Paryżu, 1981 r.

Peter Brook nie był kimś w rodzaju samozwańczego kapłana? Nie odgrywał przed wami nawiedzonego guru?

Ależ skąd! Żadnej rzeczy, jaką się proponowało w czasie prób, Peter nie krytykował. Zawsze mówił: dobrze, spróbujmy. A propozycje te były czasami naprawdę bezsensowne. Czasami zaś propozycje amatorów, bo i tacy byli w naszej obsadzie, okazywały się bardzo inspirujące, wyjątkowo oryginalne, dalekie od rutyny teatralnej itd. Peter był przede wszystkim mędrcem, który wiedział wszystko o teatrze. W kinie wyreżyserował „Moderato Cantabile" z Jeanem-Paulem Belmondo i Jeanne Moreau, nakręcił „Władcę much", wystawił piękne przedstawienie „US", genialną „Mahabharatę". Ciągle z nami rozmawiał, prowadził sesje filozoficzne na temat Bhagavad Gity. Był prywatnie naszym przyjacielem – utrzymywaliśmy z nim bliskie relacje – a przy tym artystą, dla którego najważniejszym celem był teatr, doświadczenie, droga. Ale o manipulowaniu, o tyrańskich zapędach pierwszy raz w życiu słyszę.

Wciąż się panu śni, że Brook wyrzuca pana z grupy?

Miewałem takie koszmary, to prawda. Skąd się brały? Nie wiem. Teraz mi się śni, że wykluczają mnie z Comédie-Française. Powracający motyw odrzucenia. Nie potrafię tego wytłumaczyć. Może – ale to absurdalne – chodzi o niedosyt sukcesu. Co mogłem jednak więcej osiągnąć w „Mahabharacie"? Objechaliśmy pół świata, zrobiliśmy film, uznano to za wydarzenie. W Comédie-Française grałem duże role... Nie mam pojęcia, skąd te lęki.

Zastanawiał się pan, jak potoczyłaby się pańska kariera, gdyby przyjął pan rolę Oskara Schindlera u Spielberga?

Spielberg zdecydował inaczej. Szkoda. W grudniu poleciałem do Stanów, w styczniu–lutym podjęto decyzję. Postawili na Liama Neesona.

Czyli znowu zabrakło odrobiny szczęścia.

Nie, wpływowego amerykańskiego agenta. Dlatego wpadłem po tym w depresję. Nic poważnego, ale czułem się załamany. Gdybym to ja wystąpił w „Liście Schindlera", pewnie kontynuowałbym pracę za oceanem. Z jakim skutkiem, to zależałoby zapewne od mojego akcentu.

Szybko by go pan opanował.

O, to nie takie proste. Wie pan, koniec końców, dobrze się stało. Żałuję oczywiście, że u Spielberga nie wystąpiłem. Natomiast dobrze się stało, że los nie rzucił mnie do Hollywood, dzięki temu jest szczęśliwszy w Polsce. Myśli pan, że kino niezależne, wartościowe, interesowałoby się mną? Nie sądzę.

Czy granie kardynała Wyszyńskiego albo księdza Ziei w jakikolwiek sposób zbliżyło pana do środowiska katolickiego?

Przy okazji „Prymasa. Trzech lat z tysiąca" miałem zaszczyt bycia na Jasnej Górze. Ale nie o to pan pyta. Jest paru księży, których szanuję, od czasu do czasu się spotykamy. A czy z katolicyzmem generalnie mi po drodze? Tak. Tylko warto sprecyzować, co to konkretnie znaczy. Jeśli chodzi o polski Kościół, wolałbym, żeby pomagał mi inaczej. I Polsce też.

A jeśli chodzi o wiarę? Obstaje pan przy chrześcijaństwie? Bo po doświadczeniach z hinduizmem zakładam, że jednak gdzieś jeszcze pan szukał.

Jestem zwykłym polskim katolikiem, grzesznikiem jak wielu z nas. Nie miałem potrzeby zmiany wiary. Problemem okazał się powrót do niej. Zostałem ochrzczony, lecz długo nie praktykowałem, nie miałem żadnego kontaktu z religią. Z różnych powodów. Dopiero w wieku kilkudziesięciu lat pojawiło się u mnie zainteresowanie Kościołem, mszą, bo takich ludzi spotykałem na swojej drodze.

W Polsce pan spotykał?

We Francji. Francja jest krajem głęboko, poważnie katolickim. To mnie przyciągnęło. A jak wróciłem do kraju, odczułem płytkość, powierzchowność zaangażowania. Tradycja, obrządek, zamiast racjonalności i odwagi myślenia.

Niektórzy aktorzy twierdzą, że grając mocne, bardzo wyraziste postaci, pewne cechy od nich przejmują. Pan też tak ma?

Po premierze „Ostatniej rodziny" stałem się chyba nieco bardziej ironiczny. Beksiński zaszczepił we mnie większą nieufność do świata. Pracując nad rolą Don Juana, zabrzmi to głupio, czasami patrzyłem na kobiety tak, jak opisywał to Molière. Ale to takie płyciutkie, niepoważne. Nie jestem osobą, która gra cudze role w swoim życiu. Oczywiście, istnieje coś takiego jak obsesja pracą. Na przykład teraz, reżyserując „Horacjusza", cały czas mam ją w głowie.

A obsesja rolą? Doświadczył pan takiego stanu?

Bądźmy poważni. Po to są granice, by ich przestrzegać. Nie należę do aktorów takich jak fenomenalny Daniel Day-Lewis, który nie wychodzi z roli przez cały czas trwania realizacji.

Jak pan patrzy na swoją postać w „Ziemi obiecanej" albo w „Dyrygencie", odnajduje pan siebie? Co pan widzi?

Patrzę na te role i myślę, że oczywiście pewne rzeczy grałbym dzisiaj z moją świadomością inaczej. Pamiętam, jak wiele mnie one kosztowały. Patrzę na to z rozrzewnieniem. Fajny ten chłopak, starał się. Nie wiedział jeszcze, co go czeka. Był niewinny, popełniał błędy, dopiero poznawał życie. A myślał, że wie dużo, bo kiedyś siedział w więzieniu. Wie pan, ja mam chłopskie pochodzenie. Moja mama jest spod Kielc. Całe życie musiałem siebie budować. Nikt mi nie pomagał z powodów rodzinnych czy politycznych. Co sobie wywalczyłem, to mam. Nie twierdzę, że wszystko zawdzięczam sobie. Gdyby nie praca, determinacja, upór, zaufanie ludzi, nie wiadomo, gdzie bym wylądował. Dlatego m.in. powtarzałem sto razy częściej niż inni aktorzy teksty i filmowe dialogi. Nie tylko we Francji. W Polsce też. Może dlatego nie buntowałem się wystarczająco w sferze sztuki. Chciałem przetrwać. Zawsze chodziło o to, by wskoczyć do pociągu, który odjeżdżał.

Czego panu życzyć?

Zdrowia. I ról, które mnie zaskoczą.

ROZMAWIAŁ JANUSZ WRÓBLEWSKI

© JERZY KOŚNIK/FORUM

eprasa.pl e6212f57ec

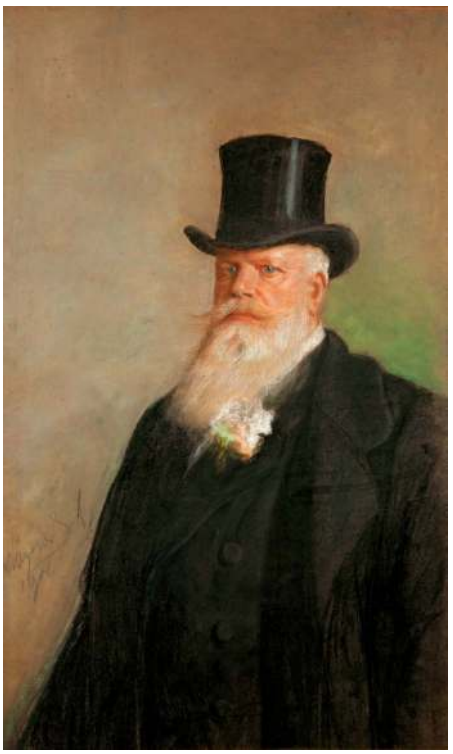

Oko kolekcjonera

Dziś „Babie lato” Józefa Chełmońskiego to dobro ogólnonarodowe. Ale kiedyś obraz należał do Ignacego Korwin-Milewskiego. Szalone przygody ze sztuką tego niezwykłego kolekcjonera przypomina wystawa w Muzeum Narodowym w Warszawie.

Album fotografii wykonanych podczas wyprawy Ignacego Korwin-Milewskiego na Morze Białe i Ocean Arktyczny na jachcie Litwa w 1897 r.

U góry: **Józef Chełmoński „Babie lato”, 1875 r. oraz portret Ignacego hr. Korwin-Milewskiego pędzla Leona Wyczółkowskiego, 1901 r.**

PIOTR SARZYŃSKI

Bogaty z domu (po matce) Ignacy Korwin-Milewski nie musiał się martwić o to, jak zarobić, ale raczej o to, jak wydawać. Wykształcenie odebrał staranne – szkoły w Paryżu, studia prawnicze w Dorpacie – ale przekorna natura popchnęła go w stronę sztuki. Przez pięć lat, począwszy od 1870 r., studiował w Monachium malarstwo, by w końcu zrozumieć, że natura nie obdarzyła go talentem, który zapewniłby mu wdzięczną pamięć potomnych. Porzucił więc pędzle, ale nie odrzucił swej miłości do malarstwa. W 1881 r. rozpoczął jego kolekcjonowanie, a pierwszym zakupem była „Żydówka z cytrynami” Aleksandra Gierymskiego. Uważa się, że kolekcjonowanie zakończył trzy dekady później „Rybakiem i chimerą” Jacka Malczewskiego, choć już po 1896 r. jego zbieracka pasja wyraźnie osłabła.

Można by uznać Korwin-Milewskiego za protoplastę figury celebryty skandalisty. W tym przypadku zadziornego i upartego, z ego wielkim jak u Donalda Trumpa. Już jako 30-latek wydreptał sobie (ale też suto opłacił) tytuł hrabiowski, który nadał mu papież Pius IX, oraz członkostwo w zakonie maltańskim. Podróżował, bawił się, szastał pieniędzmi

eprasa.pl e6212f57ec

na prawo i lewo. Potrafił wykupić wszystkie miejsca w teatrze, by nikt nie zakłócał mu oglądania spektaklu – i z tego samego powodu opłacić cały wagon pociągu, którym podróżował.

Z uwagi na podatkowe korzyści parę razy zmieniał obywatelstwo: z rosyjskiego na austriackie, z powrotem na rosyjskie i w końcu na włoskie. Mając 60 lat, uwiódł 26-letnią, zamężną Cecylię Włodzimierską i – by unikać podejrzeń – podróżował z nią po Europie, przedstawiając jako własną córkę. Te historie rozgrzewały ówczesną prasę bulwarową od Wilna po Paryż, a ich bohater przyjaźnił się z najważniejszymi arystokratami Europy, ale z własnym bratem zawzięcie rywalizował o polityczne wpływy.

Ale najbardziej spektakularne konsekwencje okazała się nieść jego przyjaźń – ponoć zażyła – z arcyksięciem Karolem Stefanem Habsburgiem (nawiasem mówiąc, obaj panowie to gotowe pomysły na świetny film lub serial i aż dziw bierze, że nikt dotychczas się z nimi nie zmierzył). Najpierw kupił od niego okazały, 40-metrowy pełnomorski jacht, którym odbył kilka dalekich rejsów. W 1905 r. zaś arcyksiążę sprzedał Milewskiemu za 36 tys. koron austriackich niedużą, znajdującą się u wybrzeży Chorwacji, wyspę Sveta Katarina. Nasz kolekcjoner nie tylko zadbał o jej wygląd (dużo nasadzeń), ale też zbudował okazałą rezydencję, do której zapraszał licznych gości, i przeniósł tam swoją kolekcję obrazów.

Schyłek jego barwnego życia był jednak przygnębiający. Ogromny majątek Milewskiego stopniał niemal do zera. Nie dało się w nieskończoność żyć tak rozrzutnie. Poza tym sporo kosztował go rozwód, na wschodzie utracił ogromne dobra ziemskie, a wierzyciele z coraz większą determinacją przejmowali pozostały majątek. Cztery lata przed śmiercią miał wylew krwi, który znacznie ograniczył jego aktywność i praktycznie uwięził go na wyspie. Zmarł bezdzietnie i samotnie w Chorwacji w wieku 80 lat.

Prezentacja w Muzeum Narodowym w Warszawie to pierwsze takie przedsięwzięcie po 130 latach, gdy zbiory Milewskiego wystawiono w Zachęcie. Wystawa ma charakter artystyczno-historyczny – zawiera bowiem także nieco pamiątek z życia kolekcjonera i jego podróży – i chronologiczno-problemowy, bo losy Milewskiego przeplatają się z uporządkowanymi według różnych kryteriów, zebranymi przez niego dziełami.

Szacuje się, a szczegółowych wyliczeń nie miał nawet sam Milewski, że cała kolekcja mogła liczyć ok. 250 dzieł sztuki. W przygotowanym na okoliczność obecnej wystawy katalogu, w wyniku niemal detektywistycznej pracy, doliczono się ich 150, w tym wiele zaginęło. I te obrazy-duchy zaprezentowano w postaci naturalnej wielkości reprodukcji, co pokazuje nie tylko skalę pierwotnej kolekcji, ale też skalę jej poturbowania przez rozsprzedanie i drugą wojnę światową.

Ignacy Korwin-Milewski zawsze kupował sam, nie korzystał z porad jakichkolwiek ekspertów. I zasadniczo miał tzw. dobre oko. Jego zdecydowanymi faworytami pozostawali Józef Chełmoński i Aleksander Gierymski, a czas pokazał, że były to dobre wybory. Choć zdarzały mu się też mniej zrozumiałe fascynacje. Kolekcjoner hołubił np. dziś nieco zapomnianego i niespecjalnie cenionego „folklorystę" Wincentego Wodzinowskiego, któremu sprezentował nawet dworek w Swoszowicach, by artysta mógł w spokoju malować niekończące się wariacje na temat małopolskiego ludu i rodzimej wsi. W kolekcji Milewskiego doliczono się ponad 20 takich obrazów; skala obecności zdecydowanie nieproporcjonalna do skali talentu.

Z kolei zaskakuje skromna obecność choćby Józefa Pankiewicza, którego tylko jedna praca (niestety, też zaginiona) trafiła do zbiorów: „Targ na jarzyny za Żelazną Bramą w Warszawie". Może byłoby ich więcej, ale artysta źle znosił uwagi kolekcjonera na temat tego, co i jak ma malować, więc drogi obu panów szybko się rozeszły.

To, że Milewski był malarzem niespełnionym, nie przeszkadzało mu bowiem nieustannie narzucać artystom, co powinni poprawić, co uzupełnić, co zmienić. Można powiedzieć, że aktywnie uczestniczył w procesie powstawania obrazów. Płacił (hojnie) i wymagał. Rzecz ciekawa, że twórcy zazwyczaj pokornie znosili to wtrącanie się do ich pracy. Nawet tak wybitni jak Gierymski czy Chełmoński.

W wywiadzie udzielonym prasie przez Milewskiego w 1893 r. dość jednoznacznie sformułował on koncepcję swojej kolekcji: „Nabywam obrazy artystów rodaków, obecnie żyjących, a między takimi wyłącznie tych, co należą lub należeli do szkoły monachijskiej". I trzeba przyznać, że owej raz wytyczonej linii trzymał się konsekwentnie, nawet wówczas, gdy wybrani przez niego artyści ledwie otarli się o bawarską edukację, jak Jan Matejko czy Jacek Malczewski. Odporny pozostawał natomiast na wszelkie artystyczne nowalijki z Paryża czy Berlina, typu impresjonizm, postimpresjonizm, ekspresjonizm, o kubizmie czy abstrakcji nawet nie wspominając. Ledwie tolerował ▶

© MUZEUM NARODOWE W WARSZAWIE, MUZEUM NARODOWE W KRAKOWIE, MARZENA JÓŹEFCZYK I TOMASZ ZAWISTOWSKI

REKLAMA

eprasa.pl e6212f57ec

▶ symbolizm. Gdybając, można sobie wyobrazić, że z jego możliwościami mógł zbudować kolekcję na miarę Musée d'Orsay czy MoMA.

Bodaj najbardziej osobliwym pomysłem kolekcjonera było stworzenie galerii autoportretów polskich malarzy epoki, a zaproszenie do niej stało się w środowisku rodzajem nobilitującego wyróżnienia. Na przełomie wieków Korwin-Milewski zaczął zamawiać je u poszczególnych twórców, niewiele jednak miejsca pozostawiając artystom na własną inwencję twórczą. Obrazy winny mieć identyczny format, a modele – tak samo upozowani: w ujęciu do kolan, z paletą w ręce, na neutralnym tle. Efekt może się wydawać w odbiorze cokolwiek monotonny, ale z drugiej strony – pozostaje intrygujący.

Z narzuconego kanonu wyłamało się (ich pozycja artystyczna na to pozwalała) jedynie dwóch artystów. Jan Matejko sportretował siebie siedzącego w wygodnym fotelu. Od dekad ów wizerunek budzi podziw u odbiorców, wychwalał go nawet cesarz Franciszek Józef, choć sam artysta oceniał go bardzo krytycznie („To najgorszy portret, jaki w życiu zrobiłem, to nic niewarte"). Na siedząco pokazany jest także Józef Brandt, nestor i guru szkoły monachijskiej. Sam siebie jednak nie namalował, zlecił to zadanie innemu twórcy – Bolesławowi Szańkowskiemu. Ciekawostkę stanowi także autoportret Anny Bilińskiej-Bohdanowicz, jedynej kobiety zaproszonej do galerii. Ciężko chora artystka nie zdążyła ukończyć go przed śmiercią, cała dolna partia pozostała jedynie naszkicowana. I z tego powodu nie trafił do kolekcji Milewskiego za jego życia, lecz dołączył do pozostałych dopiero w zbiorach Muzeum Narodowego. Ta niezwykła kolekcja liczy sobie 17 dzieł, a w historycznych zawieruchach zaginął tylko jeden autoportret – ale jakże cenny – Aleksandra Gierymskiego.

Milewski ze swoim wielkim ego nie mógł się pohamować, by nie zamawiać u malarzy także własnych wizerunków. Wedle historycznych przekazów powstało ich sporo, w różnych momentach życia kolekcjonera, a ich autorami byli m.in. Antoni Fałat, Józef Męcina-Krzesz czy Wincenty Wodzinowski. Rzecz ciekawa, że wszystkie bez wyjątku zaginęły w historycznych zawirowaniach, w tym szczególnie efektowny i duży (2,5 x 1,5 m) portret pędzla Władysława Czachórskiego,

Od góry: **z galerii autoportretów polskich malarzy epoki – Jacek Malczewski „Autoportret z paletą", 1892 r. i Anna Bilińska-Bohdanowicz „Autoportret niedokończony", 1892 r. Aleksander Gierymski „Trumna chłopska", 1894 r.**

przedstawiający młodego jeszcze, 30-letniego Milewskiego w stroju kawalera maltańskiego. Do dziś zaś zachował się tylko jeden portret, namalowany przez Leona Wyczółkowskiego w 1901 r. Tyle że obraz ów, stworzony na podstawie fotografii, powstał na zamówienie... innego wielkiego kolekcjonera epoki Feliksa Jasińskiego. Dziś otwiera warszawską ekspozycję.

Ok. 1895 r. Milewski wpadł na pomysł, by swoją kolekcję przekazać do jednego z polskich miast. Raczej nie ku chwale narodowej kultury, ale ku chwale własnej osoby. Z tą propozycją najpierw zwrócił się do władz Krakowa, a później Lwowa. Warunki, jakie ustalił, były, rzec by można, zaporowe. Otóż oczekiwał, że kolekcja nie zostanie włączona do żadnego istniejącego już muzeum, ale powstanie całkiem nowa instytucja (i nowy gmach) jego imienia. On zaś zostanie jej dożywotnim dyrektorem z wysoką pensją, zapewnionym mu luksusowym apartamentem oraz wyłącznością w decydowaniu o kształcie ekspozycji. Oba miasta odmówiły, a rozgoryczony kolekcjoner wywiózł zbiory na swoją wyspę i tam cieszyły wzrok jego i coraz rzadszych gości aż do ich sprzedaży.

Już przed śmiercią Milewskiego zaczęła się bowiem wyprzedaż jego kolekcji, a zbiory uległy rozproszeniu. Młodego państwa polskiego nie było stać na zakup całości, więc starano się wysupłać z oferty co ważniejsze dla rodzimej kultury dzieła. Z różnym efektem. Najlepszym tego świadectwem jest fakt, że mimo licznych zakupów dziś trzeba było zwrócić się do ok. 40 muzeów i kolekcjonerów, by wypożyczyli na wystawę dzieła z kolekcji Korwin-Milewskiego, które są ich własnością.

Ciekawe byłoby porównanie strategii trzech wielkich polskich kolekcjonerów: Korwin-Milewskiego oraz wspomnianego już Feliksa „Manggha" Jasińskiego i Edwarda Raczyńskiego. Od konserwatywnej i wyważonej w zakupach tego ostatniego i promonachijskiej pierwszego z nich, po najbardziej progresywną i kompulsywną Jasińskiego. Być może kiedyś doczekamy się wystawy, która by zgrabnie zestawiła owych trzech tytanów ze sobą. Na razie pozostaje nam wciągające spotkanie z jednym spośród nich.

PIOTR SARZYŃSKI

Kolekcjoner. Ignacy Korwin-Milewski (1846–1926), Muzeum Narodowe w Warszawie, wystawa czynna do 13 września

© MUZEUM NARODOWE W WARSZAWIE (3)

eprasa.pl e6212f57ec

Litery oporu

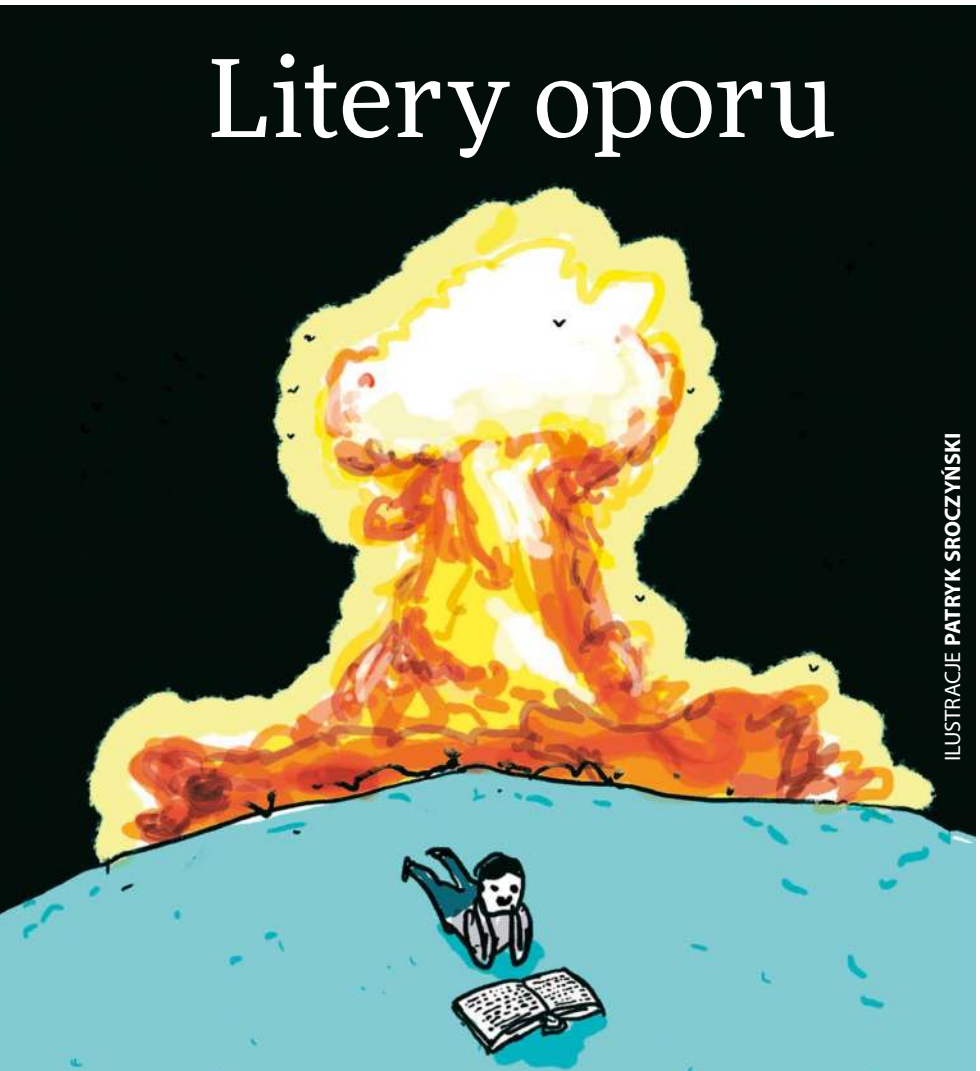

ILUSTRACJE **PATRYK SROCZYŃSKI**

„Pomyślmy o literaturze jako miejscu skupienia” – pisze James Wood w książce „Jak działa literatura”, a wtórują mu inni autorzy opowieści o czytaniu i pisaniu. Już czas, żeby na czytelników spojrzeć jak na buntowników.

JUSTYNA SOBOLEWSKA

W czasach, kiedy rzeczywistość okazuje się absurdalna, zdarza się, że fikcja ma w sobie więcej prawdy. Odczuwamy głód rzeczywistości i często może go zaspokoić właśnie powieść. Jak to się dzieje? Pisze o tym w jednej z najbardziej porywających książek tej wiosny „Jak działa literatura” (Ossolineum, przeł. zespół pod red. Magdy Heydel) James Wood, krytyk i eseista związany z „New Yorkerem”. Odpowiedź na pytanie, do czego jest nam potrzebna literatura, znajdziemy też w innych książkach o czytaniu: Ursuli K. Le Guin „Języku nocy. Esejach o pisaniu, science fiction i fantasy” (Prószyński i S-ka, przeł. Tomasz Wilusz) czy wydanej kilka lat temu „Kąpieli w stawie podczas deszczu”, wykładów George’a Saundersa (Znak, przeł. Krzysztof Umiński). W tych książkach pisarze są przede wszystkim czytelnikami, zastanawiają się, co z nami robi literatura. No właśnie, dlaczego czytanie jest ważne?

Korzyści, jak pokazują nam rozmaite badania, jest mnóstwo – choćby kształtowanie wyobraźni i empatii. Dzięki czytaniu możemy wejść w skórę kogoś innego. Nie mówiąc o tym, że czasem literatura staje się matrycą naszych przeżyć, zdarza się, że doświadczamy w życiu tego, co już kiedyś przeczytaliśmy. Literatura kształtuje myślenie krytyczne – odporność na manipulację. A na poziomie neurologicznym czytanie może pomagać uporać się z lękiem, uspokaja – mówił o tym w podkaście „Polityka o książkach” Grzegorz Jankowicz, dyrektor Instytutu Książki.

Wood dodaje jeszcze jedną cechę czytania: życie jest bezforemną sumą szczegółów, dopiero literatura uczy nas dostrzegać kształty, a to dlatego, że posiada formę: „Dzięki literaturze stajemy się lepszymi obserwatorami życia, to ono przeobraża się dla nas w poligon; tym samym stajemy się lepszymi czytelnikami literackich szczegółów; co z kolei sprawia, że stajemy się lepszymi czytelnikami życia”. Jako czytelnicy stale dojrzewamy, z czasem dostrzegamy coraz więcej szczegółów życia, zauważamy powtarzający się gest kogoś bliskiego, kształt drzewa za oknem. Możemy czytać rzeczywistość dokoła nas uważniej, gdy jesteśmy czytelnikami.

Wspólnota czytających

George Saunders w „Kąpieli w stawie” też zadaje sobie pytanie o sens czytania i daje odpowiedź etyczną: czytając, stajemy się bardziej wielkoduszni, wyczuleni na innych. Oczywiście ten związek między czytaniem a stawaniem się dobrym nie jest wcale taki prosty. Autor analizuje w książce nowelę rosyjską i widzi, że dobrzy czytelnicy są także zdolni do strasznych rzeczy. W Rosji, po epoce rozkwitu kultury, kiedy powstały analizowane przez Saundersa opowiadania Czechowa czy Turgieniewa, nastąpiły czasy terroru, imperialnego „ruskiego miru”, który trwa do dzisiaj, „artystyczny plon epoki nie wystarczył zatem, żeby zapobiec katastrofie, a sądzę, że na pewne sposoby mógł (właściwie musiał) nawet się do niej przyczynić” – czytamy w opowieści amerykańskiego autora.

Według Saundersa cokolwiek literatura z nami robi – a jego zdaniem zmienia ▶

eprasa.pl e6212f57ec

▶ stan naszego umysłu – nie jest to takie proste. W ogóle nie powinniśmy mówić o „obowiązkach literatury" i pożytkach z niej płynących, bo ilekroć mówimy, jaka literatura powinna być, ograniczamy jej wolność. A przecież nawet, gdyby czytanie nie dawało żadnych pożytków, i tak byśmy czytali, bo kochamy to robić – twierdzi Saunders.

Zastanawia się też nad wspólnotą, w którą wierzą piszący i czytający. „Pisarka i czytelniczka stoją po dwóch stronach stawu. Pisarka wrzuca kamyk i kręgi na wodzie dochodzą do czytelniczki. Pisarka stoi i wyobraża sobie, jak czytelniczka odbiera kręgi, i myśli, jaki kamyk rzucić w następnej kolejności" – notuje Saunders. „Tymczasem kręgi dochodzą do czytelniczki i jakoś tam do niej przemawiają. Innymi słowy, między pisarką i czytelniczką istnieje połączenie. W dzisiejszych czasach nietrudno poczuć, że tracimy połączenie z innymi, z Ziemią, rozumem i miłością. Co tu kryć: tracimy je. Ale kiedy czytamy i piszemy, jest tak, jakbyśmy ogłaszali, że nadal wierzymy przynajmniej w możliwość połączenia".

Zdaniem Amerykanina, kiedy czytamy i piszemy, czujemy, jak do tego połączenia dochodzi – lub nie. „W tym tkwi sedno tych dwóch czynności: w ustaleniu, czy połączenie zachodzi i gdzie, i dlaczego".

Wood też zwraca uwagę na to wspólnotowe działanie literatury – czytając, wychodzimy z siebie, jak pisała George Eliot: „Sztuka to coś najbliższego życiu; to sposób wzmacniania doświadczenia i rozszerzania naszego kontaktu z innymi ludźmi poza granice własnego, osobistego losu". Zgodziłaby się z nimi Ursula K. Le Guin, która uważała, że czytając, wchodzimy w dialog nie tylko z pisarzem, ale też ze współczytelnikami. Taką wspólnotę tworzymy też, kiedy w metrze czy pociągu liczymy osoby z książką. Zawsze ktoś się znajdzie. Cieszymy się, że jest nas więcej.

Estetyczne beztalencie

Zbiór esejów i komentarzy Ursuli K. Le Guin „Język nocy" powstawał w latach 70., kiedy w Ameryce fantastyka i fantasy były traktowane jako literatura podrzędna. To się w dużej mierze zmieniło, zresztą również dzięki jej książkom. Dla niej czytanie było przede wszystkim jungowską konfrontacją z cieniem. Pisze: „Cień nastolatka często wydaje się znacznie bardziej czarny i złowrogi, niż jest

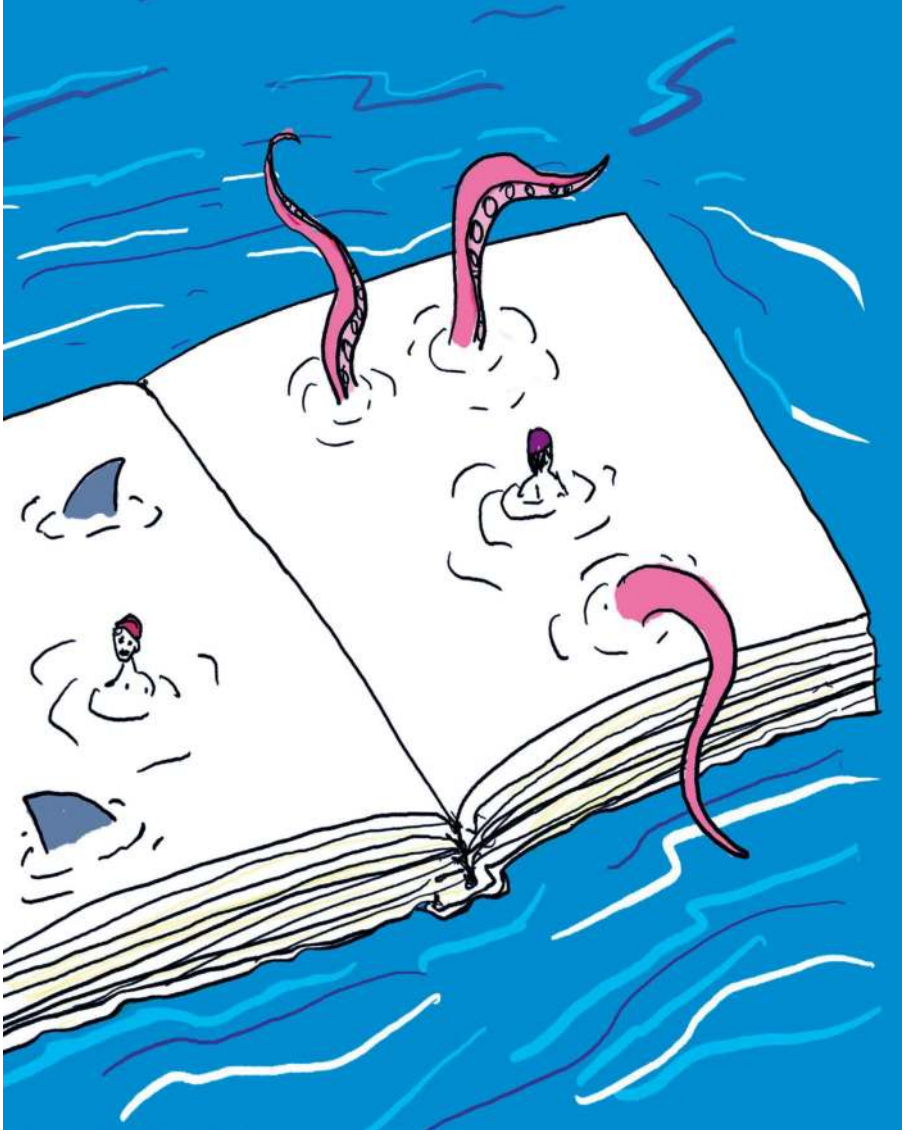

w rzeczywistości. Aby młody człowiek wyzwolił się z paraliżującego poczucia winy i wstrętu do samego siebie, które pojawiają się na tym etapie, musi spojrzeć na swój cień, stanąć z nim twarzą w twarz, zobaczyć jego krosty, kły, pryszcze, szpony i całą resztę – zaakceptować go jako swoje ja – część swojego ja. Część najbrzydszą, ale nie najsłabszą. Cień jest bowiem przewodnikiem. Przewodnikiem wskazującym drogę do wnętrza i z powrotem na zewnątrz; w dół i z powrotem na górę; tam i z powrotem, jak to ujął hobbit Bilbo. Przewodnikiem wyprawy ku samowiedzy, dojrzałości, światłu".

Ta podróż wewnętrzna, w głąb nieświadomości, nie dotyczy tylko nastolatków, wszyscy powinniśmy ją odbyć. Jej zdaniem większość wielkich utworów fantastycznych opowiada o tej podróży: „Fantastyka jest najbardziej odpowiednim medium do opisu tej wyprawy, jej niebezpieczeństw i korzyści. Wydarzeń towarzyszących zstąpieniu w głąb nieświadomości nie sposób przedstawić w języku racjonalnego życia codziennego: jedynie symboliczny język głębszej psychiki może je oddać, nie spłycając ich" – pisze Le Guin.

Wood, Le Guin czy Saunders są zgodni: w czytaniu chodzi o poszerzanie świadomości. Nasze życie, kiedy próbujemy je jakoś uchwycić, nie ma kształtu. Inaczej niż powieść. „Sztuka polega na właściwym wyborze szczegółów. W prawdziwym życiu obracamy głowami i oczami, choć w istocie jesteśmy bezwolnymi kamerami (...) Nasza pamięć dokonuje wyboru, jednak nie tak, jak czyni to narracja literacka. Nasza pamięć jest estetycznym beztalenciem" – pisze Wood. Patrzymy bezradnie na swoje życie, nie wiedząc, o co w nim chodzi. Jesteśmy uwięzieni w fabule zdarzeń, w pędzie codzienności, czasem przy okazji czyjejś śmierci dostrzegamy całość jego życia, ale już nie możemy tak spojrzeć na swoją własną historię, bo koniec jest poza naszą świadomością. Jedyny wgląd w całość może nam dać literatura.

„Fikcja (...) powinna oferować moc, której zwykle brakuje w życiu: refleksję nad

eprasa.pl e6212f57ec

formą i kierunkiem naszej egzystencji; spojrzenie na narodziny, rozwój i koniec życia. Powieść dostarcza nam religijnej mocy dostrzegania początków i końców" – czytamy dalej u Wooda i tylko powieść – jak mawiał Orhan Pamuk – może zbliżyć nas do naszego życia.

Prawda nas załaskocze

Wood zajmuje się w swojej książce powieściami realistycznymi, ale chodzi mu o realizm głęboki, w którym mieści się i „Moja walka" Knausgårda, i cykl neapolitański Ferrante. Oboje mimo różnych środków artystycznych nie widzieli powodu, żeby „wybierać między głodem rzeczywistości a głodem fikcji". Fascynujące jest śledzić razem z Woodem, jak powieść jest zrobiona – kiedy jesteśmy tego świadomi, wtedy patrzymy na nią z perspektywy pisarza. A w dzisiejszym świecie, w którym wszyscy piszą i gdzie mnożą się rozmaite szkoły pisania, nigdy dość przypominania, że sztuka pisania to jednocześnie sztuka czytania.

Wood dzieli nowoczesną prozę na powstającą przed Flaubertem i po nim. Bo to on ustanowił wzór. „Bez względu na to, co myślicie o Flaubercie (ja go w równym stopniu kocham, co nienawidzę), powieściopisarze powinni wielbić go tak, jak poeci wiosnę: bo to od niego wszystko zaczyna się na nowo".

„To właśnie on, na dobre i na złe, ustanowił to, co większość czytelników przyjmuje za nowoczesną narrację realistyczną" – pisze Wood. Flaubert przywiązywał bowiem niesłychaną wagę do szczegółu, a jeszcze większą do stylu. Zadręczał się kwestią stylu do tego stopnia, że inni pisarze drwili z jego fetyszyzowania „poezji zdania". Ale wszystko to sprawiało, że „zbudował obraz prawdziwego życia, piękny w swojej sztuczności". Wood pokazuje, że realizm jest zarazem prawdziwy i sztuczny, i o to właśnie chodzi. Realizm „nie może jedynie przypominać życia, sprawiać wrażenie życia – realizm musi mieć w sobie życie". I żeby to osiągnąć, może przekraczać wszelkie ograniczenia.

Realizm zresztą zawsze był i jest atakowany. Wood cytuje opinię, że należy mu się „kop w tyłek", bo jest zbyt konwencjonalny, zacofany. Już Roland Barthes zauważył, że w literaturze nie chodzi o odwzorowanie rzeczywistości, ale o „przygodę mowy". Zmęczenie formą powieściową bywa twórcze – owocuje różnymi ucieczkami literackimi, czasem taką „Moją walką" Knausgårda. I ten bunt wobec realizmu już jest przecież wpisany w samą tradycję gatunku powieści, wystarczy sobie przypomnieć „Don Kichota" Cervantesa i wiele innych powieści autotematycznych, opowiadających o tworzeniu literatury.

Pojęcie realizmu Wood zastępuje pojęciem prawdy. I rzeczywiście, to ona decyduje o tym, czy literatura działa, czy wierzymy w świat przedstawiony, czy nas porusza, czy pozostawia obojętnymi. Prawda jest czymś innym niż odwzorowanie rzeczywistości. Jak pisała Le Guin, smoki też są prawdziwe, fantastyka jest prawdziwa. „Choć nie czerpie z faktów, to jest prawdziwa. Dzieci to wiedzą. Dorośli też to wiedzą i dlatego tak wielu z nich się jej boi. Wiedzą, że zawarta w niej prawda rzuca wyzwanie, nawet zagraża wszystkiemu, co fałszywe, sztuczne, niepotrzebne i banalne w życiu, do którego dali się przymusić. Boją się smoków, gdyż boją się wolności".

Prawda w literaturze czasem oddziałuje też poza analizą krytyczną poprzez wrażenia zmysłowe: powoduje np. coś w rodzaju łaskotania. Mówił o tym w podkaście „Polityka o książkach" prof. Ryszard Koziołek: „podczas lektury pewne żywioły omijają aparat krytyczny i wywołują coś takiego jak łaskotanie, dotykają nas, powodując śmiech albo płacz. To jest zagadkowe działanie literatury". I za tym też tęsknimy.

Czytanie może być ćwiczeniem z koncentracji, którego dzisiaj nam szczególnie brakuje. „Pomyślmy o literaturze jako miejscu skupienia, krytyki, naddatku, pomyślmy o skupieniu jako krytyce: literatura to bezruch w oku cyklonu, rodzaj modlitewnej koncentracji". Czytając, nie spełniamy żądań, które nakłada na nas świat poprzez media społecznościowe, komunikatory, obrazy. Przestajemy gonić, zatrzymujemy machinę kupowania, chociaż wzywa nas ekran telefonu. Już czas, żeby na czytanie spojrzeć jako na ruch oporu, a na czytelników jako na buntowników. To my.

JUSTYNA SOBOLEWSKA

Rozmowy o czytaniu z Grzegorzem Jankowiczem, Ryszardem Koziołkiem, a także m.in. Dorotą Masłowską czy Magdaleną Grzebałkowską, można znaleźć w naszym podkaście „Polityka o książkach".

REKLAMA

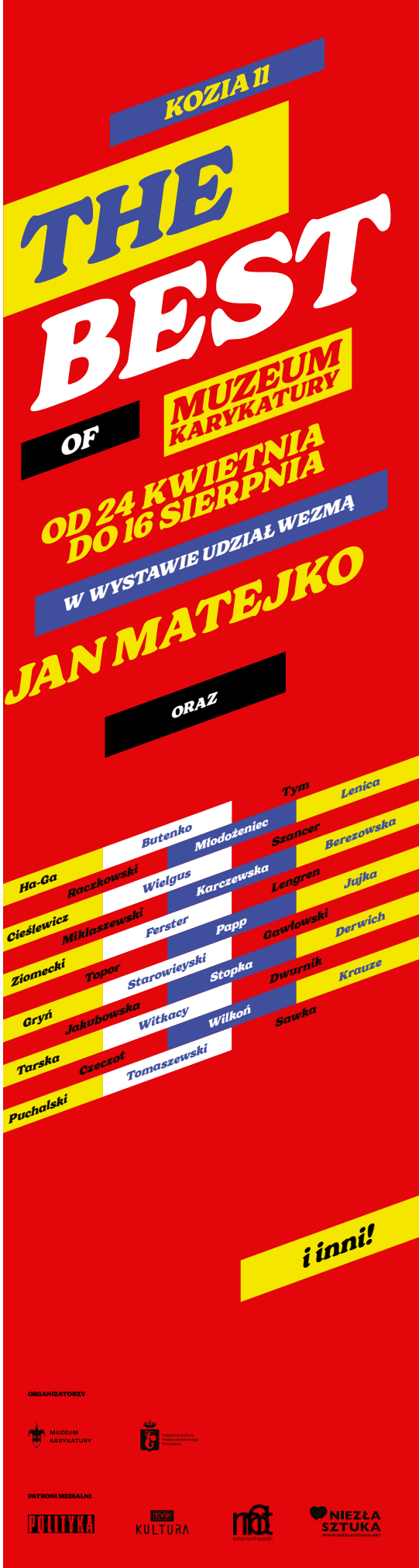

eprasa.pl e6212f57ec

Nie ma już powrotu

Nie polecałbym kontaktów ze mną 15 lat temu, niewielu wyszło z tego bez szwanku – mówi Pete Doherty, lider zespołów The Libertines i Babyshambles, jeszcze niedawno bohater skandali w Wielkiej Brytanii, który w maju zagra w Warszawie.

MICHAŁ KLIMKO: **– Początek wieku to jeden z najlepszych momentów, w jakich można było chwycić za gitarę – start jednej z wielkich mód na granie rocka, opisywanej jako nowa rockowa rewolucja. Jako jeden z liderów grupy The Libertines, czołowego brytyjskiego zespołu tego okresu, byłeś w jej samym centrum.**

PETE DOHERTY: – To był ekscytujący czas. W każdym pokoleniu są dzieciaki, które wierzą w brzmienie elektrycznych gitar i pisanie piosenek, to marzenie, które nigdy nie umiera. Jest jak pieprzony Struś Pędziwiatr: ciągle prze do przodu, nie odpuszcza. Granie w zespole nigdy nie traci swojego uroku. Ale w czasach, o których wspominasz, widać to było tym bardziej. Gdy w drugiej połowie lat 90. zaczęło się wyczerpywać zjawisko, które media nazwały britpopem – złota era takich zespołów, jak Suede, Pulp, Blur czy Oasis – przez dłuższy czas nie było żadnego nowego gitarowego zespołu, który stałby się naprawdę ważny, który w takim stopniu działałby na wyobraźnię słuchaczy. Mimo to wielu z nas żyło nadzieją, że dane nam będzie usłyszeć nowy zespół, który zachwyci całą Anglię. Tym zespołem mieliśmy być oczywiście my – w taki sposób myślało całe pokolenie. Byliśmy jak szczury pochowane w kanałach zapomnianych portowych brytyjskich miasteczek, czekające na moment, by w końcu wyleźć na powietrze i wygrzać się w cieple letniego słońca. Bo świat miał należeć do nas, trzeba było tylko poczekać.

Ale jako pierwsi z kanałów wyszli The Strokes, bo ta nowa rewolucja zaczęła się po drugiej stronie globu, w Nowym Jorku.

To było szaleństwo, prawdziwy cios. Byli na okładkach każdego muzycznego pisma, na billboardach. A my obserwowaliśmy to jak oszalali, myśląc tylko o tym, że nasze marzenie naprawdę może się spełnić. Więc wyciągnęliśmy z szafy znoszone dżinsy, podziurawiliśmy kurtki, podkręciliśmy wzmacniacze i wzięliśmy się do naszego „planu A", który, wstyd przyznać, był całkiem prosty – starać się grać i wyglądać możliwie najbardziej jak The Strokes. W ten sposób jako The Libertines w ciągu kilku tygodni przestaliśmy brzmieć jak The Kinks, a zaczęliśmy bardziej jak New York Dolls.

Co wam to przyniosło?

Na fali sukcesu The Strokes udało nam się trafić do tej samej wytwórni Rough Trade Records i z czasem wielu ludzi pokochało nas i wierzyło w nas tak mocno jak my sami. Czuliśmy się jak gliniane gołębie wystrzelone w stratosferę przez brytyjskie media. Internet dopiero raczkował, nie było portali społecznościowych, liczyła się za to muzyczna prasa, jak „NME" czy „Metody Maker", programy telewizyjne jak „Top of The Pops", które potrafiły w jeden wieczór zrobić z ciebie gwiazdę. To były zupełnie inne czasy.

Trafiłem kiedyś na cytat z epoki jednego z braci Gallagherów z Oasis na temat The Libertines. Mówił, że w latach 90. czuli się ostrzy, śpiewając o papierosach, alkoholu i wciąganiu białych kresek, aż tu nagle przyszło kolejne pokolenie, które pisze piosenki o twardych narkotykach…

O cracku, bijatykach i autoagresji – znam ten cytat, całkiem zabawny.

I całkiem trafny. Dla mnie The Libertines – z punkową brutalnością, dezynwolturą i skłonnością do używek – był zawsze zespołem bardziej z lat 70. niż złotej ery indie rocka. Także brzmieniowo, w czym udział miał wasz producent Mick Jones, gitarzysta legendarnych The Clash.

Te inspiracje były całkiem bezpośrednie – na pierwszej płycie The Libertines

eprasa.pl e6212f57ec

Pete Doherty (ur. w 1979 r.) – brytyjski wokalista, gitarzysta i autor piosenek, współzałożyciel zespołów The Libertines i Babyshambles. Najnowszy solowy album „Felt Better Alive" będzie promować koncertem 2 maja w warszawskim klubie Niebo.

jest np. piosenka „The Boy Looked At Johnny", nawiązująca do książki o tym tytule, autorstwa Julie Birchall, słynnej dziennikarki „NME", i Tony'ego Parsonsa, którzy opisali w niej rewolucję, jaką w latach 70. był dla brytyjskich zespołów przyjazd grupy New York Dolls do Londynu – co bezpośrednio zainspirowało powstanie choćby Sex Pistols. W późniejszych projektach, jak Babyshambles, zacząłem czerpać więcej z estetyki lat 60., muzyki brytyjskich modsów. Ale The Libertines, mimo kilku ballad, duchem najbliżej było do The Ramones.

Byłem głęboko zanurzony w tej rockowej mitologii, kupowałem czasopisma muzyczne z epoki i wsiąkłem w ten świat, w którym muzyka rockowa miała niemal religijną siłę zmieniania życia. I poczułem, że nie musimy być skazani na bycie niszowym zespołem, że nasze pokolenie też może tego doświadczyć.

Takim pokoleniowym wydarzeniem był debiut The Libertines w 2002 r. „Up the Bracket". Ale w twoim publicznym wizerunku na pierwszy plan zamiast muzyki szybko wysunęły się narkotyki, co doprowadziło do rozpadu zespołu. Jednocześnie brytyjskie media oszalały na punkcie twojego związku z supermodelką Kate Moss. Miałeś dwadzieścia kilka lat, byłeś na szczycie, jednocześnie w samym centrum nałogu, a cały świat patrzył ci na ręce.

To trudna i niezdrowa sytuacja, zwłaszcza dla tak młodego człowieka. Z jednej strony żyłem w świecie fantazji, które właśnie zaczęły się realizować. Z drugiej – wpadłem w sidła brytyjskich tabloidów, dla których stałem się łatwym źródłem skandalizujących nagłówków. Do tego doszedł pobyt w więzieniu (Doherty został skazany za włamanie i obrabowanie mieszkania swojego przyjaciela z zespołu – przyp. MK). Można powiedzieć, że żyłem na krawędzi, balansując między spełnianiem marzeń a mierzeniem się z... jak to się nazywa, kiedy musimy cierpieć za swoje czyny? Ach, tak. Konsekwencje.

Z podobną sytuacją zmagała się Amy Winehouse, skądinąd twoja przyjaciółka, przedwcześnie zmarła w wieku 27 lat w wyniku zatrucia alkoholem.

Nie wiem, czy sam przetrwałem dzięki tzw. bożej łasce, czy po prostu miałem fart. Nie udało się to moim przyjaciołom, jak Amy, Alan Wass i wielu innym, których tu nie wymienię, ale ich imiona mam wyryte w swoim sercu.

Dość otwarcie typowano cię na następnego w kolejce – powstała nawet o tym piosenka „Waiting for Pete Doherty to die", czekając na śmierć Pete'a Doherty'ego. Może słyszałeś.

Obudziłeś wspaniałe wspomnienia! Co to był za zespół, The Pipettes?

The Indelicates. Trochę mniej znany.

Ale piosenka była dobra. To w zasadzie komentarz do atmosfery, jaką kreowały wówczas brytyjskie media. Całkiem trafny, muszę przyznać. Gdy dziś patrzę wstecz na tamte czasy, pełne chaosu i naprawdę niebezpiecznych sytuacji, myślę, że miałem duże szczęście, że udało mi się wyjść z tego cało. Choć bardzo mało brakowało, żeby i dla mnie skończyło się to tragicznie. Dziś wszyscy wiedzą, że uzależnienie to przewlekła choroba, na którą nie ma lekarstwa. Możesz odstawić narkotyki, ale wiesz, że nadal musisz być czujny. Czujność to słowo klucz.

Od lat jesteś czysty. Komu to zawdzięczasz?

Na pewno moim najbliższym, którzy byli przy mnie i wierzyli we mnie. Moi przyjaciele, żona, menedżer. Wiedziałem też, że muszę coś zmienić w swoim życiu, że dłużej tak nie pociągnę. Z uzależnieniem jest tak, że nie masz gwarancji, że gdy zerwiesz z nałogiem, życie nagle stanie się piękne. Ale trzeba próbować każdego dnia – nie ma innego wyjścia.

By unikać pokus, nie korzystasz z telefonu komórkowego. To musi być wyzwanie dla menedżera.

Jakoś sobie radzimy, mam telefon stacjonarny i żonę, która nigdy nie jest za daleko. A moja córka ma taki mały telefon z Kubusiem Puchatkiem, który mówi głosami postaci z bajki.

Twój nowy solowy album nosi tytuł „Felt Better Alive" – lepiej jest czuć się żywym. Co to dziś dla ciebie oznacza?

Chyba umiejętność stawiania jednego kroku za drugim, by zobaczyć, dokąd mnie to zaprowadzi. Bez oczekiwań, że będzie to coś wielkiego. Wyjść z psami na spacer, usiąść z żoną na kanapie i obejrzeć film. Albo wziąć za rękę córkę i iść z nią przez las, przejechać się hulajnogą.

Jest na tej płycie piosenka „Pot of Gold", w której śpiewasz bezpośrednio do swojej córki, wspominając o czasach, w których wciąż próbowano wyrzucić cię z miasta. Dziś osiadłeś w urokliwej Normandii jako stateczna głowa rodziny. A cała familia, nie wyłączając zwierząt, towarzyszy ci w trasach koncertowych.

Nie miałem innego wyjścia. Poprzednim razem, kiedy byłem ojcem, zupełnie przegapiłem ten czas, tym razem nie mogłem sobie na to pozwolić. Nie zabierałbym córki w trasy, gdyby tego nie chciała, ale na szczęście okazało się, że to uwielbia. Ma dwa i pół roku, a potrafi ustawić perkusję, nastroić gitarę, mogłaby być naszym technicznym.

Gdy gram koncerty z The Libertines, dzieci i psy nie mają wstępu do zespołowego busa, więc jedziemy z resztą ekipy. Ale moje trasy solowe to w zasadzie jedne długie, nieco skomplikowane i trochę smrodliwe wakacje. Każdy staje się wujkiem i ciotką, a dwulatka zajmuje się sprzedażą koszulek. To mała pankówa.

Nie tęsknisz za dawnym życiem?

W żadnym wypadku. Dla mnie nie ma już powrotu. Nie mam takiej siły, żeby wystawiać się na jakąkolwiek pokusę.

Powiedziałbyś, że to frajda trzymać się dziś z Pete'em Dohertym?

Myślę, że powinieneś spróbować samemu. Ale nie polecałbym tego 15 lat temu, niewielu wyszło z tego bez szwanku. Moglibyśmy skończyć w jednej celi. ■

© MATERIAŁY PRASOWE

eprasa.pl e6212f57ec

Mea pulpa

czyli kronika popkulturalna Kuby Wojewódzkiego

Julia Wieniawa spotyka się z belgijskim piłkarzem Hervé Mathyssem, 30-letnim zawodnikiem Motoru Lublin. Brawo. I to jest w ostatnim czasie największy sukces polskiego futbolu.

Marcin Dubieniecki, były mąż Marty Kaczyńskiej, został zatrzymany w Trójmieście. Sprawa dotyczy oszustw i prania brudnych pieniędzy. Marta powinna się cieszyć, że nie była jego jedyną złą inwestycją.

Polska gwiazda portalu OnlyFans Lena Polański wyznała, że jej hitem sprzedażowym są używane majtki i legginsy, paski po depilacji oraz ślina. Recykling konsumencki brzmi lepiej niż towar z drugiej ręki.

Karol Nawrocki wrzucił do sieci relacje ze wspólnego treningu z Mariuszem Pudzianowskim, w trakcie którego wziął na klatę 150 kg. Rzeczywiście ciężko się na to patrzy.

Marki Łowicz i Lubella stworzyły wspólną reklamę z udziałem sztucznie odmłodzonego Krzysztofa Ibisza z wąsami. Przypomina mi się rozmowa w sklepie: „Czy są pankejki?". – „A różni tu przychodzą".

Zespół Zakopower wystąpił w toruńskim Muzeum „Pamięć i Tożsamość", zaproszony przez fundację Tadeusza Rydzyka. À propos pamięci, to pamiętam taki cytat ojca z radia: „Mniej dzwońcie, więcej płaćcie".

Dominika Tajner, żona numer 4., ujawniła, dlaczego rozwiodła się z Michałem Wiśniewskim: „Ogromny wpływ miały używki". Uff, dzięki Bogu, bo już myślałem, że wina tradycyjnie była po stronie Michała.

Tajlandzki deweloper Phuket Plus z okazji 20-lecia działalności ogłosił, że ambasadorem ich marki został Adam Woronowicz. Okazuje się, że 60 proc. klientów to osoby z Polski. Plus dwie osoby z Węgier.

Transfer tysiąclecia. Anna Popek odeszła z Telewizji Republika i dołączyła do stacji wPolsce24. Z czego jasno wynika, że proces prześladowania chrześcijan jeszcze potrwa.

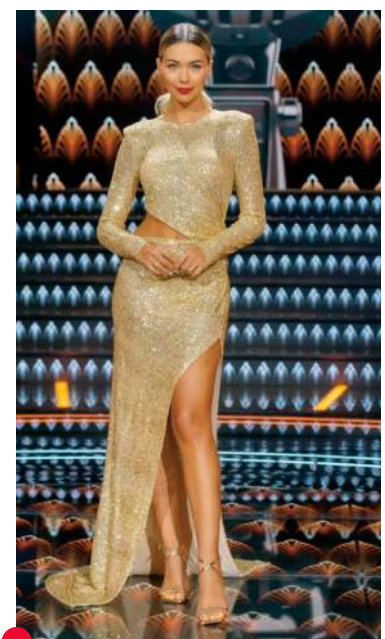

Po 20 latach małżeństwa z Marią Prażuch Marcin Prokop ogłosił koniec ich związku. A więc wolność. Do niezwykłych stanów Prokopa dołączył następny.

Edward Miszczak o Filipie Chajzerze: „On ma dwukrotny dotyk Bozi. Najpierw mu dała talent, a potem zabrała". To pierwszy raz w historii współczesnej telewizji, kiedy Edward zatrudnił kogoś bez talentu.

Izabela Janachowska zaprosiła do domu Grzegorza Dobka z „Pytania na śniadanie" i kazała mu paradować w skarpetkach. To plotek.pl. W tej redakcji też bym puścił parę osób w podobnym okryciu.

Kazik Staszewski ujawnił, że w wyborach prezydenckich głosował na Karola Nawrockiego. Muzyk wykonywał kiedyś utwór „Wszyscy artyści to prostytutki", więc zna branżę tych usług.

Robert Bernatowicz, znany badacz zjawisk niewyjaśnionych, ale prawdziwych, zaskoczył religijną arytmetyką – „Jezusów było dwóch". To dramat dla ateistów. Teraz będą musieli nie wierzyć podwójnie.

Nowym komentatorem „Szkła kontaktowego" w TVN24 został Michał Marszał, król memów. Michał przez lata był związany z tygodnikiem „Nie". I to jest największe „Tak" w jego dotychczasowej karierze.

Zdjęcie kurtki wiatrówki w cenie 267,75 zł z platformy Zalando stało się hitem, gdyż prezentujący kurtkę model do złudzenia przypominał Donalda Tuska. Politykę i Zalando coś łączy – wadliwy produkt podlega zwrotowi.

Sandra Kubicka weszła na sądową ścieżkę z serwisem Pudelek. Jej adwokat wyłowił z zespołu Dawida G., osobistego prześladowcę Sandry. Brawo. Cóż, każda redakcja musi mieć swojego Michała Adamczyka.

© ARTUR ZAWADZKI/REPORTER

eprasa.pl e6212f57ec

FELIETON

Passent

Dwie rury

Wolę zajmować się recyklingiem szkła niż tematów dziennikarskich. Chyba dlatego, że źle czuję się w tłumie, gdzie należy podczepiać się pod klikbajty. Stronię też od tematów, na których wszyscy Polacy już znają się znakomicie, a że to w zasadzie wszystko – od powodów katastrof lotniczych, przez codzienność w Ramallah, po topspin w serwisie Igi Świątek – pozostaje wąski zakres manewru.

Dołączę jednak do chóru chrumkającego na temat dzikich zwierząt w dżungli libków i patodewelopki, czyli w stolicy. Z niestrzelaniem czy strzelaniem do dzików jest jak z krzesłem Wassily projektu Marcela Breuera. Gdy pierwsze partie bauhausowskiego mebla pokazały się w Niemczech w przestrzeni publicznej czy sklepach, ludzie bali się na nich siadać. Dziś okazy wintydżowe osiągają monstrualne ceny, a krzesło na dwóch rurach, a nie, jak Bozia przykazała, na czterech nogach, to standard.

Pomysł, by szanować życie zwierząt, jest dla wielu tak dziwny niczym wegański majonez, wazektomia jako metoda antykoncepcji albo komercyjne loty na Księżyc. Gdy chodziłam do liceum, w naszej klasie był tylko jeden kolega (pozdrawiam, Marcinie!), który nie jadł mięsa. Takich ludzi nazywano jaroszami. Mięso w stolicy było czymś wyczekanym, czekało się np. na „babę z cielęciną" krążącą po osiedlach z przykrytym koszem, z którego handlowała „ścierwem", jak dziś mawiają niektórzy. Odkąd nauka odkryła zalety diety roślinnej, część z nas ogranicza spożycie mięsa, ale ponieważ przemysł mięsny faszeruje zwierzęta antybiotykami, upolowane w lesie dzik czy sarna stają się rarytasem.

> Czy dzik jest dziki? Czy to jeszcze zwierzę z borów i puszcz sprzed setek lat, czy już mieszczuch o innych zwyczajach?

Czy bywam na protestach w sprawie dzików? Nie bywam, bo byłby to przejaw hipokryzji. Lubię raz w roku zjeść gulasz z dzika, szczególnie gdy np. odwiedzam Weimar i góry Harz. W Chile jadałam świnki morskie, w Rovaniemi serwowano mi kanapki z suszonym mięsem renifera i – niestety – bardzo mi smakowało. To nawyk, rodzaj ciekawości gastronomicznej, której nie potrafię powstrzymać. Więc głupio bym się czuła pod kartonem wyzywającym Warszawiaków od morderców dzików. W Szwecji wielu obywateli posiada broń, większość jest po szkoleniach wojskowych, ma słodką leśną chatynkę i zamiast zbierać grzyby, lubi sobie ustrzelić sarnę. Dziś, gdy większość polityków odłożyła pacyfizm na bok, znów wypada umieć się posługiwać bronią palną.

Jednak dzika w naszym przyblokowym ogródku bym nie zastrzeliła. Nie, żebym się go bała. Bardziej przeraża mnie to, co Warszawa zrobiła okolicznym lasom. Postrzegam obecność dzików, lisów czy wilków jako rodzaj szekspirowskiej kary za zbrodnię chciwości. Dzika przyroda podchodząca pod bloki, garaże, śmietniki czy przedszkola to nasz las w Birnam. Krwiożercza chciwość deweloperów, brak wyobraźni u urzędników, a może też i nasze kompleksy wobec wszelkich modeli amerykańskich – wszystko to sprawiło, że pozwoliliśmy na budowę osiedli łanowych tam, gdzie do niedawna rozciągały się dzikie chaszcze albo rolnicy uprawiali kapustę. Do Otwocka jeździło się jak na letnisko. W Wawrze, gdzie tysiące garażujących swe auta Warszawiaków mają przydomowe szamba, szumiał las. Dziś blokowiska Łomianek i Bemowa sięgają Puszczy Kampinoskiej. Suburbia rozlewają się bez końca. Czy tak się nam podobały żony z przedmieść w serialach typu „Gotowe na wszystko", że nie dostrzegaliśmy sarkazmu tych filmów?

Widok wron czy lisów rozszarpujących wielkie wory ze śmieciami przeraża mnie o wiele bardziej niż kły dzika. Warto zadać sobie pytanie: czy dzik jest dziki? Czy to jeszcze to samo zwierzę z borów i puszcz sprzed setek lat, czy już mieszczuch o innych zwyczajach? Wiemy, że człowiek to najbardziej zaśmiecający Ziemię i niszczący inne zwierzęta gatunek. Mimo to śmiecimy nadal na potęgę, dając sobie wmówić, że coś warto mieć. Od czasu paczkomatozy i pandemii tysiące Warszawiaków pokochało zamawianie posiłków przez apki czy w formie diet pudełkowych. Wyrzygujemy góry opakowań po kolacjach i ekokoktajlach. Nagle nikomu nie chce się robić zakupów na własnych nogach, posiekać warzyw na surówkę – wszystko chcemy dostać w osobnych pudłach i torbach. Miliony paczek kurierskich – w tym zupełnie niepotrzebnych gadżetów czy szmat zamawianych w Chinach – frunie do nas samolotami, a każdy stanik czy lampkę do roweru starannie owinięto w folię.

Za komunizmu tonęliśmy w smrodzie zakładów przemysłowych, rzeka Brda była ściekiem. Trochę to naprawiliśmy, ale teraz indywidualnej konsumpcji nie możemy już poskromić. Śmietniki nam się wylewają niczym brzuchy znad pasków – zastanawiamy się, jak te śmieci wciągnąć, ale cóż, altanki nie wytrzymują. Czy ta nieposkromiona konsumpcja to jakiś zamiennik miłości, niedotulenie, czy może naprawdę głodujemy? Uważam, że wyrzucanie pokarmu to czyste zło. Martwe zwierzę, jeśli już je uśmierciliśmy, powinniśmy zjeść z kopytami. Ubity dzik lądujący w kuble to triumf „cywilizacji śmieci". A tylko człowiek ją tworzy.

AGATA PASSENT

eprasa.pl e6212f57ec

Drugi pogrzeb stryjka

Spór polityczny i polaryzacja to największe zagrożenie dla Polski – tak powiedziało aż 46 proc. badanych w niedawnym sondażu CBOS dla Polskiej Agencji Prasowej. Sytuacja międzynarodowa i bezpieczeństwo znalazły się dopiero na drugim miejscu, wskazane przez 42 proc. pytanych. Polaryzacja wygrała także ze zbyt mało wydolną ochroną zdrowia, edukacją szarpaną w prawo i lewo, długiem publicznym i upadłą dzietnością. Robi to na mnie wrażenie, nie powiem. Powstrzymuję się, żeby nie zawołać: łał! Bo różnie bywało i od ojkofobii (nieprzesadnej sympatii wobec swoich) dzieliły mnie nieraz trzy kroki. Ale byłam w błędzie. Nasz naród jak lawa. Z wierzchu może i zimna, twarda i plugawa, lecz wewnętrznego ognia nic nie wyziębi – plwajmy na tę skorupę (byle nie pod wiatr) i tak dalej.

Naród ma rację, zabija nas właśnie to: wieczny pojedynek w kisielu odgrywany przez polityków i monetyzowany przez media, skwapliwie użyczające temu żałosnemu (i nudnemu!) widowisku areny w najlepszym czasie antenowym. Zabija nas wieczna wojna Kargula z Pawlakiem: w Sejmie, gdzie większość projektów przepada jedynie dlatego, że wymyśliła je konkurencja; i między dwoma pałacami, gdzie nawet sprawy obronności straciły immunitet. Szczególne miejsce wśród strat wojennych zajmuje kilka problemów życiowych, które od lat nie mają szans na rozwiązanie, ponieważ wojujące strony polsko-polskiej burdy odkryły, że kryje się w nich polityczne złoto – niewyczerpany potencjał polaryzacji. Postanowiły cynicznie rozgrywać je do końca świata, a nawet o jeden dzień dłużej. Aborcja, związki partnerskie, edukacja seksualna.

> Zabija nas pojedynek w kisielu odgrywany przez polityków i monetyzowany przez media: wieczna wojna Kargula z Pawlakiem.

Marna to pociecha, że w kwestii związków doczekaliśmy ostatnio ironicznego finału. Autorką wspaniałej puenty jest historia – to ona przemówiła, posiłkując się prawem Unii Europejskiej. Sprawiła, że politycy, którzy przez dwadzieścia lat wspólnym wysiłkiem nie uchwalili w tej sprawie absolutnie niczego, dzisiaj muszą zmierzyć się z przykrą dla nich koniecznością uznania pełnej równości małżeńskiej pod naciskiem wyroków TSUE i NSA. Tego wymaga praworządność.

Korci, żeby zapytać z przekąsem, czy nie lepiej było zgodzić się na projekt Marii Szyszkowskiej w 2003 r.? Roberta Biedronia w 2012? Moniki Rosy w 2018? Były gotowe i nieradykalne (tylko projekt Rosy zakładał możliwość przysposobienia dziecka partnera). Wystarczyło nie ukręcać im łba. Gdyby Polska sama wypracowała sobie regulację prawną dla związków jednopłciowych, dzisiaj Unia nie mogłaby żądać od nas niczego. Zawarte za granicą małżeństwa jednopłciowe po powrocie do kraju musiałyby wpisywać się w lokalną formułę prawną. Myślę, że ktoś powinien powiedzieć to bez ogródek: jeżeli do Polski unijnymi drzwiami wejdzie teraz równość małżeńska, to apokaliptycy z obsesją na punkcie tęczy powinni mieć pretensje właśnie do tych polskich polityków, którzy nie uchwalili niczego, kiedy był na to czas. Sam tego chciałeś, Grzegorzu Dyndało.

Drugą rocznicę ślubu spędziłyśmy z żoną w Litwie, na północy Wileńszczyzny. Oglądając mapę, odkryłam, że choć stale wracamy w tamte strony, nigdy jeszcze nie byłyśmy w Zułowie (lit. Zalavas). Wybrałyśmy się więc pewnego dnia w kierunku granicy litewsko-białoruskiej, sprawdzić, co zostało z dworu Piłsudskich. Zostało niewiele, zgoła nic, ale honory domu całkiem nieźle pełniła wybudowana w 1937 r., a niedawno odnowiona polskim sumptem, oficyna wznosząca się pośrodku sowchozowych hektarów. Każdy rozpozna ten archetypowy dom na podstawie portretu pamięciowego z „Pana Tadeusza”: „Śród takich pól przed laty, nad brzegiem ruczaju, na pagórku niewielkim we brzozowym gaju stał dwór szlachecki, z drzewa, lecz podmurowany”. Brakowało wprawdzie przypisanych kiedyś do majątku „stu pięćdziesięciu dusz męskich”, w ogóle żywej duszy nie było, ale przynajmniej rzeczka Mera prezentowała się malowniczo jak dawniej.

Pokręciwszy się trochę po okolicy, postanowiłyśmy skoczyć jeszcze do pobliskiej Powiewiórki (lit. Pavovere). Urzekła nas jej nazwa. W noszącej to miano wsi odnalazłyśmy kościół, w którym ksiądz pokropił ongiś głowę niemowlęcia z ukrytą w pieluchach buławą Marszałka, ale niestety było po wiewiórkach – żadna się nie objawiła. I już miałyśmy ruszać z powrotem drogą na Święciany, kiedy zamiast wiewiórki ukazała się nam machająca rękami kobieta. Widząc auto na polskich numerach, podbiegła i przejęta spytała, czy jesteśmy z „Instytutu Pamięci”. Nazajutrz miał odbyć się drugi pogrzeb jej stryjka z AK. Szczątki miały zostać przeniesione spod lasu na prawdziwy cmentarz, z udziałem księdza i delegacji z IPN. Zaprosiła nas na tę uroczystość prosto i ciepło, nieświadoma trawiącej kraj polaryzacji i roli, jaką odgrywa w niej „Instytut Pamięci”. I właśnie wtedy zamarzyło mi się coś niemożliwego: moją duszę utęsknioną przeniosło nagle do Polski, w której pogrzeb wyklętego stryjka i nasz duński ślub w przyjaznej kohabitacji płyną sobie razem w przyszłość jak rzeki Mera z Żejmianą do Wilii.

RENATA LIS

eprasa.pl e6212f57ec

FELIETON

Witkowski

Poradnik starego rockmana

Był kiedyś taki komiks: twarz chłopca, zapytanego przez dziennikarza, kim chciałby zostać w przyszłości, zmienia się wraz z kolejnymi kadrami. Pod nosem pojawia się wąs („elektrykiem!"), na głowie wyrasta plereza („piłkarzem" – odpowiada, był to bowiem komiks z innej epoki), następnie ciemne okulary. „Francuzem!" – kończy. Mówię o tym dlatego, że ja najbardziej na świecie chciałbym zostać starym rockmanem.

Istnieje oczywiście kilka przeszkód. Żeby zostać starym rockmanem, trzeba być najpierw młodym rockmanem, a na to już stanowczo za późno. Cóż jednak szkodzi marzyć, tym bardziej że naprawdę jest o czym. Taki rockman to ma klawe życie oraz wyżywienie klawe. Wszystko to jeden wielki happening i catering zarazem. Prześpisz się w vanie, połobuzujesz, zgarniesz banknoty z kasy, prześpisz się w hotelu, potem znowu w vanie i tak dookoła Wojtek. Jest tylko jeden warunek: musisz być starym rockmanem z sukcesami. Jeśli uda się go spełnić, napisawszy kilka zręcznych szlagwortów i udanych refrenów, to można zarabiać przez sen: ZAiKS nie śpi, żeby spać mógł ktoś, a młyny radiowej rotacji mielą bez ustanku.

Plusów jest więcej. Ludzie śmieją się z twoich żartów, nawet tych najbardziej przeciętnych. Podziwiają cię z każdej strony, niczym totem sowizdrzalskiej mądrości. Jednocześnie nikt nie oczekuje, żebyś zachowywał się adekwatnie do swojego wieku (z rockmankami jest inaczej, ale to już inna historia). I nawet jeśli już dawno wypadłeś z artystycznej formy, ten czy ów recenzent nie poskąpi ciepłych słów pod adresem twojego nowego albumu – pewnie dlatego, że cieszy się, że wciąż działasz, nagrywasz, dzielisz się tym, co masz najlepszego.

> Rock jako estetyka został już całkowicie rozbrojony, oswojony i spacyfikowany. Gdziekolwiek spojrzeć, tam frukta.

Trudno zresztą o to, żebyś wypadł na dobre z obiegu, wydał się komuś niewygodny. Rock jako estetyka został już całkowicie rozbrojony, oswojony i spacyfikowany. Gdziekolwiek spojrzeć, tam frukta, bo przecież i do śniadaniówki zaproszą, i do kontrowersyjnego podkastu. Bez przeszkód wystąpisz zarówno na Dniach Truskawki, jak i na jednym z wielu koncertów spod znaku „PRL – grupa rekonstrukcyjna".

Jest jednak pewne ryzyko. Mimo wszystko jesteś człowiekiem, co oznacza, że biologiczna hossa nie potrwa zbyt długo. Z czasem życie „w oparach lepszych fajek, w oparach wódki" zaczyna być nieco uciążliwe. Stare sztuczki, które przez lata zwiększały możliwości wykonawcze, stają się przeszkodą. Celebrowanie relacji damsko-męskich również nieco się komplikuje, bo poza fajkami i wódką były jeszcze inne specyfiki, które używane w nadmiarze znacznie zmniejszają twój potencjał, niech będzie, romantyczny. Co wtedy począć?

Sprawa jest banalnie prosta. Wtedy wskakujesz na (nomen omen) ścieżkę fabularną o nazwie „odkupienie" i „przemiana bohatera". Odkrywasz metafizykę, jednasz się z siłą wyższą. Chętnie mówisz o Bogu, ale nie tak, jak robi to przeciętny wierzący. „Bóg zostaje kumplem twym", a o kumplach albo dobrze, albo wcale. Ewangelizujesz, a że jesteś luzakiem, to jest to ewangelia luzacka, z jedną nogą trzymaną na scenicznym odsłuchu. Teraz już lubią cię absolutnie wszyscy: jedni za dotychczasową łobuzerię, drudzy za nawrócenie. Spektrum mediów, do których mogą cię zaprosić, zwiększa się. To jednak znacznie więcej niż cynizm. Nie odkrywam prochu: w chrześcijańskiej opowieści o odkupieniu jest coś, co nęci niezależnie od szerokości geograficznej.

Galerię świętych zasila przecież wielu byłych rzezimieszków, a przypowieść o synu marnotrawnym to szerzej zakrojona metafora. Bóg istnieje lub nie, ale z całą pewnością świetnie sprawdza się jako kołderka (obciążeniowa), w której można wygrzać postużywkowe drgawki. A następnie ruszyć w świat, głosząc jego chwałę i nabijając wcześniej stracone punkty. To nie tylko nasz polski przykład: brytyjski komik Russell Brand (pod względem wizerunkowym: gwiazda glam rocka), na którym ciążą liczne zarzuty molestowania seksualnego i gwałtu, wyda niebawem książkę „How To Become a Christian in 7 Days" (Jak stać się chrześcijaninem w 7 dni).

Może więc jeszcze lepiej byłoby zostać po prostu neofitą? Na przykład trzeźwą gwiazdą reality show kręconego na Sri Lance, która decyzję dotyczącą tego, dokąd popłynie kajak, pozostawia Bogu. Albo człowiekiem, który od dwóch tygodni nie jadł mięsa i zamiast uprzejmie zachęcać do wegetarianizmu, terroryzuje swoich najbliższych. Osobą, która odkryła komunikację zbiorową i plwa na znajomych odbierających dzieci ze szkoły samochodem. Ewentualnie tą, która się zorientowała, że późny kapitalizm jest okrutny (bo jest), i zamiast obejrzeć sobie „Rodzinę Soprano" czy „Stranger Things" na jednym ze streamingowych molochów, stawia już wyłącznie na teatrzyki kukiełkowe. Wszystkie grzechy odpuszczone, bilans moralny na plus – neofita to ma dopiero klawe życie!

A teraz wybaczą państwo, ale idę pić, palić i grzeszyć. Muszę mieć o czym opowiadać żurnalistom i Żurnalistom przyszłości oraz Bogu ducha winnym wnukom.

MATEUSZ WITKOWSKI

eprasa.pl e6212f57ec

Nienormalsi rządzą

Świat obserwuje Donalda Trumpa i zastanawia się, czy jest on zdrowy psychicznie. Zażenowanie budzą jego narcystyczne pląsy, coraz bardziej niespójne, nielogiczne i kłamliwe wypowiedzi, obraźliwe opinie o papieżu Leonie i niektórych państwach, zapowiedź „zniszczenia cywilizacji Iranu", a także zdjęcie, na którym przebrany za Jezusa leczy chorego dotykiem. Grupa demokratycznych kongresmenów zwróciła się do lekarza Białego Domu o dokładne zbadanie Trumpa, podejrzewając u niego „objawy wskazujące na demencję i pogorszenie funkcji poznawczych".

U nas w kraju na szczęście wszyscy zdrowi; wprawdzie prezydent Nawrocki także usiłuje zniszczyć cywilizację (tę kierowaną przez Donalda Tuska), ale ma na tyle rozumu, że nie trąbi o tym w mediach. A deklarując, że będzie uzdrawiał Polskę, nie przebiera się za Jezusa; cały czas jest sobą i w ten sposób robi większe wrażenie niż Jezus, szczególnie gdy macha komuś przed nosem mocarnym paluchem, dając jasno do zrozumienia, co tym paluchem zrobi, jeśli ten ktoś się nie ogarnie.

U Jarosława Kaczyńskiego także bez zmian, o czym świadczy przemówienie, w którym po raz kolejny oskarżył Tuska o zamach w Smoleńsku Jeśli coś wskazuje na kryzys umysłowy prezesa, to jedynie publiczne głoszenie, że Péter Magyar upiekł psa w mikrofalówce, co jego była żona miała ujawnić w napisanej przez siebie książce.

Żona oświadczyła, że żadnej książki nie napisała, ale prezes podkreślił, że upieczenie psa uprawdopodabniają też inne historie, które o Magyarze słyszał, np. historia o chodzeniu pod stołem i o biciu byłej żony, która być może na skutek pobicia boi się przyznać do napisania książki o upieczeniu przez Magyara psa.

Słychać opinie, że PiS to już nie jest partia dla normalsów, bo trzeba być nienormalsem, żeby opowiadać wymyślone przez ruskie trolle historie o przyszłym premierze Węgier, wyjęte z nienapisanej książki jego byłej żony. Na obronę prezesa trzeba powiedzieć, że to nie jego wina, że żona żadnej książki nie napisała z powodu tego, że Magyar ją bił; nie można wykluczyć, że jeszcze ją napisze.

W oczekiwaniu na tę książkę prezes Kaczyński ogłosił gotowość przeproszenia wszystkich za rozpowszechnianie historii, o której od kogoś usłyszał i dlatego myślał, że jest prawdziwa. Nie wiadomo tylko, czy przeprosiny to sygnał, że prezes wychodzi z kryzysu i wraca do świata normalsów, czy też, że zaskoczony przez dziennikarzy stracił nad sobą kontrolę i teraz za te przeprosiny będzie musiał przepraszać.

GALERIA POLITYKI

ISKRA, ZNANY JAKO AUTOR „SMUTNYCH HISTORII SPISANYCH NA KACU I TANIM PAPIERZE"

POLITYKA

WYDAWCA POLITYKA Spółka z o.o. SKA
ADRES ul. Słupecka 6, 02-309 Warszawa

RECEPCJA GŁÓWNA
tel. 22 451-61-33, 451-61-34
e-mail: polityka@polityka.pl

PREZES I REDAKTOR NACZELNY
Jerzy Baczyński
tel. 22 451-60-00

CZŁONKOWIE ZARZĄDU
Mariusz Janicki (*Wiceprezes, Pierwszy Zastępca Redaktora Naczelnego*), Bartek Chaciński (*Zastępca Redaktora Naczelnego*), Katarzyna Białek (*Dyrektor Zarządzający*)

Z-CA REDAKTORA NACZELNEGO TYGODNIKA POLITYKA
Witold Pawłowski

SEKRETARZ REDAKCJI
Artur Podgórski *tel. 22 451-60-22, 22 451-61-84*

BIURO REKLAMY, KAMPANII I PROJEKTÓW SPECJALNYCH
Izabela Kowalczyk-Dudek *(Dyrektor)*
tel. 22 451-61-45, e-mail: reklama@polityka.pl
ZA TREŚĆ OGŁOSZEŃ REDAKCJA PONOSI ODPOWIEDZIALNOŚĆ W GRANICACH WSKAZANYCH W UST. 2 ART. 42 USTAWY PRAWO PRASOWE

PION WYDAWNICZY
Piotr Zmelonek *(Dyrektor) 22 451-61-85*
PION CYFROWY
Joanna Chmielecka *(Dyrektor) 67 210-86-30*
ADMINISTRACJA
Jadwiga Kucharczyk *(Dyrektor)*

SERWIS INTERNETOWY polityka.pl
REDAKTOR NACZELNA
Aleksandra Żelazińska
Aktualne teksty i komentarze autorów Polityki - siedem dni w tygodniu, bieżące wydania Polityki, podkasty i wideokasty oraz wiele więcej.

NEWSLETTERY POLITYKI
polityka.pl/newslettery

MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE
facebook.com/TygodnikPolityka
Instagram: @tygodnikpolityka
X (dawniej Twitter): @Polityka_pl
LinkedIn: linkedin.com/company/polityka

PRENUMERATA PAPIEROWA
sklep.polityka.pl
tel. 22 336-75-80
e-mail: prenumerata@polityka.pl
Cena rocznej prenumeraty (52 wydania) – 679 zł

SUBSKRYPCJA CYFROWA
polityka.pl/cyfrowa
tel. 22 336-79-16
e-mail: cyfrowa@polityka.pl
Cena rocznej subskrypcji – 299 zł

PORTAL POPULARNONAUKOWY projektpulsar.pl
REDAKTOR NACZELNY
Karol Jałochowski
Codzienny serwis popularnonaukowy, bieżące wydania miesięczników WIEDZA I ŻYCIE oraz ŚWIATA NAUKI/SCIENTIFIC AMERICAN, podkasty i wideokasty poświęcone nauce.

Sprzedaż bezumowna numerów aktualnych i archiwalnych po cenie niższej od ustalonej przez Wydawcę jest zabroniona.

COPYRIGHT © POLITYKA SPÓŁKA Z O.O. SKA

Wszelkie prawa zastrzeżone. Dalsze rozpowszechnianie artykułów opublikowanych w POLITYCE jest zabronione.

Przedruki: Justyna Sadowska
tel. 22 451-61-50
e-mail: przedruki@polityka.pl

DRUK Prinit Leipa

eprasa.pl e6212f57ec

Zdarzyło się

Zaglądamy do archiwum POLITYKI

Twitterowa polityka to przekleństwo naszych czasów. Przeskalowana, przebodźcowana, pełna półprawd i manipulacji wersja rzeczywistości stała się główną siłą napędową nie tylko polskiej klasy politycznej. Tymczasem już 15 lat temu, kiedy media społecznościowe w Polsce dopiero się rozkręcały, Mariusz Janicki z Wiesławem Władyką w artykule „Rozmemłanie" (POLITYKA 17 z 2011 r.) przestrzegali przed trywializacją polityki i medialno-polityczną papką, w której zaczyna dominować mem, wycinek rzeczywistości, oderwany od kontekstu.

Polityka

Polityka stała się komiksem, dominują obrazy i dymki. Obywatele czują się niby poinformowani, ale w istocie dostają potężną dawkę urywanych, coraz krótszych przekazów, niejako atomów info-ideo, które nie mają niczego rozjaśniać, ale ich oszołomić.

Rozmemłanie

MARIUSZ JANICKI, WIESŁAW WŁADYKA

Wystawa w Krakowie

Irrwiazja obrazów

Skoko Para

Rzeczywistość po skrótach

Kaczyński na zakupach

Tablica smoleńska

Teoria memu

Główny scenarzysta

Pochodnie na Krakowskim

26

27

„Polityka stała się komiksem, dominują obrazy i dymki. Obywatele czują się niby poinformowani, ale w istocie dostają potężną dawkę urywanych, coraz krótszych przekazów, niejako atomów info-ideo, które nie mają niczego rozjaśniać, ale ich oszołomić.

(...)

Polityczny mem, zawierając znane wcześniej elementy propagandy, staje się jednak nową jakością przez swoją punktową naturę, maksymalne skondensowanie, to już nawet nie skrót myślowy, ale skrót skrótu. Coraz wyraźniej memy zastępują tzw. narrację, bo publiczność traci cierpliwość do jakichkolwiek dłuższych form. Mem polityczny to niejako kwant ideologicznej perswazji: agresywny, bezdyskusyjny, choć czasami pozornie wieloznaczny, niedający się logicznie podważyć, bo operujący w sferze emocji. Naśladujący rzeczywistość, podszywający się pod nią, a jednocześnie ją zafałszowujący.

(...)

Możemy wręcz mówić o zmianie jakościowej, nie tylko ilościowej. Na razie jesteśmy, zdaje się, dopiero na początku tej drogi, co wcale nie musi być pocieszające. To kolejny etap tak zwanej tabloidyzacji. Da się ją zdefiniować jako upraszczanie przekazu do granic wręcz absurdalnych, zastępowanie argumentacji właśnie emocjami, łowienie sensacji i inwazję rozrywki. I wreszcie całkowite porzucenie hierarchii spraw. Wszystko jest równie ważne, co nieważne. Podważenie hierarchii jest konieczne, aby każdy wrzucony znak zyskiwał uwagę.

(...)

W tej memowej wojnie, jeśli brać pod uwagę emocjonalność przekazu, przewagę ma PiS. Wrak, zabrana tablica, bohaterski prezydent w Gruzji, Wawel, krzyż, walka o pomnik, prezes PiS przed pałacem, frazy typu „państwa nie ma". Ta martyrologiczna ikonografia nie napotyka z drugiej strony równie gorącego zestawu. Ale memy są bronią obosieczną. Mobilizują jednych, odstraszają innych. Żyją własnym życiem.

Nie ma raczej ucieczki od politycznego komiksu. Obywatele jakby świadomie oddawali sferę życia publicznego, realne kwestie, tzw. fachowcom. Sami oczekują prostego bryku, streszczenia. Prawdziwa debata o sprawach kraju znacznie się zawęża. Staje się domeną wąskich grup eksperckich.

Dlatego coraz wyraźniej widać spory ekspertów, którzy dyskutują o skomplikowanej materii ekonomicznej i publicznej, politycy natomiast, niejako towarzysząc widowni, pozostają na poziomie memów, które tworzą trochę kontury realnego świata, jak cienie w platońskiej jaskini. (...)

Nieustanna zaś wulgaryzacja komunikatu kierowanego do odbiorców jeszcze bardziej obniża ich wymagania. A potem naród jako suweren wybiera ten zestaw memów, jaki go bardziej pociąga, spełnia emocjonalne zapotrzebowanie. Wygrywają memy, a rządzą realne interesy grup nacisku, które w symbolicznym teatrze, jako widzowie, nie uczestniczą. Oni mogą ten teatr reżyserować. Dopóki polityczne formacje nie spoważnieją w rozmowie z wyborcami, nie przedstawią realnych dylematów, wariantów możliwych zagrożeń i propozycji rozwiązań, dopóty pozostaniemy w teatrze prostych, krótkich wrażeń i wzruszeń. Te emocjonalne przekazy, które nas otaczają i atakują, próbują zawładnąć naszą wyobraźnią, odwracają uwagę od zależności, przyczyn i skutków świata, w którym realnie funkcjonujemy. Życie jest gdzie indziej. Choć to hasło rewolty paryskiej z 1968 r. też jest memem".

Najstarsze czasopisma

„Przeczytałem artykuł o miesięczniku »Wiedza i Życie«. W opinii autorki wychodzące sto lat czasopismo to najstarsze czasopismo w Polsce. Otóż nie do końca. Kilka tygodni temu stulecie świętowały poznańskie »Roczniki Historyczne«. Ja mam zaszczyt być redaktorem kwartalnika »Zapiski Historyczne«, wydawanego od 1908 r. przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Starszy jest też warszawski »Przegląd Historyczny« i »Kwartalnik Historyczny« (od 1887 r.)" – pisze do nas Bogusław Dybaś. A Jerzy Bojanowicz przypomina, że i miesięcznik „Przegląd Techniczny" ukazuje się od 1866 r.

Bardzo dziękujemy za przypomnienie tych wszystkich pism o długim stażu. Zresztą w leadzie do artykułu z okazji 100-lecia „Wiedzy i Życia" autorka wspomina dwa wcześniej założone i do dziś istniejące pisma naukowe („Kosmos" i „Wszechświat"). „Wiedza i Życie" tym jednak wyróżnia się na tle wszystkich innych, że od samego początku nie była pismem specjalistycznym, ale popularnonaukowym, a więc jej celem było rozpowszechnianie nie jednej, ale najróżniejszych dziedzin nauki. I w tej kategorii „Wiedza i Życie" jest rzeczywiście najstarsza.

REDAKCJA

© MP

eprasa.pl e6212f57ec

Miłosny test gór

Wspólna wyprawa w góry z ukochaną osobą... Czy coś może pójść nie tak? Nowy trend z mediów społecznościowych sugeruje, że wszystko.

TREND

Ona miała kurtkę Patagonii i buty Salewy, on plecak North Face i czapkę Arcteryx, i mieszkali szczęśliwie na Żoliborzu, planując majówkę we włoskich Alpach – tak, korzystając z formatu popularnej ostatnio serii memów, mogłaby wyglądać *love story* epoki instagramowej mody na *gorpcore*. Czyli aktywny styl życia, z naciskiem na eksplorację możliwie dzikiej i fotogenicznej przyrody, podkreślany stosownym „technicznym" ubiorem – odzieżą widywaną niegdyś głównie na szlakach, a od kilku sezonów królującą także na wybiegach i w miejskiej dżungli.

Jednak czy wspólna wyprawa w teren to rzeczywiście najlepszy pomysł na randkę? Każe się nad tym zastanowić inny tiktokowy outdoorowy trend (z domieszką *true crime*) pod hasłem *alpine divorce* – alpejskie rozwody. To historie związków, dla których wyprawa w teren okazywała się ostatnią wspólną aktywnością. W najtragiczniejszej odsłonie bywała też ostatnią w ogóle – jak w będącej inspiracją do tej serii internetowych wyznań zimowej wyprawie na lodowiec Großglockner, najwyższy szczyt austriackich Alp, na którą wybrał się Thomas Plamberger, doświadczony wspinacz, ze swoją partnerką Kerstin Gurtner.

Mimo pogarszających się warunków i nadejścia nocy mężczyzna odmówił skorzystania ze wsparcia ekipy ratunkowej, która przyleciała do pary helikopterem (zaalarmowana światłem czołówek), a później zostawił wyczerpaną partnerkę pod szczytem i wyruszył na samotne poszukiwania pomocy. Kerstin zmarła z powodu hipotermii – śledztwo wykazało, że została pozostawiona bez zabezpieczenia przed zimnem i sprzętu ratunkowego. Nie była też przygotowana na tak wymagającą wędrówkę, o czym świadczyły buty snowboardowe i brak odpowiedniej odzieży termicznej. Thomas został skazany za nieumyślne spowodowanie śmierci z powodu rażącego niedbalstwa podczas wspinaczki.

Okazuje się, że podobne doświadczenia, choć szczęśliwie nie tak tragiczne w skutkach, ma wiele kobiet – bo to głównie one dzielą się w sieci historiami z kryzysowych sytuacji z udziałem (najczęściej byłych już) partnerów. Od narzucania zbyt szybkiego tempa marszu, przez wybuchy agresji w terenie, po dosłowne porzucenie pośrodku niczego. Jedna z kobiet opowiada, jak jej ówczesny partner zostawił ją wieczorem w górach Schwarzwaldu, tłumacząc, że pójdzie przodem, by zatrzymać ostatni autobus – i to był ostatni raz, gdy się widzieli. Inna wspomina, jak po kłótni zakończonej rozstaniem czekał ją samotny, 12-godzinny powrót z Wielkiego Kanionu, w trakcie którego miała szczęście poznać „bardzo miłego Norwega", który poniósł jej plecak.

– *Taki „test gór" bywa czasem korzystny dla obu stron, pomaga sprawdzić, czy pasujemy do siebie charakterem, czy możemy na siebie liczyć w kryzysowych sytuacjach* – mówi Monika Witkowska, doświadczona podróżniczka, himalaistka i autorka książek. – *Oczywiście nie mówię tu o opuszczaniu kogoś w sytuacji zagrożenia, ale sama przed dłuższą wyprawą, np. wielomiesięcznym rejsem, lubię wybrać się w góry z osobami, które mają mi towarzyszyć. Mam też znajomych, którzy zabierają nowych partnerów w góry właśnie po to, by przetestować relację w wymagających warunkach, sprawdzić, czy będą dzielić pasję.*

W trendzie „alpejskich rozwodów" przeważają historie kobiet, na szlaku ważniejsza od płci okazuje się jednak kwestia doświadczenia. Jak przyznaje Witkowska, coraz częściej to właśnie kobiety są lepiej przygotowane kondycyjnie i wytrzymałościowo od mężczyzn. A tzw. męska duma to dodatkowy czynnik ryzyka, utrudniający przyznanie się do słabości w sytuacji, gdy nie stanowi to jeszcze zagrożenia.

– *Często te niebezpieczne sytuacje są wynikiem braku odpowiedniego przygotowania. Warto mieć świadomość, na co dokładnie się piszemy, także po to, by wiedzieć, kiedy zrezygnować* – mówi Witkowska. – *Mój mąż nie jest fanem gór, na szlaku jest wolniejszy ode mnie. Ale kiedy jedziemy gdzieś razem, staram się tak układać trasy, by mógł czerpać z tego przyjemność. To wszystko jest kwestią partnerstwa* – dodaje.

Na brak tego ostatniego narzeka większość kobiet relacjonujących swoje „alpejskie rozwody". Opowieściom zwykle towarzyszy wyczuwalna ulga. Rozstania na szczycie może i są bolesne, za to potem bywa już z górki. ■

Michał Klimko
– w Fiszkach „Polityki" pisze o świecie i polityce, w samej POLITYCE – o muzyce i popkulturze. Lubi wodę, lasy i tradycje Wschodu – duchowe i kulinarne.

© SHUTTERTSOCK, ARCHIWUM PRYWATNE, SEKCJA GIMNASTYCZNA, UNIVERSAL MUSIC

eprasa.pl e6212f57ec

Orbán? Nie znam człowieka

WIRAL

Węgierskie wybory prawie przyćmił Donald Trump, bo pokłócił się z papieżem i wystylizował na Chrystusa za pomocą generatora AI. Śladów po klęsce Viktora Orbána w sieci jednak nie wymył. W social mediach wystrzeliły korki od szampana, a najciekawsze jest to, co się dzieje u dotychczasowych lojalistów i stronników lidera Fideszu.

Rzecznik Kremla Dmitrij Pieskow oświadczył, że Rosja nigdy się nie przyjaźniła z Orbánem. „Był sojusznikiem Polski jedynie w rozgrywce z kosmopolitami i centralistami w UE oraz w kwestii migracji. To było ważne, ale za mało" – napisał na X szef BBN Sławomir Cenckiewicz. „Co do polityki wschodniej Viktora Orbána, wielokrotnie powtarzałem, że była absolutnie rozbieżna z naszą" – oznajmił Tobiasz Bocheński z PiS. Przemysław Czarnek dodał, że „kompletnie nas to nie zajmuje", co się dzieje na Węgrzech. Prezydencki minister Zbigniew Bogucki podkreślił, że z Orbánem obozowi PiS nie zawsze było po drodze. „Nam przeszkadzało wiele elementów polityki Orbána i o tym żeśmy mówili" – zapewnił Piotr Gliński.

Kur nie zapiał trzy razy – bardzo chętnie jest teraz przytaczany ten fragment Biblii – a już się wszyscy Orbána wyparli. Polskiemu prezydentowi wyprzeć się najtrudniej, bo dopiero co odwiedził Budapeszt. Jak to ujął w swoich social mediach autor POLITYKI Michał Danielewski: „**Karol Nawrocki** pozostaje jednym z niewielu polityków poza USA, którzy wygrali wybory pomimo poparcia Donalda Trumpa. Duma!".

Na końcu i tak jest winny Donald Tusk. „Na Węgrzech władzę traci Donald Tusk, tak bym to powiedział, Viktor Orbán jest Donaldem Tuskiem dzisiejszych czasów" – podsumował na antenie Republiki Michał Rachoń. Nawet prawicowej widowni to się nie klei, bo czy to oznacza, że Zbigniew Ziobro i Marcin Romanowski dostali azyl od węgierskiego Tuska, żeby uciec od polskiego Tuska? „Jak zamienicie kilka liter w słowach »Orbán« i »Putin«, to wyjdzie: »Tusk podłożył bombę w tupolewie«" – ironizuje jeden z internautów. Logiczne. „Polak, Węgier, dwa bratanki, a przy urnie oba durnie" – odwijają się co niektórzy.

Polską sieć najbardziej rozgrzewają teraz przyszłe losy Ziobry i Romanowskiego. Życzliwi radzą azylantom „wsiąść do pociągu byle jakiego". Może do Ameryki, może na Białoruś. „Byle nie do Warszawy".

ALEKSANDRA ŻELAZIŃSKA

Fiksa na wiksę

SŁOWO

Ludziom, którzy wymyślili, żeby wracać do roku 2016 jako do czasów, kiedy wszystko było trochę inne, bardziej beztroskie, mniej komercyjne i niezalane AI, warto przypomnieć, że język bywał wtedy podobny. Ba, są w nowym języku rzeczy, które brzmiały z grubsza tak samo w roku 2006 albo nawet 1996. Tak jest z hasłem, które pojawia się w najnowszym utworze Kizo, zatytułowanym **„Polska vixa"**. Utwór brzmi jak wschodnioeuropejska impreza, która wymknęła się spod kontroli, niczym polskie wesele utrwalone w literaturze i filmach. A słowo, tu zapisane przez „v", jest starsze niż sam wykonawca. I przyszło niekoniecznie ze Wschodu, być może z Zachodu.

Stawiano przez lata na podobieństwo do niemieckiego *der Wichser* (wulgarnego: ciul, onanista) albo do łaciny – tamtejsze *vagari* (wędrować) miało przejść w nasze wagary, później wagsy, a na końcu miłośnikom wagsów przestało się chcieć wędrować i zaczęli się rozglądać, gdzie by tu urządzić jakąś imprezę. Na zachodni kierunek naprowadza też to, kogo określano mianem wiksiarzy – bo od lat 90. chodziło o tych, którzy z inspiracji niemieckim techno próbowali do krajowych dyskotek przenieść pewien szyk, przez słownik miejski.pl opisywany jako „białe rękawiczki, obcisła koszulka". Znajdziemy tam dopisek „określenie negatywne". Były też okrzyki „wixa!" podczas imprez, więc określenie, choć negatywne, zostało szeroko zaakceptowane.

Opisy wiks sprzed 10 lat nie bardzo się różnią od obecnych. Przypominają o monotonii życia tych, którzy nie znają umiaru. Właściwie codzienne – lub bardziej conocne – zmaganie się z własną skłonnością do przesady. „Pierwsza wiksa – chlanie, ścierwo/ Po tym prawie mnie zabrał Charon" – rapował Białas w 2016 r. „Wiksa, hajda, hajda, awantury jak Al-Kaida" – opisywał rok wcześniej Rogal DDL. A założony wtedy warszawski kolektyw didżejów z okolic techno przyjął nazwę Wixapol i rozwinął to jako „hard music for hard times" (ciężka muzyka na ciężkie czasy).

Czyli język wyglądał z grubsza tak samo, a czasy wcale nie były lżejsze. Prawdopodobnie i wcześniej takie nie były, bo nowy wątek do zagadki wiksy wprowadziła kilka lat temu piosenka z międzywojnia „Abram, ja ci zagram!", odkryta na nowo przez Jazz Band Młynarski-Masecki. Tekst Juliana Tuwima opisywał warszawskiego tancerza: „Gdy zjawiał się na fiksie,/ To zaraz robił krzyk się". Czyli fikanie, fiksa, wiksa itd. Może ze Wschodu, może z Zachodu, ale na pewno z przeszłości.

BARTEK CHACIŃSKI

eprasa.pl e6212f57ec

Cisza zamiast burzy

Dawniej kiedy mówiło się, że turyści nie powinni pozostawiać po sobie śladów, zazwyczaj chodziło o śmieci. Dziś chodzi również o ślady cyfrowe.

Jest kwiecień, w Japonii kwitną wiśnie. Gdzie najlepiej je podziwiać? Oczywiście w jakimś urokliwym miejscu z widokiem na **Fuji**, świętą górę Japończyków. Na Instagramie królują oszałamiające zdjęcia delikatnych różowych kwiatów z ośnieżonym szczytem w tle. Jednak te kadry mają swoją cenę. W lutym tego roku władze miejscowości Fujiyoshida uległy presji mieszkańców i odwołały słynny festiwal kwitnących wiśni, który zwykle odbywał się w kwietniu w **Arakurayama Sengen Park**. Od dekady przyciągał do niewielkiego miasta rocznie ok. 200 tys. osób urzeczonych pejzażem kwiatów, góry Fuji i czerwonej pagody Chureito. Zapierające dech w piersiach zdjęcia w mediach społecznościowych powodowały, że liczba odwiedzających rosła. Każdy chciał upolować ten niezwykły kadr. A jak to wyglądało od zaplecza? Ponoć turyści wchodzili na prywatne tereny, a nawet otwierali drzwi domów, żeby skorzystać z toalety. Nie mówiąc już o śmieciach, które po sobie zostawiali, oraz korkach, które paraliżowały codzienne życie mieszkańców.

Urszula Jabłońska
– reporterka, autorka książek: „Człowiek w przystępnej cenie. Reportaże z Tajlandii" oraz „Światy wzniesiemy nowe".

Nieco ponad rok wcześniej władze pobliskiej miejscowości Fujikawaguchiko po prostu zasłoniły widok na górę Fuji czarną płachtą, wysoką na dwa i pół metra. Miała zniechęcić ludzi, którzy, by zrobić najpiękniejsze zdjęcie, zatrzymywali tam samochody i blokowali ruch, powodując niebezpieczne sytuacje. Władze zapewniały, że płachta pomogła rozwiązać problem, choć już następnego dnia znaleziono w niej dziury w sam raz na obiektyw aparatu.

Jeszcze wcześniej problemom z turystami polującymi na zdjęcie musiała stawić czoła choćby Islandia. Justin Bieber tak zachwycił się pięknem tego kraju, że postanowił nakręcić teledysk do piosenki „I'll Show You" w dziewiczym kanionie. Po kilku latach władze musiały zamknąć dostęp do niego, żeby ochronić przed tłumami fanów mech, który tworzy tutaj delikatny ekosystem. Tłumy musiała także odpierać Kanada – a dokładniej Park Narodowy Grand Teton, gdzie leży jezioro Delta. Influencerzy publikowali zdjęcia imponujących gór, co spowodowało, że dziś do tego wcześniej niedostępnego miejsca dociera ponad 300 osób dziennie, mimo że nie prowadzi tam żaden oficjalny szlak.

Właściwie każdy kraj, może poza Bhutanem, systemowo ograniczającym liczbę turystów, może podzielić się historią destrukcyjnej popularności miejsc z wiralowym widokiem. W efekcie już w 2018 r. „New York Times" donosił, że władze parku Jackson Hole w stanie Wyoming apelowały do turystów, żeby przestali oznaczać lokalizację na zdjęciach z wycieczek. Strażnicy uważali, że pomoże to ochronić dziewicze lasy i jeziora, bo zdjęcia umieszczane na Instagramie przyciągają zbyt wielu odwiedzających.

Tego procesu jednak nie da się już zatrzymać. Kiedy piękne fotografie – dajmy na to zachodu słońca w górach – zyskują popularność w mediach społecznościowych, dziesiątki, a nawet setki osób ruszają po identyczny kadr. Podróżują do miejsc, które często są nieprzygotowane na przyjęcie takiej liczby gości, co stanowi zagrożenie dla przyrody, mieszkańców, jak i samych turystów. Dlatego decyzja o podaniu lub nie współrzędnych miejsca ma dzisiaj wymiar etyczny. I nie chodzi tylko o influencerów, bo nigdy nie wiadomo, które zdjęcie stanie się internetowym wiralem.

Coraz więcej osób decyduje się więc nie oznaczać dokładnych lokalizacji, kiedy publikują zdjęcia z podróży. Albo – jeżeli nie chcą, aby miały mniejsze zasięgi – oznaczać lokalizacje wyłącznie tych miejsc, co do których mają pewność, że poradzą sobie z większym niż zwykle ruchem turystów, np. dużych parków narodowych: oznakowanych, strzeżonych i bezpiecznych. Zdjęcia bardziej dzikich, mniej dostępnych miejsc decydują się pozostawić bez lokalizacji. Owszem, zasięgi może będą mniejsze, ale czy zdjęcie będzie przez to mniej piękne? To niewysoka cena za szansę, że miejsce, które tak nas zachwyciło, pozostało niezniszczone. ■

© TOMOHIRO OHSUMI/GETTY IMAGES, ARCHIWUM PRYWATNE (2), TOMEK MĘDREK

eprasa.pl e6212f57ec

KUCHNIA

Sernik ciasteczkowy

Unikanie tłuszczów, soli, a nawet samego cukru to główne grzechy przepisów na tofurniki. A przecież sernik nigdy nie był ciastem dietetycznym.

Próbowałem wszystkich roślinnych serników: na zimno, pieczonych, baskijskich, nowojorskich, gęstych i lepkich jagielników, lekkich i znikających na języku kokosowych, maślanych nerników... Ale zostaję przy tofurniku. Wszak tofu tworzy się poprzez koagulację białek z mleka sojowego, a następnie odsączenie powstałej masy. W istocie jest więc ono twarożkiem z ziarna soi i potrafi wpisać się w sernikowe smaki i tekstury.

W moim przepisie korzenny, chrupiący spód, cytrynowo-waniliową oraz delikatnie słoną sernikową masę balansuję dosyć słodką polewą ciasteczkową. Według mnie tak właśnie powinna smakować idealna wegańska wersja sernika. Unikanie tłuszczów, soli, a nawet samego cukru to grzechy główne przepisów na roślinne ciasta. My nie popełnimy tych błędów. Sernik nigdy nie był przecież ciastem dietetycznym, a swój zdecydowany smak zawdzięcza właśnie kombinacji tłustego, słonego i kwaśnego. Raz na jakiś czas możemy sobie na to pozwolić. ■

Tomek Mędrek
– bloger, influencer specjalizujący się w roślinnych przepisach z pogranicza kuchni polskiej i comfort food. Wspólnie z żoną publikuje na blogu Veganhigh.pl oraz profilu na Instagramie: @tomek.medrek.

Wegański pieczony sernik ciasteczkowy (tortownica 24 cm):

- ok. 200 g (dwie szklanki) ciastek korzennych (marka Lotus lub podobna)
- 50–100 g masła wegańskiego (ok. 4–8 łyżek)
- 2 opakowania śmietany lub gęstego roślinnego jogurtu typu skyr lub grecki (ok. 400 g)
- 3 kostki naturalnego tofu (po 180–200 g każda)
- sok z cytryny (można również dodać nieco startej skórki)
- 4 łyżki cukru kryształu, do tego 1 łyżka cukru wanilinowego
- sól
- 150–200 ml (niecała szklanka) mleka roślinnego o neutralnym smaku
- 2 łyżki skrobi ziemniaczanej

Do dekoracji:

- 6–8 łyżek kremu ciasteczkowego typu Lotus
- pokruszone ciasteczka
- kryształki soli (np. Maldon)

Wykonanie (ok. 15 minut + czas pieczenia spodu i sernika – razem 3 godz.):

- Ciastka korzenne mielimy w malakserze lub pakujemy do torebki foliowej i rozbijamy na drobno wałkiem. Wegańskie masło rozpuszczamy i studzimy. Ciastka umieszczamy w misce, dodajemy do nich masło, trochę soli i dokładnie mieszamy.
- Nagrzewamy piekarnik do temp. 180 st. C (góra–dół). Ciasteczka z masłem przekładamy na wyłożoną papierem (przynajmniej na dnie) tortownicę i ubijamy tak, by utworzyły nasz spód. Spód pieczemy 10–15 min – aż będzie jednolity i twardy. Wystawiamy i studzimy.
- Śmietanę, porozrywane na kawałki tofu, mleko, sok z cytryny, skrobię, cukier i łyżeczkę soli blendujemy na gładko (najlepiej w blenderze kielichowym o dużej mocy).
- Na wystudzony spód wylewamy masę i wyrównujemy. Całość wstawiamy do nagrzanego piekarnika na min. 70 min – możliwe jednak, że potrzeba będzie więcej czasu (nawet do półtorej godziny). Sernik nabierze rumieńców i będzie się lekko poruszał przy przesuwaniu. Po upieczeniu pozwalamy mu ostygnąć w uchylonym piekarniku.
- Gdy wystygnie (a nawet kolejnego dnia po nocy w lodówce), dodajemy krem. Aby go przygotować, wkładamy słoik kremu ciasteczkowego do mikrofali na pół minuty lub do gorącej wody na 5–10 min – aż stanie się płynny. Zdejmujemy obręcz z sernika, polewamy kremem, zahaczając o krawędzie – by lekko spływał po bokach ciasta. Wierzch obsypujemy kruszonymi ciasteczkami i lekko oprószamy kryształkami soli.

Wskazówki:

- Jeżeli sernik zbyt mocno się rumieni, połóżmy na jego wierzch kawałek folii aluminiowej.
- Z powyższego przepisu uzyskamy dosyć słodki sernik, jeśli jednak wolimy bardziej wytrawne desery, możemy ująć cukru i dosypać soli, dodać więcej soku z cytryny, a nawet nieco pasty miso lub płatków drożdżowych, by podbić serkowy smak ciasta.

eprasa.pl e6212f57ec

24/7, czyli zapraszamy na stale aktualizowane strony **polityka.pl**, na nasze blogi i podkasty

Dramat w psychiatrii

Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie tonie w długach i balansuje na krawędzi upadku. O kulisach tego kryzysu pisze na polityka.pl Agnieszka Sowa. Ministerstwo Zdrowia, któremu podlega placówka, próbuje ratować sytuację, więc co chwila zmienia skład osób nią zarządzających. Nowi dyrektorzy mają szukać oszczędności. Na razie tracą ludzi: odchodzą lekarze i naukowcy. A potrzeby polskich pacjentów są potężne.

Dobrze się składa

Nowy odcinek podkastu „Rowery, nie bajki" Juliusz Ćwieluch poświęca składakom. „Fajnie mieć rower, który można schować do dużej torby. Wsiąść z nim do pociągu. A po dojechaniu na miejsce po prostu rozłożyć swojego składaczka i jechać, gdzie oczy poniosą" – twierdzi. W studiu poza nim: Marcin Marynowski, konstruktor, oraz Krzysztof Kurek, zachwycony użytkownik. To uczciwa rozmowa o plusach i minusach małych kół.

Jak powstawał „Pianista"

„Pianista" Romana Polańskiego, arcydzieło polskiej kinematografii, po 24 latach wraca na ekrany. Ten film nadal robi kolosalne wrażenie. O pracy przy nim opowiada POLITYCE sam Allan Starski, genialny scenograf, laureat m.in. Oscara (za „Listę Schindlera") i czterech Orłów. „Ulice Warszawy zbudowałem pod Berlinem, a ruiny stworzyłem, burząc pruskie baraki z cegły", mówi Januszowi Wróblewskiemu w naszym podkaście kulturalnym.

Tajny zakon literatury

W najnowszym odcinku wideokastu „Polityka o książkach" gościem Justyny Sobolewskiej jest reporter Cezary Łazarewicz. Opowiada m.in. o dzieciństwie, które spędził blisko morza – dorastał w Darłowie. Zaczął pisać, bo nikt tam nie pisał – mówi. A jak zaczął czytać? Szkolnych lektur nie lubił, bo czuł się przymuszany. Ale trzy z nich ceni do dziś. Cała rozmowa na polityka.pl i w naszych kanałach społecznościowych.

Mamy newsletter historyczny

W historii ciekawsze od pewników są sprzeczności, ludzkie dramaty i wybory. Jeśli gdzieś może się kryć jakaś prawda, to w nich. I tego szukamy w naszym nowym newsletterze. Nie narzucamy jedynej słusznej wizji, tylko przyglądamy się przeszłości, zastanawiając się, jak wpływa na nas dziś. Bo wpływa mocno. Pytania i odpowiedzi od uznanych historyków, recenzje książek, najnowsze teksty i podkasty – w każdą środę w Waszej skrzynce.

© MARCIN OBARA/PAP, LESZEK ZYCH (3), TOMASZ PAWLAK

GALERIA POLITYKI

JAN KOZA

eprasa.pl e6212f57ec

KOLOROWE OBIETNICE NAJNTISÓW

KUP TERAZ

W sprzedaży

Wydanie papierowe – w punktach sprzedaży prasy i na **sklep.polityka.pl**
Wydanie cyfrowe – subskrypcja **polityka.pl/cyfrowa**
Wydanie audio – **sklep.polityka.pl** i **polityka.pl/cyfrowa**
Podkast POLITYKA o historii – **polityka.pl/podkasty**

Na sklep.polityka.pl znajdziesz ponad 60 tytułów z serii Pomocnik Historyczny

eprasa.pl e6212f57ec

AKADEMEIA
HIGH SCHOOL

MIĘDZYNARODOWA MATURA A LEVELS W AKADEMEIA HIGH SCHOOL

DROGA NA NAJLEPSZE UCZELNIE ŚWIATA

Międzynarodowe brytyjskie liceum w Warszawie, od 10 lat z topowymi wynikami w przygotowaniu do studiów za granicą.

Program **A Levels** z ponad 25 przedmiotami do wyboru, pozwalający na specjalizację – od nauk ścisłych po sztuki wizualne czy język chiński.

Uniwersytecki styl nauczania: seminaria, krytyczne myślenie, bliska współpraca z nauczycielami, interdyscyplinarność.

Indywidualne wsparcie doradców w aplikowaniu na prestiżowe uczelnie, m.in. Oxford, Cambridge, Stanford, UC Berkeley, Bocconi.

53% absolwentów 2025 otrzymało oferty z uczelni i programów w globalnym **TOP 10 QS**.

Dostępny **komfortowy internat** dla uczniów spoza Warszawy.

DNI REKRUTACJI: **26–27 maja 2026**

www.akademeia.edu.pl

eprasa.pl e6212f57ec